S. AURELII AUGUSTINI
SFÂNTUL AUGUSTIN

OPERA OMNIA
VOLUMUL III

De musica

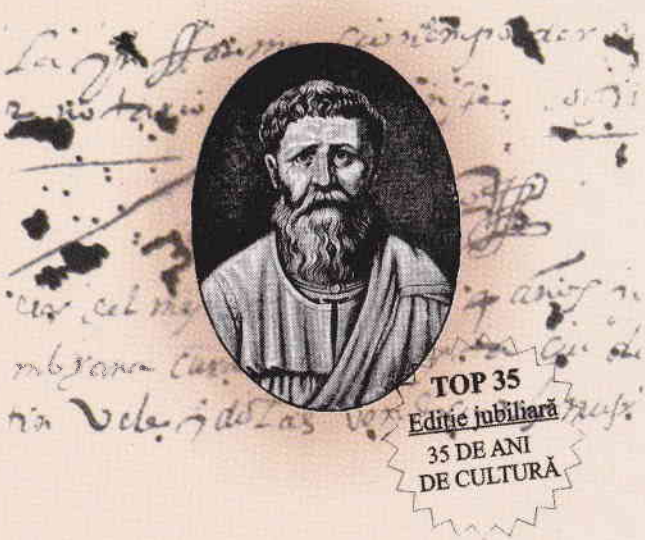

Despre muzică

EDIȚIE BILINGVĂ

DACIA

236530 23(68)2

Augustin, sfântul nepereche, după care filosofia a încetat să fie alta decât creştină, mirificul cugetător care ni l-a încreştinat pe Platon, a ctitorit cultura universală modernă, a învăţat şi nu încetează să înveţe lumea cum să se privească pe sine însăşi, dar, mai cu seamă, cum să privească întru sine însăşi, să O descopere şi să păşească demnă pe inefabila Cale a credinţei, speranţei şi iubirii, vorbeşte, iată, de-acum şi româneşte.

Vasile Sav

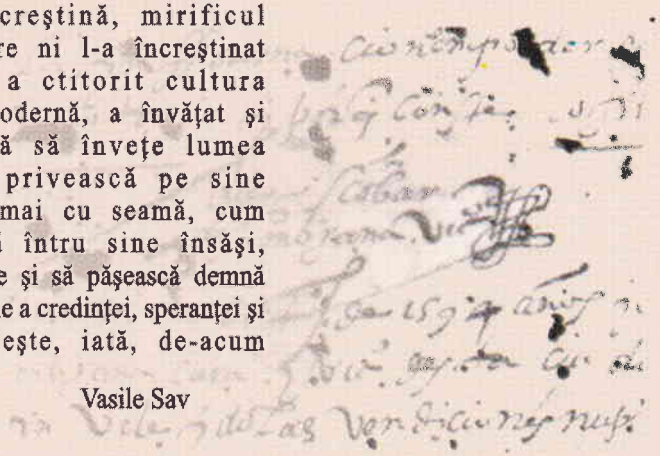

OPERA OMNIA

I Enchiridion sive De fide, spe et charitate -
Enchiridion sau Despre credinţă, speranţă şi iubire
De fide et Symbolo - Despre credinţă şi Crez
De Symbolo: sermo ad catechumenos - Despre Crez către catechumeni
II De libero arbitrio - Liberul arbitru
III De musica - Despre muzică
IV Contra academicos - Contra academicilor
De ordine - Despre ordine
De quantitate animae - Despre cantitatea sufletului
V Soliloquia - Solilocvii
De natura boni - Despre natura binelui
De agone christiano - Despre lupta creştină
VI De magistro - Despre magistru
De beata vita - Despre viaţa fericită
De immortalitate animae - Despre nemurirea sufletului

www.edituradacia.ro

EDITURA DACIA

ISBN 973-35-1592-2

Sfântul Augustin

DESPRE MUZICĂ

Colecţia: *Sf. Augustin Opera Omnia*
Coordonator: *Vasile Sav*

Coperta: *Sorin Luca*
Concepţie grafică: *Mihai Benea*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
AUGUSTIN, Sf.
De musica = Despre muzică / Sfântul Augustin; trad., note şi comentarii: Vasile Sav - Cluj-Napoca: Dacia, 2002
396 p.; 13x20,5 cm - (Opera Omnia)

ISBN: 973-35-1592-2
I. Sav, Vasile (trad.)
821.124'02-97=135.1

© **Editura Dacia**
Cluj-Napoca: 3400, str. Ospătăriei nr. 4, tel./fax: 0264/42 96 75
tel. 0264/45 21 78, O.P. 1, C.P. 160
e-mail: edituradacia@hotmail.com, www.edituradacia.ro
Bucureşti: Oficiul poştal 15, sector 6
str. General Medic Emanoil Severin nr. 14
tel. 021/315 89 84, fax: 021/315 89 85
Satu Mare: 3600, B-dul Lalelei R13 et. VI ap. 18
tel. 0261/76 91 11; fax: 0261/76 91 12
Căsuţa poştală 509; Piaţa 25 octombrie nr. 12
www.multiarea.ro
Baia Mare: 4800, str. Victoriei nr. 146
tel./fax: 0262/21 89 23
Târgu Mureş: 4300, str. Măgurei nr. 34
tel./fax: 0265/13 22 87

Redactor: Alexandra Rednic
Tehnoredactor: Cristian Moisa

Comanda nr. 4540

SFÂNTUL AUGUSTIN

OPERA OMNIA
VOLUMUL III

DESPRE MUZICĂ
(DE MUSICA)

Ediţie bilingvă
Text latin-român
Traducere, note introductive, note şi comentarii de
VASILE SAV

EDITURA DACIA
Cluj-Napoca

Luciei

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

„Sfântul Augustin a lăsat o operă imensă: filosofică, morală, dogmatică; până şi un *Tratat de muzică*, fără să mai socotim cele peste două sute de *Scrisori*, dintre care multe sunt nişte opuscule. Însă evoluţia sa poate fi urmărită în câteva lucrări fundamentale, cărora le-a acordat o deosebită îngrijire literară, în special *Solilocviile* (386-387), *Confesiunile* (397-398) şi *Cetatea lui Dumnezeu* (413-42)." Acestea sunt parte din cuvintele cu care Jean Bayet apreciază, în *Istoria literaturii latine* (trad. Rom., Ed. Univers, 1972, p. 767), opera Sfântului Augustin. E clar că, aşa cum se mai întâmplă şi la case mai mari, celebrul sorbonard nici n-a răsfoit măcar *De musica*, necum s-o fi şi citit, căci, altfel, nu i-ar fi scăpat din vârful condeiului acel „până şi un *Tratat de muzică*". Paradoxal sau, din perspectiva timpului, normal, *De musica* nu e, nici pe departe, *un tratat despre muzică*, ci un unic, în istoria culturii universale, tratat de poetică (şi, totodată, poietică), de metrică, adică, mai bine zis, despre ritm, metru şi vers, în care, dintru măsură, ritm, armonie, atât cât pot fi ele învederate întru corporale şi trecătoare, sfântul nepereche demonstrează raţional existenţa lui Dumnezeu.

Ce fel de tratat este *De musica*, ne-o spune, încaltea, Sfântul Augustin însuşi, într-o epistolă către episcopul Memor(i)us, care îi cerea insistent cele şase cărţi *De musica*, epistolă pe care, pentru a învedera şi stilul epistolar al ctitorului culturii europene, o redau integral. Aşadar:

S. Aurelii Augustini,

Hipponensis episcopi,
Epistolae,

Epistolarum classis II,

EPISTOLA CI

Augustinus Memorio episcopo libros ipsius de Musica flagitanti, sextum librum mittit, et caeteros si repererit, mittendos pollicetur: eaque occasione agit de disciplinis, quas falso liberales dici ostendit, nisi adsit christianae pietatis.

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo, et sinceriter desiderantissimo fratri et coepiscopo Memorio, Augustinus, in Domino salutem.

1. Nullas iam reddere debui litteras sanctae Charitati tuae sine his libris, quos a me sancti amoris iure violentissimo flagitasti, ut hac saltem obedientia responderem epistolis tuis, quibus me magis onerare quam honorare dignatus es. Quanquam ubi succumbo, [367] quia oneror, ibi etiam, quia diligor, sublevor. Neque enim a quolibet diligor, sublevor, eligor; sed ab eo viro et

Sfântul Augustin,

Episcopul Hipponei,
Epistole,

Grupa a doua a epistolelor,

EPISTOLA CI

Augustin îi trimite episcopului Memor(i)us, care îi cerea insistent cărţile sale despre muzică, cartea a şasea şi, de le va găsi şi pe celelalte, făgăduieşte să le trimită; şi, cu aceeaşi ocazie, vorbeşte despre disciplinele, despre care arată că-s fals numite liberale, dacă nu-i prezent devotamentul pietăţii creştine.

Domnului atotfericitului şi venerabil preaiubitului şi sincer atotdoritului fratelui şi coepiscopului Memor(i)us, Augustin, sănătate întru Domnul.

1. Nu se cădea să-i mai trimit nici o scrisoare sfintei Charităţii tale fără acele cărţi, pe care, prin dreptul atotputernic al sfintei iubiri, le-ai cerut insistent de la mine, ca, măcar prin această obedienţă, să răspund epistolelor tale, prin care ai crezut de cuviinţă să mă-mpovărezi mai mult decât să mă onorezi. Cu toate că, unde mă-nclin, fiindcă-s împovărat, acolo chiar sunt înălţat, fiindcă-s îndrăgit. Şi, într-adevăr, nici nu-s îndrăgit, nu-s înălţat, nu-s ales de către un neştine, ci de către

Domini sacerdote, quem sic acceptum Deo sentio, ut cum animam tuam tam bonam levas ad Dominum, quoniam in illa me habes, leves et me. Debui ergo nunc libros mittere, quos emendaturum me esse promiseram: et ideo non misi, quia non emendavi; non quia nolui, sed quia non potui, curis videlicet multis et multum praevalentibus occupatus. Nimis autem ingratum ac ferreum fuit, ut te qui nos sic amas, hic sanctus frater et collega noster Possidius, in quo nostram non parvam praesentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris discere. Est enim per nostrum ministerium non litteris illis, quas variarum servi libidinum liberales vocant, sed dominico pane nutritus, quantus ei potuit per nostras augustias dispensari.

2. Quid enim aliud dicendum est eis, qui cum sint iniqui et impii, liberaliter sibi videntur eruditi, nisi quod in litteris vere liberalibus legimus: *Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis*? Per eum namque praestatur ut ipse etiam, quae liberales disciplinae ab eis qui in libertatem vocati non sunt appellantur, quid in se habeant

ilustrul bărbat şi sacerdot al Domnului, pe carele-l simt astfel plăcut lui Dumnezeu, încât, când sufletul tău atâta de bun ţi-l înalţi la Domnul, fiindcă mă ai, în el, pe mine, mă-nalţi şi pe mine. Trebuia deci să-ţi trimit, acum, cărţile, pe care promisesem că le voi corecta, şi de aceea nu le-am trimis, fiindcă nu le-am corectat; nu fiindcă n-am voit, ci fiindcă n-am putut, mult ocupat, încaltea, de multele lucrări prevalente. Ar fi fost însă ingrat foarte şi crud ca pe tine, care ne iubeşti astfel, acest sfânt frate şi coleg al nostru, Possidius, întru carele vei găsi nu mică prezenţa noastră, fie să nu te cunoască, fie să te cunoască fără scrierile noastre. Fost-a, într-adevăr, prin ministeriul nostru nutrit nu cu acele scrieri, pe care servii variilor libidouri le numesc liberale, ci cu domneasca pâne, câtă i-a putut fi lui oferită prin strâmtorările noastre.

2. Într-adevăr, ce alta le e de zis celor ce, cum sunt nedrepţi şi impii, îşi par loruşi liberal educaţi, decât numai şi numai ceea ce citim în scrierile cu adevărat liberale: *Dacă Fiul vă va fi liberat pe voi, atunci veţi fi adevărat liberi*? Căci prin El se şi prestează ca El chiar să fie cunoscut ce pot să aibă liberal în sine disciplinele care-s numite liberale de către cei ce n-au fost

liberale noscatur. Neque enim habent congruum libertati, nisi quod habent congruum veritati: unde ille ipse Filius, *Et veritas*, inquit, *liberabit vos* (*Ioan*, VIII, 36, 32). Non ergo illae innumerabiles et impiae fabulae, quibus vanorum plena sunt carmina poetarum, ullo modo nostrae consonant libertati; non oratorum inflata et expolita mendacia; non denique ipsorum philosophorum garrulae argutiae, qui vel Deum prorsus non cognoverunt, vel cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: et immutaverunt gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum atque quadrupedum et serpentium; vel qui istis simulacris non dediti, aut non nimis dediti, coluerunt tamen et servierunt creaturae potius quam Creatori (*Rom.* I, 21-25). Absit omnino ut istorum vanitates et insaniae mendaces, ventosae nugae ac superbus error, recte liberales litterae nominentur, hominum scilicet infelicium, qui Dei gratiam per Jesum Christum Dominum nostrum, qua sola liberamur de

chemaţi întru libertate. Într-adevăr, nici nu au congruu libertăţii decât numai ceea ce au congruu adevărului: de unde însuşi mirific Fiul: *Şi adevărul*, zice, *vă va elibera pe voi* (*Ioan*, VIII, 36, 32). Acele nenumărate şi impii fabule, de care-s pline poeziile poeţilor vani, nu consună, aşadar, în nici un chip libertăţii noastre; nu, minciunile umflate şi lustruite ale oratorilor; nu, în sfârşit, arguţiile vorbăreţe ale filosofilor înşişi, care fie nu l-au cunoscut absolut deloc pe Dumnezeu, fie, cum l-au cunoscut pe Dumnezeu, nu l-au glorificat ca Dumnezeu, nici nu i-au adus mulţumiri, ci s-au deşertat întru cugetările loruşi şi s-a-ntunecat nătângă inima lor şi, zicând că ei sunt înţelepţi, au fost făcuţi proşti: şi au strămutat gloria incoruptului Dumnezeului întru similitudinea imaginii omului coruptibil şi a zburătoarelor, şi a patrupedelor, şi a şerpilor; sau cei nededaţi acestor simulacre, sau nu prea dedaţi, au cultivat-o totuşi şi i-au servit creaturii mai degrabă decât Creatorului (*Rom.*, I, 21-25). Doamne fereşte deci ca vanităţile şi insanietăţile mincinoase, nimicurile umflate şi superba eroare să fie drept numite scrieri liberale, ale oamenilor nefericiţi, aşadar, care n-au cunoscut nici întru acelea pe care le-au simţit adevărate graţia lui Dumnezeu

corpore mortis huius (*Id.* VII, 24, 25), non cognoverunt, nec in eis ipsis quae vera senserunt. Historia sane, cuius scriptores fidem se praecipue narrationibus suis debere profitentur fortassis habeat aliquid cognitione dignum liberis, cum sive bona sive mala hominum, tamen vera narrantur. Quamvis in eis cognoscendis, qui Spiritu Sancto non adiuti sunt, rumoresque colligere ipsa humanae infirmitatis conditione compulsi sunt, quemadmodum non fallerentur in plurimis, omnino non video: est tamen in eis aliqua propinquitas libertatis, si voluntatem mentiendi non habent, [368] nec homines fallunt, nisi cum ab hominibus humana infirmitate falluntur.

3. Verum quia in omnibus rerum motibus quid numeri valeant, facilius consideratur in vocibus, eaque consideratio quibusdam quasi gradatis itineribus nititur ad superna intima veritatis, in quibus viis ostendit se sapientia hilariter, et in omni providentia occurrit umantibus (*Sap.* VI, 17): initio nostri otii cum a curis maioribus magisque necessariis vacabat animus, volui per ista, quae a nobis desiderasti, scripta prin Iisus Christos Domnul nostru, singura prin care suntem liberaţi de corpul morţii acesteia (*Id.*, VII, 24-25). Istoria, încaltea, ai cărei scriitori declară că trebuie să li se dea mai cu seamă credinţă naraţiunilor loruşi, poate să aibă, poate, ceva demn de cunoaşterea celor liberi, cum, fie bunele, fie relele oamenilor, sunt narate, totuşi, cele adevărate. Cu toate că nu văd absolut deloc cum să nu se-nşele întru cunoaşterea acestora, întru cele mai multe, cei care n-au fost ajutaţi de Spiritul Sfânt şi-au fost împinşi de însăşi condiţia infirmităţii umane să culeagă rumorile: este totuşi întru ei, dacă n-au voinţa de-a minţi, o anume vecinătate a libertăţii, şi oamenii nici nu înşală decât numai când, prin umana infirmitate, sunt înşelaţi de către oameni.

3. Într-adevăr, fiindcă de ce-s în stare numerii, în toate mişcările lucrurilor, se analizează mai uşor în voci, şi prin această analiză se tinde, prin anume itinerarii cvasitreptate, spre intimele supremului adevăr, itinerarii întru care înţelepciunea se arată bucuros pe sine şi le iese-n întâmpinare iubitorilor întru întreagă providenţa (*Înţel.*, VI, 17): am voit, la-nceputul oţiului nostru, când spiritul era liber de grijile mai mari şi mai necesare, ca, prin aceste scrieri, pe care le-ai cerut insistent

proludere, quando conscripsi de solo rhythmo sex libros, et de melo scribere alios forsitan sex, fateor, disponebam, cum mihi otium futurum sperabam. Sed posteaquam mihi curarum ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illae deliciae fugere de manibus, ita ut vix nunc ipsum codicem inveniam, quoniam tuam voluntatem, nec petitionem sed iussionem, contemnere nequeo. Quod sane opusculum si potuero mittere, non quidem me tibi obtemperasse, verumtamen te hoc a me tantopere flagitasse poenitebit. Difficillime quippe intelliguntur in eo quinque libri, si non adsit qui non solum disputantium possit separare personas, verum etiam pronuntiando ita sonare morulas syllabarum, ut eis exprimantur sensumque aurium feriant genera numerorum: maxime quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa intervalla miscentur, quae omnino sentiri nequeunt, nisi auditorem pronuntiator informet.

4. Sextum sane librum quem emendatum reperi, ubi est omnis fructus caeterorum, non distuli mittere Charitati tuae: fortassis ipse tuam non multum refugiet gravitatem. Nam superiores quinque vix filio nostro et condiacono Iuliano, quoniam

de la noi, să mă exersez, din moment ce am scris, numai despre ritm, şase cărţi şi, mărturisesc, îmi propuneam să scriu, poate, alte şase despre melos, când speram că voi fi avut otiul trebuincios. Dar, cum, între timp, mi s-a impus sarcina treburilor ecleziastice, toate aceste delicii mi-au scăpat din mâini, astfel că, încât nu pot să sfidez nu petiţia, ci porunca ta, de-abia-s în stare să găsesc codicele însuşi. Opuscul care, de bună seamă, dacă ţi-l voi fi trimis, te va nemulţumi, nu, desigur, fiindcă m-am supus voinţei tale, ci fiindcă tu mi l-ai cerut cu atâta zel. Într-adevăr, cele cinci cărţi se-nţeleg atotdificil în el, dacă nu-i de faţă cel care nu doar să poată separa persoanele disputanţilor, ci chiar şi, pronunţându-le, să facă să răsune duratele silabelor astfel încât să fie exprimate prin ele genurile ritmurilor şi să lovească simţul urechilor; mai cu seamă fiindcă în unele se amestecă duratele calculate ale tăcerilor; care nu pot fi absolut deloc simţite, dacă pronunţătorul nu-l informează pe ascultător.

4. Desigur, cartea a şasea, care-i întregul rod al celorlalte, pe care am găsit-o revizuită, n-am întârziat a o trimite Charităţii tale; ea însăşi nu va îndepărta, poate, prea mult gravitatea ta. Căci pe celelalte cinci de mai înainte de-abia le-am considera demne de lectura şi cunoaşterea fiului şi

et ipse iam nobiscum commilitat, lectione et cognitione digni videbuntur. Quem quidem non audeo dicere, plus amo quam te, quia nec veraciter dico, sed tamen audeo dicere, plus desidero quam te. Mirum videri potest quemadmodum quem pariter amo, amplius desiderem; sed hoc mihi facit spes amplior videndi eum: puto enim quod si ad nos te iubente vel mittente venerit, et hoc faciet quod adolescentem decet, maxime quia nondum curis maioribus detinetur, et teipsum mihi expeditius apportabit. Quibus numeris consistant versus Davidici non scripsi, quia nescio. Neque enim ex Hebraea lingua, quam ignoro, potuit etiam numeros interpres exprimere, ne metri necessitate ab interpretandi veritate ampius quam ratio sententiarum sinebat, digredi cogeretur: certis tamen eos constare numeris, credo illis qui eam linguam probe callent. Amavit enim vir ille sanctus musicam piam et in ea studia nos magis ipse quam ullus alius auctor accendit. Habitetis omnes in aeternum in adiutorio Altissimi (*Psal. XC*, 1), qui habitatis unanimes in domo (*Psal. LXVII*, 7), pater materque fratres filiorum, et cuncti unius Patris filii, memores nostri (*P.L.*, t. XXXIII, col. 367-369).

codiaconului nostru, Iulian, fiindcă şi el luptă deja dimpreună cu noi. Pe carele, încaltea, nu-ndrăznesc să zic că-l iubesc mai mult decât pe tine, căci n-o zic adevărat, totuşi îndrăznesc să zic că-l doresc mai mult decât pe tine. Poate părea de mirare în ce chip să-l doresc mai mult pe cel pe care-l iubesc la fel; dar asta mi-o face mie mai marea speranţă de-a-l vedea pe el: într-adevăr, socot că, dacă, poruncindu-i tu sau trimiţându-l, va fi venit la noi, va şi face ceea ce se cade adolescentului, mai ales că nu-i cuprins încă de griji mai mari, şi că mi te va aduce mai lesnicios pe tine însuţi. Dintru ce ritmuri consistă versurile lui David n-am scris, căci nu ştiu. Într-adevăr, nici interpretul din limba ebraică, pe care-o ignor, n-a putut exprima şi ritmurile, ca să nu fie constrâns, din necesitatea metrului, să se depărteze de adevărul interpretării mai mult decât o-ngăduia raţiunea sentinţelor: că ele consistă totuşi din ritmuri certe, le dau crezare celor care cunosc cu adevărat bine acea limbă. Într-adevăr, acel bărbat sfânt a iubit muzica pioasă, şi pe noi ne-a încins la acele studii el însuşi mai mult decât oricare alt autor. Fie să locuiţi toţi, în etern, întru ajutorul Atotînaltului (*Psal. XC*, 1), care locuiţi unanimi în casă (*Psal. LXVII*, 7), tată şi mamă, fraţii fiilor, şi cu toţii fiii unuia Tatălui, amintitorii noştri" (*Patrologia latina*, t. XXXIII, col. 367-369).

E de reţinut, deocamdată, din această scrisoare, noul sens pe care Sfântul Augustin li-l dă, din perspectiva creştinismului, disciplinelor liberale:

Per eum namque praestatur ut ipse etiam, quae liberales disciplinae ab eis qui in libertatem vocati non sunt appellantur, quid in se habeant liberale noscatur.

Căci prin El se şi prestează ca El chiar să fie cunoscut ce pot să aibă liberal în sine disciplinele care-s numite liberale de către cei ce n-au fost chemaţi întru libertate.

Scurt: fără cunoaşterea lui Dumnezeu, cunoaşterea disciplinelor liberale este hipervacuă.

Tot despre *De musica* vorbeşte Sfântul Augustin însuşi, mai întâi în *Retractaţiuni*, lib. I, cap. VI:

Per idem tempus quo Mediolani fui, Baptismus percepturus, etiam Disciplinarum libros conatus sum scribere, interrogans eos qui mecum erant, atque ab huismodi studiis non abhorrebant, per corpolia cupiens ad incorporalia quasi passibus certis vel pervenire vel ducere. Sed earum solum de Grammatica librum absolvere potui, quem postea de armario nostro perdidi: et de Musica sex volumina, quantum atinet ad eam partem quae Rhythmus vocatur. Sed eosdem sex libros iam baptizatus, iamque ex Italia regressus in Africam scripsi; inchoaveram quippe tantummodo istam apud Mediolanum disciplinam. De aliis vero quinque disciplinis illic similiter inchoatis: de Dialectica, de Rhetorica, de Geometria, de

În acelaşi timp, pe când mă aflam la Milan, pe cale de a primi Botezul, m-am străduit să scriu chiar şi cărţile despre Discipline, întrebându-i pe cei care erau cu mine, şi nu se scârbeau de astfel de studii, dorind ca, prin anume cvasipaşi siguri, să-i fac să ajungă sau să-i conduc prin corporale la incorporale. Dar, dintre ele, i-am putut da de capăt numai cărţii despre Gramatică, pe care, apoi, am pierdut-o de pe armariul nostru: şi şase volume despre Muzică, cât ţine de acea parte ce se numeşte Ritmul. Dar pe acele şase cărţi le-am scris deja botezat şi întors de-acum din Italia în Africa: bineînţeles, această disciplină o începusei numai la Milan. Din celelalte cinci discipline însă, începute, la fel, acolo: de Dialectica, de Rhetorica, de Geometria, de

Arithmetica, de Philosophia, sola principia remanserunt, quae tamen etiam ipsa perdidimus: sed haberi aliquibus existimo (*P.L.*, t. XXXII, col. 0591),

Arithmetica, de Philosophia, au rămas numai principiile, pe care totuşi le-am pierdut şi pe ele însele: dar socot că le au alţii (*P.L.*, t. XXXII, col. 591).

Din care reţinem, de asemenea, deocamdată, noul sens al studierii şi scrierii despre disciplinele liberale:

...per corpolia cupiens ad incorporalia quasi passibus certis vel pervenire vel ducere.

...dorind ca, prin anume cvasipaşi siguri, să-i fac să ajungă sau să-i conduc prin corporale la incorporale.

La care nu adaug decât că acest **prin corporale la incorporale** benedictinii maurini, şi, după ei, mulţi alţii, şi l-au împropriat drept turnesol întru deosebirea de spurii a operelor autentic augustiniene.

Apoi, tot în *Retractaţiuni*, lib. I, cap. XI:

1. Deinde, ut supra commemoravi (*Retract.*, lib. I cap. VI), sex libros de Musica scripsi; quorum ipse sextus maxime innotuit, quoniam res in eo digna cognitione versatur, quomodo a corporalibus et spiritualibus, sed mutabilibus numeris, perveniatur ad immutabiles [**Col. 0601**] numeros, qui iam sunt in ipsa immutabili veritate, et sic invisibilia Dei, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciantur. Quod qui non possunt, et tamen ex fide Christi vivunt, ad illa certius atque felicius conspicienda post hanc vitam veniunt. Qui autem possunt, si desit eis fides

1. Apoi, precum am amintit mai sus (*Retract.*, lib. I, cap. 6), am scris şase cărţi despre muzică, dintre care însăşi a şasea a devenit îndeosebi notorie, fiindcă se tratează în ea un lucru demn de cunoscut, în ce chip anume să se ajungă de la numerii (= ritmurile, aici şi passim, n. n.) corporali şi spirituali, dar mutabili, la numerii imutabili, care de-acum sunt întru însuşi imutabilul adevăr, şi aşa invizibilele lui Dumnezeu să fie privite, înţelese prin cele ce au fost făcute. Ceea ce cei care nu pot, şi trăiesc totuşi dintru credinţa lui Christos, ajung mai cert şi mai fericit să le privească pe acelea după viaţa aceasta. Cei care însă pot, dacă le lipseşte lor credinţa lui Christos,

Christi, qui unus mediator est Dei et hominum, cum tota sapientia sua pereunt.

2. In hoc libro illud quod dixi, *Corpora enim tanto meliora quanto numerosiora talibus numeris: anima vero istis quae per corpus accipit, carendo fit melior, cum sese avertit a carnalibus sensibus, et divinis sapientiae numeris reformatur* (Lib. VI, cap. IV, n. 7), non sic accipiendum est, quasi non sint futuri numeri corporales in corporibus incorruptibilibus et spiritualibus; cum multo speciosiora et decentiora futura sint: aut anima eos sensura non sit, quando erit optima, quemadmodum hic eis carendo fit melior. Hic enim opus habet avertere se a carnalibus sensibus ad intelligibilia capienda, quia infirma est, et minus idonea utrisque simul adhibere intentionem suam: et in his corporalibus nunc illecebra cavenda est, quamdiu anima illici ad delectationem turpem potest. Tunc autem tam firma erit atque perfecta, ut numeris corporalibus non avertatur a contemplatione sapientiae, et ita sentiat eos ut non illiciatur ab eis, nec eis carendo fiat melior; sed ita sit bona et recta, ut nec latere possint eam nec occupare.

Carele este mediatorul unic al lui Dumnezeu şi al oamenilor, pier cu toată înţelepciunea loruşi.

2. În această carte, ceea ce am zis, *Căci corpurile-s cu atât mai bune, cu cât sunt mai numeroase-n astfel de numeri; sufletul însă devine mai bun, lipsindu-se de aceştia pe care-i primeşte de la corp, când se întoarce pe sine de la simţurile carnale şi se reformează numerilor divini ai înţelepciunii* (*Lib.* VI, cap. IV, n. 7), nu trebuie înţeles aşa ca şi cum nu vor exista-n viitor numerii corporali întru corpurile incoruptibile şi spirituale; cum au să fie cu multul mai frumoase şi mai decente; nici că sufletul nu are să-i simtă pe ei, când va fi optim, în chipul în care aici, lipsindu-se de ei, devine mai bun. Aici, într-adevăr, are nevoie să se întoarcă pe sine de la simţurile carnale, pentru a cuprinde inteligibilele, fiindcă este infirm şi mai puţin apt să-şi manifeste intenţiunea sa deodată amândurora: şi întru acestea corporale e de temut acum farmecul, cât timp sufletul poate fi sedus la delectarea ruşinoasă. Atunci însă va fi atât de ferm şi perfect, încât prin numerii corporali să nu se întoarcă de la contemplarea înţelepciunii şi să-i simtă pe ei aşa încât să nu fie sedus de către ei, şi nici lipsindu-se de ei, să devină mai bun ci să fie bun şi drept astfel, încât să nici nu i se poată ascunde, nici să-l ocupe.

3. Item quod dixi, *Haec autem sanitas tunc firmissima erit atque certissima, cum pristinae stabilitati certo suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitutum* (*Id.*, cap. V, n. 13), non ita dictum putetur, quasi non sint futura post resurrectionem corpora meliora, quam primorum hominum in paradiso fuerunt, cum illa iam non sint alenda corporalibus alimentis, quibus alebantur ista: sed pristina stabilitas hactenus accipienda est, quatenus aegritudinem ita nullam corpora illa patientur, sicut nec ista pati possent ante peccatum.

4. Alio loco: *Laboriosior est*, inquam, *hujus mundi amor. Quod enim in illo anima quaerit, constantiam scilicet aeternitatemque, non invenit: quoniam rerum transitu completur infirma pulchritudo, et quod in illa imitatur constantiam, a summo Deo per animam trajicitur: quoniam prior est species tantummodo tempore commutabilis, quam est ea, quae et tempore et locis* (*Id.*, cap. XIV, n. 43). Haec verba si eo modo accipi possunt, ut non intelligatur infima pulchritudo, nisi in corporibus hominum, omniumque animalium, quae cum sensu corporis vivunt, ratio manifesta defendit.

3. Iarăşi, ceea ce am zis, *Această sănătate însă atunci va fi atotfermă şi atotcertă, când, desigur, la timpul şi ordinea stabilite, acest corp va fi fost restituit străvechii sale stabilităţi* (*Id.*, cap. V, n. 13), să nu se socoată zis aşa, ca şi cum, după resurecţiune, corpurile nu au să fie mai bune decât au fost ale primilor oameni în paradis, cum ele nu vor mai trebui hrănite cu alimentele corporale, cu care se hrăneau acestea: ci străvechea stabilitate trebuie primită până la acea limită până la care aşa nu vor pătimi acele corpuri nici un fel de suferinţă, precum nu puteau pătimi, înainte de păcat, nici acestea.

4. În alt loc, *Mai muncit este, zic, amorul lumii acesteia. Căci ceea ce caută să afle în el sufletul, constanţa adică şi stabilitatea, nu le găseşte: fiindcă prin trecerea lucrurilor se-mplineşte infi(r)ma frumseţe, şi ceea ce imită întru ea constanţa este transferat de la supremul Dumnezeu prin suflet: fiindcă mai presus este frumseţea comutabilă numai prin timp decât cea comutabilă şi prin timp, şi prin locuri* (*Id.*, cap. XIV, n. 44). Aceste cuvinte, dacă pot fi luate în acel chip, încât să nu se-nţeleagă infima frumseţe decât numai în corpurile oamenilor şi ale tuturor animalelor, care trăiesc cu simţul corpului, raţiunea le apără învederate.

Hoc quippe in ea pulchritudine imitatur constantiam, quod in compage sua manent eadem corpora, in quantum manent: id autem a summo Deo in ea per animam trajicitur. Anima quippe ipsam compagem tenet, ne dissolvatur, et diffluat; quod videmus in corporibus animalium anima discedente contingere. Si autem infima pulchritudo in omnibus corporibus intelligatur, cogit ista sententia etiam ipsum mundum animal credere, ut etiam in ipsum, quod in illo imitatur constantiam, a **[Col. 0602]** summo Deo per animam trajiciatur. Sed animal esse istum mundum, sicut Plato sensit, aliique philosophi quamplurimi, nec ratione certa indagare potui, nec divinarum Scripturarum auctoritate persuaderi posse cognovi. Unde tale aliquid a me dictum quo id accipi possit, etiam in libro de Immortalitate Animae temere dictum notavi (*Retract.*, lib. I cap. V, n. 3); non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia nec verum esse comprehendo, quod sit animal mundus. Hoc sane inconcusse retinendum esse non dubito, Deum nobis non esse istum mundum, sive anima ejus ulla, sive nulla sit. Quia si ulla est, ille qui eam fecit, est Deus noster: si autem nulla est, nullorum Deus potest esse iste; quanto minus

De-asta, desigur, este imitată în acea frumseţe constanţa, întrucât corpurile rămân fiecare în alcătuirea loruşi, în cât rămân: asta însă este trecut de la supremul Dumnezeu în ele prin suflet. Sufletul ţine, desigur, alcătuirea însăşi ca să nu se destrame şi să se risipească; ceea ce vedem că se-ntâmplă în corpurile animalelor, părăsindu-le sufletul. Dacă însă infima frumseţe se-nţelege în toate corpurile, această sentinţă constrânge să fie-nţeles animal chiar şi universul însuşi, întrucât chiar şi în el însuşi ceea ce imită constanţa să treacă de la supremul Dumnezeu prin suflet (cf. *De civ. Dei*, lib. VIII, cap. 23). Dar că acest univers este animal, precum a simţit Platon şi alţi filosofi, oricât de mulţi, nici n-am putut descoperi prin raţiune certă, nici n-am cunoscut că poate fi convingător dovedit prin autoritatea divinelor Scripturi. De unde, ceva asemănător spus de mine, în care se poate-nţelege asta, chiar şi în cartea *Despre imortalitatea sufletului*, l-am notat ca temerar zis (*Retract.*, lib. I, cap. V, n. 3); nu deoarece confirm că asta este fals, ci fiindcă nici nu înţeleg că este adevărat că poate fi animal universul. Pe de altă parte, nu mă-ndoiesc că trebuie, desigur, reţinut nezdruncinat că nu ne este nouă Dumnezeu acest univers, fie că are el vreun suflet, fie că n-are. Căci, dacă are vreunul, acela care l-a făcut

noster? Esse tamen spiritualem vitalemque virtutem, etiam si non sit animal mundus; quae virtus in Angelis sanctis ad decorandum atque administrandum mundum Deo servit, et a quibus non intelligitur; rectissime creditur. Angelorum autem sanctorum nomine, omnem sanctam creaturam spiritualem, in Dei secreto atque occulto ministerio constitutam nunc appellaverim: sed spiritus angelicos sancta Scriptura nomine animarum significare non solet. Proinde in eo quod circa finem libri hujus dixi, *Rationales et intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum legem ipsam Dei, sine qua folium de arbore non cadit, et cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, usque ad terrena et inferna jura transmitturt* (Lib. VI, cap. XVII, n. 58), non video quemadmodum vocabulum animarum secundum Scripturas sanctas positum possit ostendi; quandoquidem hic non nisi Angelos sanctos intelligi volui, quos habere animas nusquam me legisse in divinis eloquiis canonicis recolo. Hic liber sic incipit: *Satis diu pene.*" *(P.L., t. XXXII, col. 0600-2).*

pe el este Dumnezeul nostru; dacă însă n-are, acesta nu poate fi Dumnezeul nimănui; cu atât mai puţin al nostru. Atotdrept se crede, şi de către cei de către care nu este-nţeleasă, că există totuşi virtutea spirituală şi vitală, chiar dacă nu este animal universul, care virtute serveşte lui Dumnezeu întru Îngerii sfinţi, spre împodobirea şi cârmuirea universului. Cu numele sfinţilor Îngeri însă putem numi întreagă sfânta creatură spirituală, constituită întru secretul lui Dumnezeu şi cu ocult ministeriu; dar Sfânta Scriptură nu obişnuieşte să semnifice prin numele sufletelor spiritele angelice. Prin urmare, în ceea ce am zis spre finele acestei cărţi, *Numerii raţionali şi intelectuali ai sufletelor fericite şi sfinte primind, neinterpunându-se nici o natură, însăşi legea lui Dumnezeu, fără de care nu cade frunză din arbore şi căreia-i sunt număraţi perii capului nostru, o transmit până la normele pământeşti şi infernale* (Lib. VI, cap. XVII, 58), nu văd în ce mod vocabula „sufletelor" s-ar putea arăta că a fost pusă după Sfintele Scripturi; deşi totuşi aici n-am vrut să-nţeleg decât numai şi numai pe sfinţii Îngeri, despre care amintesc că eu nu am citit nicăieri în divinele cuvinte canonice că au suflete. Această carte începe aşa: *Îndestul de lung şi aproape*" (*P.L.*, t. XXXII, col. 600-2).

Dialogul *De musica* începe ex abrupto, fără nici un fel de indicii asupra locului, timpului, conlocutorilor, cu întrebarea pe care magistrul i-o pune discipolului asupra piciorului (= pesului), fundamentul material al ritmului în poezia greacă şi latină, pentru a continua, apoi, întrebându-l cărei ştiinţe îi aparţine cunoaşterea exactă a acestuia. Se delimitează astfel sferele gramaticii şi muzicii, în sensul că muzicii îi aparţine tot ceea ce este, întru cuvânt, lucrarea numărului şi a artei. Se analizează, apoi, definiţia muzicii: *scientia bene modulandi* (ştiinţa de a modula bine), în care al doilea termen îi aparţine muzicii, şi se scrutează fiecare termen în parte. De la început Augustin departă din muzică vulgarul, vilul, tot ceea ce ţine, adică, de comportamentul histrionului, pentru a evidenţia că arta de a modula bine, care este muzica, este dătătoarea de normă mişcărilor libere, căutate pentru ele însele şi care încântă prin sine însele; muzica este arta care implică în sine congruentul, convenavilul, ceea ce se cuvine, adică, sub care se subsaude prépon-ul grecilor, întrucât ea, muzica, este o artă nobilă, fruct al raţiunii, şi ea nu trebuie confundată cu pura imitaţie şi virtuozitatea histrionilor; fără raţiune, muzica decade în plăcere animalică. Histrionii nu posedă nici pe departe arta muzicii, care nu este imitaţie, ci raţiune, pe când virtuozitatea lor este lucrarea imitaţiei, exerciţiului, memoriei şi instinctului; o nouă probă, zdrobitoare, că ei, histrionii, nu cunosc muzica este faptul că ei nu o preţuiesc prin ea însăşi la adevărata ei valoare. Vivacitatea dialogului consistă, în aceste capitole, prin succesiunea rapidă a întrebărilor şi răspunsurilor cât se poate de scurte, întreagă această introducere având ca fine învederarea nobleţei muzicii şi a rolului ei ca artă liberală. Capitolul al VII-lea desparte apele între părţile acestei prime cărţi. Primele şase capitole au servit, aşadar, drept propedeutică la studiul ritmului, al mişcării ca fundament al artei şi al melodiei. Studiul ritmului (= în latineşte, numărului) are la bază aritmetica. Aşa, urmărit în tradiţia sa pitagoreică, drept fundament al mişcării şi al armoniei, numărul se bucură de o tratare minuţioasă, ocupând întreagă partea a doua a cărţii întâi. El, numărul, este generatorul ordinii şi armoniei mişcării, în sânul căreia pot fi stabilite raporturi de egalitate şi inegalitate. Dar numărul însuşi se supune unei ordini superioare, care-i exige limită. Aceasta ne-o furnizează teoria decenarului (decadei), care

dă norma mişcării numerice. Acum magistrul îi explică discipolului originea decenarului: 1 şi 2 sunt principii ale numerelor: ele formează numărul total şi perfect impar, 3, căruia-i urmează numărul total şi perfect par, 4, care este sursa comparaţiei şi proporţiei. Nici un alt număr nu se bucură de această calitate, şi apoi, fapt absolut mirabil, tuspatru acestea fac, în sumă, decenarul, îl fac pe 10, adică: 1+2+3+4=10. Din această ordine a numerelor se poate deduce o cunoaştere raţională a măsurii mişcării prin care simţul nostru este capace a percepe ritmul. Dar şi simţurile noastre deţin limite perceptive, totuşi, întru această putinţă de a percepe mişcările bine modulate, care-şi conservă întru sine însele finele frumseţii şi delectării, muzica şi-a pus chiar şi-n simţurile noastre vestigiile, purcezând din atotascunse penetralii, ale unei armonii superioare, prin scrutarea căror vestigii putem să ne conducem la înseşi secretele penetralii, pe care studiul acestei arte liberale, adevărată filosofie, ni le poate dezvălui, ceea ce se va face de-abia în cartea a VI-a.

Cartea a doua se subîmparte, la rându-i, în două: în prima parte se tratează despre picioarele metrice, în a doua, despre diversele lor combinaţii posibile. Capitolul al VIII-lea, cu catalogul său de picioare metrice, este culminaţia şi totodată rezumatul primei părţi (I-VII), şi anunţă implicit posibilele combinaţii ce vor fi tratate în partea a doua (VIII-XIV). În limba latină există silabe lungi şi scurte, pe care gramatica, urmând autoritatea, le identifică, le defineşte, şi le custodeşte; muzica, însă, urmând raţiunea şi simţul, ştie să le dispună într-o ordine plăcută urechii. Dar, această împărţire în silabe lungi şi scurte admite ideea numărului, lunga fiind dublul scurtei, de aici naşterea picioarelor metrice (pesurilor). Născută întrebarea până unde se poate întinde piciorul, se conclude, urmând moderata progressio a numerelor, că piciorul nu poate depăşi patru silabe, cu o considerare specială a picioarelor compuse din patru silabe lungi. Se pune problema versului, care trebuie să fie lucrare a raţiunii nu a autorităţii, întrucât nu se poate afla nici un merit prin care Asclepiade, de pildă, sau Sappho să fi impus structura versurilor care le poartă numele, şi se enumeră, cu numele lor greceşti, 28, picioarele. În studiul conexiunii picioarelor metrice prezidează două importante reguli: a egalităţii absolute, care uneşte picioarele de aceeaşi natură,

şi aceea a egalităţii în varietate, care le uneşte pe cele de natură diferită, dar de aceeaşi măsură, dintre care, aceasta ultima este mai importantă, întrucât ea clarifică principiul omogenităţii ritmice, care exclude piciorul amphibrah'(scurtă, lungă, scurtă) de la putinţa formării propriului vers, a unui vers, aşadar, care să-i poarte numele, întrucât amphibrahul nu admite o bătaie regulată. Ridicarea şi depunerea (coborârea), sau, mă rog, levaţiunea şi posiţiunea, arsis-ul şi thesis-ul, adică, împart, îndeobşte, piciorul în două părţi care sunt în raport de 1 la 2, de 2 la 3 sau de 3 la 4, singură împărţirea amphibrahului fiind de 1 la 3, diviziune disproporţionată, care nu permite o scandare armonioasă, totuşi cei vechi l-au folosit şi urechea o admite. Oricare ar fi bătaia, însă, tot piciorul de şase timpi poate primi în locul său un alt picior tot de şase timpi, dată fiind împărţirea sa în 2 şi 4 sau 3 şi 3; dar nu este la fel pentru picioarele de patru timpi, exclus fiind, prin regula numerilor, amphibrahul. Discipolul e pus să socotească, apoi, toate combinaţiile posibile de picioare, şi cartea se încheie cu un moment de repaos, pe care magistrul îl propune prin câteva versuri improvizate ad hoc.

Picioarele combinate-ndesine formează ritmul, metrul şi versul, care constituie obiectul cărţilor a III-a, a IV-a şi a V-a.

În debutul cărţii a III-a, ritmul este numit o conexiune nedeterminată de picioare care-şi convin armonic îndesine, faţă de metru, care posedă un fine marcat, tot metrul fiind, aşadar, ritm, nu tot ritmul, însă, şi metru, care devine vers, dacă se împarte, în anume condiţii, în două membre regulat date. Începe studiul propriu-zis al ritmului, care va fi destul de scurt (III, 5 – VI, 14), pornindu-se de la ritmul în care nu-i nici un metru, ca să urmeze metrul, unde nu-i versul, şi, în fine, versul însuşi. În privinţa ritmului format din pyrrhici şi proceleusmatici, magistrul pune în evidenţă necesitatea bătăii, pentru a deosebi diferitele picioare, stabileşte regulile prioritare în distribuţia ritmurilor conform scandării ritmice; sunt studiate picioarele care pot forma ritmul purtând numele loruşi şi care li se pot uni fără să le răpească numele. Se analizează posibilitatea creării, prin substituire, a unor ritmuri formate din picioare mai mari de patru silabe şi se conclud cumcă regula înaintării măsurate a numerelor nu permite acest lucru, întrucât orice fel de violare a acesteia ar duce la infir

piciorul. Substituirea piciorului nu trebuie, deci, nicidecum confundată cu admiterea piciorului. Studiul metrului ocupă finele cărţii a III-a şi întreagă cartea a IV-a. Se-ncepe cu metrul cel mai scurt, cel de două picioare, dimetrul coriiambic catalectic. Magistrul urmăreşte să expună, astfel, de la început, teoria *tăcerilor*, care este deosebit de importantă în acest dialog şi în întreagă teoria metricii: metrele au o curgere regulată, iar ceea ce nu le este dat, ca durată normală, prin silabe, li se plineşte prin timpii tăcerii. Întrucât levaţiunea şi posiţiunea nu au niciodată mai mult de patru timpi, tăcerea nu poate avea, nici ea, mai puţin de un timp (timpul silabei scurte), nici mai mult de patru (timpii a două silabe lungi sau a patru silabe scurte). Stabilită fiind această normă, se revine la metrele cele mai scurte, pentru a se analiza, apoi, limitele extreme ale metrului şi ale versului. Scurt: metrul nu poate depăşi 32 de timpi, versul nu poate depăşi 8 picioare. Aşa numărul 4, normatorul perfecţiunii ritmice, fixează progresiunea armonică a metrului şi versului.

Cartea a IV-a este, din întreaga operă, cea mai densă privind importanţa materială a metrului. În ea, magistrul recurge la un mare număr de citate din poeţii clasici latini, multe dintre ele fiind astfel alese încât să cuprindă în sine şi o judecată morală sau să aibă măcar tangenţă cu sfera eticii. Ca o continuare a cărţii anterioare, cartea a IV-a debutează cu analiza ultimei silabe şi a indiferenţei ei, în privinţa duratei, lungă sau scurtă, fenomen care se explică prin timpul tăcerii, care face din silaba scurtă una lungă. Această alungire aduce, desigur, aparenţa confundării ritmurilor, dar bătaia (scandarea) înlătură acest inconvenient. Sunt trecute în revistă toate metrele, începând, cum s-a spus, cu pyrrhicul, iar în această analiză îşi face locul, de asemenea, judecata morală. Acelaşi procedeu li se aplică metrelor iambice, trohaice, spondaice. Începând cu tribrachicul, al cărui metru cuprinde 21 de forme, nu se mai oferă exemple, ci ne întoarcem la pyrrhic, căruia i se schimbă bătaia. Sunt rapid scrutate picioarele sau părţile de picior care pot urma dactilul şi anapestul, apoi se trece la picioarele de cinci timpi pe care poeţii le-au lăsat în seama prozei, din cauza mişcării lor sesquialtere. După însumarea de către discipol (571), corectat de magistru (568), a tuturor metrelor, urmează analiza detaliată a manierei măsurării şi intercalării tăcerii, studiu, care

ne învederează subtilităţile ritmului în proza şi poezia antică. Pornind de la două dimetre iambice catalectice atribuite lui Petroniu, magistrul explică modul scandării metrelor, insistă, iarăşi, asupra importanţei intercalării tăcerilor muzicale, datorită cărora un metru poate începe şi sfârşi printr-un picior incomplet, poate începe cu un picior incomplet şi sfârşi printr-un picior complet; tăcerea poate fi, de asemenea, intercalată în interiorul unui metru, şi magistrul detaliază regulile ce trebuie urmate pentru intercalarea acestor tăceri. Există diferite scandări posibile pentru unul şi acelaşi metru cu o măsură de patru sau de şase timpi, şi, asta, datorită tăcerilor; în scandare, raţiunea primează asupra autorităţii; tăcerile necesare pot fi însoţite de tăceri facultative. În analiza metrelor, totul aparţine raţiunii, care i-a ghidat pe inventatorii lor. Există metre fixe, în parte variabile şi total variabile; aparţine tradiţiei a le custodi şi a le da ca-nvăţătură, raţiunii, a le analiza, iar raţiunea respinge anumite combinări: iambul după dichoreu şi al doilea epitrit, spondeul după antispast sau după diiamb şi dichoreu reuniţi, iambul, la finele metrului, după antispast şi un alt picior decât diiambul. Diferite metre se pot întreţese în circuite (perioduri), din moment ce bătaia se armonizează; unele se-ntreţes fără tăcere, altele pretind tăcerea. Altfel, metrele s-ar întinde la infinit şi nu ar fi doar 568. Un moment de repaos e recerut, în vederea purcederii la analiza versului.

Cu debutul cărţii a V-a, al cărei obiect este versul cu diferitele sale forme posibile, a cărui caracteristică esenţială se stabileşte prin cezură, magistrul reaminteşte deosebirea dintre ritm şi metru. Nu neagă rolul certei şi gravei autorităţi întru propunera acesteia urmaşilor, însă îi prepune iarăşi raţiunea. Metrul cel mai frumos este cel care acceptă, graţie simetriei, principiu fundamental în artele clasice, o diviziune armonioasă, dar fără o egalitate riguroasă, absolută, ca să nu se confunde membrele; exemplul cel mai la-ndemână îl oferă primul vers din *Eneida* lui Vergiliu, hexametrul dactilic, adică, cu hemistihurile sale, formate din cinci şi şapte jumătăţi de picior, distincte într-o asemenea măsură, încât ele nu sunt convertibile. Din această organizare ireversibilă a celor două membre, magistrul deduce şi îi oferă, aci, discipolului o etimologie a versului, bazată pe antifrază: **versus** este cel în care cele două părţi nu se pot inversa. Desigur, versul exige, şi el, un fine cu o

marcă distinctă. Acesta nu poate fi troheul, întrucât indiferenţa silabei finale îl asimilează spondeului. Aci magistrul îi oferă discipolului o explicaţie absolut surprinzătoare, stupefiantă, conform căreia nu se poate urma scandarea tradiţională a versului eroic, scandând, adică, dactil, ci trebuie scandaţi anapeşti. Această scandare are de partea ei autoritatea celor vechi şi, desigur, prepusă acesteia, raţiunea. Tot în virtutea ultimei, senarul iambic trebuie scandat prin trohei. Cât priveşte versurile cu formă fixă, care au diferite cele două membre, ele nu vin sub incidenţa acestei reguli, întrucât în ele nu-i de temut interversiunea membrelor. Partea a doua a cărţii oferă criteriile prin care sunt readuse la simetria dinainte declarată cele două hemistihuri inegale, amăsurate prin unele calcule de sorginte pitagoreică, prin care se învederează maniera formării tuturor versurilor posibile, readucând la unitate, în cadrul celor 32 de timpi, membrele totodată egale şi echivalente. Magistrul arată astfel cum inegalitatea celor două membre este readusă la egalitate, prin principiul pitagoreic după care 1 obţine dreptul la egalitate cu toate celelalte numere: 1 = 2, 3, 4, etc., din moment ce 1 x 2 = 2; 1 x 3 = 3; 1 x 4 = 4 etc. Aşa 7 jumătăţi de picior formează un vers de 3 şi 4 jumătăţi de picior, întrucât 4 = 3, din moment ce 2 + 2 = 2 + (1). Din aceste calcule este exclusă varianta 5 + 3. Eroicul şi senarul iambic nu se includ riguros în acest calcul. Stupefacţia învăţăcelului este, aci, şi mai crescută, dat fiind renumele acestor versuri. Chestiunea este amânată şi se studiază alte forme, excluzându-se 6 + 7 jumătăţi de picior, adoptându-se 8 + 7 şi 9 + 7, şi magistrul revine la senari, cărora le relevă excelenţa, regretând, totuşi, că nici grecii, nici latinii nu le-au păstrat nealterată puritatea. Urmează explicarea promisă a egalităţii de 5 şi 7 jumătăţi de picior în senari, care nu-i alta decât explicaţia dată de Varro prin ridicarea la pătrat; aşa, 7, fiind 4 + 3, dă la pătrat $4^2 + 3^2 = 5^2$, deci, în virtutea acestei raţiuni profunde, 5 = 7. Într-un scurt epilog, magistrul recapitulează analiza periodurilor care formează versuri diferite sau, mai binc zis, metre şi versuri diferite şi încheie brusc cartea a V-a, anunţând studiul numărului incorporal, care va constitui obiectul cărţii a VI-a.

Am văzut, mai sus, cum, în scrisoarea către Memor(i)us, când vorbeşte despre dialogul *De musica*, Sfântul Augustin spune apriat că aceste şase cărţi sunt numai despre ritm şi că intenţiona să

scrie alte şase despre melos; că, în acest opuscul, primele cinci cărţi se înţeleg atotdificil, dacă nu este de faţă cel care să fie în stare să identifice persoanele disputanţilor şi să rostească silabele astfel încât să facă să răsune duratele exprimând prin ele genurile ritmurilor, ca să lovească adecvat simţul urechilor, mai cu seamă că în unele se amestecă duratele calculate ale tăcerilor, care nu pot fi simţite decât numai dacă pronunţătorul îl încunoştinţează pe ascultător. Din aceste afirmaţii s-au tras, de-a lungul timpului, tot felul de concluzii, printre care şi aceea că Augustin ar fi dezavuat aceste prime cinci cărţi. Încerc să nu mă pripesc şi iau afirmaţiile lui Augustin ca atare, subînţelegând că şi în timpul său, întocmai ca într-al nostru şi-n altele, de după el şi dinaintea noastră, nu doar arta versificaţiei, ci chiar şi ştiinţa despre arta versificaţiei erau cvasioculte, cunoscute, adică, de foarte puţini iniţiaţi, şi, când zic foarte puţini, mă refer chiar şi la înşişi făcătorii de versuri, fapt pe care, azi chiar, îl poate verifica, pe viu, oricine, în oricare din cafenelele literare şi în oricare din aulele universităţilor sau academiilor lumii acesteia şi, nu o dată, chiar în rafturile bibliotecilor. Am văzut, de asemenea, cum despre cartea a VI, pe care, singura, a găsit-o revizuită, şi pe care i-a trimis-o episcopului Memor(i)us, Sfântul Augustin ne spune că ea este întregul rod al celorlalte cinci, că, în ea, adică, din analiza vocilor ni se învederează de ce anume sunt în stare numerii şi cum prin analiza lor se tinde, prin anume itinerarii cvasitreptate, spre intimele supremului adevăr, itinerarii întru care înţelepciunea se arată bucuros pe sine şi le iese-n întâmpinare iubitorilor întru întreagă providenţa (*Înţel.*, VI, 17). Am mai văzut, de asemenea, cum, singura dată când vorbeşte, în *Retractaţiuni*, numai despre acest dialog, Sfântul Augustin aminteşte numai cartea a VI-a şi numai în ea retractează şi retratează ceea ce i se pare de retractat şi de retratat, iar, în privinţa finelui tematicii sale, afirmă că *se tratează în ea un lucru demn de cunoscut: în ce chip anume să se ajungă de la numerii corporali şi spirituali, dar mutabili, la numerii imutabili, care de-acum sunt întru însuşi imutabilul adevăr, şi aşa invizibilele lui Dumnezeu să fie privite înţelese prin cele ce au fost făcute.*

În ce mă priveşte îmi place să cred că nu mă înşel când afirm că întrezăresc de la ce ţâţă a început să sugă şi a supt tânăra filosofie creştină, născuta, odată cu naşterea, de după inefabila,

miraculoasa convertire din grădina mediolanensă, a creştinului Augustin, în dialogurile capitale cassiciacumiene, şi cât de minunat a-nceput şi ştie, la trei anişori doar, să vorbească.

Cartea a VI-a a dialogului *De musica* are, aşadar un caracter conclusiv şi formează, totodată, un fel de operă aparte, care a devenit notorie imediat după apariţia sa în corpul dialogului, circulând, apoi, în cópii, ca operă de sine stătătoare. Principiul fundamental al filosofiei pitagoreice, numărul, privit prin lumina credinţei revelate, constituie esenţa întregii cărţi acesteia. Gândirea aceasta cosmologică se desfăşoară, în cartea a VI-a, prin aplicarea sa antropologică asupra sufletului uman, asupra pătimirilor, asupra „păţaniilor", într-un cuvânt, asupra paterilor sufletului, din perspectiva căruia se structurează în două părţi întregul material, distribuit printr-o riguroasă simetrie: 8 capitole de-o parte şi de alta, precedate de unul introductoriu. În prima parte, sufletul ocupă locul central, descoperindu-ni-se în el, prin analiza sunetului şi cuvintelor, o gamă întreagă de armonii corporale, în senzaţii, memorie, raţiune, care ne permite detaşarea de corporale şi temporale, detaşarea de sensibilul corporal, adică, şi ascensiunea spre inteligibil, spre armonia originară, spre Dumnezeu, izvorul tuturor armoniilor şi al tuturor numerilor eterni. Reintrepretarea originală, prin perspectiva cuvântului revelat, al creştinismului, a izvoarelor neoplatonice, străluceşte, cum s-a spus, nu o dată, în acestă primă parte în întreaga sa splendoare. Sfântul Augustin ne oferă, în acestă primă parte a cărţii a VI-a, piatra de temelie a teoriei sale originale asupra cunoaşterii sensibile - cunoaştere sensibilă, da, dar care nu are absolut nimic cu cele cinci simţuri ale corpului, ci e numită sensibilă după simţul interior, după simţul minţii, după simţul raţiunii, după simţul spiritului, care este luminat de Lumina lăuntrică, de Cuvântul lăuntric, de Adevărul lăuntric, de Magistrul lăuntric, neinterpunâdu-se nici o natură -, piatră pe care, ştefuită în alte opere, îşi va supraedifica, mai târziu, mirifica sa operă *De Trinitate*.

În partea a doua ni se descoperă cum armonia eternă, care îşi are consistenţa în Dumnezeu, dă normă legilor ireversibile ale numerilor, ale tuturor armoniilor, invizibile ochiilor cărnii, vizibile însă ochiului minţii. Sfântul Augustin ne indică în iubire (charitate) şi în virtuţile cardinele, mijlocul de a ne înălţa de la armoniile inferioare la sublimitatea armoniei eterne.

Dialogul *De musica* (început în iarna lui 386, încheiat după toamna lui 388, data întoarcerii în Africa, şi apărut, probabil, în 389, după de *Genesi contra Manichaeos*) face, aşadar, parte, totuşi, din prima serie de scrieri dialectice şi filosofice, redactate sau, cel puţin, concepute sau schiţate, în acel răstimp de oţiu de la Cassiciacum, unde, începând din august 386, se stabilise, dimpreună cu mama sa, Monica, cu fratele, Navigius şi fiul, Adeodatus, cu verii săi primari: Lastidian şi Rusticus, cu amicul său nedespărţit, Alypius, cu discipolii săi, Lycentius şi Trygesius, la villa de ţară, pusă lor cu largheţe la dispoziţie de către amicul său, Verecundus. Acolo, în perioada septembrie 386 - martie 387, plin, în urma citirii şi a reinterpretări originale date de el platonicilor şi neoplatonicilor, de adevărul Dumnezeului spiritual, de eternitatea Cuvântului, de coevitatea şi coeternitatea Principiului, Cuvântului, Înţelepciunii şi Adevărului, ale Tatălui şi Fiului şi ale Spiritului Sfânt, vasăzică, de bunătatea tuturor celor ce au fost create, de înţelegerea răului nu ca o substanţă sau o natură anume, ci ca privaţiune (= lipsă) a binelui, de măreţia creaţiei, contemplată ca adevăr universal, catechumenul, care va deveni unul dintre marii magiştri ai umanităţii, iniţia, dimpreună cu membrii acestei mari familii africane, stabilită temporar în Italia, dialoguri asupra celor mai sensibile teme metafizice, transformând obscura localitate din preajma Milanului într-o adevărată Academie, întocmai cum i-a fost datul s-o facă, peste secole, Constantin Noica, la noi, cu Păltinişul. Aşa, scrie, în 386, cele trei cărţi care compun dialogul *Contra Academicos* (*Contra academicilor*), dedicat prietenului şi compatriotului său Romanianus, tatăl lui Lycentius, în care combate scepticismul Noii Academii şi arată că adevărata fericire consistă nu în căutarea adevărului, ci în cunoaşterea lui, că spiritul poate ajunge la certitudine şi nu trebuie să-i pese de probabilitate; apoi *De beata vita* (*Despre viaţa fericită*), care este un rezumat al unei discuţii ce a avut loc la 13 noiembrie 386, în pragul celei de-a treizeci şi doua aniversări a zilei sale de naştere, în pragul păşirii sale, adică, într-al treizeci şi treilea an al etăţii sale, dialog, dedicat lui Theodor Manlius, viitorul consul în 399, şi în care Sfântul Augustin probează din nou că fericirea adevărată consistă numai şi numai în cunoaşterea şi contemplarea lui Dumnezeu şi, cum va adăuga şi

în *Retractaţiuni* (*Lib.* I, cap. II), numai în viaţa viitoare; apoi *De ordine* (*Despre ordine*), două cărţi, dedicate bogatului său prieten din Milan, Zenobius, în care examinează rolul răului în planul Divinei Providenţe, unirea raţiunii şi autorităţii şi rolul artelor liberale în educaţie, dialog, care, prin felul în care Sfântul Augustin descrie în el (II, 30-52) vestigiile pe care Raţiunea le-a lăsat în trecerea sa de la realităţile sensibile, îi este un fel de prefaţă dialogului *De musica*; apoi *Soliloquiarum libri duo* (*Solilocviile. două cărţi*), un mirific dialog între Sfântul Augustin şi propria sa Raţiune asupra cunoaşterii de sine şi a lui Dumnezeu şi asupra nemuririi sufletului, problemă pe care o continuă, apoi, şi o tratează în *Liber de immortalitate animae* (*Despre nemurirea sufletului*), apoi în *De quantitate animae* (*Despre cantitatea sufletului*), compusă la Roma, pe la începutul lui 388, în care studiază măreţia şi demnitatea sufletului, care decurg din imortalitatea sa; *De Magistro* (*Despre Magistru*) apoi, un dialog între Sfântul Augustin şi Adeodatus, terminat în 389, în care, după un interesant studiu asupra limbajului, se demonstrează că unicul şi adevăratul magistru al omului este Christos, Cuvântul interior; în fine, prima dintre cele trei cărţi, *De libero arbitrio* (*Despre liberul arbitru*), concepută la Roma, în 388, şi încheiate celelalte la Hippona, prin 395, un dialog între Sfântul Augustin şi prietenul său şi Evodius asupra originii răului şi localizarea lui în liberul arbitru al voinţei (Cf. *Dict. De Théol.* Cat. I, col. 2288 sqq.). Toate aceste prime scrieri constituie, cum adesea se obişnuieşte să se spună, o doctrină raţională şi mistică asupra lui Dumnezeu şi sufletului şi se află, totodată, în ele, chiar şi în literă, şi nu doar o dată, expus viitor atotcelebrul *Dubito ergo cogito*; *cogito ergo sum* pe care Descartes şi l-a împropriat de la Sfântul Augustin şi care l-a făcut nu mai puţin celebru.

Cititorul, care se va fi aplecat cu oarecare diligenţă asupra acestei opere, îmi va da, poate, dreptate că niciodată, nici înainte de Sfântul Augustin, nici după el, versul, poezia, în general muzica nobilă, în cât este ea patroana şi serva artelor liberale, nu au mai fost analizate întru intimele loruşi printr-o atât de generoasă perspectivă a universalităţii, în care pitagorismul, platonismul şi neoplatonismul sunt integrate, sub semnul Binelui, Adevărului şi Frumosului, întru mirifica simfonie creştină.

Vasile Sav

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu prezentul volum, Editura *Dacia* continuă editarea, în text paralel latin-român, a operei complete a Sfântului Augustin. Această întreprindere nu poate fi realizarea unui singur traducător, nici măcar a unei generații de traducători, ci trebuie să fie opera unei culturi. Performanța traducătorului consistă în redarea, pentru prima dată în românește – în succesiunea acestor opere, în care este general expusă credința creștină –, a tuturor dialogurilor filosofice augustiniene.

1. *Enchiridion – Enchiridionul (Manual de credință)*
   De Fide et Symbolo – Despre credință și Crez
   De Symbolo ad catechumenos – Despre Crez către catechumeni
2. *De libero arbitrio – Despre liberul arbitru*
3. *De musica – Despre muzică*
4. *Contra Academicos – Contra academicilor*
   De ordine – Despre ordine
   De quantitate animae – Despre cantitatea sufletului
5. *Soliloquia – Solilocvii*
   De natura boni – Despre natura binelui
   De agone christiano – Despre lupta creștină
6. *De magistro – Despre magistru*
   De beata vita – Despre viața fericită
   De immortalitate animae – Despre nemurirea sufletului

Prezenta ediție reproduce textul latinesc din *Patrologia latină* a lui J. P. Migne.

Responsabilitatea pentru acuratețea textului latin aparține Editurii Dacia.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI

DE MUSICA

LIBRI SEX

SF. AURELIU AUGUSTIN
EPISCOPUL HIPPONEI

DESPRE MUZICĂ

ŞASE CĂRŢI

LIBER PRIMUS

Traditur musicae definitio; et qui ad hujusce disciplinae considerationem pertinent, motuum numerosorum species ac proportio explicantur. **[Col. 1081]**

I. – *Sonorum certas dimensiones observare non ad grammaticam spectat, sed ad musicam.*

1. MAGISTER: *Modus*, qui pes est? DISCIPULUS: Pyrrhichius. *M.* Quot temporum est? *D.* Duum. **[Col. 1082]** *M. Bonus*, qui pes est? *D.* Idem qui et *modus*. *M.* Hoc est ergo *modus*, quod *bonus*. *D.* Non. *M.* Cur ergo idem? *D.* Quia idem in sono, in significatione aliud. *M.* Concedis ergo eumdem sonum esse cum dicimus, **[Col. 1083]** *modus*, et, *bonus*. *D.* Litterarum sono ista video discrepare, caetera autem paria esse. *M.* Quid? cum enuntiamus, *pone* verbum, et *pone* adverbium; praeter id quod significatio diversa est, nihil tibi videtur sonus distare? *D.* Distat omnino. *M.* Unde distat, cum et iisdem temporibus utrumque, et iisdem litteris constet? *D.* Eo distat quod in diversis locis habent acumen. *M.* Cujus tandem artis est ista dignoscere? *D.* A grammaticis haec audire soleo, et ibi ea didici; sed utrum hoc ejusdem artis sit proprium, an aliunde usurpatum, nescio. *M.* Post ista videbimus: nunc illud quaero, utrum si tympanum vel chordam his percuterem tam raptim et velociter quam cum enuntiamus *modus*, aut *bonus;* agnosceres et tibi eadem tempora esse, an non. *D.* Agnoscerem. *M.* Vocares ergo pedem pyrrhichium. *D.* Vocarem. *M.* Nomen hujus pedis a quo, nisi a grammatico, didicisti? *D.* Fateor. *M.* Ergo de omnibus hujusmodi sonis grammaticus judicabit; an per teipsum istos pulsus didicisti, sed nomen quod imponeres, a grammatico audieras? *D.* Ita est. *M.* Et

CARTEA ÎNTÂI

Este enunţată definiţia muzicii; şi, ceea ce ţine de cercetarea acestei discipline, sunt explicate felurile de mişcări ale numerilor şi proporţia.

I. – *Observarea dimensiunilor certe ale sonurilor nu priveşte gramatica, ci muzica.*

1. **M(agistrul)**[1]: *Modus*[2] ce picior[3] e? **D(iscipolul)**[4]: Pyrrhic. **M.:** Câţi timpi are? **D.:** Doi. **M.:** *Bonus*[5] ce picioru-i? **D.:** Acelaşi ca şi *modus*. **M.:** Totuna-s deci *modus* şi *bonus*. **D.:** Nu. **M.:** De ce, prin urmare, acelaşi? **D.:** Fiindcă-s totuna în son, în semnificaţie-s alta. **M.:** Concezi deci că-i acelaşi son, când zicem *modus* şi *bonus*. **D.:** Văd că ele diferă prin sonul literelor, că celelalte-s însă egale. **M.:** Ce, când rostim *pone*[6], verbul, şi *pone*[7], adverbul, pe lângă faptul că semnificaţia-i diferită, sonul nu ţi se pare că diferă prin nimic? **D.:** Diferă-ntru totul. **M.:** De unde diferă, când amândouă consistă şi din aceiaşi timpi, şi din aceleaşi litere? **D.:** Diferă prin faptul că au accentul acut[8] în locuri diferite. **M.:** Cărei arte-i revine totuşi să le deosebească pe astea? **D.:** Obişnuit, aud astea de la grămătici şi acolo le-am învăţat; dar, dacă ăsta-i specificul acestei arte sau uzurpat de-altundeva, nu ştiu. **M.:** Vom vedea mai târziu asta: acum te-ntreb doar, dacă aş lovi de două ori tâmpina sau struna[9] tot atât de intens şi de iute, precum când rostim *modus* şi *bonus*, ai recunoaşte oare şi tu că-s aceiaşi timpi, sau nu? **D.:** Aş recunoaşte. **M.:** L-ai numi deci picior pyrrhic. **D.:** L-aş numi. **M.:** Numele piciorului acestuia de la cine l-ai învăţat, dacă nu de la grămătic? **D.:** Recunosc. **M.:** Despre sonurile de-acest fel va judeca deci grămăticul, sau ai învăţat prin tine însuţi aceste pulsuri[10], dar numele pe care li-l impui l-ai auzit de la grămătic?

ausus es nomen quod te grammatica docuit, transferre ad eam rem, quam non pertinere ad grammaticam confiteris? *D.* Video non ob aliud pedi nomen impositum, quam propter temporum dimensionem; quam ubicumque cognovero, eo transferre illud vocabulum cur non audeo? Sed etsi alia vocabula sunt imponenda, cum ejusdem dimensionis soni sunt, sed ad grammaticos tamen non pertinent; quid mihi est de nominibus laborare, cum res aperta sit? *M.* Nec ego id volo: sed tamen cum videas innumerabilia genera sonorum, in quibus certae dimensiones observari possunt, quae genera fatemur grammaticae disciplinae non esse tribuenda; nonne censes esse aliam aliquam disciplinam, quae quidquid in hujusmodi sit vocibus numerosum artificiosumque, contineat? *D.* Probabile mihi videtur. *M.* Quod ejus esse nomen existimas? Nam opinor non tibi novum esse omnipotentiam quamdam canendi Musis solere concedi. Haec est, nisi fallor, illa quae Musica nominatur. *D.* Et ego hanc esse existimo.

II. - *Musica quid sit. Modulari quid sit.*

2. *M.* Sed jam placet nobis de nomine minime laborare: modo inquiramus, si videtur, quam diligentissime possumus, omnem hujus quaecumque est disciplinae vim atque rationem. *D.* Inquiramus sane: nam hoc totum quidquid est, multum nosse desidero. *M.* Defini ergo musicam. *D.* Non audeo. *M.* Potes saltem definitionem meam probare? *D.* Experibor, si dixeris. *M.* Musica est scientia bene modulandi. An tibi non videtur? *D.* Videretur fortasse, si mihi liqueret quid sit ipsa modulatio. *M.* Numquidnam hoc verbum quod modulari dicitur, aut nunquam audisti, aut uspiam nisi in eo quod ad cantandum saltandumve pertineret? *D.* Ita est quidem: sed quia video modulari a modo esse dictum, cum in omnibus bene factis modus servandus sit, et multa etiam in canendo ac saltando quamvis delectent, vilissima sint; volo plenissime accipere quid prorsus sit ipsa modulatio, quo **[Col. 1084]** uno pene verbo tantae disciplinae definitio continetur. Non enim tale aliquid hic discendum est, quale quilibet cantores

D.: Aşa-i. **M.:** Şi-ai îndrăznit ca numele, ce te-a-nvăţat gramatica, să-l transferi asupra acelui fapt, care mărturiseşti că nu ţine de gramatică? **D.:** Văd numele impus piciorului nu de alta, decât din cauza dimensiunii timpilor; pe care oriunde o voi fi recunoscut, de ce să nu-ndrăznesc să transfer acolo acel termen? Dar, chiar dacă-s de impus alţi termeni, când sonurile-s de aceeaşi dimensiune, dar nu ţin totuşi de grămătici, ce mi-e să mă muncesc cu numele, din moment ce lucru-i lămurit? **M.:** Nici eu nu vreau asta: dar totuşi când poţi vedea nenumăratele feluri de sonuri, în care pot fi observate dimensiunile certe, care feluri mărturisim că nu-s de atribuit disciplinei gramaticii, nu te gândeşti că există o oarecare altă disciplină, care să conţină tot ceea ce-i armonios şi artistic în astfel de cuvinte? **D.:** Mi se pare probabil. **M.:** Care socoţi că-i numele ei. Căci sunt de părere că nu-i ceva nou pentru tine că o anume omnipotenţă de a cânta se obişnuieşte să li se conceadă Muzelor[11]. Asta-i, dacă nu mă înşel, aceea ce e numită Muzica[12]. **D.:** Şi eu socot că-i asta[13].

II. - *Ce-i muzica. Ce-nseamnă a modula.*

2. **M.:** Placă, dar, să nu ne mai muncim nicidecum cu numele: să cercetăm, acum, de vrei, pe cât putem, atotdiligent, întreagă puterea şi raţiunea acestei discipline, oricare-i ea. **D.:** Să cercetăm, de bună seamă, căci, oricare-i, doresc s-o ştiu pe toată asta. **M.:** Defineşte deci muzica! **D.:** Nu mă-ncumet. **M.:** Poţi, măcar, proba definiţia mea? **D.:** Voi încerca, de-o vei fi spus. **M.:** *Muzica este ştiinţa de-a modula bine*[14]. Sau nu ţi se pare? **D.:** Mi s-ar părea, poate, de mi-ar fi limpede ce-i însăşi modulaţia[15]. **M.:** Oare,-ntr-adevăr, n-ai auzit niciodată acest verb, care se numeşte a modula, sau numai undeva, în ceea ce ţine de a cânta şi a dansa? **D.:** Aşa-i, întocmai: dar, fiindcă văd că a modula se zice de la mod[16], cum în toate bine făcutele trebuie păstrat modul, şi multe, chiar şi în a cânta şi a dansa, oricât delectează, sunt atotvile, vreau să ştiu pe deplin ce-i întru totul însăşi modularea, cuvânt aproape unic, în care-i conţinută definiţia unei atât de-nsemnate discipline. Căci nu-i, într-adevăr, de-nvăţat, aici, ceva de felul ce-l ştiu oricare cântăreţi şi histrioni[17].

histrionesque noverunt. *M.* Illud superius, quod in omnibus etiam praeter musicam factis modus servandus est, et tamen in musica modulatio dicitur, non te moveat; nisi forte ignoras dictionem oratoris proprie nominari. *D.* Non ignoro: sed quorsum istuc? *M.* Quia et puer tuus quamlibet impolitissimus et rusticissimus, cum vel uno verbo interroganti tibi respondet, fateris eum aliquid dicere? *D.* Fateor. *M.* Ergo et ille orator est? *D.* Non. *M.* Non igitur dictione usus est cum aliquid dixerit, quamvis dictionem a dicendo dictam esse fateamur. *D.* Concedo: sed et hoc quo pertineat requiro. *M.* Ad id scilicet ut intelligas modulationem posse ad solam musicam pertinere, quamvis modus unde flexum verbum est, possit etiam in aliis rebus esse: quemadmodum dictio proprie tribuitur oratoribus, quamvis dicat aliquid omnis qui loquitur, et a discendo dictio nominata sit. *D.* Jam intelligo.

3. *M.* Illud ergo quod abs te postea dictum est, multa esse in canendo et saltando vilia, in quibus si modulationis nomen accipimus, pene divina ista disciplina vilescit; cautissime omnino abs te animadversum est. Itaque discutiamus primum quid sit modulari, deinde quid sit bene modulari: non enim frustra est definitioni additum. Postremo etiam quod ibi scientia posita est, non est contemnendum: nam his tribus, nisi fallor, definitio illa perfecta est. *D.* Ita fiat. *M.* Igitur quoniam fatemur modulationem a modo esse nominatam; numquidnam tibi videtur metuendum ne aut excedatur modus, aut non impleatur nisi in rebus quae motu aliquo fiunt? aut si nihil moveatur, possumus formidare ne praeter modum aliquid fiat? *D.* Nullo pacto. *M.* Ergo modulatio non incongrue dicitur movendi quaedam peritia, vel certe qua fit ut bene aliquid moveatur. Non enim possumus dicere bene moveri aliquid, si modum non servat. *D.* Non possumus quidem: sed necesse erit rursus istam modulationem in omnibus bene factis intelligere. Nihil quippe nisi bene movendo, bene fieri video. *M.* Quid si forte ista omnia per musicam fiant, quamvis modulationis nomen in cujuscemodi organis magis tritum sit, nec immerito? Nam credo videri tibi aliud esse tornatum aliquid ligneum, vel argenteum, vel

M.: Asta de mai înainte, că, în toate faptele, chiar şi-n afara muzicii, e de păstrat modul, şi totuşi în muzică se numeşte modulaţie, să nu te mişte, dacă nu ignori, poate, că a oratorului se numeşte propriu dicţiune[18]. **D.:** Nu ignor, dar la ce bun asta? **M.:** Pentru că şi sclavul tău, oricât de necioplit şi ţărănoi, când îţi răspunde ţie, întrebătorului, fie şi c-un singur cuvânt, recunoşti că el zice ceva? **D.:** Recunosc. **M.:** Şi el e deci orator? **D.:** Nu. **M.:** Nu s-a folosit, prin urmare, de dicţiune, când va fi zis ceva, deşi mărturisim că dicţiunea s-a zis de la a zice. **D.:** Conced: dar mă-ntreb spre ce tinde şi asta? **M.:** Spre aceea, bineînţeles, ca să-nţelegi că modularea poate ţine de singură muzica, deşi modul, de unde a fost derivat cuvântul, poate fi chiar şi-n alte lucruri: după cum dicţia li se atribuie propriu oratorilor, deşi tot cel care vorbeşte zice ceva, şi dicţia a fost numită de la a zice. **D.:** Acum înţeleg.

3. **M.:** Deci, ceea ce ai spus tu, apoi, că,-ntru a cânta şi a dansa, multe-s vile, întru care, dacă primim numele modulării, această disciplină, aproape divină, devine vilă, a fost absolut precaut luată-n seamă de către tine. Prin urmare, să discutăm, mai întâi, ce-nseamnă a modula, apoi, ce-nseamnă a modula bine; într-adevăr, nu-n zadar a fost adaus definiţiei. În sfârşit, nici de ce a fost pusă, acolo, ştiinţa nu-i de nesocotit: căci prin acestea trei, dacă nu mă-nşel, s-a desăvârşit acea definiţie. **D.:** Aşa fie. **M.:** Fiindcă mărturisim, aşadar, că modularea-i numită de la mod, nu ţi se pare oare de temut fie să nu se-ncalce măsura, fie să nu se-mplinească decât numai în lucruri ce-s făcute printr-o anume mişcare, sau, dacă nu se mişcă nimic, ne putem teme să nu cumva să fie făcut ceva în afara măsurii[19]? **D.:** Cu nici un chip. **M.:** Aşadar, nu incongruu se zice modulare o anume iscusinţă de a mişca sau, desigur, prin care se face ca să se mişte bine ceva. Căci nu putem zice că se mişcă bine ceva, dacă nu-i păstrată măsura. **D.:** Nu putem, desigur; dar va fi necesar ca această modulare s-o înţelegem, iarăşi, în toate bine făcutele. Într-un cuvânt, nu văd nimic bine făcut, decât numai bine mişcând[20]. **M.:** Ce, dacă, poate, toate câte-s făcute prin muzică, deşi numele modulării-i, şi nu pe nemerit, mai mult uzitat asupra organelor de-acest fel. Căci cred că ţi-e clar că una-i ceva strunjit din lemn, din argint sau din orice

cujusce materiae; aliud autem ipsum motum artificis, cum illa tornantur. *D.* Assentior multum differre. *M.* Numquidnam ergo ipse motus propter se appetitur, et non propter id quod vult esse tornatum? *D.* Manifestum est. *M.* Quid? si membra non ob aliud moveret, nisi ut pulchre ac decore moverentur, eum facere aliud nisi saltare diceremus? *D.* Ita videtur. *M.* Quando ergo censes aliquam rem praestare et quasi dominari? cum propter seipsam, an cum propter aliud appetitur? *D.* Quis negat cum propter seipsam? *M.* Repete nunc illud superius quod de modulatione diximus: nam ita eam posueramus, quasi quamdam movendi esse peritiam, et vide ubi magis habere sedem debeat hoc nomen: in eo motu qui velut liber est, id est propter se ipse appetitur, et **[Col. 1085]** per se ipse delectat; an in eo qui servit quodammodo: nam quasi serviunt omnia quae non sibi sunt, sed ad aliquid aliud referuntur. *D.* In eo scilicet qui propter se appetitur. *M.* Ergo scientiam modulandi jam probabile est esse scientiam bene movendi; ita ut motus per se ipse appetatur, atque ob hoc per se ipse delectet. *D.* Probabile sane.

III. – *Bene modulari quid sit, et cur in musicae definitione positum.*

4. *M.* Cur ergo additum est, bene; cum jam ipsa modulatio nisi bene moveatur, esse non possit? *D.* Nescio, et quemadmodum mihi ereptum sit ignoro: nam hoc requirendum animo haeserat. *M.* Poterat omnino nulla de hoc verbo controversia fieri, ut jam musicam sublato eo quod positum est, bene, tantum scientiam modulandi definiremus. *D.* Quis enim ferat, si enodare totum ita velis? *M.* Musica est scientia bene movendi. Sed quia bene moveri jam dici potest, quidquid numerose servatis temporum atque intervallorum dimensionibus movetur (jam enim delectat, et ob hoc modulatio non incongrue jam vocatur); fieri autem potest, ut ista numerositas atque dimensio delectet, quando non opus est; ut si quis suavissime canens, et pulchre saltans, velit eo ipso lascivire, cum res severitatem desiderat: non bene utique numerosa modulatione utitur; id est ea motione quae jam bona, ex eo quia numerosa est, dici potest, male

materie de-acest fel, alta însă mişcarea artificelui, când sunt strunjite ele. **D.:** Asimt că diferă mult. **M.:** Mişcarea însăşi, aşadar, e dorită oare,-ntr-adevăr, pentru sine, şi nu pentru ceea ce vrea să fie strunjit? **D.:** E-nvederat. **M.:** Ce, dacă n-ar mişca pentru alta membrele, decât numai ca să le mişte frumos şi plăcut, am zice că face el alta, decât că dansează? **D.:** Aşa se pare. **M.:** Când gândeşti că-i, prin urmare, un anume lucru mai presus şi cvasidomină, când e dorit pentru sine însuşi, sau pentru alta? **D.:** Cine neagă că atunci când e dorit pentru sine însuşi? **M.:** Repet-o, acum, pe cea de mai înainte, pe care am zis-o despre modulare: căci aşa am pus-o pe ea, ca şi cum este o anume iscusinţă de a mişca, şi vezi unde ar trebui să-şi aibă mai mult locul acel nume: în acea mişcare care este ca şi liberă, adică este dorită pentru sine însăşi şi delectează prin sine însăşi, sau în aceea care, într-un chip anume, serveşte: căci cvasiservesc toate ce nu-s pentru sine, ci se referă la alta anume. **D.:** În aceea, bineînţeles, ce-i dorită pentru sine. **M.:** E, aşadar, acum, probabil că ştiinţa de a modula este ştiinţa de a mişca bine; aşa, încât mişcarea să fie dorită pentru sine însăşi şi, prin asta, să delecteze prin sine însăşi. **D.:** Probabil, foarte.

III. – *Ce-i a modula bine şi de ce-i pus în definiţia muzicii.*

4. **M.:** De ce s-a adăugat deci „bine"; când, într-un cuvânt, însăşi modularea nu poate exista decât numai dacă se mişcă bine? **D.:** Nu ştiu şi ignor în ce chip să-mi fi putut scăpa, căci asta-mi sta-n gând să aflu. **M.:** Putea să nu fie absolut nici o controversă despre acest cuvânt dacă, eliminând ceea ce s-a spus deja, adică „bine", am fi definit muzica numai ştiinţa de a modula. **D.:** Cine-ar mai purta-o,-ntr-adevăr, dacă ai voi să descâlceşti totul astfel? **M.:** Muzica este ştiinţa de a mişca bine. Dar, fiindcă a se mişca bine se mai poate zice orice, păstrându-se dimensiunile timpilor şi intervalelor, se mişcă armonic (într-adevăr, pe de o parte, delectează, iar, pe de altă parte, nu incongruu, de asta, se numeşte modulaţie); se poate-ntâmpla însă ca această armonicitate şi dimensiune să delecteze când nu-i nevoie; precum dacă neştine, cântând atotsuav şi dansând frumos, ar voi, prin faptul însuşi, să se dedea lascivităţii, când împrejurarea cere severitate: nu se foloseşte, bineînţeles, bine de armónica modulare; se poate, adică, zice că el se foloseşte rău,

ille, id est incongruenter utitur. Unde aliud est modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemvis cantorem, tantum qui non erret in illis dimensionibus vocum ac sonorum; bona vero modulatio ad hanc liberalem disciplinam, id est ad musicam, pertinere arbitranda est. Quod si nec illa bona tibi motio videtur, ex eo quia inepta est, quamvis artificiose numerosam esse fateare; teneamus illud nostrum, quod ubique servandum est, ne certamen verbi, re satis elucente, nos torqueat; nihilque curemus, utrum musica modulandi, an bene modulandi scientia describatur. *D.* Amo quidem rixas verborum praeterire atque contemnere, non tamen mihi displicet ista distinctio.

IV. - *Scientia cur in musicae definitione ponitur.*

5. *M.* Restat ut quaeramus cur sit in definitione scientia. *D.* Ita fiat: nam hoc flagitare ordinem memini. *M.* Responde igitur, utrum tibi videatur bene modulari vocem luscinia verna parte anni: nam et numerosus est et suavissimus ille cantus, et, nisi fallor, tempori congruit. *D.* Videtur omnino. *M.* Numquidnam liberalis hujus disciplinae perita est? *D.* Non. *M.* Vides igitur nomen scientiae definitioni pernecessarium. *D.* Video prorsus. *M.* Dic mihi ergo, quaeso te; nonne tales tibi omnes videntur, qualis illa luscinia est, qui sensu quodam ducti bene canunt, hoc est numerose id faciunt ac suaviter, quamvis interrogati de ipsis numeris, vel de intervallis acutarum graviumque vocum, respondere non possint? *D.* Simillimos eos puto. *M.* Quid? ii qui illos sine ista scientia libenter [**Col. 1086**] audiunt; cum videamus elephantos, ursos, aliaque nonnulla genera bestiarum ad cantus moveri, avesque ipsas delectari suis vocibus (non enim nullo extra proposito commodo tam impense id agerent sine quadam libidine); nonne pecoribus comparandi sunt? *D.* Censeo: sed pene in omne genus humanum tendit haec contumelia. *M.* Non est quod putas. Nam magni viri, etsi musicam nesciunt, aut congruere plebi volunt, quae non multum a pecoribus distat, et cujus ingens est numerus, quod modestissime ac prudentissime faciunt (sed de hoc nunc disserendi locus non

vasăzică, incongruent, de acea mişcare, care-i deja bună prin însuşi faptul că-i armonioasă[21]. De unde, una-i a modula, alta, a modula bine. Căci e de socotit că modularea ţine de oricare cântăreţ, numai să nu greşească întru acele dimensiuni ale cuvintelor şi sonurilor; buna modulare ţine însă de această disciplină liberală, de muzică adică. Iar, dacă acea mişcare nu-ţi pare bună, prin faptul că-i ineptă, deşi mărturiseşti că-i artistic armonioasă, să ţinem cunoscutul nostru principiu, care-i de păstrat peste tot, să nu ne tortureze, într-un fapt atât de clar, lupta cu cuvântul şi să nu ne mai pese cu nimic dacă muzica-i definită ştiinţa de a modula sau de-a modula bine. **D.:** Îmi place, desigur, să depăşim şi să disprețuim gâlceava vorbelor, totuşi această distincţie nu-mi displace[22].

IV. - *Ştiinţa de ce-i pusă-n definiţia muzicii.*

5. **M.:** Rămâne să cercetăm de ce-i, în definiţie, ştiinţa. **D.:** Aşa fie: căci mi-amintesc că ordinea o exige acut pe-aceasta. **M.:** Răspunde-mi deci dacă ţi se pare că,-n anotimpul primăverii, privighetoarea-şi modulează bine vocea, căci şi armonios, şi atotsuav este mirificul cânt, şi-i, de nu mă-nşel, congruu timpului[23]. **D.:** Mi se pare-ntru totul. **M.:** Nu cumva-i adânc cunoscătoarea acestei discipline liberale? **D.:** Nu. **M.:** Vezi deci numele ştiinţei atotnecesar definiţiei. **D.:** Îl văd, desigur. **M.:** Spune-mi deci, rogu-te, nu ţi se par cum e acea privighetoare toţi cei care, conduşi de-un simţ anume, cântă bine, adică o fac pe asta armonic şi suav, deşi, întrebaţi despre numerii înşişi[24] sau despre intervalele vocilor acute sau grave[25], nu pot răspunde? **D.:** Îi socot similari întru totul. **M.:** Ce, cei care-i ascultă pe ei cu plăcere, fără această ştiinţă - când vedem elefanţii, urşii şi alte feluri de bestii ce se mişcă la cântec, şi că păsările însele se delectează de glasurile loruşi (într-adevăr, n-ar face asta în afara oricărui scop, fără un libidou anume, la timp şi atât de vârtos) - nu-s ei oare de-asemuit animalelor? **D.:** Cred; dar ocara asta cade aproape asupra întregului neam omenesc. **M.:** Nu-i ceea ce crezi. Căci marii bărbaţi, chiar dacă nu ştiu muzică, voiesc fie să pună-n acord cu plebea, care nu se deosebeşte mult de animale şi al cărei număr este uriaş, ceea ce fac ei atotmodest şi atotprudent (dar despre asta nu-i acum locul de a discuta), fie, după mari griji, e

est); aut post magnas curas relaxandi ac reparandi animi gratia moderatissime ab iis aliquid voluptatis assumitur. Quam interdum sic capere modestissimum est; ab ea vero capi vel interdum, turpe atque indecorum est.'

6. Sed quid tibi videtur? qui vel tibiis canunt vel cithara, atque hujusmodi instrumentis, numquidnam possunt lusciniae comparari? *D.* Non. *M.* Quid igitur distant? *D.* Quod in istis artem quamdam esse video, in illa vero solam naturam. *M.* Verisimile dicis; sed ars tibi videtur ista esse dicenda, etiamsi quadam imitatione id faciunt? *D.* Cur non? Nam video tantum valere in artibus imitationem, ut, ea sublata, omnes pene perimantur. Praebent enim se magistri ad imitandum, et hoc ipsum est quod vocant docere. *M.* Videtur tibi ars ratio esse quaedam, et ii qui arte utuntur, ratione uti: an aliter putas? *D.* Videtur. *M.* Quisquis igitur ratione uti non potest, arte non utitur. *D.* Et hoc concedo. *M.* Censesne muta animalia, quae etiam irrationalia dicuntur, uti posse ratione? *D.* Nullo modo. *M.* Aut igitur picas et psittacos et corvos rationalia esse dicturus es animalia, aut imitationem nomine artis temere vocasti. Videmus enim has aves et multa canere ac sonare quodam humano usu, et nonnisi imitando facere: nisi tu aliter credis. *D.* Quomodo hoc confeceris, et quantum contra responsionem meam valeat, nondum plane intelligo. *M.* Quaesiveram ex te, utrum citharistas et tibicines, et hujusmodi aliud genus hominum, artem diceres habere, etiamsi id quod in canendo faciunt, imitatione assecuti sunt. Dixisti esse artem, tantumque id valere affirmasti, ut omnes pene tibi artes periclitari viderentur imitatione sublata. Ex quo jam colligi potest, omnem qui imitando assequitur aliquid, arte uti; etiamsi forte non omnis qui arte utitur, imitando eam perceperit. At si omnis imitatio ars est, et ars omnis ratio; omnis imitatio ratio: ratione autem non utitur irrationale animal; non igitur habet artem: habet autem imitationem; non est igitur ars imitatio. *D.* Ego multas artes imitatione constare dixi, non ipsam imitationem artem vocavi. *M.* Quae igitur artes imitatione constant, non eas

asumată atotmoderat de către ei, grație relaxării și refacerii spiritului, o anume voluptate. Pe care-i atotmodest a o cuprinde astfel câteodată, de care însă a fi cuprins, fie și câteodată, e hâd și rușinos[26].

6. Dar cum ți se pare, cei care cântă fie la fluiere, fie la țiteră sau la instrumente de-acest fel, pot fi ei oare,-ntr-adevăr, asemuiți privighetorii? **D.:** Nu. **M.:** Prin ce se deosebesc, deci? **D.:** Prin faptul că văd că-n ei e o anume artă, în ea însă numai natura. **M.:** Verosimil zici; dar pare-ți-se că-i de numit ea artă, chiar dacă fac asta printr-o anume imitație? **D.:** De ce nu? Căci văd că imitația-i în putere până-ntr-atât în arte, încât, substrasă ea, aproape se perimează toate. Magiștrii se oferă pe sine de imitat, și însuși acest fapt e ceea ce numesc ei a învăța pe alții. **M.:** Pare-ți-se ție că arta-i o anume rațiune și că cei ce se folosesc de artă se folosesc de rațiune: sau socoți altfel? **D.:** Pare-mi-se. **M.:** Oricine nu se poate deci folosi de rațiune, nu se folosește de artă. **D.:** O conced și pe asta. **M.:** Gândești oare că animalele mute[27], care-s numite chiar și iraționale, se pot folosi de rațiune? **D.:** În nici un chip. **M.:** Sau ai de gând, prin urmare, să zici că coțofenele, papagalii și corbii-s animale raționale, sau ai numit temerar cu numele artei imitația. Vedem, într-adevăr, că aceste păsări și cântă multe, și scot sunete după un anume uz uman, și că n-o fac decât numai prin imitație; dacă nu cumva tu crezi altfel. **D.:** În ce chip o vei fi conclus-o pe asta și ce putere are ea-mpotriva răspunsului meu, nu văd încă pe deplin. **M.:** Te-ntrebasem dacă ai zice că flautiștii și chitariștii și alt gen de oameni de-acest fel posedă arta, chiar dacă ceea ce fac cântând au dobândit prin imitație. Ai zis că-i artă și ai afirmat că asta are o atâta de mare putere, încât aproape toate artele ți se păreau periclitate, fiind substrasă imitația. Dintru care se mai poate conclude că tot cine dobândește ceva imitând se folosește de artă; cu toate că, poate, nu tot cine se folosește de artă o va fi perceput pe ea imitând. Dar, dacă toată imitația-i artă, și arta toată-i rațiune, toată imitația-i rațiune: de rațiune însă nu se folosește animalul irațional: nu are, prin urmare, arta: are însă imitația: arta nu-i, prin urmare, imitație. **D.:** Eu am zis că multe arte consistă dintru imitație, n-am numit artă însăși imitația. **M.:** Artele care consistă, așadar, dintru imitație, nu gândești că ele

censes ratione constare? *D.* Imo utroque puto eas constare. *M.* Nihil repugno, sed scientiam in quo ponis; in ratione, an in imitatione? *D.* Et hoc in utroque. *M.* Ergo scientiam illis avibus dabis, quibus imirationem non adimis. *D.* Non dabo: ita enim dixi [**Col. 1087**] in utroque esse scientiam, ut in sola imitatione esse non possit. *M.* Quid? in sola ratione videtur tibi esse posse? *D.* Videtur. *M.* Aliud igitur putas esse artem, aliud scientiam. Siquidem scientia et in sola ratione esse potest, ars autem rationi jungit imitationem. *D.* Non video esse consequens. Non enim omnes, sed multas artes dixeram, simul ratione atque imitatione constare. *M.* Quid? scientiam vocabisne etiam illam, quae his duobus simul constat; an ei solam partem rationis attribues? *D.* Quid enim me prohibet vocare scientiam, cum rationi adjungitur imitatio?

7. *M.* Quoniam nunc agimus de citharista et tibicine, id est de musicis rebus; volo mihi dicas, utrum corpori tribuendum sit, id est obtemperationi cuidam corporis, si quid isti homines imitatione faciunt. *D.* Ego istam et animo simul et corpori tribuendam puto: quanquam idipsum verbum satis proprie abs te positum est, quod obtemperationem corporis appellasti: non enim obtemperare nisi animo potest. *M.* Video te cautissime imitationem non soli corpori voluisse concedere. Sed numquid scientiam negabis ad solum animum pertinere? *D.* Quis hoc negaverit? *M.* Nullo modo igitur scientiam in sonis nervorum et tibiarum, simul et rationi et imitationi tribuere sineris. Illa enim imitatio non est, ut confessus es, sine corpore; scientiam vero solius animi esse dixisti. *D.* Ex iis quidem quae tibi concessi, fateor hoc esse confectum: sed quid ad rem? Habebit enim et tibicen scientiam in animo. Neque enim cum ei accedit imitatio, quam sine corpore dedi esse non posse, adimet illud quod animo amplectitur. *M.* Non adimet quidem: nec ego affirmo eos, a quibus organa ista tractantur, omnes carere scientia, sed non habere omnes dico. Istam enim ad hoc volvimus quaestionem, ut intelligamus, si possumus, quam recte sit scientia in illa definitione musicae posita; quam si

consistă dintru raţiune? **D.:** Ba dimpotrivă, socot că ele consistă dintru amândouă. **M.:** Nu mă-ncontrez cu nimic, dar ştiinţa-n ce loc o pui, în raţiune sau în imitaţie? **D.:** Şi asta-n amândouă. **M.:** Le vei da deci ştiinţa acelor păsări cărora nu le răpeşti imitaţia. **D.:** Nu le-o voi da: căci am zis că ştiinţa este-ntru-amândouă, întrucât nu poate fi-n singură imitaţia. **M.:** Ce, pare-ţi-se ţie că poate fi-n singură raţiunea? **D.:** Pare-mi-se. **M.:** Una socoţi, prin urmare, că-i arta, alta, ştiinţa. Dat fiind că ştiinţa poate fi şi-n singură raţiunea, arta adaugă însă raţiunii imitaţia. **D.:** Nu văd că-i consecvent. Căci nu toate, ci multe arte am zis că totodată consistă din raţiune şi imitaţie. **M.:** Ce, ştiinţă o vei numi chiar şi pe aceea care consistă totodată dintru acestea două; sau singură partea raţiunii i-o vei atribui ei? **D.:** Ce mă-mpiedică,-ntradevăr, s-o numesc ştiinţă, când imitaţia i se adaugă raţiunii?

7. **M.:** Fiindcă acum vorbim de chitarist şi de flautist, de treburile muzicienilor adică, vreau să-mi spui dacă-i de atribuit corpului, vreunei ascultări a corpului[28], vasăzică, dacă aceşti oameni fac ceva prin imitaţie. **D.:** Eu pe asta o socot de atribuit totodată şi spiritului, şi corpului: cu toate că însuşi cuvântul a fost pus de tine destul de propriu, căci ascultare a corpului ai numit-o: într-adevăr, nici nu-i poate da ascultare decât numai spiritului. **M.:** Văd că tu, atotprecaut, n-ai voit să-i concezi imitaţia doar singur corpului. Dar nu cumva vei nega că ştiinţa ţine de singur spiritul? **D.:** Cine-o va fi negat pe asta? **M.:** În nici un chip nu vei fi-ngăduit, aşadar, ca ştiinţa-ntru sonurile strunelor şi flautelor să fie atribuită totodată şi raţiunii, şi imitaţiei. Acea imitaţie nu este,-ntr-adevăr, precum ai mărturisit, fără corp; ştiinţa însă ai zis că-i a singur spiritului. **D.:** Dintru cele ce ţi le-am conces, mărturisesc că,-ntr-adevăr, asta rezultă; dar ce-are-a face cu subiectul? Va avea,-ntr-adevăr, şi flautistul în spirit ştiinţa. Şi,-ntr-adevăr, nici când îi vine lui imitaţia, care nu poate fi dată fără corp, nu i se răpeşte ceea ce cuprinde cu spiritul. **M.:** Nu i se răpeşte, bineînţeles; şi nici eu nu afirm că toţi acei de către care-s mânuite aceste instrumente sunt lipsiţi de ştiinţă, ci zic că nu toţi o au. Într-adevăr, de-aceea frământăm acea chestiune, ca să-nţelegem, dacă putem, cât de drept s-a pus, în acea definiţie a muzicii, ştiinţa, pe care, dacă o au toţi

omnes tibicines et fidicines, et id genus alii quilibet habent, nihil ista disciplina puto esse vilius, nihil abjectius.

8. Sed attende quam diligentissime, ut quod diu jam molimur appareat. Certe enim jam mihi dedisti in solo animo habitare scientiam. *D.* Quidni dederim? *M.* Quid? sensum aurium animone, an corpori, an utrique concedis? *D.* Utrique. *M.* Quid memoriam? *D.* Animo puto esse tribuendam. Non enim si per sensus percipimus aliquid quod memoriae commendamus, ideo in corpore memoria esse putanda est. *M.* Magna fortasse ista quaestio est, neque huic opportuna sermoni. Sed quod proposito sat est, puto te negare non posse, bestias habere memoriam. Nam et nidos post annum revisunt hirundines, et de capellis verissime dictum est:

Atque ipsae memores redeunt in tecta capellae.
(Georg. lib. 3, v. 316.)

Et canis heroem dominum, jam suis hominibus oblitum recognovisse praedicatur **(Odysseae, v. 291 seqq.)**. Et innumerabilia, si velimus, animadvertere possumus, quibus id quod dico manifestum est. *D.* Nec ego istud nego, et quid te adjuvet, vehementer exspecto. **[Col. 1088]** *M.* Quid putas, nisi quod scientiam qui soli animo tribuit, eamque omnibus irrationalibus animantibus adimit, neque in sensu eam, neque in memoria (nam illud non est sine corpore, et utrumque etiam in bestia est), sed in solo intellectu collocavit? *D.* Et hoc exspecto quid te adjuvet. *M.* Nihil aliud, nisi omnes qui sensum sequuntur, et quod in eo delectat, memoriae commendant, atque secundum id corpus moventes, vim quamdam imitationis adjungunt; non eos habere scientiam, quamvis perite ac docte multa facere videantur, si rem ipsam quam profitentur aut exhibent, intellectus puritate ac veritate non teneant. At si tales esse istos theatricos operarios ratio demonstraverit; nihil erit, ut opinor, cur dubites eis negare scientiam, et ob hoc musicam, quae scientia modulandi est, nequaquam concedere. *D.* Explica hoc; videamus quale sit.

flautiştii şi cântăreţii din liră şi oricare alţii de-acest soi, socot că nu-i nimic mai vil decât acea disciplină, nimic mai abject.[29]

8. Dar ia, numai, cât mai atotdiligent, seama, ca să apară ceea ce punem deja de mult la cale. Mi-ai dat, într-adevăr, deja drept cert că ştiinţa locuieşte-n singur spiritul. **D.:** De ce să nu ţi-o fi dat? **M.:** Ce, simţul urechilor concezi-i-l oare spiritului, sau corpului, sau amândurora? **D.:** Amândurora. **M.:** Ce, memoria? **D.:** Spiritului socot că-i de atribuit. Căci, dacă percepem prin simţ ceva ce-ncredinţăm memoriei, nu-i, de aceea, de crezut că memoria-i în corp. **M.:** Mare-i, poate, această chestiune, şi nici nu-i oportună acestei convorbiri. Dar, ceea ce-i de saţ scopului, socot că nu poţi nega că animalele au memorie[30]. Căci şi rândunelele revin, peste un an, la cuiburi, şi despre căprițe s-a spus atotadevărat:

Şi cu memorie bună căprițele-acasă se-ntoarnă.
(*Georg.* III, 316)

Şi cânele-i lăudat că şi-a recunoscut stăpânul-erou, uitat deja de servii săi (*Od.* XVII, 290-327). Şi, dacă voim, putem observa nenumărate, prin care e-nvederat ceea ce zic. **D.:** Nici eu nu neg asta, şi aştept înfocat la ce te ajută. **M.:** Ce socoţi, decât doar faptul că cel care i-a atribuit doar singur spiritului ştiinţa şi le-a răpit-o pe ea tuturor însufleţitelor iraţionale n-a aşezat-o pe ea nici în simţ, nici în memorie (căci simţul nu-i fără corp, şi amândouă-s chiar şi-n bestie), ci-n singur intelectul? **D.:** Şi asta aştept la ce te poate-ajuta? **M.:** Nimic alta, decât numai că toţi cei care urmează simţul şi-ncredinţează memoriei ceea ce delectează-n el şi, mişcându-şi conform cu asta corpul, li adaugă o anume putere de imitaţie, ei nu au ştiinţa, oricât par că fac multe iscusit şi doct, dacă lucrul însuşi, pe care-l profesează şi-l exhibă, nu-l deţin prin puritatea şi adevărul intelectului. Iar, dacă raţiunea va fi demonstrat că aşa-s aceşti lucrători teatrali, nu va fi, după cum socot, de ce să stai la-ndoială să le negi lor ştiinţa, şi, prin asta, să nu le concezi muzica, în nici un chip, care-i ştiinţa de-a modula. **D.:** Explic-o pe asta, s-o vedem cum e.

9. *M.* Mobilitatem digitorum celeriorem vel pigriorem credo te non scientiae, sed usui dare. *D.* Cur ita credis id? *M.* Quia superius soli animo scientiam tribuebas, hoc autem quanquam imperante animo tamen esse corporis vides. *D.* Sed cum sciens animus hoc imperat corpori, magis hoc scienti animo, quam servientibus membris tribuendum puto. *M.* Nonne censes posse fieri ut unus alium scientia praecedat, cum ille imperitior multo facilius et expeditius digitos moveat? *D.* Censeo. *M.* At si motus celer et expeditior digitorum scientiae tribuendus esset, tanto in eo quisque excelleret, quanto esset scientior. *D.* Concedo. *M.* Attende etiam istud. Nam opinor nonnunquam te animadvertisse fabros, vel hujusmodi opifices, ascia sive securi eumdem locum feriendo repetere, et non alio quam eo quo intendit animus ictum perducere; quod nos tentantes cum assequi nequimus, ab eis saepe irridemur. *D.* Ita est ut dicis. *M.* Ergo cum id nos facere non valemus, numquid ignoramus quid feriri debeat, vel quantum debeat amputari? *D.* Saepe ignoramus, saepe scimus. *M.* Fac ergo aliquem nosse omnia, quae fabri facere debeant, et perfecte nosse, minus tamen valere in opere; sed eisdem ipsis qui facillime operantur, multa dictare solertius quam illi per se judicare possent; an id usu evenire negas? *D.* Non nego. *M.* Non igitur solum movendi celeritas atque facilitas, sed etiam motionis modus ipse in membris, usui potius quam scientiae tribuendus est. Nam si aliter esset, eo quisque manibus melius uteretur quo esset peritior: quod licet ad tibias citharasve referamus, ne quod ibi digiti atque articuli faciunt, quia difficile nobis est, scientia potius quam usu et sedula imitatione ac meditatione fieri putemus. *D.* Non queo resistere; nam et medicos audire soleo doctissimos viros, saepe in secandis, vel quoquo modo comprimendis membris, in eo quod manu ac ferro fiat, ab imperitioribus antecedi; quod genus curandi chirurgiam nominant, quo vocabulo satis significatur operaria quaedam in manibus medendi consuetudo. Perge itaque ad caetera, et jam istam confice quaestionem.

9. **M.:** Mobilitatea, mai iute sau mai înceată, a degetelor cred că tu n-o dai ştiinţei, ci uzului. **D.:** De ce-o crezi aşa pe asta? **M.:** Fiindcă mai înainte-i atribuiai ştiinţa singur spiritului, pe-asta însă deşi poruncindu-i spiritul, o vezi totuşi că-i a corpului. **D.:** Dar, când spiritul ştiutor îi porunceşte asta corpului, o socot de atribuit mai mult ştiutorului spirit decât membrelor servitoare. **M.:** Nu te gândeşti oare că se poate-ntâmpla ca un om să-l întreacă pe altul prin ştiinţă, deşi acesta din urmă, mai iscusit, poate să-şi mişte cu multul mai facil şi mai degajat degetele? **D.:** Mă gândesc. **M.:** Dar, dacă mişcarea mai iute şi mai degajată a degetelor ar fi de-atribuit ştiinţei, cu atât ar excela oricine în asta, cu cât ar fi mai ştiutor. **D.:** Conced. **M.:** Ia seama încă la asta. Căci socot că tu ai băgat, uneori, de seamă că făurarii sau alţi meşteri de-acest fel repetă, lovind cu ciocanul sau cu securea, acelaşi loc şi nu-şi îndreaptă lovitura spre altul decât spre cel spre care-şi îndreaptă gândul; ceea ce încercând şi noi, cum nu suntem în stare s-o îndeplinim, suntem, adesea, luaţi în derâdere de către ei. **D.:** Aşa-i cum zici. **M.:** Deci, când nu suntem în stare s-o facem pe asta, ignorăm noi oare ce ar trebui făcut sau cât ar trebui să se taie? **D.:** Adesea ignorăm, adesea ştim. **M.:** Închipuie-ţi deci că cineva le ştie pe toate ce ar trebui să le facă făurarii şi că le ştie perfect, şi-i totuşi mai puţin în stare în lucrare; dar că acelora înşile, cărora lucrează mai facil, le dictează mai dibaci decât ar putea să facă ei înşişi prin sine; negi oare că asta se-ntâmplă prin uz? **D.:** Nu neg. **M.:** Aşadar, nu doar rapiditatea şi facilitatea de-a se mişca, ci chiar măsura însăşi a mişcării din membre-i de atribuit mai degrabă uzului decât ştiinţei. Căci, dacă ar fi altfel, oricine s-ar folosi cu atât mai bine de mâini, cu cât ar fi mai instruit: ceea ce chiar dacă o raportăm la flaute şi la ţitere, să nu mai socotim ceea ce fac aici degetele şi articulaţiile, fiindcă nouă ne e dificil, e făcut mai degrabă prin ştiinţă decât prin uz şi sedulă imitaţie şi meditaţie **D.:** Nu mă pot opune; căci sunt obişnuit să aud că medicii, bărbaţi atotdocţi, sunt adesea întrecuţi, în tăierea sau în oricare mod de-a comprima membrele, în ceea ce se face cu mâna sau fierul, de mai puţin instruiţii: gen de-ngrijire pe care-l numesc chirurgie, vocabulă prin care semnifică-ndeajuns o anume obişnuinţă lucrătoare de-a vindeca prin ajutorul mâinilor. Treci, aşadar, la celelalte şi pune-i capăt acum acestei chestiuni.

V. - *Sensus musicaes an insit a natura.*

[Col. 1089] 10. *M.* Illud restat, ut opinor, ut inveniamus, si possumus, has ipsas artes quae nobis per manus placent ut illius usus potentes essent, non continuo scientiam, sed sensum ac memoriam secutas: ne forte mihi dicas fieri quidem posse, ut scientia sine usu sit, et major plerumque quam est in eis qui usu excellunt; sed tamen etiam illos ad usum tantum non potuisse sine ulla scientia pervenire. *D.* Aggredere: nam ita deberi manifestum est. *M.* Nunquamne hujusmodi histriones audisti studiosius? *D.* Plus fortasse quam vellem. *M.* Unde fieri putas, ut imperita multitudo explodat saepe tibicinem nugatorios sonos efferentem; rursumque plaudat bene canenti, et prorsus quanto suavius canitur, tanto amplius et studiosius moveatur? Numquidnam id a vulgo per artem musicam fieri credendum est? *D.* Non. *M.* Quid igitur? *D.* Natura id fieri puto, quae omnibus dedit sensum audiendi, quo ista judicantur. *M.* Recte putas. Sed jam etiam illud vide, utrum et tibicen ipse hoc sensu praeditus sit. Quod si ita est, potest ejus sequens judicium movere digitos cum tibias inflaverit, et quod satis commode pro arbitrio sonuerit, id notare ac mandare memoriae, atque id repetendo consuefacere digitos eo ferri sine ulla trepidatione et errore, sive ab alio accipiat id quod cantet, sive ipse inveniat, illa de qua dictum est ducente atque approbante natura. Itaque cum sensum memoria, et articuli memoriam sequuntur, usu jam edomiti atque praeparati; canit cum vult tanto melius atque jucundius, quanto illis omnibus praestat quae superius ratio docuit cum bestiis nos habere communia, appetitum scilicet imitandi, sensum atque memoriam. Numquid habes adversum ista quod dicas? *D.* Ego vero nihil habeo. Jam audire cupio cujusmodi sit illa disciplina, quam profecto a cognitione vilissimorum animorum video subtilissime vindicatam.

VI. - *Cantores theatricos nescire musicam.*

11. *M.* Nondum est satis quod factum est, nec ad ejus explicationem transire nos sinam, nisi quemadmodum

V. - *Simțul muzicii e oare înnăscut din fire*[31].

10. **M.:** Asta rămâne, precum socot, să dovedim, dacă putem, că înseşi aceste arte, care ne plac prin mijlocirea mâinilor, ca să fie stăpânitoare acelui uz, nu urmează continuu ştiinţa, ci simţul şi memoria; ca nu cumva să-mi zici că, de fapt, se poate ca ştiinţa să fie fără uz şi, de multe ori, mai mare decât e întru cei ce excelează prin uz; dar că totuşi nici chiar ei nu au putut să parvină la un atât de mare uz fără nici un fel de ştiinţă. **D.:** Dă-i drumul, că c-nvederat c-aşa-i menit. **M.:** Nu i-ai auzit oare mai cu ardoare pe histrionii de-acest fel? **D.:** Mai mult decât aş vrea, poate. **M.:** De unde crezi că se face că, adesea, mulţimea neinstruită-l huiduieşte pe flautistul ce scoate sonuri caraghioase, şi, iarăşi, îl aplaudă pe cel ce cântă bine şi, într-un cuvânt, cu cât se cântă mai suav, cu atât e mai amplu şi mai cu ardoare mişcată. E oare-ntr-adevăr, de crezut că se face asta de către vulg prin arta muzicii? **D.:** Nu. **M.:** Ce, deci? **D.:** Socot că asta se face prin natura[32], care le-a dat tuturor simţul auzului, prin care-s judecate acestea. **M.:** Drept socoţi. Dar mai vezi numai şi faptul dacă flautistul însuşi a fost dotat cu acest simţ. Fapt e că, dacă-i aşa, poate, urmându-şi judecata lui, să-şi mişte degetele, de-ndată ce va fi suflat în flaut, şi ceea ce va fi sunat, după bunu-i plac, destul de convenabil, s-o noteze şi s-o încredinţeze memoriei şi, repetând-o, să-şi obişnuiască degetele să se pună-n acel loc fără nici o trepidaţiune sau eroare, fie că învaţă de la altul ceea ce cântă, fie că inventează el însuşi, conducându-l şi aprobându-l acea natură despre care s-a vorbit. Şi, astfel, de-ndată ce memoria urmează simţul, şi articulaţiile, îmblânzite şi pregătite deja prin uz, urmează memoria; cântă, când vrea, cu cât stă mai presus prin toate acelea pe care raţiunea ne-a învăţat, mai înainte, că noi le avem comune cu bestiile, apetitul, adică, de a imita, simţul şi memoria. Ai, cumva, ceva de spus împotriva acestora? **D.:** Eu n-am, într-adevăr, nimic. Acum doresc să aud de ce fel este acea disciplină, pe care-o văd atotsubtil apărată împotriva cunoaşterii absolut tuturor spiritelor atotvile.

VI. - *Cântăreţii teatrici nu cunosc muzica.*

11. **M.:** Nu-i încă destul ceea ce s-a făcut, şi nici nu voi îngădui să trecem la explicarea sa, decât numai dacă, precum s-a convenit

constitit inter nos posse histriones sine ista scientia satisfacere voluptati aurium popularium; ita etiam nullo modo esse posse histriones musicae studiosos peritosque constiterit. *D.* Mirum si hoc effeceris. *M.* Facile id quidem, sed attentiore te mihi opus est. *D.* Nunquam equidem, quod sciam, remissior in audiendo fui, ab usque sermo iste sumpsit exordium: sed nunc me, fateor, multo erectiorem reddidisti. *M.* Gratum habeo, quanquam tibi te commodes magis. Itaque responde, si placet, utrum tibi videatur scire quid sit aureus solidus, qui eum aequo pretio vendere cupiens, decem nummos eum valere putaverit? *D.* Cui hoc videatur? *M.* Nunc age, dic mihi, quid charius habendum sit; quod nostra intelligentia continetur, an quod nobis fortuito imperitorum judicio tribuitur. *D.* Nulli dubium est, longe illud primum praestare caeteris omnibus, quae ne nostra quidem putanda sunt. **[Col. 1090]** *M.* Num ergo negas omnem scientiam intelligentia contineri? *D.* Quis negat? *M.* Et musica igitur ibi est. *D.* Video ex ejus definitione id esse consequens. *M.* Quid? plausus populi et omnia illa theatrica praemia, nonne tibi ex eo genere videntur, quod in potestate fortunae et imperitorum judicio positum est? *D.* Nihil magis arbitror esse fortuitum obnoxiumque casibus et plebeiae dominationi nutibusque subjectum, quam illa sunt omnia. *M.* Hoccine igitur pretio cantus suos venderent histriones, si musicam scirent? *D.* Non parum quidem hac conclusione commoveor, sed nonnihil habeo quod contradicam. Nam ille venditor solidi cum isto comparandus non videtur: non enim accepto plausu aut qualibet sibi largita pecunia scientiam, si quam forte habet qua populum delectavit, amittit; sed onustior nummo, et laude hominum laetior, cum eadem disciplina incolumi atque integra domum discedit: stultus autem esset, si commoda illa contemneret, quae non adeptus multo esset ignobilior atque pauperior; adeptus autem nihilo esset indoctior.

12. *M.* Vide ergo utrum vel isto conficiamus quod volumus. Nam credo videri tibi multo esse praestantius, id propter quod aliquid facimus, quam idipsum quod facimus. *D.* Manifestum est. *M.* Qui ergo cantat vel cantare

între noi că histrionii pot da satisfacţie urechilor poporului fără această ştiinţă, aşa se va fi dovedit că nu se poate, în nici un chip, să fie studioşi şi cunoscători ai muzicii. **D.:** De mirare dacă o vei fi reuşit pe asta. **M.:** E uşor, de fapt, dar am nevoie de tine mult mai atent. **D.:** Niciodată, bineînţeles, pe cât ştiu, n-am fost, încă de când această conversaţie şi-a-ncropit exordiul, cât de cât apatic; dar acum, mărturisesc, m-ai făcut cu multul mai treaz. **M.:** Îţi sunt recunoscător, deşi ţi-eşti mai mult de-ajutor ţie. Răspunde, prin urmare, de ţi-e pe plac, dacă cel care, dorind să-l vândă la un preţ egal, va fi crezut că el valorează zece numi, ştie, el, ce-i sólidul de aur[33]? **D.:** Cui să i se pară una ca asta? **M.:** Haide, spune-mi, acum, ce-i de avut mai scump: ceea ce-i conţinut de inteligenţa noastră, sau ceea ce ni se atribuie fortuit de judecata nepricepuţilor? **D.:** Nu-ncape nici o-ndoială că cea dintâi este cu multul mai presus decât toate celelalte, care nu-s nici măcar de socotit ale noastre. **M.:** Negi tu oare, prin urmare, că întreagă ştiinţa-i conţinută de inteligenţă? **D.:** Cine o neagă? **M.:** Şi muzica-i deci acolo. **D.:** Văd că asta rezultă din definiţia ei. **M.:** Ce, aplauzele poporului şi toate acele premii teatrale nu ţi se par oare din acel gen, care a fost pus în potestatea sorţii şi-n judecata ignoranţilor? **D.:** Nimic nu socot că-i mai fortuit şi mai dăunător şi mai supus întâmplărilor şi capriciilor dominaţiunii plebee de cum sunt acestea toate. **M.:** Vinde-şi-ar oare la acest preţ, aşadar, cântecul lor histrionii, dacă ar şti muzică? **D.:** Nu puţin sunt, într-adevăr, mişcat de această concluzie, dar am totuşi ceva ce să contrazic. Acel vânzător al sólidului nu pare, într-adevăr, de comparat cu histrionul: căci, primindu-şi aplauzele şi orice răsplată în bani, nu-şi pierde, dacă întâmplător o are, ştiinţa prin care a delectat poporul, ci, mai încărcat de bani şi mai vesel de lauda oamenilor, pleacă acasă cu aceeaşi disciplină, neatinsă şi integră: ar fi prost însă dacă ar disprețui acele comodităţi, pe care, neprimindu-le, ar fi cu multul mai ignobil şi mai pauper: primindu-le însă n-ar fi cu nimic mai neinstruit.

12. **M.:** Vezi dacă nu putem conclude, măcar prin asta, ceea ce voim. Căci eşti de părere, cred, că este cu multul mai presant ceea pentru care facem ceva decât însăşi ceea ce facem. **D.:** E-nvederat. **M.:** Cel care cântă deci sau învaţă să cânte nu pentru

discit, non ob aliud nisi ut laudetur a populo, vel omnino abs quovis homine, nonne judicat meliorem laudem illam esse quam cantum? *D.* Negare non possum. *M.* Quid? ille qui male de aliqua re judicat, videtur tibi eam scire? *D.* Nullo modo, nisi forte quoquo modo corruptus. *M.* Ergo qui vere putat melius esse aliquid quod deterius est, nullo dubitante scientia ejus caret. *D.* Ita est. *M.* Quando igitur mihi vel persuaseris vel ostenderis quemlibet histrionum non ideo illam, si quam habet facultatem, vel assecutum esse vel exhibere ut populo placeat propter quaestum aut famam; concedam posse quemquam et musicae habere scientiam, et esse histrionem. Si autem perprobabile est, neminem esse histrionum qui non sibi professionis finem in pecunia seu gloria constituat ac proponat, fateare necesse est aut musicam nescire histriones, aut magis expetendam esse ab aliis laudem, vel quaeque alia fortuita commoda, quam a nobismetipsis intelligentiam. *D.* Video me, qui superiora concesserim, etiam istis cedere debere. Non enim mihi ullo modo videri potest de scena inveniri posse talem virum, qui artem suam propter seipsam, non propter extra posita commoda diligat; cum de gymnasio vix talis inveniatur: quanquam si quis existit, vel exstiterit, non eo contemnendi musici, sed honorandi aliquando histriones possint videri. Quamobrem explica jam, si placet, tantam istam, quae jam vilis mihi videri non potest, disciplinam.

VII. - *Diu et non diu in motu.*

13. *M.* Faciam, imo tu facies. Nam ego nihil aliud quam rogabo te ac percontabor: tu vero totum hoc quidquid est, et quod nunc nesciens quaerere videris, **[Col. 1091]** respondendo explicabis. Itaque jam ex te quaero, utrum quisquam possit, et diu et velociter currere. *D.* Potest. *M.* Quid, tarde et velociter? *D.* Nullo modo. *M.* Aliud ergo est diu, aliud tarde. *D.* Aliud omnino. *M.* Item quaero, quid putes diuturnitati esse contrarium, sicuti est tarditati velocitas. *D.* Non mihi occurrit usitatum nomen. Itaque diuturno nihil video quod opponam, nisi non diuturnum,

alta, decât numai ca să fie lăudat de popor sau de absolut oricare vrei dintre oameni, nu judecă el oare mai bună acea laudă decât cântecul? **D.:** Nu pot nega. **M.:** Ce, cel care judecă rău despre un anume lucru, pare-ţi-se ţie că-l ştie? **D.:** În nici un chip, decât, poate, corupt într-un chip oarecare. **M.:** Cel care socoate deci că,-ntr-adevăr, este mai bun ceea ce este mai rău, e lipsit, fără nici o-ndoială, de ştiinţa lui. **D.:** Aşa-i. **M.:** Când deci fie mi-o vei fi persuadat, fie mi-l vei fi arătat pe oricare dintre histrioni, care, dacă are o anume facultate, nici n-a dobândit-o, nici n-o exhibă, ca să placă poporului, pentru câştig sau faimă, voi concede că se poate şi ca neştine să aibă ştiinţa muzicii, şi să fie histrion. Dacă însă-i foarte probabil că nu-i nimeni dintre histrioni care să nu-şi constituie şi să-şi propună în bani sau glorie finele profesiunii, e necesar a mărturisi fie că histrionii nu ştiu muzica, fie că-i mai arzător de dorit lauda din partea altora sau oricare alte comodităţi fortuite, decât înţelegerea de către noi înşine[34]. **D.:** Văd că eu, carele le-am conces pe cele de mai înainte, trebuie să le cedez chiar şi acestora. Nu mi se poate, într-adevăr, cu nici un chip, părea că poate fi găsit, de pe scenă, un asemenea bărbat, care să-şi iubească arta sa pentru ea însăşi, şi nu pentru comodităţile puse-n afară, când, în gimnaziu, de-abia poate fi găsit unul de felul acesta, cu toate că, dacă există vreunul sau va fi existat, nu pot părea prin asta de disprețuit muzicienii, ci de onorat, în cele din urmă, histrionii. Dreptaceea, explică, acum, de-ţi place, disciplina aceasta atât de importantă, care nu mi se poate părea, de-acum, vilă[35].

VII. - *Timpi îndelung şi ne-ndelung în măsură*[36].

13. **M.:** O voi face, ba, mai degrabă, o vei face tu. Căci eu nu voi face nimic alta, decât că te voi ruga şi te voi iscodi; tu însă pe aceasta, oricare-i ea, pe care, neştiind-o, ţi se pare, acum, potrivit s-o cercetezi, o vei explica, răspunzând, pe toată. Şi, aşa, vreau să aflu, acum, de la tine dacă neştine poate fugi şi îndelung, şi repede? **D.:** Poate. **M.:** Ce, încet şi repede? **D.:** În nici un chip. **M.:** Una-i deci îndelung, alta, încet. **D.:** Absolut alta. **M.:** Iarăşi, te-ntreb, care crezi că este contrariul îndelungului[37], precum este al încetinelii rapiditatea[38]? **D.:** Nu-mi ocură numele uzitat. Astfel că nu văd ce să-i opun îndelungului[39], decât numai ne-ndelungul[40], încât celui

ut ei quod dicitur, diu, contrarium sit non diu, quia et velociter si nollem dicere, et pro eo non tarde dicerem, nihil aliud significaretur. *M.* Verum dicis. Nihil enim deperit, cum ita loquimur, veritati. Nam et mihi si est hoc nomen, quod tibi non occurrisse dicis, aut ignoratur a me, aut in praesentia non venit in mentem. Quamobrem sic agamus, ut haec bina contraria appellemus hoc modo, diu et non diu, tarde et velociter. Ac primum de diuturno et non diuturno disseramus, si placet. *D.* Ita fiat.

VIII. - *Propositio in motu diuturno et non diuturno.*

14. *M.* Manifestumne tibi est, id dici diu fieri quod per longum, id autem non diu quod per breve tempus fit? *D.* Manifestum. *M.* Motus igitur qui fit, verbi gratia, duabus horis, nonne ad eum qui una hora fit, duplum habet temporis? *D.* Quis hinc dubitaverit? *M.* Recipit ergo id quod diu vel non diu dicimus dimensiones hujusmodi et numeros, ut alius motus ad alium, tanquam duo ad unum sit; id est ut bis tantum habeat alius quantum semel: alius item ad alium tanquam tria ad duo, id est ut tantas tres partes temporis habeat, quantas alius duas: atque ita per caeteros numeros licet currere, ut non sint spatia indefinita et indeterminata, sed habeant ad se duo motus aliquem numerum; aut eumdem, velut unum ad unum, ad duo duo, ad tria tria, quatuor ad quatuor: aut non eumdem, ut unum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor; aut unum ad tria, duo ad sex, et quidquid potest aliquid ad sese dimensionis obtinere. *D.* Planius ista quaeso. *M.* Revertere ergo ad illas horas, et quod satis putabam dictum, cum de una hora et de duabus dixissem, per omnia considera. Certe enim non negas posse fieri aliquem motum tempore unius horae, et alium duarum. *D.* Verum est. *M.* Quid? alium duarum, alium trium non fateris? *D.* Fateor. *M.* Et alium tribus horis fieri, alium quatuor; rursus alium una, alium tribus; aut alium duabus, alium sex, nonne manifestum est? *D.* Manifestum. *M.* Cur ergo et illud non manifestum sit? Nam hoc dicebam cum duos motus habere ad se posse aliquem numerum dicerem, velut unum

ce i se zice îndelung să-i fie contrariu ne-ndelungul, căci şi dacă n-aş voi să zic „repede" şi-aş zice pentru el „ne-ncet", n-ar semnifica nimic alta. **M.:** Adevărat zici. Întrucât, când vorbim astfel, nu i se distruge nimic adevărului. Căci şi mie sau nu-mi vine,-n prezent, în minte, sau e ignorat de către mine, dacă există acest nume, care zici că nu ţi-a ocurs ţie. Dreptaceea, să vorbim astfel, încât să numim acest cuplu de contrarii astfel: „îndelung şi non îndelung", „încet şi repede". Şi să discutăm, întâi, mai amănunţit, de-ţi place, despre îndelung şi ne-ndelung. **D.:** Aşa fie.

VIII. - *Propoziţiune*[41] *în mişcare îndelungată şi ne-ndelungată.*

14. **M.:** Ţi-e-nvederat că se numeşte „a fi făcut îndelung" ceea ce se face în timp lung, „ne-ndelung" însă, ceea ce se face-n timp scurt. **D.:** Învederat. **M.:** Mişcarea, aşadar, care se face, să zicem, în două ore, nu are, ea, oare, faţă de cea care se face-ntr-o oră, timp dublu? **D.:** Cine va fi stat, aici, la-ndoială? **M.:** Aşadar, ceea ce zicem „îndelung" sau „ne-ndelung" primeşte dimensiunile de-acest fel şi numerii, încât o mişcare faţă de alta să fie ca doi faţă de unu, să aibă, adică, de două ori numai cât are o dată: una, iarăşi, faţă de alta, ca trei faţă de doi, adică să aibă atâta trei părţi ale timpului, cât alta două: şi, aşa, se poate trece prin celelalte numere, ca să nu fie spaţii indefinite şi indeterminate, ci două mişcări să aibă la sine un anumit număr, fie acelaşi, precum unu la unu, doi la doi, trei la trei, patru la patru, fie nu acelaşi, precum unu la doi, doi la trei, trei la patru; sau unu la trei, doi la şase, ori orice dimensiune poate obţine ceva la sine însuşi. **D.:** Mai lămurit, rogu-te, asta! **M.:** Întoarce-te deci la acele ore, şi, ceea ce socoteam suficient zis, când ziceam despre o oră şi despre două, ia-o-n considerare prin toate. Căci, cu siguranţă, nu negi că o anumită mişcare se poate face-n timpul unei ore, şi,-n a două, alta. **D.:** E-nvederat. **M.:** Ce, nu recunoşti că una,-n a două, alta,-n a trei? **D.:** Recunosc. **M.:** Şi, una, de trei ore, alta, de patru; iarăşi, una, de una, alta, de trei; sau nu-i, oare,-nvederat că una-i de două, alta, de şase? **D.:** Învederat. **M.:** De ce să nu fie deci învederată şi aceea de mai înainte? Căci asta ziceam, când zicem că două mişcări pot să aibă la sine un anumit număr, precum unu la

ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor; unum ad tria, duo ad sex, et si quos alios recensere volueris. His enim cognitis, est et potestatis persequi caetera, sive septem ad decem, sive quinque [**Col. 1092**] ad octo, et quidquid omnino est in duobus motibus ita partes dimensas habentibus ad invicem, ut possint dici tot ad tot; sive aequales numeri sint, sive alius major, alius minor. *D.* Jam intelligo, et fieri posse concedo.

IX. - *Motus rationabiles et irrationabiles, connumerati et dinumerati.*

15. *M.* Illud etiam, ut opinor, intelligis, omnem mensuram et modum immoderationi et infinitati recte anteponi. *D.* Manifestissimum est. *M.* Duo igitur motus qui ad sese, ut dictum est, habent aliquam numerosam dimensionem, iis qui eam non habent anteponendi sunt. *D.* Et hoc manifestum est atque consequens: illos enim certus quidam modus, atque mensura quae in numeris est, sibimet copulat; qua qui carent, non utique sibi aliqua ratione junguntur. *M.* Appellemus ergo, si placet, illos qui inter se dimensi sunt, rationabiles; illos autem qui ea dimensione carent, irrationabiles. *D.* Placet vero. *M.* Jam illud attende, utrum tibi videatur major concordia in motibus rationabilibus eorum qui aequales sunt inter se, quam eorum qui sunt inaequales. *D.* Cui hoc non videatur? *M.* Porro inaequalium, nonne alii sunt in quibus possumus dicere, quota parte sua major aut coaequetur minori, aut eum excedat, ut duo et quatuor, vel sex et octo; alii autem in quibus non idem dici potest, sicut in his numeris, tria et decem, vel quatuor et undecim? Cernis profecto in illis duobus numeris superioribus dimidia parte majorem minori coaequari; in iis rursum quos posterius dixi, minorem a majore quarta parte majoris excedi: in his autem aliis, quales sunt tria et decem, vel quatuor et undecim, videmus quidem nonnullam convenientiam, quia partes ad se habent, de quibus dici possit, tot ad tot; sed numquid talem, qualis est in superioribus? Nam neque quota parte minori major aequetur, neque quota parte minorem major excedat, dici ullo modo potest. Nam neque tria quota pars sit denarii numeri, neque quatuor quota pars sit undenarii, dixerit

doi, doi la trei, trei la patru; unu la trei, doi la şase, şi pe oricare altele vei fi voit să le socoţi. Astea fiind cunoscute, e cu putinţă a fi urmărite celelalte, fie şapte la zece, fie cinci la opt, şi absolut orice-i astfel în cele două mişcări, având astfel calculate părţile una faţă de alta, încât să poată fi zise atât la atât, fie ele numerele egale, fie unul mai mare, altul mai mic. **D.:** Acum înţeleg şi conced că poate să se întâmple.

IX. - *Mişcările raţiona(bi)le şi iraţiona(bi)le, conumerate şi dinumerate.*

15. **M.:** Înţelegi, precum cred, chiar şi faptul că toată măsura şi modul sunt, pe drept, antepuse imoderaţiunii şi infinităţii. **D.:** E-atotînvederat. **M.:** Două mişcări, aşadar, care, precum s-a spus, au faţă de sine o anume dimensiune armonioasă, sunt de antepus celor care n-o au. **D.:** Şi asta-i atotînvederat şi consecvent, căci le unesc îndesine un anume mod cert şi măsura care-i în numere; de care cele care-s lipsite nu se leagă, bineînţeles, îndesine prin nici o altă raţiune[42]. **M.:** Să le numim deci, de-ţi place, raţiona(bi)le pe cele ce-s măsurabile între sine, pe cele ce-s lipsite însă de această măsură, iraţiona(bi)le. **D.:** Îmi place, desigur. **M.:** Ia, numai, acum, seama dacă ţi se pare ţie mai mare concordia acelor mişcări raţiona(bi)le, ce-s egale-ndesine, decât a celor ce-s inegale. **D.:** Cui să nu i se pară asta? **M.:** Apoi, dintre inegale nu-s oare unele, în care putem zice că, prin cota sa parte, mai-marele sau îl egalează pe cel mic, sau îl excedă, precum doi şi patru sau şase şi opt; altele însă, în care nu putem zice la fel, precum în aceste numere: trei şi zece sau patru şi unsprezece? Observi, desigur, că, în cele două numere de mai sus, prin jumătatea parte mai-marele îl egalează pe mai-micul; iarăşi, în cele pe care le-am zis după aceea, mai-micul este excedat de a patra parte a mai-marelui; în celelalte însă, cum sunt trei şi zece sau patru şi unsprezece, vedem, bineînţeles, o anume inconvenienţă, deoarece au între sine părţi despre care se poate zice atât la atât; dar aşa oare precum în cele de mai înainte? Căci nu se poate zice în vreun chip nici că mai-marele e, prin cota-parte, egal mai-micului, nici că mai-marele-l excedă, prin cota-parte, pe mai-micul. Căci nimenea nu va fi zis nici că trei îi este cota-parte numărului

quispiam. Cum autem dico ut consideres quota sit pars, liquidam dico, et sine ullo additamento; sicuti est dimidia, tertia, quarta, quinta, sexta, et deinceps; non ut trientes et semiunciae, et hoc genus praecisionum aliquid addatur. *D.* Jam intelligo.

16. *M.* Ergo ex his inaequalibus motibus rationabilibus, quoniam duo genera subjectis etiam numerorum exemplis proposui, quos quibus anteponendos arbitraris? illosne in quibus illa quota pars dici potest, an in quibus non potest? *D.* Illos mihi ratio videtur anteponendos jubere, in quibus potest dici, ut demonstratum est, quota parte sui major aut coaequetur minori, aut eum excedat, iis in quibus idem non evenit. *M.* Recte. Sed visne etiam his nomina imponamus, ut cum eos deinceps commemorare necesse fuerit, **[Col. 1093]** expeditius loquamur? *D.* Volo sane. *M.* Appellemus ergo istos quos praeponimus, connumeratos; illos autem quibus hos praeponimus, dinumeratos: propterea quia isti superiores non solum singuli numerantur, sed etiam ea parte qua major minori aequatur vel eum excedit, se metiuntur et numerant; illi autem posteriores singillatim tantummodo ad se numerantur, ea vero parte qua vel aequatur minori major, vel excedit non se metiuntur et numerant. Non enim potest in eis dici, aut quoties habeat minorem major; aut illud quo excedit major minorem quoties habeat et major et minor. *D.* Accipio et ista vocabula, et quantum valeo, faciam ut meminerim.

X. - *Motus complicati et sesquati.*

17. *M.* Age nunc videamus connumeratorum quae possit esse partitio: namque arbitror eam esse perspicuam. Unum enim genus est connumeratorum, in quo minor numerus metitur majorem; id est aliquoties eum habet major sicut numeros duo et quatuor esse diximus: videmus enim duo a quatuor bis haberi; quae ter haberentur, si non quatuor, sed sex ad duo poneremus; quater autem, si octo; quinquies, si decem. Aliud genus est, in quo ea pars

de(ce)nar, nici că patru-i cota-parte a undenarului. Când zic însă să iei seama să fie cota-parte, limpede şi fără nici un adaus o zic, precum e doimea, treimea, pătrimea, cincimea, şesimea şi aşa mai departe, nu să adauge ceva şi acest gen de împărţire, precum treisutimile sau semiunciile. **D.:** Acum înţeleg.

16. **M.:** Aşadar, dintre aceste mişcări raţiona(bi)le inegale, fiindcă, prin exemplele învecinate ale numerelor, ţi-am propus două genuri, pe care dintre ele le socoţi de antepus, pe acelea oare în care poate fi exprimată acea cotă-parte, sau pe cele în care nu poate fi exprimată? **D.:** Mi se pare că raţiunea mi le porunceşte de antepus pe acelea prin care se poate exprima, precum s-a demonstrat, că, prin cota sa parte, mai-marele sau este egalul mai-micului, sau îl excedă, celor în care nu se întâmplă la fel. **M.:** Drept. Dar nu vrei să le dăm chiar şi acestora nume, încât, ori de câte ori va fi necesar să le amintim, de acum înainte, să vorbim mai lesnicios? **D.:** Vreau, bineînţeles. **M.:** Să le numim deci pe cele pe care le prepunem „conumerate"; pe cele cărora li le prepunem însă „dinumerate", pentru faptul că cele de mai înainte nu numai că sunt numărate fiecare, dar se măsoară şi se numără chiar şi prin acea parte prin care mai-marele-i egal mai-micului sau îl excedă; cele din urmă însă se numără fiecare numai faţă de sine, prin acea parte însă, prin care mai-marele-i fie egal mai-micului, fie-l excedă, nu se măsoară, nici nu se numără. Căci nu se poate, în ele, spune nici de câte ori îl conţine mai-marele pe mai-micul, nici de câte ori o conţine mai-marele sau mai-micul pe aceea prin care mai-marele-l excedă pe mai-mic[43]. **D.:** Primesc şi aceste vocabule şi, atât cât îmi stă în putinţă, mă voi strădui să mi le amintesc.

X. - *Numere complicate şi sescvate.*

17. **M.:** Haide, acum, să vedem care poate fi clasificarea conumeratelor: căci socot că ea este limpede. Un gen al conumeratelor este, într-adevăr, în care numărul mai mic îl măsoară pe cel mai mare, adică, mai-marele-l conţine pe el de câteva ori, precum am spus că sunt numerele doi şi patru: vedem, într-adevăr, că doi este conţinut de două ori de către patru; care s-ar cuprinde de trei ori, dacă faţă cu doi nu l-am pune pe patru, ci pe şase; de patru însă, dacă, pe opt, de cinci, dacă, pe zece. Alt gen este, în care acea parte,

qua excedit major minorem, ambos metitur; id est aliquoties habent eam et major et minor, quod in illis numeris jam perspeximus, sex et octo. Nam pars illa qua exceditur minor, duo sunt, quos vides esse in octonario numero quater, in senario ter: quare hos quoque motus de quibus agitur, et numeros per quos illustratur quod in motibus discere volumus, notemus atque signemus vocabulis. Nam eorum distinctio jamdudum, nisi fallor, apparet. Quocirca, si tibi jam videtur, illi ubi multiplicato minore fit major, vocentur complicati; illi autem sesquati, veteri jam nomine. Nam sesque appellatur, ubi duo numeri ad se ea ratione affecti sunt, ut tot partes habeat ad minorem major, quota parte sui eum praecedit: nam si est tria ad duo, tertia parte sui praecedit major minorem; si quatuor ad tria, quarta; si quinque ad quatuor, quinta, atque ita deinceps: eadem ratio est, et in sex ad quatuor, octo ad sex, decem ad octo; et inde licet hanc rationem et in consequentibus et in majoribus numeris animadvertere atque explorare. Nominis autem hujus originem non facile dixerim: nisi forte sesque quasi se absque dictum, id est absque se, quia quinque ad quatuor, absque quinta parte sua major hoc est quod minor. Quibus de rebus quaero quid tibi videatur. *D.* Mihi vero et illa ratio dimensionum atque numerorum videtur verissima; et vocabula quae abs te imposita sunt, congrua mihi videntur commemorandis eis rebus quas intelleximus: et hujus origo nominis quam nunc explicasti, non est absurda, etiamsi forte non ea sit quam secutus est qui hoc nomen instituit.

XI. – *Motus et numerus in infinitum progrediens ut ad certam formam coercetur.*

[Col. 1094] 18. *M.* Probo et accipio sententiam tuam: sed videsne omnes istos rationabiles motus, id est qui ad sese habent aliquam numerorum dimensionem, in infinitum posse per numeros pergere, nisi rursus eos certa ratio coercuerit, et ad quemdam modum formamque revocaverit? Nam ut primo de ipsis aequalibus dicam; unum ad unum,

prin care-l excedă mai-marele pe mai-mic, le măsoară pe amândouă, adică, o cuprind de câteva ori şi mai-marele, şi mai-micul, ceea ce am văzut deja în numerele şase şi opt. Căci aceea parte, prin care-i excedat mai-micul, sunt doii, pe care-i vezi de patru ori în numărul octonar, de trei, în senar: dreptaceea, să le notăm şi să le-nsemnăm cu vocabule chiar şi pe mişcările despre care vorbim şi numerele prin care se ilustrează ceea ce vrem să-nvăţăm în mişcări. Căci, dacă nu mă-nşel, distincţia lor se-nvederează deja. Prin urmare, dacă şi ţie ţi se pare, acelea, unde mai-marele se face prin multiplicarea mai-micului, să le numim complicate, celelalte, sescvate, cu numele mai vechi. Căci *sesque* se numeşte, când două numere-s potrivite faţă de sine prin acea raţiune ca mai-marele să aibă atâtea părţile, faţă de mai-mic, cu a câta parte din sine-l precedă, căci dacă-i trei faţă de doi, cu a treia parte din sine-l precedă mai-marele pe mai-mic; dacă, patru faţă de trei, cu a patra; dacă, cinci faţă de patru, cu a cincea, şi aşa mai departe; raţiunea este aceeaşi şi în şase faţă cu patru, opt faţă cu şase, zece faţă cu opt, şi, de aici, poate fi observată şi explorată aceeaşi raţiune şi în numerele următoare, şi în cele mai mari. Originea acestui nume însă nu uşor aş putea-o spune; dacă nu s-a zis, poate, *sesque* ca şi *se absque*, adică fără de sine, adică *absque se*, căci cinci faţă de patru, fără a cincea parte a sa mai-marele-i ceea ce-i mai-micul. Despre acest lucru doresc să aflu ce ţi se pare[44]. **D.:** Mie, într-adevăr, şi acea raţiune a dimensiunilor şi numerelor îmi pare atotadevărată, şi vocabulele care-au fost impuse de către tine mi se par congrue comemorării acelor lucruri pe care le-am înţeles noi: şi originea acestui nume, pe care acum ai explicat-o, nu-i absurdă, deşi nu-i, poate, aceea pe care a urmat-o cine a instituit acest nume.

XI. – *Cum să se menţină la o formă certă mişcările şi numerii tinzând la infinit.*

18. **M.:** Aprob şi primesc sentinţa ta: dar vezi oare că toate aceste mişcări raţiona(bi)le, care au adică-ntre sine o anume dimensiune a numerelor, se poate să tindă, prin numere, la infinit, dacă nu le va fi constrâns şi nu le va fi chemat la un mod anume şi formă o raţiune certă? Căci, ca să vorbesc, mai întâi, despre egalele însele, unu la unu, doi la doi, trei la trei,

duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps si persequar, quis finis erit, cum ipsius numeri finis nullus sit? Namque ista vis numero inest, ut omnis dictus finitus sit, non dictus autem infinitus. Et quod aequalibus evenit, hoc etiam inaequalibus evenire potes animadvertere, sive complicatis, sive sesquatis, sive connumeratis, sive dinumeratis. Si enim unum ad duo constituas, et in ea multiplicatione permanere velis, dicendo unum ad tria, unum ad quatuor, unum ad quinque, et deinceps; non erit finis: sive sola dupla, ut unum ad duo, duo ad quatuor, quotuor ad octo, octo ad sexdecim, et deinde; hic quoque nullus est finis: ita et tripla sola et quadrupla sola, et quidquid horum tentare volueris, in infinitum progrediuntur. Ita etiam sesquati: nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinque cum dicimus; vides nihil prohibere caetera persequi, nullo resistente fine: sive isto modo velis in eodem genere perseverans, ut duo ad tria, quatuor ad sex, sex ad novem, octo ad duodecim, decem ad quindecim, et deinceps; sive in hoc genere, sive in caeteris, nullus finis occurrit. Quid opus est de dinumeratis jam dicere, cum ex iis quae jam dicta sunt quivis intelligere possit, in iis quoque gradatim surgentibus nullum esse finem? An tibi non videtur?

19. *D.* Quid hoc vero verius dici potest? Sed jam illam rationem quae istam infinitatem revocat ad certum modum formamque praescribit quam excedere non oporteat, avidissime cognoscere exspecto. *M.* Hanc quoque, ut alia, temetipsum nosse cognosces, cum me interrogante vera responderis. Nam primo abs te quaero, quoniam de numerosis motibus agimus, utrum ipsos debeamus consulere numeros, ut quas nobis leges certas fixasque monstraverint, eas in illis motibus animadvertendas observandasque judicemus. *D.* Placet vero: non enim quidquam ordinatius fieri posse arbitror. *M.* Ergo ab ipso, si videtur, principio numerorum capiamus considerationis hujus exordium et videamus, quantum pro viribus mentis nostrae talia valemus intueri, quaenam sit ratio, ut quamvis per infinitum, ut dictum est, numerus progrediatur, articulos quosdam homines in

patru la patru, şi dacă aş continua aşa înainte, care ar fi sfârşitul, când sfârşitul numărului însuşi nu-i nici unul? Căci asta-i puterea înnăscută numărului, ca tot zisul să fie finit, nezisul însă infinit. Şi, ceea ce li se-ntâmplă egalelor, asta o poţi observa că li se întâmplă până şi inegalelor, fie complicatelor, fie sescvatelor, fie conumeratelor, fie dinumeratelor. Căci, dacă vei constitui unu la doi şi ai voi să stărui în această multiplicare, nicând unu la trei, unu la patru, unu la cinci şi aşa mai departe, nu vei da de fine; fie numai dublele, precum unu la doi, doi la patru, patru la opt, opt la şaisprezece şi mai departe, chiar şi aici nu-i nici un fine; aşa şi numai triplele sau cvadruplele numai, ori pe oricare dintre acestea vei fi voit să le-ncerci, merg la infinit. Aşa chiar şi sescvatele: căci, când zicem doi la trei, trei la patru, patru la cinci, vezi că nimic nu te împiedică să le urmezi pe celelalte, neopunându-se nici un fine; fie că ai voi în acest gen stăruind în acelaşi fel, precum doi la trei, patru la şase, şase la nouă, opt la doisprezece, zece la cincisprezece şi tot aşa; fie în acest gen, fie în celelalte, nu ocură nici un fine. Ce trebuinţă-i să mai zicem despre dinumerate, când, din cele ce-au fost spuse, oricine poate înţelege că până şi în acestea nu-i, pentru cei ce urcă treaptă cu treaptă, nici un fine? Sau nu ţi se pare?

19. **D.:** Ce poate fi,-ntr-adevăr, zis mai adevărat decât asta? Dar aştept atotavid, acum, să cunosc acea raţiune care revocă această infinitate la un mod cert şi prescrie forma pe care nu se cuvine să o exceadă. **M.:** Chiar şi pe asta, ca şi pe altele, vei afla că o ştii tu însuţi, ori de câte ori, întrebându-te eu, îmi vei fi dat răspunsuri adevărate. Căci, întrucât vorbim de mişcările măsurabile-n numeri[45], vreau să aflu mai întâi de la tine dacă trebuie să consultăm înşişi numerii, ca legile certe şi fixe, pe care ni le vor fi-nvederat, să le judecăm de urmat şi de observat în acele mişcări. **D.:** Îmi place, într-adevăr, căci nu socot că poate fi făcut nimic mai rânduit. **M.:** Să-ncropim, aşadar, de-ţi convine, exordiul acestei consideraţiuni de la însuşi principiul numerelor şi să vedem, pe cât suntem în stare cu puterile minţii noastre să privim unele ca şi acestea, care să fie raţiunea ca, deşi numărul merge la infinit, precum s-a spus, oamenii să fi

numerando fecerint; a quibus ad unum rursus redeant, quod est principium numerorum. In numerando enim progredimur ab uno usque ad decem, atque inde ad unum revertimur: ac si denariam complicationem persequi velis, ut hoc modo progrediaris, decem, viginti, triginta, quadraginta; usque ad centum est progressio: si centenariam, centum, ducenta, trecenta, quadringenta; in [**Col. 1095**] mille est articulus a quo redeatur. Quid jam opus est ultra quaerere? Vides certe quos articulos dicam, quorum prima regula denario numero praescribitur. Nam ut decem, decies habent unum; ita centum, decies habent eosdem decem; et mille, decies habent centum; et ita deinceps quousque libitum est progredi, ibit in hujuscemodi quasi articulis, quod in denario numero praefinitum est. An aliquid horum non intelligis? *D.* Manifestissima sunt omnia, et verissima.

XII. - *Cur ab uno ad decem progressus, et inde ad unum reditus in numerando fiat.*

20. *M.* Hoc ergo quantum diligenter possumus perscrutemur, quaenam sit ratio ut ab uno usque ad decem progressus, et inde rursus ad unum reditus fiat. Unde abs te quaero, utrum quod vocamus principium, possit omnino nisi alicujus esse principium. *D.* Nullo modo potest. *M.* Item quod dicimus finem, potestne nisi alicujus rei finis esse? *D.* Etiam id non potest. *M.* Quid? a principio ad finem num putas perveniri posse, nisi per aliquod medium? *D.* Non puto. *M.* Ergo ut totum aliquid sit, principio et medio et fine constat. *D.* Ita videtur. *M.* Dic itaque nunc, principium, medium et finis, quo numero tibi contineri videantur. *D.* Arbitror ternarium numerum te velle ut respondeam: tria enim quaedam sunt, de quibus quaeris. *M.* Recte arbitraris. Quare in ternario numero quamdam esse perfectionem vides, quia totus est: habet enim principium, medium et finem. *D.* Video plane. *M.* Quid? illud nonne ab ineunte pueritia didicimus, omnem numerum aut parem esse, aut imparem? *D.* Verum dicis. *M.* Recordare ergo et dic mihi, quem soleamus dicere parem, quem imparem numerum. *D.* Ille qui potest in duas partes aequales dividi, par; qui autem non potest, impar vocatur.

făcut, întru a număra, anumite perioade, de la care să le întoarcă iarăşi la unu, care este principiul numerelor[46]. Într-adevăr, numărând, înaintăm de la unu la zece, iar, de aici, ne întoarcem la unu; şi, dacă vrei să urmezi *complicaţiunea denară*, ca să înaintezi în acest mod: zece, douăzeci, treizeci, patruzeci, înaintarea-i până la sută: dacă, pe cea *centenară*: o sută, două sute, trei sute, patru sute, în mie este perioada de la care se face întoarcerea. Ce nevoie e să cercetăm mai departe? Vezi, desigur, perioadele pe care le instituí, a căror primă regulă e prescrisă prin numărul denar. Căci, precum zece îl are de zece ori pe unu, aşa suta îl are de zece ori pe zecele însuşi; şi mia de zece ori are suta: şi, aşa, în continuare, oricât place să-nainteze, merge, prin cvasiperioade de acest fel, ceea ce s-a făcut predeterminat în numărul denar[47]. Sau nu-nţelegi ceva din acestea? **D.:** Atotevidente-s toate şi atotadevărate.

XII. - *De ce s-a făcut, în numărare, înaintarea de la unu la zece şi iarăşi întoarcerea la unu.*

20. **M.:** Să perscrutăm, aşadar, pe cât de diligent putem, care anume să fie raţiunea că se face înaintarea de la unu până la zece şi, iarăşi, întoarcerea la unu. De unde caut să aflu de la tine dacă ceea ce numim principiu[48] poate fi-n absolut, dacă nu-i principiu a ceva. **D.:** Nu poate fi-n nici un chip. **M.:** Iarăşi, ceea ce numim fine[49], poate-se oare dacă nu-i finele unui anume lucru? **D.:** Nici asta nu se poate. **M.:** Ce, de la principiu la fine, socoţi tu oare că se poate ajunge fără un anume mediu[50]? **D.:** Nu socot. **M.:** Deci, ca să fie ceva tot, consistă din principiu şi mediu, şi fine. **D.:** Aşa se pare. **M.:** Spune, aşadar, acum, principiul şi mediul, şi finele în care număr ţi se par conţinute? **D.:** Socot că tu vrei să-ţi răspund numărul ternar: într-adevăr, trei anume-s despre care-ntrebi. **M.:** Drept socoţi. De aceea vezi că în numărul ternar este o anumită perfecţiune, fiindcă este întreg: are,-ntradevăr, principiul, mediul şi finele. **D.:** Văd pe de-a-ntregul. **M.:** Ce, faptul că tot numărul este sau par, sau impar, nu l-am învăţat oare din fragedă pruncie? **D.:** Adevărat zici. **M.:** Aminteşte-ţi deci şi spune-mi pe care număr obişnuim să-l numim par, pe care impar. **D.:** Cel care poate fi-mpărţit în două părţi egale se numeşte par; cel care însă nu poate fi, impar.

21. *M.* Rem tenes. Cum igitur ternarius primus sit totus impar; et principio enim, et medio, et fine constat, ut dictum est, nonne oportet etiam parem esse totum atque perfectum, ut in eo etiam principium, medium, finisque inveniatur? *D.* Oportet sane. *M.* At iste quisquis est, non potest habere individuum medium sicut impar: si enim haberet, non posset in duas aequales partes dividi, quod esse proprium paris numeri diximus. Individuum autem medium est unum, dividuum duo. Medium autem est in numeris, a quo ambo latera sibimet sunt aequalia. An aliquid obscure dictum est, minusque assequeris? *D.* Imo mihi et haec manifesta sunt, et dum quaero totum numerum parem, quaternarius primus occurrit. Nam in duobus quomodo possunt tria illa inveniri, per quae totus est numerus, id est principium, medium et finis? *M.* Idipsum omnino abs te responsum est quod volebam, et quod ipsa ratio cogit fateri. Repete itaque ab ipso uno tractationem, atque considera; videbis profecto ideo unum non habere medium et finem, quia tantum principium est; vel ideo esse principium, quia medio et fine caret. *D.* Manifestum est. *M.* Quid ergo dicemus [**Col. 1096**] de duobus? Num possumus in eis intelligere principium et medium, cum medium esse non possit, nisi ubi finis est; aut principium et finem, cum ad finem nisi per medium non queat perveniri? *D.* Urget ratio confiteri; et quid de hoc numero respondeam, prorsus incertus sum. *M.* Vide ne iste quoque numerus possit principium esse numerorum. Nam si medio caret et fine, quod, ut dixisti, cogit ratio confiteri; quid restat, nisi ut sit hoc quoque principium? An dubitas duo principia constituere? *D.* Vehementer dubito. *M.* Bene faceres, si ex adverso sibi constituerentur duo principia: nunc autem hoc alterum principium de illo primo est, ut illud a nullo sit, hoc vero ab illo: unum enim et unum duo sunt, et principia ita sunt ambo, ut omnes numeri quidem ab uno sint; sed quia per complicationem atque adjunctionem quamdam fiunt, origo autem complicationis et adjunctionis duali numero recte tribuitur: fit ut illud primum principium a quo numeri omnes; hoc

21. **M.:** Stăpâneşti chestiunea. Cum, ternarul este, aşadar, primul întreg impar: consistă, într-adevăr, şi din principiu, şi din mediu, şi din fine, precum s-a spus; nu se cade oare ca şi parul să fie întreg şi perfect, ca să se afle în el chiar şi principiul, mediul şi finele? **D.:** Se cuvine, bineînţeles. **M.:** Dar acesta, oricare-i el, nu se poate să aibă mediul indivizibil precum imparul: dacă-ntr-adevăr l-ar avea, nu s-ar putea împărţi-n două părţi egale, ceea ce am zis că este specificul numărului par. Mediul indivizibil însă este unu, divizibilul doi. Mediul este însă în numere cel faţă de care amândouă laturile-s egale-ndesine. Sau s-a spus ceva obscur şi-o pricepi mai puţin? **D.:** Ba, dimpotrivă, şi acestea-mi sunt învederate, şi,-n timp ce caut întreg numărul par, primul îmi ocură quaternarul. Căci în doi, în ce chip pot fi găsite acelea trei, prin care numărul este întreg, principiul, adică, mediul şi finele? **M.:** Acesta-i absolut răspunsul pe care-l voiam de la tine şi pe care raţiunea însăşi ne constrânge a-l mărturisi. Repetă deci tratarea de la însuşi unu şi în aminte: vei vedea, cu siguranţă, că de aceea unu nu are mediu şi fine, fiindcă-i doar principiu: sau că de aceea-i doar principiu, fiindcă-i lipsit de mediu şi fine. **D.:** E-nvederat. **M.:** Ce vom zice, prin urmare, despre doi? Putem înţelege oare-n ei, principiul şi mediul, cum mediul nu poate fi decât numai unde este fine; ori principiul şi finele, cum la fine nu se poate ajunge decât numai prin mediu? **D.:** Mă-mpinge raţiunea să mărturisesc: şi totuşi sunt cu totul nesigur ce să răspund despre acest număr. **M.:** Ia, numai, aminte dacă nu cumva s-ar putea ca şi acest număr să fie principiu al numerelor. Căci, dacă-i lipsit de mediu, şi de fine-i, ceea ce, precum ai zis, raţiunea obligă a o recunoaşte; ce rămâne, decât numai ca şi acesta însuşi să fie principiu? Sau stai la-ndoială să institui două principii? **D.:** Mă-ndoiesc peste poate. **M.:** Bine ai face-o, dacă s-ar institui îndesine două principii *ex adverso*; acum însă acest al doilea principiu este dintru cel dintâi, întrucât acela-i de la nimic, acesta însă este de la el: căci unu şi unu, într-adevăr, sunt doi, şi aşa sunt amândouă principii, precum toate numerele-s, desigur, de la unu, dar, fiindcă-s făcute prin înmulţire şi o anume adjuncţiune, originea însă a înmulţirii şi a adjuncţiunii i se atribuie pe drept numărului dual: se face că acela, primul, este principiul *de la care-s* toate numerele, acesta, al doilea însă *prin care-s* toate

autem alterum per quod numeri omnes, esse inveniantur. Nisi quid habes adversum ista quod disseras. *D.* Ego vero nihil, et sine admiratione ista non cogito; quamvis ea, interrogatus abs te, ipse respondeam.

22. *M.* Subtilius ista quaeruntur atque abstrusius in ea disciplina quae est de numeris: hic autem nos ad institutum opus quanto citius possumus, redeamus. Quocirca quaero, uni duo juncta quid faciunt? *D.* Tria. *M.* Ergo haec duo principia numerorum sibimet copulata, totum numerum faciunt atque perfectum. *D.* Ita est. *M.* Quid? in numerando post unum et duo quem numerum ponimus? *D.* Eadem tria. *M.* Idem igitur numerus, qui fit ex uno et duobus, post utrumque in ordine collocatur, ita ut nullus alius interponi queat. *D.* Ita video. *M.* Atqui et illud videas oportet, in nullis reliquis numeris id posse contingere, ut cum duos quoslibet sibimet in numerandi ordine copulatos notaveris, consequatur eos ille qui ex ambobus conficitur, nullo interposito. *D.* Id quoque video: nam duo et tria, qui sibi numeri copulati sunt, in summa quinque faciunt: non autem quinque continuatim sequuntur, sed quatuor. Rursus tria et quatuor septem conficiunt: inter quatuor autem ac septem, quinque atque sex ordinati sunt. Et quanto progredi voluero, tanto plures interponuntur. *M.* Magna haec ergo concordia est in prioribus tribus numeris: unum enim et duo et tria dicimus, quibus nihil interponi potest: unum autem et duo, ipsa sunt tria. *D.* Magna prorsus. *M.* Quid? illud nullane consideratione dignum putas, quod ista concordia quanto est arctior atque conjunctior, tanto magis in unitatem quamdam tendit, et unum quiddam de pluribus efficit? *D.* Imo maxima, et nescio quomodo, et miror, et amo istam quam commendas unitatem. *M.* Multum probo; sed certe quaelibet rerum copulatio atque connexio tunc maxime unum quiddam efficit, cum et media extremis, et mediis extrema consentiunt. *D.* Ita certe oportet.

23. *M.* Attende igitur ut hoc in ista connexione videamus. [**Col. 1097**] Nam cum unum, duo, tria dicimus, nonne quanto unum a duobus, tanto duo a tribus

numerele. Doar de n-ai, cumva, ce să susţii împotriva acestora. **D.:** Eu n-am, într-adevăr, nimic şi nu cuget astea fără admiraţie: cu toate că, întrebat de tine, le răspund eu însumi.

22. **M.:** Astea-s cercetate, mai subtil şi mai abstrus, în acea disciplină care este despre numere: aici însă noi să ne-ntoarcem, cât mai repede putem, la lucrarea începută. Dreptaceea, întreb, cât fac două adăugate la una? **D.:** Trei. **M.:** Aceste două principii, deci, ale numerelor, unite-ndesine, fac numărul întreg şi perfect. **D.:** Aşa-i. **M.:** Ce, în numărătoare, după unu şi doi, ce număr punem? **D.:** Acelaşi trei. **M.:** Acelaşi număr, aşadar, care se face din unu şi doi, se aşază, în ordine, după amândouă, astfel, încât să nu se poată interpune nici un altul. **D.:** Aşa văd. **M.:** Dar se cuvine să vezi chiar şi faptul că, în nici unele din celelalte numere, nu se poate-ntâmpla asta, încât, cum, în ordinea numărării, le vei fi luat în seamă pe oricare două adunate-ndesine, să le urmeze normal pe ele acela care rezultă dintru amândouă, neinterpunându-se nici unul. **D.:** O văd chiar şi pe asta, căci doi şi trei, adunaţi îndesine, fac, în sumă, cinci: nu cinci urmează însă neîntrerupt, ci patru. Iarăşi, trei şi cu patru fac şapte: între patru însă şi şapte-s aşezate-n ordine cinci şi şase. Şi, cu cât voi fi voit să înaintez, cu atât mai multe se interpun. **M.:** Mare este deci această concordie între primele trei numere: zicem, într-adevăr, unu, şi doi, şi trei, între care nimic nu se poate interpune: unu însă şi doi îl fac pe însuşi trei. **D.:** Mare, bineînţeles. **M.:** Ce, nu consideri oare de nici o importanţă faptul că, cu cât este mai strânsă şi mai coniunctă această concordie, cu atât mai mult tinde într-o anume unitate şi face o una anume dintru mai multe? **D.:** Ba dimpotrivă, de una maximă, şi nu ştiu în ce chip, şi mă mir, şi iubesc această unitate pe care mi-o încredinţezi. **M.:** Te aprob mult; dar, desigur, orice copulaţie şi conexiune a lucrurilor atunci, mai ales, face o anume una, când şi mediile se potrivesc extremelor, şi extremele, mediilor. **D.:** Aşa se cade, desigur.

23. **M.:** Ia, aşadar, aminte, ca s-o vedem pe asta în această conexiune. Căci, când zicem unu, doi, trei, nu-i oare cu atât întrecut unu de doi, cu cât sunt întrecuţi doii de trei? **D.:** E-atotadevărat. **M.:** Mai spune-mi, acum, în această colaţiune, de câte ori l-am

superantur? *D.* Verissimum est. *M.* Dic jam nunc mihi, in ista collatione quoties unum nominaverim. *D.* Semel. *M.* Tria quoties? *D.* Semel. *M.* Quid, duo? *D.* Bis. *M.* Semel ergo, et bis, et semel, quoties fit in summa? *D.* Quater. *M.* Recte igitur istos tres quaternarius numerus sequitur; ei quippe tribuitur ista proportione collatio. Quae quantum valeat, eo jam assuesce cognoscere, quod illa unitas quam te amare dixisti, in rebus ordinatis hac una effici potest, cujus graecum nomen ἀναλογία est, nostri quidam proportionem vocaverunt, quo nomine utamur, si placet: non enim libenter, nisi necessitate, graeca vocabula in latino sermone usurpaverim. *D.* Mihi vero placet; sed perge quo intenderas. *M.* Faciam. Nam quid sit proportio, quantumque in rebus juris habeat, et suo loco in hac disciplina diligentius requiremus; et quanto in eruditione promotior eris, tanto ejus vim melius naturamque cognosces. Sed vides certe, quod in praesentia satis est, tres illos numeros, quorum mirabare concordiam, sibimet in eadem connexione nisi per quaternarium numerum non potuisse conferri. Quamobrem post illos se ordinari, sic ut illa concordia cum his arctiore copuletur, quantum intelligis jure impetravit; ut jam non unum, duo, tria tantum; sed unum, duo, tria, quatuor, sit amicissime copulata progressio numerorum. *D.* Omnino assentior.

24. *M.* At caetera intuere, ne arbitreris nihil habere proprium quaternarium numerum, quo reliqui omnes numeri careant, quod valeat ad istam connexionem de qua loquor, ut ab uno usque ad quatuor certus sit numerus, et pulcherrimus progrediendi modus. Convenerat quippe inter nos superius, tunc ex pluribus unum aliquid maxime fieri, cum extremis media, et mediis extrema consentiunt. *D.* Ita est. *M.* Cum ergo collocamus unum et duo et tria, dic quae sint extrema, quod medium. *D.* Unum et tria extrema video, duo medium. *M.* Responde nunc, ex uno et tribus quid conficiatur. *D.* Quatuor. *M.* Quid? duo qui unus in medio numerus est, num potest nisi sibi conferri? Quamobrem dic etiam duo bis quid conficiant. *D.* Quatuor. *M.* Ita ergo medium extremis, et medio

numit pe unu? **D.:** O dată. **M.:** Treiul, de câte ori? **D.:** O dată. **M.:** Ce, doii? **D.:** De două ori. **M.:** O dată deci şi de două ori, şi o dată, de câte ori fac în sumă? **D.:** De patru ori. **M.:** Pe drept, aşadar, pe acestea trei le urmează numărul quaternar; lui, vasăzică, i se atribuie această, prin proporţie, colaţiune. Care cât valorează, obişnuieşte-te, de-acum, s-o cunoşti prin faptul că mirifica unitate, pe care tu ai zis c-o iubeşti, poate fi făcută în lucrurile ordonate prin aceasta una, al cărei nume grecesc este ἀναλογία, iar unii de-ai noştri au numit-o proporţie, nume de care să ne folosim, de-ţi place; într-adevăr, nu cu plăcere, decât numai din necesitate, aş face uz de vocabule greceşti într-un dialog latin[51]. **D.:** Mie, într-adevăr, îmi place; dar du-te-ncotro te-ndreptaşi. **M.:** O voi face. Căci, ce este proporţia şi ce drept are ea în lucruri, vom cerceta mai diligent, la locul său, în această disciplină; şi, cu cât vei fi mai înaintat în instruire, cu atât vei cunoaşte mai bine puterea ei şi natura. Dar vezi, desigur, ceea ce-n cele de faţă-i de-ajuns, că acele trei numere, a căror concordie ai admirat-o, nu au putut fi comparate-ndesine, în acea conexiune, decât numai prin numărul quaternar. Dreptaceea, pe cât înţelegi, şi-a dobândit, pe drept, să fie aşezat, în ordine, după acelea, astfel, încât să se copuleze mai strâns cu ele, în acea concordie; încât, de-acum, progresia, atotamical copulată, a numerelor, nu-i doar unu, doi, trei, ci-i unu, doi, trei, patru. **D.:** Asimt întru totul.

24. **M.:** Ia-le, dar, aminte şi pe celelalte, să nu crezi că numărul quaternar n-are nimic propriu, de care-s lipsite toate celelalte numere, care, în această conexiune, de care vorbesc, e-n putere ca numărul să fie, de la unu până la patru, cert, şi, atotfrumos modul de a progresa. S-a convenit, adică, mai-nainte,-ntre noi, că, mai cu seamă, atunci, ceva devine, dintru mai multe, una, când mediile corespund extremelor, şi extremele, mediilor. **D.:** Aşa-i. **M.:** Când îi colocăm deci pe unu şi doi şi trei, spune care-s extremele, care, mediul. **D.:** Pe unu şi trei le văd extreme, pe doi, mediul. **M.:** Răspunde, acum, din unu şi trei ce rezultă? **D.:** Patru. **M.:** Ce, doi, care-i singurul număr în mediu, nu poate fi oare comparat numai şi numai cu sine? Dreptaceea, mai spune, doi, de două ori, ce dau împreună? **D.:** Patru. **M.:** Aşa deci extremele se armonizează mediului, şi mediul, extremelor. Dreptaceea, precum excelă, în trei,

extrema consentiunt. Quamobrem sicut excellit in tribus, quod post unum et duo collocantur, cum ex uno et duobus constent; sic excellit in quatuor, quod post unum et duo et tria numerantur, cum constent ex uno et tribus, vel bis duobus: quae extremorum cum medio, et medii cum extremis, in illa quae graece ἀναλογία dicitur, proportione consensio est. Quod utrum intellexeris pande. *D.* Satis intelligo.

25. *M.* Tenta ergo in reliquis numeris, utrumne inveniatur quod quaternarii numeri proprium esse diximus. *D.* Faciam. Nam si constituamus duo, tria, quatuor, extrema collata fiunt sex; hoc facit et medium sibi collatum: nec tamen sex, sed quinque consequuntur. Rursus tria, quatuor et quinque constituo; extrema octo faciunt, medium quoque bis ductum: at [**Col. 1098**] inter quinque et octo, non jam unum, sed duos, senarium scilicet et septenarium numeros interpositos video. Atque illa ratione quantum progredior, tanto haec fiunt intervalla majora. *M.* Video te intellexisse, et omnino scire quod dictum est: sed jam ne immoremur, animadvertis certe ab uno usque ad quatuor justissimam fieri progressionem; sive propter imparem ac parem numerum, quoniam primus impar totus tria, et primus par totus quatuor, de qua re paulo ante tractatum est; sive quia unum et duo principia sunt, et quasi semina numerorum, e quibus ternarius conficitur, ut sint jam tres numeri; qui sibi dum proportione conferuntur, quaternarius elucescit et gignitur, et propterea eis jure conjungitur, ut usque ad illum fiat ea, quam quaerimus moderata progressio. *D.* Intelligo.

26. *M.* Bene sane. Sed meministine tandem quid instituerамus inquirere? Nam, ut opinor, propositum erat, si quomodo invenire possemus, cum in illa infinitate numerorum certi articuli essent numerantibus constituti, quid esset causae cur ipse primus articulus in denario numero esset, qui per omnes caeteros valet plurimum; id est, cur ab uno usque ad decem progressi numerantes rursum ad unum remearent? *D.* Recordor plane quaestionis hujus causa nos tantum circumisse: sed quid effecerimus

că-s colocaţi după unu şi doi, cum consistă din unu şi doi, aşa excelă, în patru, că se numără după unu şi doi şi trei, cum consistă din unu şi trei, sau din de două ori doi, asta-i consensiunea prin proporţie a extremelor cu mediul şi a mediului cu extremele, întru ceea ce se numeşte greceşte ἀναλογία. Ceea ce cântăreşte tu, dacă vei fi-nţeles sau nu. **D.:** Înţeleg îndestul.

25. **M.:** Încearcă deci în celelalte numere, dacă se poate, cumva, afla ceea ce-am zis că este propriul numărului quaternar. **D.:** O voi face. Căci, dacă punem doi, trei, patru, extremele, adunate, dau şase; asta o dă şi mediul adunat sieşi: şi totuşi nu şase, ci cinci urmează imediat. Iarăşi, pun trei, patru, cinci: extremele fac opt, de asemenea, mediul, luat de două ori: dar, între cinci şi opt, nu mai văd unul, ci două numere interpuse, senarul, adică, şi septenarul. Şi, prin acea raţiune, cu cât înaintez, cu atât devin aceste intervale mai mari. **M.:** Văd c-ai înţeles şi că ştii întru totul ceea ce s-a spus: dar, ca să nu mai zăbovim, observi, desigur, că, de la unu până la patru, progresia se face atotjustă: fie din cauza numărului impar şi par, fiindcă primul impar întreg e treiul, şi primul par întreg, patrul, lucru despre care s-a tratat puţin mai înainte, fie fiindcă unu şi doi sunt principii şi cvasisemînţe ale numerelor, dintru care se formează ternarul, ca să fie, de-acum, trei numere; dintru care, în timp ce, prin proporţie, se raportează-ndesine, se lămureşte şi se naşte quaternarul, şi, de aceea, li se adaugă lor pe drept, ca, până la el, să devină acea moderată progresie, pe care o căutăm. **D.:** Înţeleg.

26. **M.:** Bine foarte. Dar ţi-aminteşti măcar ceea ce hotărâsem să cercetăm? Căci, precum socot, ne propusesem, de am putea, în vreun chip anume, găsi, cum, în acea infinitate a numerelor, s-au constituit, pentru numărători, perioade certe, care ar putea fi cauza pentru care prima perioadă însăşi este în numărul denar, care e foarte mult în putere în toate celelalte, adică, de ce, progresând de la unu până la zece, numărătorii se-ntorc iarăşi la unu? **D.:** Mi-amintesc, desigur, că am împresurat atâta cauza acestei chestiuni, dar nu aflu ce să fi făcut efectiv ceea ce să ţină anume de dezlegarea ei. Decât, poate, că această

quod ad eam solvendam pertineat, non invenio. Siquidem illa omnis nostra ratiocinatio ad id conclusa est, ut non usque ad denarium, sed usque ad quaternarium numerum sit justa et moderata progressio. *M.* Tune igitur non vides, ex uno et duobus, et tribus et quatuor quae summa conficiatur? *D.* Video jam, video, et miror omnia, et ortam quaestionem solutam esse confiteor: unum enim et duo et tria et quatuor simul decem sunt. *M.* Ergo istos quatuor primos numeros, seriemque et connexionem eorum honorabilius haberi, quam caetera, in numeris convenit.

XIII. - *De proportionatorum motuum decore quatenus sensibus judicatur.*

27. Tempus est autem ad illos motus redire tractandos et discutiendos, qui huic disciplinae proprie tribuuntur, et propter quos ista de numeris, de alia scilicet disciplina, quantum pro negotio satis visum est, consideravimus. Itaque nunc abs te quaero, quoniam intelligendi gratia in horarum spatio motus constituebamus, quos ad se invicem habere aliquam numerosam dimensionem ratio demonstrabat; utrum si quisquam mora unius horae currat, et alius deincepe duarum, possis non inspecto horologio vel clepsydra, vel aliqua hujuscemodi temporum notatione sentire illos duos motus, quod unus simplus, alius duplus sit: vel etiamsi id non possis dicere, illa tamen congruentia delectari, atque aliqua voluptate affici. *D.* Nullo modo possum. *M.* Quid, si quispiam numerose plaudat, ita ut unus sonitus simplum, alter duplum temporis teneat, quos iambos pedes vocant, eosque continuet atque contexat; alius autem ad **[Col. 1099]** eumdem sonum saltet, secundum ea scilicet tempora movens membra? nonne aut etiam dicas ipsum modulum temporum, id est quod simplum ad duplum spatia in motibus alternent, sive in illo plausu qui auditur, sive in illa saltatione quae cernitur; aut saltem delecteris numerositate quam sentias, tametsi non possis numeros ejus dimensionis edicere? *D.* Ita vero est, ut dicis: nam et illi qui hos numeros noverunt, sentiunt eos in plausu atque saltatione, quique sint facile

întreagă judecată a noastră a conclus faptul că nu până la numărul denar, ci până la quaternar e justa şi moderata progresie. **M.:** Tu nu vezi, aşadar, nici măcar ce sumă rezultă din unu şi doi, şi trei, şi patru? **D.:** Văd acum, văd şi mă mir de toate, şi mărturisesc că a fost dezlegată chestiunea ridicată: unu, într-adevăr, şi doi, şi trei, şi patru fac împreună zece. **M.:** E hotărât, aşadar, că aceste prime patru numere, seria şi conexiunea lor, sunt ţinute mai onorabil între numere decât celelalte.

XIII. - *Despre frumseţea mişcărilor proporţionate, în măsura în care se judecă după simţuri.*

27. E timpul însă să revenim, spre-a le trata şi a le discuta, la acele mişcări[52], care sunt propriu atribuite acestei discipline şi din cauza cărora le-am avut în vedere, cât ni s-a părut de trebuinţă, în această problemă, pe acestea despre numere, dintr-altă disciplină[53], vasăzică. Şi, astfel, vreau să aflu, acum, de la tine, de vreme ce constituiam, spre înţelegere, în spaţiul orelor, mişcările pe care raţiunea le demonstra că au îndesine o anume dimensiune armonică[54], dacă cineva le-ar parcurge în durata unei ore, iar altul, în continuare, în a două, ai putea, neprivind orologiul, nici clepsidra, şi nici oricare altă-nsemnare de-aceest fel a timpului, să le simţi oare pe acele mişcări că una-i simplă, cealaltă-i dublă; ori, chiar dacă n-ai putea spune asta, că te delectezi totuşi prin acea congruenţă şi eşti afectat prin vreo anume voluptate? **D.:** Nu pot în nici un chip. **M.:** Ce, dacă cineva bate, ritmic, din palme, astfel, încât primul sunet să dureze o unitate de timp, al doilea, dublul acesteia, care picioare se numesc iambi, şi să-i continue şi să-i întreţească, altul însă să danseze la acelaşi son, mişcându-şi, vasăzică, după aceiaşi timpi mădularele, nu vei zice oare chiar şi că, fie-n acea bătaie din palme, care se aude, fie-n acel dans, care se vede, spaţiile-n mişcări alternează însăşi măsura timpilor[55], adică simplul şi dublul[56]: sau te delectezi măcar de armonia[57] pe care o simţi, deşi n-ai putea numi clar acea armonie[58]? **D.:** Aşa-i, într-adevăr, cum zici: căci şi cei ce cunosc aceste armonii[59] le simt pe ele-n bătaia din palme şi-n dans şi spun cu uşurinţă care-s, şi

dicunt; et qui eos non noverunt nec possunt dicere, non negant tamen ex his se voluptate aliqua perfrui.

28. *M.* Cum igitur ad ipsam rationem disciplinae hujus, siquidem scientia est bene modulandi, non possit negari omnes pertinere motus qui bene modulati sunt, et eos potissimum qui non referuntur ad aliud aliquid, sed in seipsis finem decoris delectationisve conservant; hi tamen motus, ut nunc a me rogatus recte vereque dixisti, si longo spatio temporis [**Col. 1100**] fiant, inque ipsa dimensione quae decora est, horam vel etiam majus tempus obtineant, non possunt congruere nostris sensibus. Quamobrem cum procedens quodammodo de secretissimis penetralibus musica, in nostris etiam sensibus, vel his rebus quae a nobis sentiuntur, vestigia quaedam posuerit; nonne oportet eadem vestigia prius persequi, ut commodius ad ipsa si potuerimus, quae dixi penetralia, sine ullo errore ducamur? *D.* Oportet vero, et hoc jamjamque ut faciamus, efflagito. *M.* Omittamus ergo illas ultra capacitatem sensus nostri porrectas temporum metas, et de his brevibus intervallorum spatiis, quae in cantando saltandoque nos mulcent, quantum ratio nos duxerit, disseramus. Nisi tu forte aliter putas illa vestigia indagari posse, quae in nostris sensibus, hisque rebus quas valemus sentire, hanc disciplinam posuisse praedictum est. *D.* Nullo modo aliter puto.

cei ce nu le cunosc şi nu le pot spune nu neagă că ei se bucură totuşi cu o anume voluptate dintru acestea.

28. **M.:** Cum nu se poate nega, aşadar, că toate mişcările, care-s bine modulate, şi, mai cu seamă, acelea, care nu se referă la altceva, ci-şi conservă-n sine însele finele frumseţii şi delectării, ţin de însăşi raţiunea disciplinei acesteia, dat fiind că-i ştiinţa de a modula bine; acele mişcări, precum, întrebat, acum, de mine, ai zis drept şi adevărat, dacă-s făcute-ntr-un lung spaţiu al timpului şi-n care, prin însăşi dimensiunea, care-i frumoasă, durează o oră sau chiar mai mult timp, nu pot fi congrue simţurilor noastre. Dreptaceea, cum, purcezând oarecum dintru atotsecrete penetralii, muzica-şi va fi pus anume vestigii chiar şi-n simţurile noastre sau întru acele lucruri care-s simţite de noi, nu se cuvine oare să fie urmate, mai întâi, înseşi acele vestigii, ca, dacă vom fi putut, să ne conducem şi mai comod, fără nici o eroare, la înseşi acele, cum am zis, penetralii[60] ? **D.:** Se cuvine, desigur, şi asta ard de nerăbdare s-o facem pe dată. **M.:** Să omitem deci acele limite ale timpilor, înălţate peste capacitatea simţurilor noastre şi, pe cât ne va fi condus raţiunea, să discutăm mai în amănunt despre aceste scurte spaţii ale intervalelor, care ne-ncântă-n cântec şi dans. Dacă nu socoţi, poate, că pot fi altfel atent căutate vestigiile despre care s-a spus mai înainte că această disciplină le-a lăsat în simţurile noastre şi-n aceste lucruri pe care suntem în stare să le simţim. **D.:** În nici un chip nu socot altfel[61] .

LIBER SECUNDUS

In quo de syllabis et pedibus metricis disputatur.

I. - [**Col. 1099**] *Syllabarum spatia aliunde grammaticus, aliunde musicus attendit.*

1. *M.* Attende igitur diligenter, et nunc demum accipe quasi alterum nostrae disputationis exordium. Ac primum responde, utrum bene didiceris eam quam grammatici docent, syllabarum brevium longarumque distantiam; an vero sive ista noris sive ignores, malis ut ita quaeramus, quasi omnino rudes harum rerum simus, ut ad omnia nos ratio potius perducat, quam inveterata consuetudo, aut praejudicata cogat auctoritas. *D.* Ita plane malle me, non modo ipsa ratio, sed istarum etiam syllabarum imperitia (quid enim fateri dubitem?) impellit. *M.* Age jam, saltem illud eloquere, utrum tu ipse per te nunquam animadverteris in locutione nostra alias syllabas raptim et minime diu, alias autem productius et diutius enuntiari. *D.* Negare non possum non me ad ista etiam surdum fuisse. *M.* Atqui scias velim totam illam scientiam, quae grammatica graece, latine autem litteratura nominatur, historiae custodiam profiteri, vel solam, ut subtilior docet ratio; vel maxime, ut etiam pinguia corda concedunt. Itaque verbi gratia cum dixeris, *cano*, vel in versu forte posueris, ita ut vel tu pronuntians producas hujus verbi syllabam primam, vel in versu eo loco ponas, ubi esse productam oportebat; reprehendet grammaticus, custos ille videlicet historiae, nihil aliud asserens cur hunc corripi oporteat, nisi quod hi qui ante nos fuerunt, et quorum libri exstant tractanturque a grammaticis, ea correpta, non

CARTEA A DOUA

În care se dispută despre silabe şi picioarele metrice.

I. - *Spaţiile*[62] *silabelor de-altunde le ia-n seamă grămăticul, de-altunde, muzicianul.*

1. **M.:** Ia, aşadar, diligent seama şi, de-aici înainte, primeşte cvasisecundul exordiu al disputei noastre. Şi, mai întâi, răspunde dacă vei fi-nvăţat bine acea distanţă[63] a silabelor scurte şi lungi, ceea ce ne-nvaţă grămăticii; sau, într-adevăr, fie c-ai şti-o, fie c-ai ignora-o, maivoieşti s-o cercetăm aşa, ca şi cum am fi absolut nepricepuţi într-astfel de lucruri, ca, mai degrabă, să ne conducă, la toate acestea, raţiunea, decât înveterata consuetudine sau decât ne constrânge prejudecata autoritate. **D.:** Că aşa maivoiesc absolut, mă-mpinge nu numai raţiunea însăşi, ci chiar şi neştiinţa (pe care de ce-aş sta la-ndoială s-o mărturisesc?) acestor silabe. **M.:** Haide, acum, şi măcar pe asta lămureşte-o, dacă n-ai observat, cumva, niciodată, tu însuţi, prin tine însuţi, că, în locuţiunea[64] noastră, unele silabe-s enunţate iute şi minim-îndelung, altele însă mai lent şi mai îndelung? **D.:** Nu pot nega că eu n-am fost surd până şi la astea. **M.:** Ei, bine, aş vrea să ştii că-ntreagă acea ştiinţă, care greceşte se numeşte gramatică, latineşte însă literatură, e recunoscută fie singurul, precum ne-nvaţă mai subtil raţiunea, fie, în general, precum o conced până şi inimile mai grosolane, custode al istoriei[65]. Şi, aşa, că veni vorba, când vei fi zis sau vei fi pus, poate, în vers *cano*[66], astfel încât fie, pronunţând-o, să lungeşti tu însuţi prima silabă a acestui cuvânt, fie s-o pui în vers în acel loc unde se cuvenea să fie alungita: te va critica[67] grămăticul, custodele acela, vasăzică, al istoriei[68], nereclamând nimic alta, de ce trebuia să fie scurtat acesta, decât doar faptul că acei ce-au fost înaintea noastră şi ale căror cărţi le stau în faţă şi-s tratate de către grămătici

producta usi fuerint. Quare hic quidquid valet, auctoritas valet. At vero musicae ratio, ad quam dimensio ipsa vocum rationabilis et numerositas pertinet, non curat [**Col. 1100**] nisi ut corripiatur vel producatur syllaba, quae illo vel illo loco est secundum rationem mensurarum suarum. Nam si eo loco ubi duas longas syllabas poni decet, hoc verbum posueris, et primam quae brevis est, pronuntiatione longam feceris, nihil musica omnino succenset: tempora enim vocum ea pervenere ad aures, quae illi numero debita fuerunt. Grammaticus autem jubet emendari, et illud te verbum ponere cujus prima syllaba producenda sit, secundum majorum, ut dictum est, auctoritatem, quorum scripta custodit.

II. - *De versu judicat grammaticus ex auctoritate, musicus ex ratione et sensu.*

2. Quamobrem nos, cum rationes musicae persequendas susceperimus, etiam si nescis quae syllaba corripienda, quae producenda sit; possumus tamen non impediri hac ignorantia tua, satisque habere, quod te animadvertisse dixisti alias syllabas correptiores, alias productiores. Quare illud nunc quaero, utrum sonus versuum aliquando te aliqua per aures voluptate commoverit. *D.* Prorsus saepissime, ita ut nunquam fere sine delectatione versum audierim. *M.* Si quis ergo in versu, quo audito delectaris, eo loco quo ratio ejusdem versus non postulat, vel producat syllabas, vel corripiat, num eodem modo delectari potes? *D.* Imo audire hoc sine offensione non possum. *M.* Nullo modo igitur dubium est, quin te in sono quo te delectari dicis, dimensio quaedam numerorum delectet, qua perturbata delectatio illa exhiberi auribus [**Col. 1101**] non potest. *D.* Manifestum est. *M.* Dic mihi deinceps quod ad sonum versus attinet, quid intersit, utrum dicam, *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris:* an *qui primis ab oris. D.* Mihi vero utrumque, quantum ad illam dimensionem pertinet, idem sonat. *M.* At hoc mea pronuntiatione factum est, cum eo scilicet vitio quod barbarismum grammatici vocant: nam

se folosiră de ea scurtată, nu lungită. Dreptaceea, autoritatea e în vigoare, prin tot ceea ce-i aici în vigoare. Dar raţiunea muzicii, de care ţine,-ntr-adevăr, însăşi dimensiunea raţiona(bi)lă şi ritmicitatea[69] cuvintelor, nu se-ngrijeşte decât numai ca să se scurteze sau alungească silaba, care se află într-un loc sau altul, după raţiunea măsurilor sale. Căci, dacă vei fi pus acest cuvânt în acel loc, unde se cuvine să fie puse două silabe lungi, şi pe prima, care este scurtă, o vei fi făcut lungă prin pronunţie, muzica nu se aprinde, prin absolut nimic, de mânie; într-adevăr, la urechi au ajuns timpii aceia ai cuvintelor care li se datorau acelor armonii[70]. Grămăticul însă porunceşte să te corijezi şi să pui acel cuvânt a cărui primă silabă trebuie să fie alungită, după autoritatea, cum a-a spus, a înaintaşilor, ale căror scripte le custodeşte.

II. - *Grămăticul judecă despre vers din autoritate, muzicianul, dintru raţiune şi simţ.*

2. Dreptaceea, cum noi am luat asupra-ne de urmărit raţiunile muzicii, chiar dacă nu ştii care silabe-s de scurtat, care-s de alungit, putem totuşi să nu fim împiedicaţi de această ignoranţă a ta şi să ne fie de-ajuns faptul că tu ai zis c-ai observat unele silabe mai prescurtate, altele mai alungite. Iată de ce te-ntreb acum dacă sonul versurilor te va fi gâdilat vreodată cu o voluptate anume-n ureche? **D.:** Mai totdeauna, aşa încât aproape niciodată n-ascult fără delectare versul. **M.:** Dacă, prin urmare, în versul, la auzul căruia te delectezi, cineva fie alungeşte silabele, fie le prescurtează, în acel loc, în care raţiunea acestui vers nu o cere, te mai poţi oare delecta în acelaşi mod? **D.:** Ba dimpotrivă, nu pot auzi fără ofensiune[71] una ca asta. **M.:** Nu-i, prin urmare, nici un fel de dubiu că,-n sonul, despre care tu zici că te-ncântă o anume dimensiune a ritmului[72], care o dată perturbată, încântarea aceea nu li se mai poate oferi[73] urechilor. **D.:** E-nvederat. **M.:** Spune-mi deci, în continuare, ce deosebire există, pe cât ţine de sonul versului, dacă zic: *Ārmă vĭrūmquĕ cănō, Trōiāē quī prīmŭs ăb ōrīs* sau *quī prīmīs ăb ōrīs*[74]? **D.:** Din parte-mi, în cât ţine de acea dimensiune, amândouă-mi sună la fel. **M.:** Dar asta prin pronunţarea mea s-a realizat, vasăzică prin acel viciu pe care grămăticii-l numesc barbarism, căci *prīmŭs*

primus, longa est et brevis syllaba; *primis* autem, ambae producendae sunt: sed ego ultimam earum corripui; ita nihil fraudis passae sunt aures tuae. Quamobrem illud etiam atque etiam tentandum est, utrum me pronuntiante sentias, quid sit in syllabis diu et non diu, ut nostra disputatio, me interrogante ac te respondente, sicut instituimus, possit procedere. Itaque jam eumdem versum in quo barbarismum feceram, repetam, et illam syllabam quam, ne tuae aures offenderentur, corripui, producam, ut grammatici jubent: tu mihi renuntiato, utrum illa versus dimensio sensum tuum eadem afficiat voluptate: sic enim pronuntiem, *Arma virumque cano, Trojae qui primis ab oris*. *D.* Nunc vero negare non possum, nescio qua soni deformitate me offensum. *M.* Non injuria: quanquam enim barbarismus factus non sit, id tamen vitium factum est, quod et grammatica reprehendat et musica: grammatica, quia id verbum, cujus novissima syllaba producenda est, eo loco positum est ubi corripienda poni debuit; musica vero tantummodo quia producta quaelibet vox est eo loco, quo corripi oportebat, et tempus debitum quod numerosa dimensio postulabat, redditum non est. Quocirca si jam satis discernis quid sensus, quid auctoritas postulet, sequitur ut videamus, ille ipse sensus cur alias delectetur in sonis vel productis vel correptis, alias offendatur: id est enim quod ad diu, et non diu pertinet. Quam partem nos explicandam suscepisse credo quod memineris. *D.* Ego vero et illud discrevi, et hoc memini, et ea quae sequuntur intentissime exspecto.

III. – *Syllabarum tempora.*

3. *M.* Quae putas, nisi ut incipiamus sibimet syllabas comparare, et videre quos numeros ad sese habeant; sicut de motibus jam inter nos tam longa superius ratione tractatum est? In motu est enim etiam omne quod sonat; et syllabae utique sonant: an quidquam horum negari potest? *D.* Nullo modo. *M.* Cum ergo inter se syllabae conferuntur, motus quidam inter se conferuntur, in quibus possint numeri quidam temporis mensura diuturnitatis inquiri. *D.*

consistă din silabe lungă şi scurtă, în *prīmīs* însă ambele-s de alungit: dar eu am prescurtat-o pe ultima dintre ele: şi, aşa, urechile tale n-au suferit nici un fel de fraudă. Dreptaceea, e de-n-cercat, iarăşi, şi iarăşi, dacă, pronunţând eu, simţi ce-i în silabe îndelung şi ne-ndelung, ca disputa noastră să poată-nainta, întrebându-te eu şi răspunzându-mi tu, precum am hotărât. Şi, astfel, voi repeta acum acelaşi vers în care am comis barbarismul şi voi alungi, precum ne poruncesc grămăticii, acea silabă, pe care, ca să nu fie afectate urechile tale, am prescurtat-o: tu să-mi spui dacă acea dimensiune a versului afectează simţul tău prin aceeaşi voluptate, căci rostesc astfel: *Ārmă vĭrūmquĕ cănō, Trōiāē quī prīmīs ăb ōrīs*. **D.:** Acum, într-adevăr, nu pot nega c-am fost lovit de-o nu ştiu ce diformitate a sonului. **M.:** Nu cu nedreptate, căci, cu toate că nu s-a comis barbarismul, s-a comis totuşi acest viciu, pe care-l resping şi gramatica, şi muzica: gramatica, fiindcă acest cuvânt, a cărui ultimă silabă-i de alungit, a fost pus în acel loc, unde trebuia pusă una de prescurtat; muzica însă numai fiindcă a fost lungită o anume voce în acel loc în care se cuvenea prescurtată, şi timpul datorat, pe care-l postula dimensiunea ritmică[75], nu a fost redat. Dreptaceea, dacă discerni deja-ndeajuns ce postulează simţul, ce, autoritatea, urmează să vedem acel simţ însuşi de ce-i de unele încântat, în sonurile fie mai alungite, fie mai prescurtate, de altele-i ofensat: aceasta este,-ntr-adevăr, ceea ce ţine de îndelung şi ne-ndelung. Parte pe care cred că ţi-aminteşti că noi am luat-o asupra-ne să o explicăm. **D.:** Eu, într-adevăr, am şi discutat-o pe aceea, şi mi-o şi amintesc pe asta, şi şí pe cele ce urmează le-aştept atotatent.

III. – *Timpii silabelor.*

3. **M.:** Ce crezi, decât să-ncepem să comparăm silabele îndesine şi să vedem ce numeri[76] au la sine, precum s-a tratat deja-ntre noi, prin atât de lunga argumentare de mai înainte, despre mişcări. În mişcare este,-ntr-adevăr, chiar şi tot ceea ce sună; iar silabele, bineînţeles, sună; sau se poate nega ceva dintre acestea? **D.:** Cu nici un chip. **M.:** Când se-mpreună, aşadar, silabele între sine, se-mpreună-ntre sine anumite mişcări, între care pot fi descoperiţi anume numeri ai tipului prin măsura

Ita est. *M.* Num igitur potest sibi una syllaba comparari? Nam omnem comparationem, nisi tu aliud putes, singularitas fugit. *D.* Nihil puto aliud. *M.* Quid? una uni, aut una vel duae duabus vel tribus, et deinceps in pluribus, quin possint sibimet conferri, num negas? *D.* Quis hoc negaverit? *M.* Rursus hoc vide, quamlibet syllabam brevem minimeque diu pronuntiatam, et mox ut eruperit desinentem, occupare tamen in tempore [**Col. 1102**] aliquid spatii, et habere quamdam morulam suam. *D.* Video necesse esse quod dicis. *M.* Dic nunc, unde numerum exordiamur. *D.* Ab uno scilicet. *M.* Non absurde igitur hoc in tempore quasi minimum spatii, quod brevis obtinet syllaba, unum tempus veteres vocaverunt: a brevi enim ad longam progredimur. *D.* Verum est. *M.* Sequitur jam, ut illud quoque animadvertas, quoniam ut in numeris ab uno ad duo est prima progressio; ita in syllabis, qua scilicet a brevi ad longam progredimur, longam duplum temporis habere debere: ac per hoc si spatium quod brevis occupat, recte unum tempus vocatur; spatium item quod longa occupat, recte duo tempora nominari. *D.* Recte prorsus: nam id rationem postulare consentio.

IV. - *Pedes dissyllabi.*

4. *M.* Age, nunc collationes ipsas videamus: nam una brevis syllaba ad unam brevem syllabam quaero quam rationem tibi habere videatur, vel hi motus inter se quid vocentur. Meministi enim, nisi fallor, in superiore sermone nos omnibus motibus, qui inter se aliqua numerositate conveniunt, imposuisse vocabula. *D.* Aequales eos memini nominatos: tantumdem enim ad sese habent temporis. *M.* Sed istam collationem syllabarum qua sibi jam conferuntur ut habeant ad se aliquos numeros, num censes sine vocabulo esse relinquendam? *D.* Non puto. *M.* Atqui scias, veteres pedem nuncupasse talem collationem sonorum. Sed quousque pedem progredi ratio sinat, diligenter advertendum est. Quamobrem jam dic etiam, brevis et longa syllaba qua sibi ratione conferuntur? *D.* Opinor, ex illo genere numerorum, quos complicatos vocavimus, istam

duratei[77]. **D.:** Aşa-i. **M.:** Poate fi oare comparată o singură silabă-ndesine? Căci singularitatea exclude, dacă nu cumva tu gândeşti altfel, orice comparaţie. **D.:** Nu gândesc nimic alta. **M.:** Ce, nu eşti de acord că una cu alta, sau una sau două cu două sau trei, şi aşa mai departe cu mai multe, s-ar putea compara îndesine? **D.:** Cine s-o fi negat pe asta? **M.:** Mai ia, iarăşi, aminte faptul că oricare silabă scurtă şi minim-îndelung pronunţată, şi sfârşindu-se de-ndată ce va fi-nceput, ocupă totuşi un spaţiu în timp şi are o anume durată a sa. **D.:** Văd că-i necesar ceea ce zici. **M.:** Spune-mi acum de unde să-ncropim numărul. **D.:** De la unu, bineînţeles. **M.:** Nu absurd, aşadar, acest cvasiminim spaţiu în timp, pe care-l obţine silaba scurtă, l-au numit cei vechi un singur timp: căci înaintăm de la scurtă la lungă. **D.:** E-adevărat. **M.:** Mai urmează să observi chiar şi faptul că, precum în numere întâia progresie este de la unu la doi, aşa şi în silabele, unde, fără-ndoială, progresăm de la scurtă la lungă, lunga trebuie să aibă dublul timpului şi, prin asta, dacă spaţiul pe care-o ocupă scurta se numeşte, pe drept, un singur timp, tot aşa spaţiul pe care-l ocupă lunga e numit, pe drept, doi timpi. **D.:** Pe drept, întru totul, căci consimt că asta o postulează raţiunea.

IV. - *Picioare bisilabice.*

4. **M.:** Haide să vedem acum înseşi colaţiunile: căci o silabă scurtă faţă de o silabă scurtă, te-ntreb, ce raţiune ţi se pare ţie că are, ori aceste mişcări între sine cum se numesc ele. Căci ţi-aminteşti, dacă nu mă-nşel, că, în convorbirea de mai înainte, noi le-am impus vocabule tuturor mişcărilor care se-mpreună-ndesine printr-o anume ritmicitate[78]. **D.:** Egale mi le-amintesc numite: căci au toate aceeaşi parte din timp una faţă de alta. **M.:** Dar această colaţiune a silabelor, prin care, de-acum, se-mpreună-ndesine, ca să aibă la sine anumite ritmuri[79], crezi oare că trebuie lăsată fără denumire? **D.:** Nu cred. **M.:** Ştii deci că cei vechi au numit *picior* o astfel de colaţiune a sonurilor. Dar trebuie avut diligent în vedere până unde îngăduie raţiunea să-nainteze piciorul. Dreptaceea, mai spune chiar şi silaba scurtă şi cea lungă prin ce raţiune se-mpreună-ndesine. **D.:** Cred că această colaţiune izvorăşte din

collationem manare: siquidem in ea simplum ad duplum collatum esse video, id est unum tempus brevis syllabae ad duo tempora longae syllabae. *M.* Quid si, ita ordinentur, ut prius longa, deinde brevis syllaba pronuntietur? num quia ordo mutatus est, ideo complicatorum numerorum ratio non manet? Nam ut in illo pede simplum ad duplum, ita in isto duplum ad simplum invenitur. *D.* Ita est. M. Quid? in pede duarum longarum, nonne duo tempora duobus temporibus conferuntur? *D.* Manifestum est. *M.* Ex qua ergo ratione ducitur ista collatio? *D.* Ex eorum scilicet qui aequales appellati sunt.

5. *M.* Age, nunc dic mihi, ex quo a duabus brevibus orsi ad duas syllabas longas pervenimus, quot pedum collationes tractaverimus. *D.* Quatuor: nam primo de duabus brevibus dictum est, secundo de brevi et longa, tertio de longa et brevi, quarto de duabus longis. *M.* Num possunt esse plures quam quatuor, cum duae syllabae sibimet conferuntur? *D.* Nullo modo: nam cum syllabae hunc modum acceperint, ut brevis unum tempus, longa duo habeat, cumque syllaba omnis aut brevis aut longa sit; quo pacto sibi possunt duae syllabae comparari atque copulari ut pedem faciant, nisi aut brevis et brevis sit, aut brevis et longa, aut longa et brevis, aut longa et longa? *M.* Dic etiam quot habeat tempora binarum syllabarum minimus [**Col. 1103**] pes, quot item maximus. *D.* Duo ille, iste quatuor. *M.* Videsne ut progressio nisi usque ad quaternarium numerum fieri non potuerit, sive in pedibus, sive in temporibus? *D.* Video plane, et recordor rationem progressionis in numeris, atque illam vim hic etiam inesse sentio cum magna animi voluptate. *M.* Nonne ergo censes, cum pedes syllabis constent, id est distinctis et quasi articulatis motibus qui sunt in sonis, syllabae autem tendantur temporibus, oportere fieri etiam usque ad quatuor syllabas progressionem pedis, sicut jam factam usque ad quaternarium numerum, et ipsorum pedum et temporum cernis? *D.* Ita plane ut dicis sentio, et hoc videri perfectae rationi cognosco, et debitum flagito.

acel gen al numerelor pe care le-am numit complicate, dat fiind că în ea văd că simplul s-a adunat la dublu, adică un timp al silabei scurte, la doi timpi ai silabei lungi. **M.:** Ce, dacă s-ar fi rânduit astfel, încât să se pronunțe mai întâi silaba lungă, apoi cea scurtă, oare, fiindcă ordinea s-a schimbat, nu mai rămâne, de aceea, rațiunea numerelor complicate? Căci, precum în acel picior se află simplul la dublu, așa în cestălalt se află dublul la simplu. **D.:** Așa-i. **M.:** Ce, în piciorul de două lungi nu se-mpreună oare doi timpi cu doi timpi? **D.:** E-nvederat. **M.:** Din care rațiune se trage, așadar, această colațiune? **D.:** Dintru a acelora, bineînțeles, care se numesc egale.

5. **M.:** Haide, spune-mi acum, din moment ce, urzind de la două silabe scurte, am ajuns la două lungi, câte colațiuni de picioare vom fi tratat. **D.:** Patru: căci în primul rând s-a zis de două scurte, în al doilea, de scurtă și lungă, în al treilea, de lungă și scurtă, în al patrulea, de două lungi. **M.:** Pot fi oare mai multe de patru, când, se-mpreună-ndesine două silabe? **D.:** Cu nici un chip: căci, cum silabele-s înțelese-n acest mod, încât scurta are un timp, lunga, doi, și, cum toată silaba-i sau scurtă sau lungă, prin ce pact pot fi comparate și copulate-ndesine ca să facă piciorul, decât numai și numai dacă-i sau scurtă și scurtă, sau scurtă și lungă, sau lungă și scurtă, sau lungă și lungă? **M.:** Spune și câți timpi poate să aibă piciorul minim din două silabe, câți, de asemenea, maximul. **D.:** Doi acela, cestălaltul patru. **M.:** Vezi oare că progresia nu s-a putut face, nici în picioare, nici în timpi, decât numai până la numărul quaternar? **D.:** O văd pe de-a-ntregul și mi-amintesc rațiunea progresiunii în numere și acea putere o simt cu o mare voluptate a spiritului chiar și aici înnăscută. **M.:** Deci, nu gândești tu oare că, cum picioarele consistă din silabe, din mișcările adică distincte și cvasiarticulate care-s în sonuri, silabele însă se-ntind în timpi, chiar și progresia piciorului se cuvine să se facă până la patru silabe, precum până la numărul quaternar o vezi deja făcută și pe-a picioarelor însele și pe-a timpilor? **D.:** Așa simt întru totul, precum zici, și cunosc că așa pare potrivit perfectei rațiuni, și-aștept arzător urmarea.

V. - *Pedes trisyllabi.*

6. *M.* Age nunc ergo prius, ut ordo ipse postulat, ternarum syllabarum pedes quot esse possint, videamus, sicut binarum quatuor esse comperimus. *D.* Ita fiat. *M.* Meministi ab una brevi syllaba, id est unius temporis istam nos inchoasse rationem, et cur ita oporteret satis intellexisse. *D.* Memini ab illa lege numerandi, qua ab uno incipimus, quod principium numerorum est, placuisse nobis non oportere discedere. *M.* Cum igitur in pedibus binarum syllabarum ille sit primus qui duabus brevibus constat (cogebat enim ratio uni tempori prius unum tempus jungi quam duo); quem tandem arbitraris in pedibus ternarum syllabarum primum esse debere? *D.* Quem, nisi eum qui a tribus brevibus confit? *M.* Et iste quot temporum est? *D.* Trium scilicet. *M.* Quomodo ergo hujus partes sibi conferuntur? Nam omnem pedem propter illam numerorum collationem duas habere partes, quae sibimet aliqua ratione conferantur, necesse est, idque superius egisse nos memini: sed numquid possumus hunc trium brevium syllabarum pedem in duas aequales partes dividere? *D.* Nullo modo. *M.* Quomodo ergo dividitur? *D.* Nihil aliud video, nisi ut prima pars habeat unam syllabam, secunda duas; aut prima duas, secunda unam. *M.* Dic etiam hoc de qua regula numerorum sit? *D.* De complicatorum genere esse cognosco.

7. *M.* Age, nunc illud attende, tres syllabae in quibus est una longa, caeterae breves, quoties variari possint, id est quot pedes facere; et responde, si inveneris. *D.* Unum pedem video esse, qui longa et duabus brevibus constet; aliud non intelligo. *M.* Idemne solus tibi videtur habere unam in tribus longam, qui eam primo habet loco? *D.* Nullo pacto istud putaverim, cum possint duae breves priores esse, longa ultima. *M.* Considera utrum sit aliquid tertium. *D.* Est plane: nam haec longa etiam in medio duarum brevium collocari potest. *M.* Vide etiamne sit aliquid quartum. *D.* Omnino non potest. *M.* Potesne jam respondere, tres syllabae habentes in se unam longam et duas breves, quoties variari possint, id est quot pedes [**Col. 1104**] facere? *D.* Possum sane: nam

V. - *Picioare trisilabice.*

6. **M.: Haide deci acum să vedem, precum postulează încaltea însăşi ordinea, câte pot fi picioarele silabelor ternare, precum am descoperit că-s patru ale binarelor. D.: Aşa fie. M.: Ţi-aminteşti că noi am început acest calcul[80] de la o silabă scurtă, de un timp adică, şi-ai înţeles îndestul de ce se cuvine aşa. D.: Mi-amintesc că ne-a plăcut că nu se cade să ne depărtăm de la acea lege de a număra, prin care începem de la unu, care-i principiul numerelor. M.: Cum, prin urmare, în picioarele silabelor binare-i primul cel care consistă din două scurte (ne constrânge,-ntr-adevăr, raţiunea ca unui timp să-i adăugăm mai întâi un timp, apoi doi); pe care-l consideri că trebuie să fie primul în picioarele silabelor ternare? D.: Pe care, dacă nu pe cel ce-i făcut din trei scurte? M.: Şi-acesta câţi timpi are? D.: Trei, bineînţeles. M.: Cum se-mpreună deci părţile lui îndesine? Căci, din cauza atotcunoscutei colaţiuni a numerelor, e necesar ca tot piciorul să aibă două părţi, care să se-mpreune-ndesine printr-o anume raţiune, şi asta-mi amintesc c-am discutat-o noi mai înainte; dar nu cumva putem împărţi acest picior de trei silabe scurte în două părţi egale? D.: În nici un chip. M.: Cum deci se-mparte? D.: Nu văd nimic alta, decât numai ca prima[81] parte să aibă o silabă, secunda, două; sau prima, două, secunda, una. M.: Mai spune cum, asta din care regulă a numerelor este? D.: Cunosc că e din genul complicatelor.**

7. **M.: Haide, ia, acuma, în seamă trei silabe, între care una-i lungă, celelalte, scurte, de câte ori pot fi variate, câte picioare, adică, pot face; şi răspunde, dacă vei fi aflat. D.: Văd că-i un singur picior, care consistă din una lungă şi două scurte; alta nu-nţeleg. M.: Tot la fel ţi se pare oare că singurul o are pe una din trei lungă cel care o are pe ea pe primul loc? D.: Cu nici un chip nu voi fi gândit astfel, când pot fi primele scurtele două, lunga, ultima. M.: Ia seama dacă poate fi un al treilea? D.: Este-ntru totul; căci aceasta lungă poate fi colocată chiar şi-n mijlocul celor două scurte. M.: Vezi dacă nu este cumva şi un al patrulea? D.: Absolut în nici un fel nu poate. M.: Poţi oare răspunde acum, trei silabe, fiind în sine una lungă şi două scurte, de câte ori pot fi variate, câte picioare, adică, pot face? D.: Pot, desigur, căci au fost**

ter sunt variatae, et tres fecerunt pedes. *M.* Quid? isti tr
pedes quomodo sint ordinandi jamne ipse colligis, an
hoc etiam minutatim es perducendus? *D.* Displicet en
tibi ordo ille quo ipsam varietatem comperi? nam prim
adverti unam longam et duas breves, deinde duas breves
unam longam, postremo brevem et longam et brevem.
Itane vero tibi non displiceat qui sic ordinat, ut a primo
tertium veniat, a tertio ad secundum; ac non potius a prim
ad secundum, et deinde ad tertium? *D.* Displicet prorsu
sed quid hic tandem tale advertisti, rogo? *M.* Cum ideo
hac tripartita differentia illum pedem primum posueris, q
primo loco habet longam, quia sensisti unitatem ipsa
longae syllabae principatum tenere (siquidem ipsa ibi un
est), et propterea eam debere ordinem gignere, ut ille
primus pes ubi prima ipsa est: simul etiam videre debui
eum esse secundum ubi ipsa secunda est, eum tertium u
eadem tertia est. An adhuc in illa sententia manendu
putas? *D.* Imo eam sine dubitatione condemno: hunc enim
esse meliorem ordinem, vel potius hunc esse ordinem, qu
non assentiatur? *M.* Nunc ergo dic qua numerorum regul
isti quoque dividantur pedes, eorumque sibi partes
conferantur. *D.* Primum et postremum aequali regula divid
video, quia et ille in longam et duas breves et iste in du
breves et longam dividi potest, ut singulae partes habeant
bina tempora, et ob hoc sint aequales. In secundo autem
quoniam mediam habet longam syllabam, sive priori siv
posteriori parti tribuatur, aut in tria et unum, aut in unum
et tria tempora dividitur: ac per hoc in ejus divisione
complicatorum numerorum ratio valet.

8. *M.* Volo mihi jam dicas per te ipse si potes, pos
istos qui a nobis tractati sunt, quos pedes ordinandos pute
Tractati enim sunt primo binarum syllabarum quatuor,
quorum ordo ductus est a numerorum ordine, ut a brevibus
syllabis ordiremur. Deinde jam productiores ternarum
syllabarum pedes tractandos suscepimus, et quod facile erat
ex superiore ratione, a tribus brevibus orsi sumus. Quid
deinde sequebatur, nisi ut una longa cum duabus brevibus

de trei ori variate şi au format trei picioare. **M.:** Ce, eşti oare tu însuţi în stare să enumeri felul în care-s de rânduit aceste trei picioare, sau trebuie să fii condus amănunţit şi la asta? **D.:** Displace-ţi, într-adevăr, ţie ordinea aceea în care am descoperit varietatea însăşi, căci mai întâi am observat una lungă şi două scurte, apoi două scurte şi una lungă, la urmă, scurta şi lunga şi scurta? **M.:** Oare, ţie, într-adevăr, nu-ţi displace cel ce pune-n ordine astfel, încât să vină de la primul la al treilea, de la al treilea la al doilea, şi nu, mai degrabă, de la primul la al doilea şi apoi la al treilea? **D.:** Bineînţeles că-mi displace, dar, rogu-te totuşi ce ai observat aici de-acest fel? **M.:** Cum, în această tripartită diferenţă, de aceea l-ai pus primul pe acel picior care are pe primul loc lunga, fiindcă ai simţit că unitatea însăşi a silabei lungi deţine principatul (dat fiind că ea însăşi este aici una) şi că de aceea ea trebuie să nască ordinea ca, unde e ea însăşi prima, acela să fie primul picior; la fel trebuia să mai vezi că acela este secundul, unde ea însăşi este secunda, şi că acela este al treilea, unde ea însăşi este a treia. Sau mai socoţi încă de stăruit în acea părere? **D.:** Ba dimpotrivă, o condamn; că aceasta este,-ntr-adevăr, ordinea mai bună sau, mai degrabă, că aceasta este ordinea, cine să n-o asimtă? **M.:** Spune-mi acum deci prin ce regulă a numerelor se divid şi aceste picioare şi se-mpreună-ndesine părţile lor. **D.:** Pe primul şi pe ultimul le văd că se divid după regula egală, fiindcă şi primul se poate divide într-una lungă şi două scurte, şi cestălaltul, în două scurte şi una lungă, ca fiecare parte să aibă câte doi timpi şi, prin asta, să fie egale. În al doilea însă, fiindcă are medie silaba lungă, îi poate fi atribuită fie primei părţi, fie ultimei; se-mparte sau în trei timpi şi unu, sau în unu şi trei: şi prin asta văd că-n diviziunea sa e-n putere raţiunea numerelor complicate.

8. **M.:** Vreau să-mi spui acum prin tine însuţi, dacă poţi, după aceste picioare care au fost tratate de către noi, pe care le socoţi de ordonat. Căci au fost tratate întâi patru ale silabelor binare, a căror ordine a fost trasă din ordinea numerelor, ca să le urzim de la silabele scurte. În continuare am luat asupra-ne discutarea picioarelor ceva mai lungi, din trei silabe, şi, ceea ce era simplu în argumentaţia anterioară, am pornit de la trei scurte. Ce urma apoi, decât numai să fi văzut câte forme ar produce una

quot formas ederet videremus? Visum est; et tres pedes post illum primum, ita ut oportebat, ordinati sunt. Qui deinceps consequantur nonne per reipsum videre jam debes, ne omnia minutissimis interrogatiunculis eruamus? *D.* Recte dicis: nam quis non videat eos jam sequi, in quibus una brevis sit, caeterae longae: cui brevi, quia una est, cum superiore ratione principatus tribuatur, primus erit profecto in his ubi prima est, secundus ubi secunda, tertius ubi tertia, quae etiam ultima est. *M.* Cernis, ut opinor, quibus etiam rationibus dividantur, ut sibi eorum partes conferri queant. *D.* Cerno prorsus: nam ille qui ex una brevi et duabus longis constat, dividi non potest, nisi ita ut prior pars habeat tria tempora, quae continet brevem et longam; posterior duo, quae uni longae insunt. Hic autem tertius in eo quidem priori par est, quod unam patitur divisionem; in eo autem dissimilis, [**Col. 1105**] quod cum ille in tria et duo, iste in duo et tria tempora secatur. Nam longa syllaba, quae primam tenet partem, duobus temporibus tenditur: restat longa et brevis, quod est trium temporum spatium. At vero medius qui habet brevem syllabam mediam, geminam potest partitionem pati, quia eadem brevis et priori et posteriori parti tribui potest: idcirco aut in duo et tria, aut in tria et duo dividitur tempora: quamobrem sesquatorum numerorum ratio tres istos possidet pedes. *M.* Omnesne jam trium syllabarum pedes consideravimus, an aliquid restat? *D.* Unum reliquum video, qui ex tribus longis constat. *M.* Tracta ergo etiam hujus divisionem. *D.* Una syllaba et duae, aut duae atque una hujus divisio est; tempora scilicet duo et quatuor, aut quatuor et duo: quare complicatorum numerorum ratione istius pedis sibi partes conferuntur.

VI. – *Pedes tetrasyllabi.*

9. *M.* Nunc quaternarum syllabarum pedes consequenter atque ordine videamus, et ipse jam dic quem horum primum esse oporteat, addita etiam ratione divisionis ejus. *D.* Scilicet quatuor brevium, qui dividitur in duas binarum syllabarum partes, aequalium ratione numerorum

lungă cu două scurte? S-a văzut şi, aşa cum se cuvenea, au fost ordonate trei picioare după acela primul. Cele ce urmează în continuare nu se cade oare să le vezi, de-acum, prin tine însuţi, ca să nu le scormonim pe toate prin întrebări mărunţele? **D.:** Adevărat zici; căci cine nu vede că acum urmează acela în care-i una scurtă, celelalte lungi; cărei scurte, fiindcă-i una, i se va atribui, prin raţiunea de mai înainte, principatul, primul va fi, bineînţeles, unde-i între ele prima, al doilea, unde-i a doua, al treilea, unde-i a treia, care-i totodată şi ultima. **M.:** Observi, precum socot, chiar şi prin ce raţiuni se divid, după cum pot să se-mpreune părţile lor îndesine. **D.:** Observ, bineînţeles: căci acela ce consistă din una scurtă şi două lungi nu se poate divide decât numai astfel încât prima parte, care-o conţine pe scurta şi lunga, să aibă trei timpi, ultima, doi, care-i sunt proprii în sine unei singure lungi. Acesta al treilea însă-i este, desigur, asemeni anteriorului, prin faptul că suferă o singură diviziune; neasemeni însă prin faptul că acela se taie-n trei şi doi timpi, acesta, în doi şi trei. Căci silaba lungă, care deţine prima parte, se-ntinde doi timpi; rămâne lunga şi scurta, ceea ce-nseamnă spaţiul a trei timpi. Dar, într-adevăr, mediul, care are medie silaba scurtă, poate suferi o-mpărţire-ngemănată, fiindcă aceeaşi scurtă îi poate fi atribuită şi părţii anterioare, şi celei posterioare, şi se divide deci sau în doi şi trei, sau în trei şi doi timpi; dreptaceea, raţiunea numerelor sescvate posedă aceste trei picioare. **M.:** Considerat-am oare deja toate picioarele de trei silabe, sau mai rămâne ceva? **D.:** Pe unul îl văd rămas, care consistă din trei lungi. **M.:** Tratează deci şi diviziunea acestuia! **D.:** Diviziunea acestuia-i sau o silabă şi două, sau două şi una: timpii, bineînţeles, doi şi patru sau patru şi doi: dreptaceea, părţile acestui picior se-mpreună-ndesine prin raţiunea numerelor complicate.

VI. – *Picioarele tetrasilabice.*

9. **M.:** Acum să vedem, consecvent şi-n ordine, picioarele silabelor quaternare, şi spune acum tu însuţi care dintre ele se cuvine să fie primul, adăugând chiar şi raţiunea diviziunii lui! **D.:** Cel de patru scurte, bineînţeles, care se divide-n două părţi de silabe binare, posedând, după raţiunea numerelor egale, doi şi

duo et duo tempora possidentes. *M.* Tenes; jam itaque perge ipse, et persequere caetera. Nihil enim opus esse jam puto te per singula interrogari, cum sit una ratio demendi deinceps breves syllabas, et pro his longas subjiciendi, donec ad omnes longas veniatur; et cum demuntur breves, longaeque subduntur, quas varietates faciant, et quot pedes gignant, considerandi; ea scilicet syllaba principatum ordinis retinente, quae una fuerit inter caeteras vel longa vel brevis: in his enim omnibus jam superius es exercitatus. Ubi autem duae breves sunt et duae longae, quod in praecedentibus non erat, quas censes principatum habere debere? *D.* Jam hoc quoque manifestum est de superioribus. Siquidem magis tenet unitatem brevis syllaba quae unum habet tempus, quam longa quae duo. Et propterea in omni capite atque principio eum pedem constituimus qui ex brevibus constat.

10. *M.* Nihil igitur te impedit, quin omnes istos persequaris pedes audiente ac judicante me, non interrogante. *D.* Faciam si potero: nam primo de quatuor brevibus primi pedis, brevis una detrahenda est, et pro ea longa ponenda in primo loco propter unitatis dignitatem. Hic autem pes dividitur bis: aut in longam et tres breves; aut in longam et brevem, et duas breves; id est aut in duo et tria; aut in tria, et duo tempora. Secundo autem loco posita longa facit alium pedem, qui uno modo recte dividitur, in tria scilicet et duo tempora, ut prior pars teneat brevem et longam, posterior duas breves. Porro tertio loco constituta longa facit eum pedem, qui rursus uno modo rite dividitur; sed ita ut prior pars habeat duo tempora in duabus brevibus syllabis, posterior tria in longa et brevi. Quartum pedem facit longa ultima, qui [**Col. 1106**] duobus modis dividitur, ut ille ubi prima est: nam vel in duas breves, et brevem ac longam; vel in tres breves, et longam partiri eum licet; in duo scilicet, et tria; aut in tria, et duo tempora. Omnes autem isti quatuor pedes, ubi cum tribus brevibus varie longa collocatur, sesquatorum numerorum ratione partes suas ad se collatas habent.

doi timpi. **M.:** Pricepi; mai du-te, astfel, înainte tu însuţi şi urmează-le pe celelalte. Căci, socot, nu mai e nici o nevoie să fii întrebat despre fiecare în parte, cum una-i raţiunea de-a pune, în continuare, la o parte silabele scurte şi de a le pune pe lungi în locul lor, până se ajunge la toate lungi; şi, cum sunt lăsate la o parte scurtele şi lungile-s puse-n locul lor, de-a considera variaţiile pe care le fac şi câte picioare nasc; acea silabă reţinând, vasăzică, principatul ordinii, care va fi fost una singură printre celelalte, fie lungă, fie scurtă; în toate acestea te-ai exercitat deja, într-adevăr, mai înainte. Unde-s însă două scurte şi două lungi, ceea ce-n cele de mai înainte nu era, care gândeşti că trebuie să aibă principatul? **D.:** Chiar şi asta s-a-nvederat din cele de mai înainte. Dat fiind că ţine mai mult unitatea silaba scurtă, care are un singur timp, decât lunga, care are doi. Şi, de aceea, în tot capul sau principiul îl aşezăm pe acel picior care consistă dintru scurte.

10. **M.:** Nimic nu te-mpiedică, aşadar, să urmăreşti toate aceste picioare, ascultându-te şi judecându-te eu, nu întrebându-te. **D.:** O voi face, de voi putea: căci, întâi, din patru scurte ale primului picior e de-ndepărtat una scurtă şi de pus în locul ei lunga pe primul loc, din cauza demnităţii unicităţii. Acest picior însă se divide de două ori: sau în lungă şi trei scurte, sau în lungă şi scurtă şi două scurte, adică sau în doi şi trei, sau în trei şi doi timpi. Pusă însă lunga pe locul secund, face alt picior, care se divide drept într-un singur mod, în trei, vasăzică, şi doi timpi, ca partea dintâi să le ţină pe scurta şi lunga, posterioara, pe scurtele două. Apoi, pe locul al treilea aşezată lunga, face acel picior care, iarăşi, se divide pe drept într-un singur mod, dar aşa încât partea dintâi să aibă doi timpi în două scurte, posterioara, trei în lunga şi scurta. Ultima lungă îl face pe al patrulea picior, care se divide-n două moduri, precum cel unde este prima, căci e-ngăduit să fie-mpărţit sau în două scurte şi scurtă şi lungă, sau în trei scurte şi lunga, în doi vasăzică şi-n trei, sau în trei şi-n doi timpi. Toate aceste patru picioare, în care lunga-i variu colocată cu trei scurte, îşi au părţile lor colocate-ndesine după raţiunea numerelor sescvate.

11. Sequitur ut de quatuor brevibus duabus detractis, pro his duas longas subjiciamus, videamusque quot formas ac pedes cum breves ac longae binae sint, possint edere. Primo igitur video duas breves et duas longas esse ponendas, quod a brevibus rectius exordium sit. Hic autem pes habet duplicem divisionem: aut enim in duo et quatuor, aut in quatuor et duo dividitur tempora; ut aut duae breves priorem partem teneant, et posteriorem duae longae; aut ut priorem duae breves et longa, posteriorem autem longa quae reliqua est. Fit alius pes, cum duae istae breves quas in capite posueramus, ita ut ordo ipse postulat, in medio fuerint collocatae, et est hujus pedis divisio in tria et tria tempora: nam priorem partem occupant longa et brevis, posteriorem brevis et longa. Cum autem ponuntur in ultimo, nam hoc sequitur, faciunt pedem geminae divisionis, cujus aut prior pars habeat duo tempora in una longa, posterior quatuor in longa et duabus brevibus; aut prior quatuor in duabus longis, posterior in duabus brevibus duo. Horum autem trium pedum partes, quod ad primum et tertium attinet, complicatorum numerorum ratione sibi comparantur; medius aequales eas habet.

12. Jam deinceps istae duae breves quae conjunctae ponebantur, disjunctae ponendae sunt: quarum minima disjunctio est, a qua etiam incipiendum, ut unam syllabam longam inter se habeant; maxima, ut duas. Sed cum una est inter eas, duobus modis fit, et duo pedes gignuntur. Prior autem est horum modorum, ut in capite brevis sit, deinde longa; inde brevis, et longa quae reliqua est. Alter modus est, ut in secundo et in ultimo sint breves, in primo et tertio loco longae: ita erit longa et brevis, et longa et brevis. Maxima vero illa disjunctio est, cum duae longae in medio sunt, brevium autem una in primo, altera in extremo loco. Et dividuntur ii tres pedes, in quibus breves disjunctae ponuntur, in tria et tria tempora, id est primus horum in brevem et longam, et brevem ac longam: secundus in longam ac brevem, et longam ac brevem: tertius in brevem ac longam, et longam ac brevem. Ita fiunt sex pedes duabus brevibus et duabus longis syllabis varie inter se, quoad possunt, locatis.

11. Urmează ca, din patru scurte îndepărtând două, în locul lor să punem două lungi şi să vedem câte forme şi picioare se pot ivi, când lungile şi scurtele-s câte două. Văd, aşadar, că-s de pus întâi două scurte şi două lungi, ca exordiul să fie cât mai drept de la scurte. Acest picior are însă dublă diviziunea, căci se divide sau în doi şi patru, sau în patru şi doi timpi, după cum partea dintâi o ţin scurtele două, posterioara, lungile două, sau după cum întâia o ţin scurtele două şi lunga, posterioara însă, lunga ce-a mai rămas. Se face alt picior, când acestea două scurte, pe care le-am pus în cap[82], aşa cum postulează ordinea însăşi, vor fi fost colocate la mijloc, şi diviziunea acestui picior e-n trei şi trei timpi, căci partea dintâi o ocupă lunga şi scurta, posterioara, scurta şi lunga. Când sunt puse însă la sfârşit, căci asta urmează, fac piciorul diviziunii-ngemănate, a cărui parte-ntâi are doi timpi în una lungă, posterioara, patru în lunga şi scurtele două, sau întâia, patru în două lungi, posterioara, doi în două scurte. Părţile acestor trei picioare însă, cât ţine de primul şi-al treilea, se-mpreună-ndesine prin raţiunea numerelor complicate; mediul le are pe ele egale.

12. Acum, aceste două scurte care erau puse coniuncte trebuie puse, în continuare, disiuncte, a căror minimă disiuncţie, de la care e chiar şi de-nceput, e ca s-o aibă-ntre sine pe una singură lungă; maxima, două. Dar, când între ele-i una, se face-n două moduri şi se nasc două picioare. Întâiul dintre aceste două moduri e însă ca,-n cap, să fie scurta, apoi lunga; după aceea, scurta şi lunga care a rămas. Al doilea mod este ca-n locul secund şi-n ultimul să fie scurtele, în primul şi-n al treilea, lungile: aşa va fi lunga şi scurta, şi lunga şi scurta. Maxima disiuncţie însă este aceea, când lungile-s la mijloc amândouă, una dintre scurte însă-i în primul, a doua-n ultimul loc. Şi aceste trei picioare, în care scurtele se pun disiuncte, se divid[83] în trei şi trei timpi, adică, primul, în scurta şi lunga şi scurta şi lunga, al doilea, în lunga şi scurta şi lunga şi scurta, al treilea, în scurta şi lunga şi lunga şi scurta. Aşa se fac şase picioare de două silabe scurte şi două lungi, pe cât pot, variu locate-ndesine.

13. Restat ut de quatuor brevibus detrahantur tres, et pro his tres longae constituantur: erit una brevis; et quia una brevis in capite, quam tres longae consequentur, facit alium pedem, secundo loco posita secundum, tertium tertio, quartum quarto. Quorum quatuor, duo primi in tria et quatuor tempora dividuntur, duo autem posteriores in quatuor et tria, et omnes sesquatorum ratione numerorum partes sibi collatas [**Col. 1107**] habent: nam prior pars primi est brevis et longa, tenens tria tempora; posterior duae longae in quatuor temporibus. Secundi prior pars est longa et brevis, ergo tria tempora; posterior duae longae, quatuor tempora: Tertius priorem partem habet in duabus longis, quatuor temporibus; posteriorem ejus partem brevis et longa obtinet, id est tria tempora. Quarti priorem partem similiter faciunt duae longae, quatuor temporum; et posteriorem longa et brevis, tribus temporibus. Reliquus pes est quatuor syllabarum, ubi omnes auferuntur breves, ut quatuor longis pes constet. Hic in duas et duas longas secundum aequales numeros, id est in quatuor et quatuor videlicet dividitur tempora. Habes quod per meipsum explicari voluisti: perge jam rogando persequi caetera.

VII. – *Versus certo pedum, ut pes syllabarum numero constat.*

14. *M.* Faciam: sed satisne considerasti progressionem istam usque ad quaternarium numerum, quae in ipsis numeris demonstrata est, quantum in his etiam pedibus valet? *D.* Ita sane in his ut in illis hanc progrediendi rationem probo. *M.* Quid illud? nonne ut contextis syllabis pedes facti sunt, ita etiam contextis pedibus aliquid fieri posse existimandum est, quod jam neque syllabae neque pedis nomine censeatur? *D.* Omnino existimo. *M.* Quid tandem id putas esse? *D.* Versum arbitror. *M.* Quid si perpetuo contexere quispiam pedes aliquos velit, ita ut eis modum ac finem non imponat, nisi aut defectus vocis, aut aliquis alius casus interpellans, aut temporis ratio ad aliud aliquid transeundi? etiamne versus a te nominabitur, habens vel

13. Rămâne ca din scurtele patru să fie detrase trei, şi-n locul lor să se constituie trei lungi: va fi una singură scurtă; şi că una singră scurtă, în cap, pe care o urmează trei lungi, face alt picior; pusă pe locul al doilea, îl face pe al doilea picior; într-al treilea, pe al treilea, într-al patrulea, pe al patrulea. Dintre care patru, primele două se divid în trei şi patru timpi, ultimele două însă în patru şi trei, şi toate au părţile unite-ndesine prin raţiunea numerelor sescvate: căci întâia parte a primului este scurta şi lunga, ţinând trei timpi, posterioara, două lungi în patru timpi. Întâia parte a secundului este lunga şi scurta deci trei timpi, posterioara, două lungi, patru timpi. Al treilea are partea întâi în două lungi de patru timpi, partea posterioară a lui o obţine scurta şi lunga, adică trei timpi. Partea întâi a celui de-al patrulea o fac, la fel, lungile două, de patru timpi, şi pe posterioara, lunga şi scurta, de trei timpi. Ultimul picior este de patru silabe, unde se-nlătură toate silabele scurte, ca piciorul să consiste din patru lungi. Acesta se divide în două şi două lungi, după numerele egale, adică în patru şi patru timpi. Ai ceea ce ai voit să fie explicat prin mine însumi: continuă de-acum, întrebând, să le urmăreşti pe celelalte.

VII. – *Versul consistă din numărul cert al picioarelor, precum piciorul, dintr-al silabelor.*

14. **M.:** O voi face: dar considerat-ai, oare, de saţ, cât e-n putere, chiar şi-n aceste picioare, progresiunea aceasta până la numărul quaternar, care s-a-nvederat în numerii înşişi? **D.:** Aprob, desigur, la fel şi-n unele, precum şi-n altele, această raţiune de a progresa. **M.:** Ce, despre asta: nu trebuie oare examinat dacă nu cumva, precum picioarele au fost făcute dintru împletirea silabelor, tot aşa se poate face şi din împletirea picioarelor ceva, care să nu fie judecat nici cu numele silabei, nici cu-al piciorului? **D.:** Estimez întru totul. **M.:** Ce crezi, la urma urmei, că-i asta? **D.:** Versul, socot. **M.:** Ce, dacă neştine ar voi să-ntreţească perpetuu unele picioare, astfel încât să nu le impună măsură şi sfârşit decât fie scăderea vocii, fie vreo altă-ntâmplare întrerupându-l, fie raţiunea timpului de-a trece la altceva, oare chiar şi acesta, având fie douăzeci, fie

viginti vel triginta vel centum etiam sive amplius pedes, ut voluerit ac potuerit ille qui eos quamlibet longa perpetuitate contexit? *D.* Non ita est: neque enim aut ubi pedes quoslibet quibuslibet permixtos animadvertero, aut per infinitam longitudinem multos connexos, versum appellabo; sed et genus et numerum pedum, id est qui et quot pedes versum conficiant aliqua disciplina consequi, et ex ea judicare potero, utrum versus aures meas pepulerit. *M.* At haec quaecumque est disciplina, versibus regulam et modum non utique ut libitum est, sed aliqua ratione constituit. *D.* Non enim aliter, siquidem disciplina est, aut oportebat, aut poterat. *M.* Hanc ergo rationem investigemus, et assequamur, si placet: nam si auctoritatem solam intueamur, is erit versus, quem versum dici voluit Asclepiades nescio qui, aut Archilochus, poetae scilicet veteres, aut Sappho poetria, et caeteri, quorum etiam nominibus versuum genera vocantur, quae primi animadvertentes cecinerunt. Nam et Asclepiadaeus versus dicitur, et Archilochius et Sapphicus, et alia sexcenta auctorum vocabula Graeci versibus diversi generis indiderunt. Ex quo non absurde cuipiam videri potest, quod si quis ut volet, pedes quot volet, et quos volet ordinaverit, quia nemo ante ipsum hunc ordinem ac mensuram pedibus constituerit, recte ac jure conditor novi generis versuum propagatorque dicetur. Aut si haec licentia intercluditur homini, cum conquestione quaerendum est quid [**Col. 1108**] tandem illi meruerunt, si nullam rationem secuti, connexionem pedum quos illis connectere placuit, versum appellari haberique fecerunt. An tibi aliter videtur? *D.* Ita vero est ut dicis, et prorsus assentior, ratione potius quam auctoritate versum esse generatum, quam peto jamjamque videamus.

VIII. - *Varia pedum nomina.*

15. *M.* Videamus ergo qui pedes sibimet copulandi sint, deinde quid his copulatis fiat (non enim versus fit solus); postremo de versus tota ratione tractabimus. Sed num censes commode ista nos posse persequi, nisi pedum

treizeci, fie o sută chiar sau mai multe picioare, după cum va fi voit sau va fi putut acela ce le-a-ntreţesut pe ele, printr-o oricât de lungă perpetuitate, va fi numit de către tine vers? **D.:** Nu-i aşa; şi,-ntr-adevăr, nici unde voi fi observat picioarele, oricare cu oricare amestecate sau, printr-o infinită întindere, multe-ntreţesute, nu-l voi numi vers; ci-i că şi genul şi numărul picioarelor, care şi câte picioare adică pot face-mpreună versul, asta se dobândeşte printr-o disciplină anume, şi dintru ea voi putea judeca dacă versul va fi lovit urechile mele. **M.:** Dar această disciplină, oricare-i ea, nu constituie pentru versuri regula şi modul după bunul plac, ci, desigur, printr-o anume raţiune. **D.:** Nici nu se cuvenea şi nici nu se putea altfel, din moment ce-i disciplină. **M.:** Această raţiune s-o investigăm şi să ne-o însuşim, aşadar, de-ţi place, căci, dacă am avea în vedere numai autoritatea, acela va fi vers, pe care a vrut să-l numească un nu ştiu care Asclepiade sau Archiloh, poeţii vechi, adică, sau Sappho, poetesa, şi alţii, cu ale căror nume-s numite până şi genurile versurilor, primii care au fost văzuţi că le-au cântat. Căci se zice şi vers archilohic, şi asclepiad, şi safic, şi grecii le-au dat şi alte şase sute[84] de vocabule, cu numele autorilor, versurilor de diferite genuri. De unde nu absurd i se poate părea cuiva că, dacă cineva va fi rânduit picioarele cum ar vrea, pe câte le-ar vrea şi pe care le-ar vrea, fiindcă nimenea înaintea lui n-a instituit această ordine şi măsură a picioarelor, s-ar numi de fapt şi de drept întemeietorul şi propagatorul noului gen de versuri. Sau, dacă această licenţă i se interzice omului, e de cercetat reproşând ce au meritat totuşi aceia dacă, neurmând nici o raţiune, împletirea de picioare pe care le-a plăcut lor să le împletească au făcut să fie numită şi să fie luată drept vers. Sau ţie ţi se pare altfel? **D.:** Aşa-i, într-adevăr, precum zici, şi asimt întru totul că versul a fost generat mai degrabă prin raţiune decât prin autoritate, ceea ce cer s-o vedem de-ndată.

VIII. - *Diferitele nume ale picioarelor.*

15. **M.:** Să vedem deci ce picioare-s de unit îndesine, apoi ce se face din acestea unite (într-adevăr, nu se face numai versul); în sfârşit, vom trata despre întreagă raţiunea versului. Dar gândeşti oare că noi putem urmări comod asta, fără să ţinem seama de

nomina teneamus? Quanquam hoc ordine a nobis digesti sunt, ut possint ipsius sui ordinis nominibus nuncupari: dici enim potest, primus, secundus, tertius, atque hoc modo caeteri. Sed quia non sunt contemnenda vetusta vocabula, nec facile a consuetudine recedendum, nisi quae rationi adversatur; utendum est his nominibus pedum quae Graeci instituerunt, et nostri jam utuntur pro latinis: quae plane ita usurpemus, ut non quaeramus origines nominum. Multum enim habet ista res loquacitatis, utilitatis parum. Neque enim eo minus utiliter in loquendo appellas panem, lignum, lapidem, quod nescis cur haec ita sint appellata. *D.* Ita prorsus, ut dicis, sentio.

M. Primus pes vocatur Pyrrhichius, ex duabus brevibus, temporum duum, ut *fuga.*

Secundus, Iambus, ex brevi et longa, ut *parens,* temporum trium.

Tertius, Trochaeus, vel Chorius, ex longa et brevi, ut *meta,* temporum trium.

Quartus, Spondeus, ex duabus longis, ut *aestas,* temporum quatuor.

Quintus, Tribrachus, ex tribus brevibus, ut *macula,* temporum trium.

Sextus, Dactylus, ex longa et duabus brevibus, ut *Maenalus,* temporum quatuor.

Septimus, Amphibrachus, ex brevi et longa et brevi, ut *carina,* temporum quatuor.

Octavus, Anapaestus, ex duabus brevibus et longa, ut *Erato,* temporum quatuor.

Nonus, Bacchius, ex brevi et duabus longis, ut *Achates,* temporum quinque.

Decimus, Creticus vel Amphimacrus, ex longa et brevi et longa, ut *insulae,* temporum quinque.

Undecimus, Palimbacchius, ex duabus longis et brevi, ut *natura,* temporum quinque.

Duodecimus, Molossus, ex tribus longis, ut *Aeneas,* temporum sex.

numele picioarelor? Cu toate că au fost dispuse de noi în această ordine, încât pot fi numite cu numele ordinii lorușI: într-adevăr, se poate zice: primul, al doilea, al treilea, şi-n acest mod celelalte. Dar, fiindcă nu-s de disprețuit vocabulele vetuste, nici nu-i uşor de îndepărtat de la consuetudine, decât numai ceea ce se împotriveşte raţiunii, trebuie să ne folosim de aceste nume ale picioarelor pe care le-au instituit grecii şi pe care ai noştri le folosesc deja pentru cele latine[85]: pe care să le folosim absolut astfel, încât să nu cercetăm originea numelor. Într-adevăr, acest fapt cuprinde multă locvacitate, puţină utilitate. Şi nici nu numeşti, într-adevăr, cu nimic mai puţin util în vorbire pânea, lemnul, piatra, prin faptul că nu ştii de ce-s numite ele astfel. **D.:** Absolut aşa simt, precum zici.

M.: Primul picior se numeşte **pyrrhic**[86], din două scurte, de doi timpi, precum *fŭgă*[87].

Secundul, **iamb**, din scurtă şi lungă, precum *părēns*[88], de trei timpi.

Al treilea, **troheu** sau **coreu**, din lungă şi scurtă, precum *mĕtă*[89], de trei timpi.

Al patrulea, **spondeu**, din două lungi, precum *āēstās*[90], de patru timpi.

Al cincilea, **tribrachul**, din trei scurte, precum *măcŭlă*[91], de trei timpi.

Al şaselea, **dactilul**, din lungă şi două scurte, precum *Māēnălŭs*[92], de patru timpi.

Al şaptelea, **amphibrachul**, din scurtă şi lungă şi scurtă, precum *cărīnă*[93], de patru timpi.

Al optulea, **anapestul**, din două scurte şi lungă, precum *Ĕrătō*[94], de patru timpi.

Al nouălea, **bacchiul**[95], din scurtă şi două lungi, precum *Achātēs*[96], de cinci timpi.

Al zecelea, **creticul** sau **amphimacrul**, din lungă şi scurtă şi lungă, precum *īnsŭlāē*[97], de cinci timpi.

Al unsprezecelea, **palimbacchiul**[98], din două lungi şi scurtă, precum *nātūră*[99], de cinci timpi.

Al doisprezecelea, **molossul**, din trei lungi, precum *Āēnēās*[100], de şase timpi.

Decimus tertius, Proceleumaticus, ex quatuor brevibus, ut *avicula*, temporum quatuor.

Decimus quartus, Paeon primus, ex prima longa et tribus brevibus, ut *legitimus*, temporum quinque.

Decimus quintus, Paeon secundus, ex secunda longa et tribus brevibus, ut *colonia*, temporum quinque.

Decimus sextus, Paeon tertius, ex tertia longa et tribus brevibus, ut *Menedemus*, temporum quinque.

Decimus septimus, Paeon quartus, ex quarta longa [Col. 1109] et tribus brevibus, ut *celeritas*, temporum quinque.

Decimus octavus, Ionicus a minore, ex duabus brevibus et duabus longis, ut *Diomedes*, temporum sex.

Decimus nonus, Choriambus, ex longa et duabus brevibus et longa, ut *armipotens*, temporum sex.

Vigesimus, Ionicus a majore, ex duabus longis et duabus brevibus, ut *Junonius*, temporum sex.

Vigesimus primus, Diiambus, ex brevi et longa, et brevi et longa, ut *propinquitas*, temporum sex.

Vigesimus secundus, Dichorius vel Ditrochaeus, ex longa et brevi, et longa et brevi, ut *cantilena* temporum sex.

Vigesimus tertius, Antispastus, ex brevi et duabus longis et brevi, ut *Salonianus*, temporum sex.

Vigesimus quartus, Epitritus primus, ex prima brevi et tribus longis, ut *sacerdotes*, temporum septem.

Vigesimus quintus, Epitritus secundus, ex secunda brevi et tribus longis, ut *conditores*, temporum septem.

Vigesimus sextus, Epitritus tertius, ex tertia brevi et tribus longis, ut *Demosthenes*, temporum septem.

Vigesimus septimus, Epitritus quartus, ex quarta brevi et tribus longis, ut *Fescenninus*, temporum septem.

Vigesimus octavus, Dispondeus, ex quatuor longis, ut *oratores*, temporum octo.

IX. – *De pedum structura.*

16. *D.* Habeo ista. Nunc dissere, qui sibi pedes copulentur. *M.* Judicabis hoc facile, si aequalitatem ac similitudinem inaequalitati ac dissimilitudini

Al treisprezecelea, **proceleusmaticul**[101], din patru scurte, precum *ăvĭcŭlă*[102], de patru timpi.

Al patrusprezecelea, **peonul prim**, din prima lungă şi trei scurte, precum *lēgĭtĭmŭs*[103], de cinci timpi.

Al cincisprezecelea, **peonul secund**, din a doua lungă şi trei scurte, precum *cŏlōnĭă*[104], de cinci timpi.

Al şaisprezecelea, **peonul terţ**, din a treia lungă şi trei scurte, precum *Mĕnĕdēmŭs*[105], de cinci timpi.

Al şaptesprezecelea, **peonul quart**, din a patra lungă şi trei scurte, precum *cĕlĕrĭtās*[106], de cinci timpi.

Al optsprezecelea, **ionicul minor**[107], din două scurte şi două lungi, precum *Dĭŏmēdēs*[108], de şase timpi.

Al nouăsprezecelea, **choriiambul**, din lungă şi două scurte şi lungă, precum *ārmĭpŏtēns*[109], de şase timpi.

Al douăzecilea, **ionicul major**[110], din două lungi şi două scurte, precum *Jūnōnĭŭs*[111], de şase timpi.

Al douăzeci şi unulea, **diiambul**, din scurtă şi lungă, şi scurtă şi lungă, precum *prŏpīnquĭtās*[112], de şase timpi.

Al douăzeci şi doilea, **dichoreul** sau **ditroheul**, din lungă şi scurtă, şi lungă şi scurtă, precum *cāntĭlēnă*[113], de şase timpi.

Al douăzeci şi treilea, **antispastul**, din scurtă şi două lungi şi scurtă, precum *Sălōnīnŭs*[114], de şase timpi.

Al douăzeci şi patrulea, **epitritul prim**, din prima scurtă şi trei lungi, precum *săcērdōtēs*[115], de şapte timpi.

Al douăzeci şi cincilea, **epitritul secund**, din a doua scurtă şi trei lungi, precum *cōndĭtōrēs*[116], de şapte timpi.

Al douăzeci şi şaselea, **epitritul terţ**, din a treia scurtă şi trei lungi, precum *Dēmōsthĕnēs*[117], de şapte timpi.

Al douăzeci şi şaptelea, **epitritul quart**, din a patra scurtă şi trei lungi, precum *Fēscēnnīnŭs*[118], de şapte timpi.

Al douăzeci şi optulea, **dispondeul**, din patru lungi, precum *ōrātōrēs*[119], de opt timpi[120].

IX. – *Despre structura picioarelor (= pesurilor).*

16. **D.:** Le ştiu pe-astea. Acum înfăţişează care picioare se unesc îndesine! **M.:** Vei judeca mai uşor asta, dacă judeci că egalitatea şi similitudinea-s mai prestante decât inegalitatea şi

praestantiorem esse judicas. *D.* Neminem esse arbitror, qui non ita judicet. *M.* Hanc ergo prius maxime in contexendis pedibus sequi oportet, nec ab ea omnino deviandum, nisi cum aliqua causa justissima est. *D.* Assentior. *M.* Non igitur dubitabis pyrrhichios sibimet pedes contexere, nec iambos, nec trochaeos qui etiam chorii nominantur, nec spondeos; atque ita caeteros sui generis profecto sibimet sine ulla dubitatione copulabis: est enim summa aequalitas cum ejusdem generis et nominis pedes sese consequuntur. An tibi non videtur? *D.* Nullo modo mihi aliter videri potest. *M.* Quid? illud nonne approbas, alios aliis pedes aequalitate servata esse miscendos? Quid enim auribus potest jucundius esse, quam cum et varietate mulcentur, nec aequalitate fraudantur? *D.* Satis probo. *M.* Num censes alios aequales habendos pedes, nisi qui ejusdem mensurae sunt? *D.* Ita existimo. *M.* Quid? ejusdem mensurae putandine sunt, nisi qui temporis tantumdem occupant? *D.* Verum est. *M.* Quos ergo inveneris pedes totidem temporum, sine aurium offensione contexes. *D.* Video esse consequens.

X. - *Amphibrachus nec per se nec aliis mixtus versum conficit. De levatione et positione.*

[**Col. 1110**] 17. *M.* Recte quidem: sed adhuc nonnihil quaestionis res habet. Nam cum Amphibrachus pes quatuor sit temporum, negant eum quidam posse misceri, vel dactylis vel anapaestis vel spondeis vel proceleumaticis: nam hi sunt omnes quaternorum temporum pedes: et non solum istis eum negant posse misceri, sed nec ex ipso solo repetito et sibimet connexo, recte et quasi legitime procedere numerum putant. Quorum opinionem considerare nos oportet, ne quid habeat rationis, quod sequi et approbare conveniat. *D.* Cupio atque aveo prorsus audire quid afferant. Non enim parum me movet, cum duodetriginta pedes sint, quos ratio persecuta est, hunc solum excludi a continuatione numerorum, cum tantum spatii teneat in tempore quantum dactylus et alii quos pares enumerasti, quos connectere nemo prohibetur. *M.*

disimilitudinea. **D.:** Nu-i nimeni, socot, să nu judece-aşa. **M.:** Pe unii se cuvine mai întâi a o urma, mai ales, în împletirea picioarelor, şi nici nu-i de deviat cu absolut nimic de la ea, decât când o anume cauză-i atotjustă. **D.:** Asimt. **M.:** Nu vei sta, prin urmare, la ndoială să-mpleteşti îndesine pyrrhicii şi iambii şi troheii, care se mai numesc şi corei, şi spondeii: şi aşa, le vei uni între ele însele, fără nici o dubitaţiune, pe celelalte picioare sui generis: e, într-adevăr, suprema egalitate, când picioarele de acelaşi gen şi nume se urmează-ndesine. Sau nu ţi se pare? **D.:** În nici un chip nu mi se poate părea altfel. **M.:** Ce, nu aprobi oare şi faptul că trebuie amestecate unele picioare cu altele, păstrată fiind egalitatea? Ce poate fi, într-adevăr, mai plăcut urechilor, decât când se şi încântă prin varietate, şi nici nu-s fraudate de egalitate[121]? **D.:** Aprob întru totul. **M.:** Gândeşti tu oare că nu trebuie considerate picioarele egale altele, decât numai cele care-s de aceeaşi măsură? **D.:** Aşa socot. **M.:** Ce, nu trebuie socotite de aceeaşi măsură decât numai cele care ocupă tot atâţia timpi? **D.:** E-adevărat. **M.:** Pe cele ce le vei fi găsit deci picioare de tot atâţia timpi, le vei întreţese fără onfesarea urechilor. **D.:** Aşa socot că-i consecvent.

X. - *Amphibrachul nici prin sine, nici amestecat cu altele nu face versul. Despre levaţiune şi posiţiune.*[122]

17. **M.:** Bine, desigur, dar faptul mai ridică încă o chestiune anume. Căci, cum amphibrachul este un picior de patru timpi, unii neagă[123] că el poate fi amestecat fie cu dactilii, fie cu anapeştii, fie cu spondeii, fie cu proceleusmaticii, căci acestea-s toate picioarele de patru timpi; dar nu doar că neagă că el poate fi amestecat cu acestea, ci socot că nici dintru el însuşi, singur, repetat şi conex sieşi, nu purcede pe drept şi cvasilegitim numărul[124]. A căror opiniune se cuvine ca noi s-o avem în vedere, dacă n-are, ea, cumva, o anume raţiune, prin care să cădem de-acord să-i urmăm şi să-i aprobăm. **D.:** Doresc sau, mai bine zis, doresc foarte mult să aud ce dovadă aduc. Căci, cum sunt douăzeci şi opt de picioare, pe care raţiunea le-a descoperit, nu puţin mă mişcă, într-adevăr, că doar pe acesta unu l-am exclus din seria ritmurilor, deşi deţine atât spaţiu în timp cât dactilul şi altele pe care le-ai enumerat egale, pe care nimenea nu este oprit să le unească-ndesine. **M.:** Ca

Atqui opus est, ut hoc dispicere valeas, considerare caeteros pedes, quemadmodum sibimet eorum partes conferantur: ita enim videbis huic uni quiddam accidere novum ac singulare, ut non frustra minime adhibendus ad numeros judicatus sit.

18. Sed hoc nobis considerantibus, opus est haec duo nomina mandare memoriae, levationem et positionem. In plaudendo enim quia levatur et ponitur manus, partem pedis sibi levatio vindicat, partem positio. Partes autem pedum dico illas, de quibus superius, cum eos ordine persequeremur, satis dictum est. Quocirca si hoc probas, incipe recensere breviter mensuras partium in omnibus pedibus, ut quid huic uni de quo agitur proprium acciderit, noveris. *D.* Video primum pyrrhichium tantum habere in levatione quantum in positione. Spondeus quoque, dactylus, anapaestus, proceleumaticus, choriambus, diiambus, dichorius, antispastus, dispondeus, eadem ratione dividuntur: nam tantumdem temporis in his ponit plausus, quantum levat. Video secundum, iambum simpli et dupli habere rationem; quam rationem cerno et in chorio et in tribracho et in molosso, et in utroque ionico. Jam hujus amphibrachi levatio et positio (nam ipsa mihi ex ordine occurrit, cui pares caeteros quaeram), simpli et tripli ratione constat. Sed non invenio prorsus alium deinceps, cujus sibi partes tanto intervallo conferantur. Nam cum eos considero in quibus una brevis est et duae longae, id est bacchium, creticum et palimbacchium, sesquialteri numeri ratione levationem ac positionem in his fieri video. Eadem ratio est et in iis quatuor, in quibus una longa est et tres breves, qui quatuor paeones ex ordine nominantur. Reliqui sunt quatuor epitriti similiter ex ordine nuncupati, quorum levationem ac positionem sesquitertius numerus continet.

19. *M.* Num igitur parum tibi justa causa videtur esse, cur iste pes ad seriem numerosam vocum non admittatur, quod solius partes tam longe a se differant, ut ur a simpla sit, alia tripla? Vicinitas enim [**Col. 1111**] quaedam partium tanto est approbatione dignior, quanto est proxima

să fii însă în stare să discerni asta, e nevoie să iei în considerare celelalte picioare, în ce chip părţile lor se-mpletesc între sine: aşa vei vedea,-ntr-adevăr, că numai acestuia unu i se întâmplă ceva nou şi singular, încât nu-n zadar s-a judecat că nu trebuie absolut deloc admis la ritmuri[125].

18. Dar, având-o-n vedere pe asta, e nevoie ca noi să ne-ncredinţăm memoriei aceste două nume: levitaţiunea şi poziţiunea. În aplaudare, într-adevăr, fiindcă se ridică şi se coboară mâinile, o parte a piciorului şi-o revendică sieşi levaţia, parte, poziţia. Părţi ale picioarelor însă le numesc pe acelea despre care s-a spus destul mai înainte, când le-am urmărit în ordine. Dreptaceea, dacă aprobi asta, începe şi regândeşte pe scurt măsurile părţilor în toate picioarele, ca să ştii ce i s-a-ntâmplat particular acestuia unu, despre care e vorba. **D.:** Văd că primul, pyrrhicul, are tot atâta în levaţiune cât şi-n poziţiune. Spondeul, apoi, dactilul, anapestul, proceleusmaticul, coriiambul, diiambul, dicoreul, antispastul, dispondeul, se divid prin aceeaşi raţiune, căci atâta timp pune[126] în ele aplaudarea, cât ridică. Văd, apoi, că iambul are raţiunea simplului şi dublului, pe care raţiune o văd şi-n coreu, şi-n tribrach, şi-n molos, şi-n amândoi ionicii. Acum, levaţiunea şi poziţiunea amphibrachului (căci din însăşi ordinea căreia le doresc pe celelalte asemănătoare-mi ocură), consistă din raţiunea simplului şi triplului. Dar nu găsesc deloc altul, în continuare, ale cărei părţi să se unească-ndesine întru-un atât interval. Întrucât, când le am în vedere pe cele-n care e una scurtă şi două lungi, adică bacchiul, creticul şi palimbacchiul, văd că în acestea levaţiunea şi poziţiunea se fac prin raţiunea numărului sesquialter[127]. Aceeaşi raţiune este şi în acelea patru, în care este una lungă şi trei scurte, care, tuspatru, după ordine, se numesc peoni. Următorii sunt cei patru epitriţi, numiţi, similar, în ordine, pe-a căror levaţiune şi poziţiune o conţine raţiunea numărului sesquitert[128].

19. **M.:** Pare-ţi-se oare a fi puţin justă cauza pentru care acest picior[129] să nu fie admis la seria ritmică a vocilor, pentru că părţile lui singur diferă atât de mult între sine, precum una-i simplă, a doua, triplă? Într-adevăr, vecinătatea unor părţi anume este cu atât mai demnă de aprobare, cu cât este mai apropiată

aequalitati. Itaque in illa regula numerorum cum ab uno usque ad quatuor progredimur, nihil unicuique est seipso propinquius. Quare illud in primis approbandum est in pedibus, cum tantumdem habent partes ad invicem; deinde copulatio simpli et dupli eminet in uno et duobus; sesquialtera vero copulatio in duobus et tribus apparet; jam sesquitertia, tribus et quatuor. Simplum vero et triplum quanquam complicatorum numerorum lege teneatur, non tamen in ordine illo sibimet cohaeret: non enim post unum tria numeramus, sed ab uno ad ternarium numerum binario interposito pervenitur. Haec ratio est qua excludendus judicatur amphibrachus pes ab ea copulatione de qua quaerimus, quae si abs te probatur, caetera videamus. *D.* Probatur sane nam manifestissima atque certissima est.

XI. - *Pedum rationabilis mixtura.*

20. *M.* Cum ergo placeat, quoquo modo se in syllabis habeant, tamen si ejusdem spatii sint in tempore, recte sibi et sine detrimento aequalitatis pedes posse misceri, excepto duntaxat amphibracho; quaeri non immerito potest, utrum recte misceantur, qui quanquam sint aequales tempore, non eadem tamen percussione concordant, quae levatione ac positione partes pedis sibimet confert. Nam dactylus et anapaestus et spondeus non solum aequalium temporum sunt, sed etiam percutiuntur aequaliter: in omnibus enim tantum levatio, quantum positio sibi vindicat. Itaque hi sibi miscentur justius quam quilibet ionicus caeteris sex temporum pedibus. Uterque quippe ionicus ad simplum et duplum percutitur, duo scilicet tempora quatuor temporibus conferens. His molossus etiam in hac re congruit. Caeteri vero ad tantumdem; nam in his levationi ac positioni terna tempora tribuuntur. Ergo tametsi omnes legitime feriantur; nam et illi tres simpli et dupli ratione, et alii quatuor aequis partibus feriuntur; tamen quia plausum inaequalem facit ista permixtio, haud scio an jure repudietur: nisi quid habes ad haec. *D.* Proclivior sum in istam sententiam. Nam inaequalis plausus quomodo sensum

egalității. Şi astfel, în acea regulă a numerelor, cum înaintăm de la unu la patru, nimic nu-i este nici unuia mai apropiat decât el însuşi. Dreptaceea, trebuie aprobat, mai întâi, în picioare, faptul că părţile au tot atât una faţă de alta; apoi, unirea simplului[130] şi dublului emină în unu şi doi; unirea sesquialteră apare însă în doi şi trei; sesquiterţa, de-acum, prin trei şi patru. Simplul însă şi triplul, deşi-s ţinute de legea numerelor complicate, nu se unesc totuşi îndesine în acea ordine: într-adevăr, nu numărăm, după unu, trei, ci de la unu la ternar se ajunge fiind interpus numărul binar. Aceasta-i raţiunea prin care-i judecat de exclus piciorul amphibrach din acea unire de care ne ocupăm, care, de-i aprobată de către tine, să trecem să le vedem pe cele ce urmează. **D.:** Aprobată-ntru totul, că-i atotînvederată şi atotcertă.

XI. - *Mixtura raţiona(bi)lă a picioarelor.*

20. **M.:** Cum e deci hotărât că, în orice mod se prezintă ele în silabe, totuşi, dacă au în timp acelaşi spaţiu, se poate ca picioarele să fie amestecate pe drept îndesine şi fără detrimentul egalităţii, excepţie făcând, se-nţelege, amphibrachul, se poate cerceta, nu pe nemerit, dacă se amestecă pe drept cele care, deşi-s egale-n timp, nu concordă totuşi prin aceeaşi percuţiune, care opune-ndesine prin levaţiune şi poziţiune părţile piciorului. Căci dactilul şi anapestul şi spondeul nu numai că sunt de timpi egali, ci-s chiar şi egal percutate: în toate, într-adevăr, tot atâta îşi revendică levaţia, cât poziţia. Şi, aşa, acestea se amestecă îndesine mai just decât oricare ionic cu celelalte picioare de şase timpi. Amândouă ionicele se percuţionează la simplu şi dublu, ocupând adică doi timpi la patru timpi. Acestora le este chiar şi molosul congruu în acest fapt. Celelalte[131] însă la tot atâta; căci, în acestea, levaţiunii şi poziţiunii li se atribuie câte trei timpi. Deci, deşi toate se bat legitim, căci şi primele trei se bat prin raţiunea simplului şi dublului, şi celelalte patru, în părţi egale, totuşi, fiindcă această permixtiune face inegală bătaia din palme, nu ştiu dacă nu va fi pe drept repudiată[132]: doar dacă nu ai ceva la asta. **D.:** Sunt mai înclinat spre această sentinţă. Căci ignor în ce chip bătaia inegală din palme să nu ofenseze simţul: dacă

non offendat ignoro: si autem offendit, non utique id potest sine vitio hujus permixtionis accidere.

21. *M.* Atqui scias veteres miscendos judicasse istos pedes, et horum mixtione versus compositos condidisse. Sed ne te auctoritate premere videar, accipe aliquid horum versuum, et vide utrum offendat auditum. Si enim non modo non offenderit, sed etiam delectaverit, nulla erit ratio hujus mixtionis improbandae. Versus autem ii sunt quos advertas volo:

At consona quae sunt, nisi vocalibus aptes,
Pars dimidium vocis opus proferet ex se:
Pars muta soni comprimet ora molientum:
Illis sonus obscurior impeditiorque,
Utrumque tamen promitur ore semicluso.
(Terentianus)

[**Col. 1112**] Satis esse arbitror ad judicandum id quod volo. Quare dic, quaeso, utrum nihil tuas aures numerus iste permulserit. *D.* Imo nihil mihi videtur currere ac sonare festivius. *M.* Considera igitur pedes, invenies profecto cum sint quinque versus, duos primos solis ionicis currere, tres posteriores habere admixtum dichorium, cum omnes omnino sensum nostrum communi aequalitate delectent. *D.* Jam hoc animadverti, et facilius te pronuntiante. *M.* Quid ergo dubitamus consentire veteribus non eorum auctoritate, sed ipsa jam ratione victi, qui censent eos pedes qui ejusdem temporis sunt rationabiliter posse misceri, si habeant legitimam, quamvis diversam percussionem? *D.* Cedo jam prorsus: nam me ille sonus quidquam contradicere non sinit.

XII. – *Pedes sex temporum*

22. *M.* Intende item in istos versus:

Volo tandem tibi parcas, labor est in chartis,
Et apertum ire per auras animum permittas.
Placet hoc nam sapienter, remittere interdum
Aciem rebus agendis decenter intentam.

însă îl ofensează, asta nu poate, desigur, să se întâmple fără viciul acestei permixtiuni.

21. **M.:** Să ştii încaltea că cei vechi au judecat de îmbinat aceste picioare şi, prin mixtura lor, au creat versuri îngrijite[133]. Dar, să nu-ţi pară că te copleşesc cu autoritatea, ia ceva din versurile lor şi vezi de ofensează auzul. Dacă însă nu numai nu-l vor fi ofensat, ci-l vor fi chiar delectat, nu va fi nici o raţiune de-a improba o astfel de mixtiune. Acestea-s însă versurile pe care vreau să le iei în seamă:

Āt cōnsŏnă / quāē sūnt, nĭsĭ / vōcālĭbŭs /āptēs,
Pārs dĭmĭdĭ/ūm vōcĭs ŏ/pūs prōfĕrĕt / ēx sē:
Pārs mūtă sŏ/nī cōmprĭmĕt / ōră mōlĭ/ēntūm:
Īllīs sŏnŭs / ōbscūrĭŏr / īmpĕdītĭ/ōrquĕ,
Ūtrūmquĕ[134] *tă/mēn prōmĭtŭr / ōrĕ sēmĭ/clūsō.*[135]
(Terentianus)

E destul, socot, spre a judeca ceea ce vreau. Dreptaceea, zi, rogu-te, dacă acest ritm n-a încântat cu nimic urechile tale. **D.:** Ba dimpotrivă, nimic nu mi se pare că sună mai încântător şi curge. **M.:** Ia, aşadar, în considerare picioarele şi vei găsi, cu siguranţă, cum sunt cinci versuri, că primele două curg numai prin ionici, că ultimele trei au amestecat dicoreul, deşi absolut toate delectează simţul nostru prin comuna egalitate. **D.:** Asta am observat-o deja, şi mai uşor, din felul în care tu le-ai pronunţat. **M.:** De ce să stăm, aşadar, la-ndoială să le consimţim celor vechi, convinşi, nu prin autoritatea lor, ci, de-acum, prin raţiunea însăşi, care gândesc că acele picioare, care au aceiaşi timpi, se pot amesteca raţiona(bi)l, dacă au legitimă, deşi diversă, percuţiunea[136]? **D.:** Cedez, de-acum, pe de-a-ntregul: căci acel son nu-mi îngăduie cu nimic să contrazic ceva.

XII. – *Picioarele de şase timpi.*

22. **M.:** Pleacă-te, iarăşi, asupra acestor versuri:

Vŏlŏ tāndēm / tĭbĭ pārcās, / lăbŏr ēst ĭn / chārtīs,
Ĕt ăpērt(um) ī/rĕ pĕr āūrās / ănĭmūm pēr/mīttās.
Plăcĕt hōc nām / săpĭēntēr, / rĕmīttĕr(ē) ĭn / tērdūm
Ăcĭēm rē/bŭs ăgēndĭs / dĕcēntĕr ĭn/tēntăm.[137]

D. Etiam hoc satis est. *M.* Praesertim cum isti versus sint inconditi, quos necessitate ad tempu fabricatus sum. Verumtamen et in iis quatuor requiro judicium sensus tui. *D.* Quid aliud et hic possum dicere, quam pulchre illos congruenterque sonuisse? *M.* Sentisne etiam duos superiores altero ionico constare qui dicitur a minore, duos autem posteriores diiambum habere permixtum? *D.* Et hoc te pronuntiando insinuante persensi. *M.* Quid? illud nonne te movet quod in illis Terentiani versibus ionico ei qui a majore dicitur, dichorius; in iis autem nostris alteri ionico qui a minore nominatur, diiambus mixtus est? an nihil interesse arbitraris? *D.* Imo interest, et videor mihi rationem ipsam videre: nam quoniam ionicus a majore a duabus incipit longis, eum sibi potius copulandum poscit, ubi longa prima est, id est dichorium. Diiambus vero quod incipit a brevi, congruentius alteri miscetur ionico a duabus brevibus incipienti.

23. *M.* Bene intelligis: quare hoc quoque tenendum est, istam etiam congruentiam, excepta aequalitate temporum, in pedibus miscendis aliquantum valere oportere: non enim plurimum, sed tamen nonnihil valet. Nam pro omni pede sex temporum, omnem pedem sex temporum poni posse, ita sensu interrogato judices licet: primum molossi exemplum sit nobis, *virtutes:* ionici a minore, *moderatas:* choriambi, *percipies:* ionici a majore, *concedere:* diiambi, *benignitas:* dichorii, *civitasque:* antispasti, *volet justa. D.* Habeo ista. *M.* Contexe igitur ista omnia atque pronuntia, vel me potius pronuntiante accipe, quo ad judicandum liberior sensus vacet. Nam ut continuati numeri aequalitatem sine ulla offensione aurium tibi insinuem, hoc totum contextum ter pro nuntiabo, quod satis esse non dubitaverim. *Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas civitasque volet justa. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas civitasque volet justa. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas civitasque volet justa.* Num forte aliquid in hoc pedum cursu aures tuas aequalitate **[Col. 1113]** aut suavitate fraudavit?

D.: Chiar şi asta-i de-ajuns. **M.:** Mai cu seamă cum aceste versuri, pe care le-am făurit din necesitate, pe moment, sunt nefinisate[138]. Şi totuşi chiar şi-n acestea patru caut să aflu judecata simţului tău. **D.:** Ce alta pot să zic, şi aici, decât că ele au sunat frumos şi congruent? **M.:** Simţi tu oare chiar şi că cele două dinainte consistă din al doilea ionic, care se numeşte minor, că celelalte două posterioare au diiambul amestecat? **D.:** Şi asta am simţit-o dinainte că o insinuezi pronunţând. **M.:** Ce, nu te mişcă oare faptul că, în acele versuri ale lui Terentianus, cu ionicul acela, ce se numeşte major, s-a amestecat dicoreul, în acestea ale noastre însă, cu al doilea ionic, care se numeşte minor, diiambul; sau, poate, socoţi că nu se deosebesc cu nimic? **D.:** Ba dimpotrivă, se deosebesc şi mi se pare că văd şi raţiunea însăşi: căci, fiindcă ionicul major începe de la două lungi, îl pretinde de unit, mai degrabă, cu sine pe acela unde lunga este prima, pe dicoreu adică. Diiambul însă, care începe de la scurtă, se amestecă mai congruent cu al doilea ionic, care începe de la două scurte.

23. **M.:** Bine-nţelegi: dreptaceea,-i de ţinut chiar şi asta, că se cuvine ca până şi această congruenţă, exceptând egalitatea timpilor, să fie întrucâtva în putere în amestecarea picioarelor: nu, într-adevăr, foarte mult, dar valorează totuşi ceva. Căci, că pentru tot piciorul de şase timpi, se poate pune tot piciorul de şase timpi, aşa îţi îngăduie simţul interogat să judeci: mai întâi exemplu de molos fie-ne: *vīrtūtēs*; de ionic minor, *mŏdĕrātās*; de coriiamb, *pērcĭpĭēs*; de ionic major, *cōncēdĕrĕ*, de diiamb, *bĕnīgnĭtās*; de dicoreu, *cīvĭtāsquĕ*; de antispast, *vŏlĕt iūstă*. **D.:** Le ştiu pe astea. **M.:** Întreţese-le, aşadar, pe toate astea şi pronunţă-le sau, mai bine, ia-le pronunţate de mine, ca simţul să se aştearnă să judece mai bine. Căci, ca să-ţi insinuez, fără nici o ofensiune a urechilor, egalitatea ritmului înlănţuit[139], voi pronunţa de trei ori întreagă ţesătura asta, ceea ce nu mă-ndoiesc deloc că este suficient: *Vīrtūtēs mŏdĕrātās pērcĭpĭēs, cōncēdĕrĕ bĕnīgnĭtās cīvĭtāsquĕ vŏlĕt iūstă; Vīrtūtēs mŏdĕrātās pērcĭpĭēs, cōncēdĕrĕ bĕnīgnĭtās cīvĭtāsquĕ vŏlĕt iūstă; Vīrtūtēs mŏdĕrātās pērcĭpĭēs, cōncēdĕrĕ bĕnīgnĭtās cīvĭtāsquĕ vŏlĕt iūstă*[140]. Lipsit-a oare ceva, în acest curs al picioarelor, urechile tale, de egalitate sau suavitate? **D.:** În nici un chip. **M.:**

D. Nullo modo. *M.* Delectavitne aliquid? quanquam hoc quidem consequens est in hoc genere, ut delectet omne quod non offenderit. *D.* Non possum aliter me dicere affectum, quam videtur tibi. *M.* Probas ergo omnes istos pedes senum temporum recte sibi posse copulari atque misceri. *D.* Probo.

XIII. - *Ordo pedum quomodo mutetur concinne.*

24. *M.* Nihilne formidas, ne quis arbitretur tam aequaliter istos pedes hoc ordine collatos sonare potuisse, si autem ordinem permutes, non idem posse? *D.* Nonnihil quidem affert, sed experiri non est difficile. *M.* Istud ergo facito cum vacabit: non aliter invenies quam sensum tuum multiformi varietate et una aequalitate mulceri. *D.* Faciam; quanquam hoc exemplo nemo est, qui non praevideat necessario id eventurum. *M.* Recte existimas: sed quod ad propositum pertinet, admoto plausu ista percurram, ut de hoc quoque dijudicare possis utrum aliquid, an nihil claudicet: atque ut simul aliquid experiaris de commutatione illius ordinis, quam nihil claudicationis illaturam esse praediximus; jam nunc ipsum ordinem muta, et ut libitum est, eosdem pedes collocatos aliter atque a me collocati sunt, personandos mihi plaudendosque permitte. *D.* Primum volo esse ionicum a minore, secundum ionicum a majore, tertium choriambum, quartum diiambum, quintum antispastum, sextum dichorium, septimum molossum. *M.* Intende ergo et aurem in sonum, et in plausum oculos: non enim audiri, sed videri opus est plaudentem manum, et animadverti acriter quanta temporis mora in levatione, quanta in positione sit. *D.* Totus istic sum, quantum valeo. *M.* Accipe igitur collocationem illam cum plausu tuam: *Moderatas, concedere, percipies, benignitas, volet justa, civitasque, virtutes.* *D.* Sentio quidem nequaquam plausum istum claudicare, et tantum levare quantum ponere; sed vehementer admiror quomodo eo percuti potuerint illi pedes, quorum divisio simpli et dupli ratione constat, sicuti sunt ambo ionici et molossus. *M.* Quid hic fieri tamen arbitraris, cum in his tria leventur tempora, totidemque

Delectatu-te-a oare ceva? Deşi-i consecvent, în acest gen, însuşi faptul ca să delecteze tot ceea ce nu va fi ofensat. **D.:** Nu pot zice că-s afectat altfel decât ţi se pare ţie. **M.:** Aprobi deci că toate aceste picioare de şase timpi se pot pe drept uni şi amesteca îndesine. **D.:** Aprob.

XIII. - *În ce chip se schimbă artistic ordinea picioarelor.*

24. **M.:** Nu te temi cu nimic să nu cumva să socoată neştine că aceste picioare au putut să sune atât de egal unite în această ordine; că, dacă schimbi însă ordinea, nu pot la fel? **D.:** Aduce, într-adevăr, ceva, dar nu-i dificil de experimentat. **M.:** Asta s-o faci de-ndată ce vei avea timp liber: altfel nu vei afla cât de mult este încântat simţul tău prin multiforma varietate şi o singură egalitate. **D.:** O voi face: deşi, prin acest exemplu, nu-i nimenea care să nu prevadă că asta are a se întâmpla. **M.:** Drept estimezi: dar, pe cât ţine de ceea ce ne-am propus, le voi parcurge pe acestea, adăugând bătaia din palme a măsurii, ca şi din asta să poţi dejudeca de şchioapătă ceva sau nimic: şi, ca să experimentezi, totodată, ceva despre comutarea acelei ordini, despre care am prezis că nu are să pricinuiască nici un fel de şchiopătare, mută acum şi ordinea însăşi şi, precum ţi-e placul, permite-mi ca aceleaşi picioare, colocate altfel de cum le-am colocat eu, să le fac să răsune şi să le bat din palme măsura. **D.:** Primul vreau să fie ionicul minor, al doilea, ionicul major, al treilea, coriiambul, al patrulea, diiambul, al cincilea, antispastul, al şaselea, dicoreul, al şaptelea, molosul. **M.:** Îndreaptă-ţi deci şi urechea asupra sonului, şi ochii asupra bătăii din mână: într-adevăr, nu-i nevoie s-o auzi, ci s-o vezi pe mâna care bate, şi să bagi bine de seamă câtă durată de timp este-n levaţiune, câtă, în poziţiune. **D.:** Sunt numai ochi şi urechi, pe cât sunt în stare. **M.:** Primeşte deci, dimpreună cu bătaia din palme, acea colocaţiune a ta: *mŏdĕrātās, cōncēdĕrĕ, pērcĭpĭēs, bĕnīgnĭtās, vŏlēt iūstă, cīvĭtāsquĕ, vīrtūtēs*[141]. **D.:** Simt că această bătaie nu şchiopătează, bineînţeles, cu nimic şi că ridică atât cât pune; dar admir peste poate chipul în care au putut fi percutate prin ea acele picioare, a căror diviziune consistă din raţiunea simplului şi dublului, precum sunt ambii ionici şi molosul. **M.:** Ce socoţi totuşi că se-ntâmplă-n acestea, când se ridică trei timpi şi se (de)pun tot

ponantur? *D.* Nihil aliud hic prorsus video quam eam longam syllabam, quae in ionico a majore et in molosso secunda, in ionico autem a minore tertia est, plausu ipso dividi; ut quoniam duo habet tempora, unum inde superiori parti, alterum posteriori tribuat, atque ita terna tempora levatio positioque sortiantur.

25. *M.* Nihil hic omnino aliud dici aut intelligi potest. Sed cur non etiam ille amphibrachus, quem ab ista numerositate penitus ejiciebamus, hac conditione misceatur spondeo, dactylo, et anapaesto, vel per se ipse numerosum aliquid in musica continuatus efficiat? Potest enim simili ratione media quoque pedis ejus syllaba, quae longa est, plausu dividi; ut cum [**Col. 1114**] singula tempora singulis lateribus dederit, non jam unum et tria, sed bina tempora levatio positioque sibi vindicent: nisi habes aliquid quod resistat. *D.* Nihil sane habeo quod dicam, nisi hunc etiam esse admittendum. *M.* Aliquid ergo plaudamus quaternorum temporum pedibus ordinatum atque contextum, quibus iste commixtus sit, et eodem modo sensu exploremus utrum nihil imparile offendat. Et ideo attende in hunc numerum propter judicandi facilitatem cum plausu tertio repetitum. *Sumas optima, facias honesta. Sumas optima, facias honesta, Sumas optima, facias honesta.* *D.* Jamjam, obsecro, parce auribus meis: nam etiam plausu non admoto, ipse per se horum pedum cursus in illo amphibracho vehementissime claudicat. *M.* Quid igitur putandum est esse causae, ut in hoc fieri non possit quod in molosso et ionicis potuit? an quoniam in illis aequalia sunt medio latera? in numero enim pari, ubi sit medium suis aequale lateribus, primus senarius occurrit. Ergo illi senum temporum pedes quoniam duo tempora in medio possident, et bina in lateribus; libenter quodammodo illud medium cecidit in latera, quibus amicissima aequalitate conjungitur. Non autem idem fiet in amphibracho, ubi sunt imparia medio latera, siquidem in illis singula, in illo duo tempora sunt. Huc accedit quod in ionicis et molosso medio in latera soluto, terna fiunt tempora, in quibus rursum medio pari paria latera

ntâia[142]? **D.:** Nu văd aci absolut nimic alta, decât că acea silabă lungă, care, în ionicul major şi în molos, este a doua, în ionicul minor însă a treia, este divizată prin bătaia însăşi; încât, fiindcă are doi timpi, unul de aici i se atribuie părţii anterioare, celălalt, posterioarei, şi, aşa, levaţia şi poziţia sunt sortite-n câte trei timpi.

25. **M.:** Absolut nimic alta nu se poate spune sau înţelege aci. Dar de ce să nu se amestece, cu această condiţie, chiar şi acel amphibrach, pe care l-am îndepărtat aproape de tot de la această armonie[143], cu spondeul, dactilul sau anapestul, sau să facă prin sine însuşi ceva continuu ritmic în muzică? Se poate,-ntr-adevăr, printr-o raţiune similară, ca până şi silaba lui medie, care-i lungă, să fie divizată prin bătaie; încât, cum fiecare timp i se va fi dat fiecărei laturi, levaţia şi poziţia nu-şi vor mai revendica loruşi unu şi trei, ci câte doi timpi; dacă n-ai nimic ce să se opună. **D.:** N-am, bineînţeles, nimic ce să zic, decât numai că trebuie admisă chiar şi aceasta. **M.:** Să batem deci ceva ordonat şi-ntreţesut în picioare de patru timpi, cu care să fie amestecat şi acesta[144], şi să explorăm, în acelaşi mod, cu simţul dacă nu-l ofensează nimic inegal. Şi, de aceea, ia, iarăşi, seama la acest ritm repetat, din cauza facilităţii de-a-l judeca, de trei ori cu bătaie: *Sūmās / ōptĭmă, / făcĭās / hŏnēstă. / Sūmās / ōptĭmă, / făcĭās / hŏnēstă. / Sūmās / ōptĭmă, / făcĭās / hŏnēstă.*[145] **D.:** Mai bine, rogu-te, cruţă-mi urechile: căci, chiar şi neînsoţit de bătaie, prin sine însuşi, cursul acestor picioare şchioapătă atotvehement la acel amphibrach. **M.:** Care trebuie, prin urmare, gândit că este cauza că nu se poate-ntâmpla şi-n acesta ceea ce s-a putut în molos şi-n ionici, sau fiindcă în ei laturile-s egale mediului, căci, în numărul par, primul, unde mediul este egal laturilor sale, ocură senarul. Acele picioare de şase timpi, aşadar, fiindcă posedă doi timpi în mediu şi câte doi în laturi, cel mediu cade oarecum cu plăcere în laturi, cu care se uneşte-ntr-o atotamicală egalitate. Nu la fel se va-ntâmpla însă în amphibrach, unde laturile-s impare mediului, vasăzică în ele-i câte unul, în el sunt doi timpi. La asta se adaugă că, în ionici şi şi-în molos, prin mediul dezlegat în laturi, se fac câte trei timpi, în care, iarăşi, se-ntâlnesc laturi egale mediului; ceea ce, iarăşi, îi lipseşte

inveniuntur; quod item defit amphibracho. *D.* Ita res est ut dicis: nec immerito amphibrachus in illa serie offendit auditum, hi vero etiam delectant.

XIV. - *Qui pedes quibus misceantur.*

26. *M.* Age, nunc tu per te ab ipso exordire pyrrhichio, et secundum supra dictas rationes, quos pedes quibus misceri oporteat, quantum potes, breviter explica. *D.* Nullus pyrrhichio: non enim alius invenitur totidem temporum, Iambo posset chorius; sed propter inaequalem plausum vitandum est, quod alter a simplo, a duplo alter incipit. Ergo tri brachus utrique accommodari potest. Spondeum et dactylum et anapaestum, et proceleumaticum amicos inter se atque copulabiles video: non enim tantum temporibus, sed plausu etiam sibi congruunt. Enimvero exclusus amphibrachus, nulla potuit ratione reduci, cui parilitas temporum auxiliari quid, divisione plausuque discordante, non potuit. Bacchio creticum, et paeones primum, secundum et quartum. Palimbacchio autem eumdem creticum, et paeones primum et tertium et quartum, et temporibus et plausu concordare manifestum est. Ergo cretico et paeonibus primo et quarto, quoniam et a duobus et a tribus temporibus eorum incipere divisio potest, caeteri omnes quinum temporum pedes possunt sine ulla claudicatione copulari. Jam illorum qui sex temporibus constant, omnium inter se miram quamdam [**Col. 1115**] esse concordiam, satis disputatum est. Quandoquidem illi quoque ab aliis in plaudendo non dissonant, quos aliter dividi cogit conditio syllabarum: tantam vim habet cum medio laterum aequalitas. Porro septenum temporum pedes cum sint quatuor, qui epitriti nominantur, primum et secundum invenio sibi posse copulari: amborum enim divisio incipit a tribus temporibus, idcirco nec spatio temporis nec plausu dissident. Rursus libenter sibi junguntur tertius et quartus, quia uterque in dividendo incipit a quatuor temporibus, quare et metiuntur et plauduntur aequaliter. [**Col. 1116**] Restat octo temporum

amphibrachului. **D.:** Faptul e-aşa cum spui, şi nu pe nemerit, în acea serie, amphibrachul zgârie auzul, aceştia însă-l chiar delectează.

XIV. - *Care cu care picioare se pot amesteca.*

26. **M.:** Haide, acum urzeşte tu, prin tine însuţi, de la pyrrhicul însuşi şi, după raţiunile spuse mai sus, explică pe scurt, pe cât poţi, care cu care picioare se cuvine să fie-mpreunate. **D.:** Nici unul cu pyrrhicul: într-adevăr, nu se găseşte altul de tot atâţia timpi. Cu iambul s-ar putea coreul; dar, din cauza bătăii inegale, e de evitat, pentru că unul începe de la simplu altul, de la dublu. Deci, tribrachul se poate potrivi cu amândouă[146]. Spondeul şi dactilul, şi anapestul, şi proceleusmaticul le văd şi amice-ndesine, şi copulabile: căci sunt congrue-ndesine nu numai prin timpi, ci chiar şi prin bătaie. Fapt e că exclusul amphibrach, căruia pari(li)tatea timpilor nu i-a putut fi de nici un ajutor, discordând prin diviziune şi bătaie, n-a putut fi readus prin nici o raţiune. Cu bacchiul, creticul şi peonii primul, al doilea şi al patrulea. Cu palimbacchiul însă, acelaşi cretic şi peonii primul, al treilea şi al patrulea e-nvederat că şi prin timpi concordă, şi prin bătaie. Deci, cu creticul şi cu peonii primul şi al patrulea, fiindcă diviziunea lor poate începe şi de la doi, şi de la trei timpi, pot să se unească, fără nici un fel de şchiopătare, toate celelalte picioare de cinci timpi. S-a discutat deja îndeajuns cât de minunată este acea anume concordie a tuturor îndesine, a celor ce consistă din şase timpi. Din moment ce nu distonează, în bătaie[147], faţă de celelalte, nici chiar acelea pe care alcătuirea silabelor ne constrânge a le divide altfel: atâta de mare putere are egalitatea laturilor cu mediul. Apoi, cum picioarele de şapte timpi sunt patru, care se numesc epitriţi, găsesc că primul şi al doilea se pot împreuna îndesine: diviziunea ambilor începe,-ntr-adevăr, de la trei timpi şi, de aceea, nu-s în dezacord nici prin spaţiul timpilor, nici prin bătaie. Iarăşi, se leagă plăcut îndesine al treilea şi al patrulea, fiindcă amândoi încep, în diviziune, de la patru timpi, dreptaceea se şi măsoară şi se şi bat egal. Rămâne piciorul de opt timpi, care se numeşte

pes qui dispondeus vocatur, cui sicut pyrrhichio par nullus est. Habes a me quod poposcisti et facere potui. Perge ad reliqua. *M.* Faciam: sed post tam longum sermonem respiremus aliquantulum; et illorum versuum meminerimus, quos mihi extemporales paulo ante ipsa lassitudo suggessit.

Volo tandem tibi parcas, labor est in chartis,
Et apertum ire per auras animum permittas.
Placet hoc nam sapienter, remittere interdum
Aciem rebus agendis decenter intentam.

D. Placet sane, ac libenter obtempero.

dispondeu, căruia, precum pyrrhicului, nu-i este egal nici unul. Ai de la mine ceea ce ai propus şi am putut face. Treci la cele ce-au rămas. **M.:** O voi face: dar să respirăm puţin după o atâta de lungă discuţie; şi să ne aducem aminte de acele versuri pe care, cu puţin mai înainte, însăşi oboseala ni le-a sugerat improvizate:

Volo tandem tibi parcas, labor este in chartis
Et apertum ire per auras animum permittas.
Placet hoc nam spaienter, remittere interdum
Aciem rebus agendis decenter intentam[148].

D.: Îmi place-ntru totul şi mă supun cu plăcere[149].

LIBER TERTIUS

In quo exponitur quid intersit discriminis inter rhythmum, metrum et versum; tum agitur seorsim de rhythmo; ac deinde tractatio de metro inchoatur.

I. - [Col. 1115] *Rhythmus ac metrum quid.*

1. *M.* Tertius hic sermo postulat, ut quoniam de pedum amicitia quadam concordiaque satis dictum est, videamus quid ex his contextis continuatisque gignatur. Quare primum ex te quaero, utrum possint copulati sibi pedes, quos copulari oportet, perpetuum quemdam numerum creare, ubi nullus finis certus appareat: velut cum symphoniaci scabella et cymbala pedibus feriunt, certis quidem numeris et his qui sibi cum aurium voluptate junguntur; sed tamen tenore perpetuo, ita ut si tibias non audias, nullo modo ibi notare possis quousque procurrat connexio pedum, et unde rursus ad caput redeatur. Velut si tu velis centum vel amplius, quousque libitum est, pyrrhichios vel alios qui inter se amici sunt pedes, continua connexione decurrere. *D.* Jam intelligo, et fieri posse concedo quamdam pedum connexionem, in qua certum est usque ad quot pedes progrediendum sit, atque inde redeundum. *M.* Num hujus generis esse dubitas, cum certam faciendorum versuum disciplinam esse non neges, et qui versus te semper cum voluptate audisse confessus sis? *D.* Manifestum est et hoc esse, et ab illo superiore genere distare.

2. *M.* Ergo quoniam oportet distingui etiam vocabulis ea quae re ab se distincta sunt, scias illud superius genus copulationis, rhythmum a Graecis; hoc autem alterum,

CARTEA A TREIA

Diferența dintre ritm, metru și vers. Teoria ritmului. Principiul teoriei metrului.

I. - *Ritm și metru.*

1. **M.:** Această a treia discuție postulează ca, întrucât despre amiciția și o anume concordie a picioarelor s-a spus îndeajuns, să vedem ce se naște dintru aceste întrețesături și perioade. Caut, dreptaceea, să aflu, mai întâi, de la tine, dacă, împreunate-ndesine, picioarele pe care se cuvine să le-mpreuni ar putea crea un anume număr[150] perpetuu, unde să nu apară nici un fine cert: precum când symphoniacii[151] lovesc cu picioarele scabelele și cymbalele[152], în numere[153], bineînțeles, certe și dintre acelea ce se unesc îndesine cu voluptatea urechilor; dar de un ton[154] totuși perpetuu, așa încât, dacă n-ai auzi flautele, n-ai putea, cu nici un chip, nota până unde decurge conexiunea picioarelor și de unde se întoarce iarăși la capăt. Precum dacă tu ai vrea ca o sută sau mai mult, oricât îți place, de pyrrhici sau alte picioare, ce-s între ele amice, să decurgă într-o continuă conexiune. **D.:** Acum înțeleg și conced că poate să fie făcută o anume conexiune a picioarelor, în care e cert până la câte picioare trebuie să se înainteze, iar de aici să se facă revenirea. **M.:** Mai îndoiești-te oare de existența acestui gen, când nu negi că există o certă disciplină a compunerii versurilor tu, care ai și mărturisit că ai ascultat totdeauna cu voluptate versurile? **D.:** C-nvederat și că aceasta există, și că se deosebește de acel gen de mai înainte.

2. **M.:** Deci, fiindcă se cuvine a fi distinse chiar și prin vocabule cele ce-n realitate-s distincte, să știi că acel gen de-mpreunare de mai înainte este numit de către greci *ritm*[155]: acesta al doilea însă,

metrum vocari: latine autem dici possent, illud numerus, hoc mensio vel mensura. Sed quoniam haec apud nos nomina late patent, et cavendum est ne ambigue loquamur, commodius utimur graecis. Vides tamen, ut opinor, quam recte utrumque nomen sit his rebus impositum. Nam quoniam illud pedibus certis provolvitur, peccaturque in eo si pedes dissoni misceantur, recte appelatus est rhythmus, id est numerus: sed quia ipsa provolutio non habet modum, nec statutum est in quoto pede finis aliquis emineat; propter nullam mensuram continuationis non debuit metrum vocari. Hoc autem [**Col. 1116**] utrumque habet: nam et certis pedibus currit, et certo terminatur modo. Itaque non solum metrum propter insignem finem, sed etiam rhythmus est, propter pedum rationabilem connexionem. Quocirca omne metrum rhythmus, non omnis rhythmus etiam metrum est. Rhythmi enim nomen in musica usque adeo late patet, ut haec tota pars ejus quae ad diu et non diu pertinet, rhythmus nominata sit. Sed de nomine, cum res appareat, non esse satagendum, et doctis et sapientibus placuit. An aliquid contradicendum aut dubitandum putas de his quae a me dicta sunt? *D.* Imo prorsus assentior.

II. - *Quid intersit inter versum et metrum.*

3. *M.* Nunc ergo mecum illud considera, utrum sicut omnis versus metrum est, ita omne metrum etiam versus sit. *D.* Considero quidem, sed quid respondeam non invenio. *M.* Unde id tibi censes accidisse? an quia de vocabulis quaestio est? Non enim ut de rebus ad disciplinam pertinentibus, ita de nominibus possumus respondere interrogati: propterea quia res omnium mentibus communiter sunt insitae; nomina vero, ut cuique placuit, imposita, quorum vis auctoritate atque consuetudine maxime nititur: unde etiam esse linguarum diversitas potest, rerum autem in ipsa veritate constitutarum profecto non potest. A me igitur accipe quod ipse nullo pacto respondere posses: non versum solum, metrum veteres vocavere. Itaque quod ad te attinet, vide

metru; latineşte însă ar putea fi numite primul, *numerus*[156], cestălaltul, *mensio* sau *mensura*[157]. Dar, fiindcă aceste nume au la noi o bătaie mai largă şi-i de temut să nu vorbim ambiguu, ne folosim mai comod de cele greceşti. Vezi totuşi, precum socot, cât de pe drept le-au fost impuse acestor lucruri amândouă numele. Căci, fiindcă se desfăşoară-n picioare certe şi se greşeşte în el, dacă se amestecă picioare disonante, acela a fost pe drept numit *ritm*, adică număr: dar, fiindcă desfăşurarea însăşi nu are mod[158], şi nici nu s-a stabilit în al câtelea picior să emine un anume fine, din cauza lipsei oricărei măsuri a seriei neîntrerupte nu a putut fi numit *metru*. Acesta[159] însă le are pe amândouă, căci şi curge-n picioare certe, şi se şi termină-n mod cert. Şi, astfel, nu numai din cauza finelui *în-semnat*, ci, din cauza conexiunii raţiona(bi)le a picioarelor, metrul este şi ritm. Dreptaceea, tot metrul e ritm, nu însă şi tot ritmul este metru. Într-adevăr, numele de ritm se-ntinde în muzică până acolo, încât este numită ritm toată această parte a ei care ţine de *diu*[160] şi *non diu*[161]. Dar, că despre nume nu trebuie stăruit, când lucrul se-nvederează, le-a plăcut şi doctilor, şi-nţelepţilor. Sau socoţi de contrazis sau de pus la-ndoială ceva din astea ce-au fost spuse de mine? **D.:** Ba, dimpotrivă, asimt întru totul.

II. - *Deosebirea dintre vers şi metru.*

3. **M.:** Consideră acum, împreună cu mine, faptul anume dacă, precum tot versul este metru, aşa şi tot metrul poate să fie vers. **D.:** Consider, bineînţeles, dar nu aflu ce să răspund. **M.:** De unde crezi că ţi s-a-ntâmplat asta, sau fiindcă e o chestiune de vocabule? Într-adevăr, nu tot la fel, precum despre ideile[162] aparţinând unei discipline, putem, întrebaţi, răspunde şi despre nume: de aceea, fiindcă ideile le-au fost anume comun implantate tuturor minţilor, numele însă, a căror putere străluceşte mai ales prin autoritate şi consuetudine, au fost impuse precum i-a plăcut fiecăruia: de unde se poate să existe până şi diversitatea limbilor, a ideilor însă, constituite întru adevărul însuşi, absolut în nici un chip nu se poate. Primeşte deci de la mine ceea ce tu însuţi în nici un fel n-ai putea răspunde: nu numai versul l-au numit cei vechi metru. Şi, aşa, în ceea ce ţine de tine, vezi şi răspunde, căci nu

atque responde, non enim jam de nominibus agitur, utrum inter haec duo aliquid distet, quod quidam numerus pedum ita certo fine claudatur, ut nihil ad rem pertineat, ubi fiat quidam articulus antequam veniatur ad finem, alius autem non solum certo fine claudatur, sed etiam ante finem certo quodam loco quaedam ejus partitio emineat, ut quasi membris conficiatur duobus. *D.* Non intelligo. *M.* Attende ergo in haec exempla:

Ite igitur, Camoenae
Fonticolae puellae,
Quae canitis sub antris
Mellifluos sonores,
Quae lavitis capillum **[Col. 1117]**
Purpureum Hyppocrene
Fonte, ubi fusus olim
Spumea lavit almus
Ora jubis aquosis
Pegasus, in nitentem
Pervolaturus aethram.

Cernis profecto quinque superiores versiculos eodem loco partem orationis habere terminatam, id est in choriambo pede, cui subjungitur bacchius, ut versiculum compleat (namque hi undecim, choriambo et bacchio pedibus constant); caeteros vero excepto uno, scilicet *Ora jubis aquosis*, non eodem loco habere terminatam partem orationis. *D.* Cerno istud quidem, sed quo pertineat non video. *M.* Eo scilicet ut intelligas, hoc metrum non quasi legitimum locum habere, ubi ante finem versus finiatur pars orationis: nam si ita esset, omnes eodem loco hunc haberent articulum, aut certe rarissime in his inveniretur qui non haberet: nunc vero cum sint undecim, sex ita sunt, quinque non ita. *D.* Et hoc accipio, et adhuc quo ratio tendat exspecto. *M.* Attende ergo etiam in ista pervulgatissima: *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris.* Et ne longum faciamus, quia carmen notissimum est, ab hoc versu usque ad quem volueris explora singulos; invenies finitam partem

mai e vorba de nume, dacă există vreo diferenţă între acestea două: anume că un număr oarecare de picioare se-ncheie astfel într-un fine cert, încât să n-aibă nimic de-a face cu faptul în sine, unde se face o anume inciză, înainte să se ajungă la fine; al doilea însă nu doar că se închide la un fine cert, ci chiar înainte de fine, la un anume loc cert, emină o anume-mpărţire a sa, ca şi cum s-ar compune din două membre. **D.:** Nu înţeleg. **M.:** Ia, aşadar, aminte la aceste exemple:

Īt(e) ĭgĭtūr, / Cămēnāē
Fōntĭcŏlāē / pŭēllāē,
Quāē cănĭtīs / sŭb āntrīs
Mēllĭflŭōs / sŏnōrēs,
Quāē lăvĭtīs / căpīllūm
Pūrpŭrĕum Hīp/pŏcrēnē
Fōnte, ŭbĭ fū/sŭs ōlīm
Spūmĕă lā/vĭt ālmūs
Ōră iŭbīs / ăquōsīs
Pēgăsŭs, īn / nĭtēntēm
Pērvŏlătū/rŭs āēthrām[163].

Observi, desigur, că primele cinci versuleţe au în acelaşi loc terminată partea rostirii, adică în piciorul coriiamb, căruia i se adaugă bacchiul, ca să se-mplinească versuleţul (căci aceste unsprezece consistă din coriiamb şi bacchiu); că celelalte însă, cu excepţia unuia, adică: *Ōră iŭbīs ăquōsīs*, nu au în acelaşi loc terminată partea rostirii. **D.:** Observ, desigur, asta, dar nu văd încotro tinde. **M.:** Spre-aceea, desigur, ca să-nţelegi că acest metru nu are cvasilegitim locul unde să sfârşească partea rostirii, înaintea sfârşitului versului: căci, dacă ar fi aşa, toate ar avea în acelaşi loc această inciză sau, în mod cert, s-ar găsi rarisim, între ele, unul care să nu o aibă: acum însă, cum sunt unsprezece, şase sunt aşa, cinci nu-s aşa. **D.:** O primesc şi pe asta şi mai aştept încă spre ce anume tinde raţionamentul. **M.:** Ia, aşadar, aminte chiar şi la acestea atotrăspândite: *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris.* Şi, ca să n-o lungim, fiindcă poemul este atotcunoscut, explorează-le pe fiecare-n parte, începând de la acest vers, până la care vei fi voit; vei găsi finită partea rostirii în al cincilea semipicior,

orationis in quinto semipede, id est, in duobus pedibus et semisse: nam hi versus constant pedibus quaternorum temporum: quare iste finis de quo agitur partis orationis, quasi legitimus in decimo tempore est. *D.* Manifestum est.

4. *M.* Jam ergo intelligis inter illa duo genera quae ante ista exempla proposueram, nonnihil distare: quod aliud scilicet metrum antequam claudatur, non habet certum et statutum aliquem articulum, sicut in illis undecim versiculis exploravimus: aliud vero habet, sicut in heroico metro quintus semipes satis indicat. *D.* Jam liquet quod dicis. *M.* Atqui scias oportet, a veteribus doctis, in quibus magna est auctoritas, illud superius genus non esse versum appellatum; sed nunc definitum et vocatum esse versum, qui duobus quasi membris constaret, certa mensura et ratione conjunctis. Sed tu non multum labores de nomine, quod nisi a me vel a quolibet alio tibi indicaretur, nullo modo de hoc interrogatus respondere posses. Sed quod ratio docet, in id praecipue et maxime animum intende, velut hoc ipsum quod nunc agimus: ratio enim docet inter haec duo genera distare aliquid, quibuslibet vocabulis nuncupentur: itaque hoc bene interrogatus posses dicere ipsa veritate confisus; illud autem nisi auctoritatem secutus, non posses. *D.* Apertissime jam ista cognovi, et quanti pendas hoc, de quo me tam crebro admones, jam existimo. *M.* Haec ergo tria nomina, quibus disserendi causa necessario usuri sumus, memoriae mandes velim: rhythmum, metrum, versum. Quae sic distinguuntur, ut omne metrum etiam rhythmus sit, non omnis rhythmus etiam metrum. Item omnis versus etiam metrum sit, non omne metrum etiam versus. Ergo omnis versus est rhythmus et metrum: nam hoc, ut arbitror, esse consequens vides. *D.* Video sane: nam est luce clarius.

III. - *Rhythmi ex pyrrhichiis.*

5. *M.* Prius igitur, si placet, de rhythmo in quo nullum metrum est, deinde de metro ubi versus non est, postremo de ipso versu, quantum possumus, disseramus. *D.* Placet

adică în două picioare şi jumătate: căci aceste versuri consistă din picioare de patru timpi, dreptaceea finele acesta, de care e vorba, al părţii rostirii, este cvasilegitim în al zecelea timp[164]. **D.:** E-nvederat.

4. **M.:** Înţelegi deci, de-acum, că, între acele două genuri, pe care le-am propus înaintea acestor exemple, există o anume deosebire: pentru că primul, metrul vasăzică, nu are, mai înainte de a se încheia, certă şi statuată o inciză anume, precum am explorat în acele unsprezece versuleţe; al doilea însă are, precum o indică îndeajuns, în metrul eroic, al cincilea semipicior. **D.:** Acum e limpede ceea ce zici. **M.:** Dar se cuvine să ştii că acel gen de mai înainte nu a fost numit vers de către vechii docţi, întru care-i mare autoritatea; dar a fost definit şi numit vers acesta, care ar consta din două cvasimembre, unite printr-o certă măsură şi raţiune: Dar tu să nu te munceşti mult în legătură cu numele, despre care, întrebat, n-ai putea în nici un chip răspunde, decât numai dacă ţi-ar fi indicat de către mine ori de oricare altul. Ci, ceea ce ne-nvaţă raţiunea, înspre asta îndreaptă-ţi, mai cu seamă şi în primul rând, spiritul, precum însuşi faptul pe care-l facem acum: raţiunea ne-nvaţă, într-adevăr, că între aceste două genuri există o anume deosebire, numească-se ele cu indiferent care vocabule: şi, aşa, bine întrebat, pe asta ai putea-o zice, încrezător în adevărul însuşi, pe acela[165] însă nu l-ai putea decât numai urmând autoritatea. **D.:** Ştiu acum pe de-a rostul asta şi-mi dau seama ce pondere are pentru tine acest fapt asupra căruia îmi atragi atenţia atât de des. **M.:** Aş vrea ca pe aceste trei nume, de care ne-am folosit în mod necesar, în scopul analizei, să le încredinţezi memoriei: ritmul, metrul şi versul. Care se disting astfel, încât tot metrul poate fi chiar şi ritm, nu însă tot ritmul, şi metru. Iarăşi, tot versul poate să fie chiar şi metru, nu însă tot metrul, chiar şi vers. Deci, tot versul este ritm şi metru, căci asta, vezi, precum socot, rezultă cu necesitate. **D.:** O văd, bineînţeles, că-i mai clară ca ziua.

III. - *Ritmul din pyrrhici.*

5. **M.:** Să tratăm, aşadar, pe cât putem, de-ţi place, mai întâi despre ritmul în care nu-i nici un metru, apoi despre metrul unde nu-i versul, în sfârşit, despre versul însuşi. **D.:** Îmi place,

vero. *M.* Sume ergo tibi ab ipso capite pedes pyrrhichios, et de his rhythmum contexe. *D.* Etiam si id possim facere, qui modus erit? *M.* Satis est, ut eum tendas (exempli enim gratia id facimus) usque ad decem pedes: nam usque ad hunc pedum numerum non progreditur versus, quod suo loco diligenter tractabitur. *D.* Bene quidem tu non multos pedes mihi proposuisti copulandos; sed videris mihi non recordari, jam te satis discrevisse, quid inter grammaticum et musicum intersit, cum ego tibi respondissem, syllabarum longarum et brevium cognitionem me non habere, quae a grammaticis traditur: nisi forte permittis, ut non verbis, sed aliquo plausu rhythmum istum exhibeam: nam judicium aurium ad temporum momenta moderanda me posse habere non nego; quae vero syllaba producenda vel corripienda sit, quod in auctoritate situm est, omnino nescio. *M.* Fateor nos ita, ut dicis, grammaticum a musico discrevisse, et in hoc te genere inscitiam tuam esse confessum. Quare a me accipe hoc exempli genus: *Ago celeriter agile quod ago tibi quod anima velit. D.* Habeo istuc.

6. *M.* Hoc ergo quoties libet repetendo, efficies rhythmi hujus longitudinem quantam voles, quanquam hi decem pedes ad exemplum sufficiant. Sed illud quaero, si tibi quispiam dicat, non pyrrhichiis, sed proceleumaticis pedibus hunc rhythmum constare, quid respondebis? *D.* Prorsus ignoro: nam ubi decem pyrrhichii sunt, quinque proceleumaticos metior; et eo major dubitatio est, quod de rhythmo consulimur, qui scilicet perpetuo fluit. Undecim enim pyrrhichii vel tredecim, et quolibet impari numero, non possunt habere integrum proceleumaticorum numerum. Si ergo esset certus finis in hoc de quo agitur rhythmo, ibi saltem dicere possemus pyrrhichio potius quam proceleumatico eum currere, ubi omnes integri proceleumatici non invenirentur: nunc vero et ipsum infinitum nobis conturbat judicium, et si quando numerati quidem pedes, sed pari numero nobis proponuntur, sicut isti sunt decem. *M.* Atqui nec de ipso impari numero pyrrhichiorum, quod tibi visum est, liquido visum est. Quid

desigur. **M.:** Ia-ţi, aşadar, de la însuşi începutul, picioarele pyrrhice şi întreţese din ele ritmul. **D.:** Chiar de-aş putea-o face pe asta, care-ar fi modul? **M.:** E suficient să-l întinzi (căci facem asta doar ca exemplu) până la zece picioare; căci până la acest număr de picioare nu înaintează versul, ceea ce se va trata mai diligent la locul său. **D.:** Bine, măcar, că nu mi-ai propus de-mpreunat multe picioare; dar mi se pare că nu-ţi aminteşti că ai discernut deja suficient ce deosebire există între grămătic şi muzician, când eu îţi spusesem că nu deţin cunoaşterea silabelor lungi şi scurte, care e predată de grămătici: decât dacă, poate, îmi permiţi să înfăţişez acest ritm nu prin vorbe, ci printr-o anume bătaie, căci nu neg că se poate să am judecata urechilor întru moderarea momentelor timpilor; ce silabă trebuie însă alungită sau scurtată, ceea ce-i statornicit în autoritate, nu ştiu absolut deloc. **M.:** Mărturisesc că, aşa precum zici, l-am discernut noi pe grămătic de muzician şi că tu ţi-ai recunoscut neştiinţa în acest domeniu. Dreptaceea, primeşte de la mine acest gen de exemplu: *Ago celeriter agile quod ago tibi quod anima velit*[166]. **D.:** O am pe asta.

6. **M.:** Asta deci repetând-o de câte ori îţi place, vei realiza lungimea câtă o voieşti a acestui ritm, deşi aceste zece picioare-s suficiente ca exemplu. Dar caut să aflu ce anume vei răspunde, dacă cineva îţi va spune că acest ritm consistă nu din picioare pyrrhice, ci din proceleusmatice? **D.:** Ignor cu totul, căci, unde-s zece pyrrhice, măsor cinci proceleusmatice, şi-i cu atât mai mare-ndoiala prin faptul că ne-nvârtim în jurul unui ritm care, c-un cuvânt, curge perpetuu. Căci unsprezece pyrrhici sau treisprezece, şi până unde vrei de număr impar, nu pot avea integru numărul proceleusmaticilor. Dacă ar fi, aşadar, un fine cert în acest ritm de care e vorba aci, am putea zice măcar că el curge mai degrabă în pyrrhic decât în proceleusmatic, unde nu s-ar afla întregi proceleusmaticii: acum însă şi însuşi infinitul ne conturbă nouă judecata, şi şi atunci când ni se propun unele picioare, dar de număr par, precum acestea sunt zece. **M.:** Dar nici ceea ce ţi s-a părut despre însuşi numărul impar de pyrrhici nu ţi s-a părut destul de limpede. Ce, într-adevăr, dacă, prin unsprezece picioare pyrrhice propuse, s-ar zice că ritmul are cinci

enim si undecim propositis pedibus pyrrhichiis dicatur rhythmus quinque habere proceleumaticos et semipedem? numquid resisti potest, cum multos inveniamus versus claudi semipede? *D.* Jam dixi me nescire quid de hac re dici possit. *M.* Num etiam illud nescis, proceleumatico priorem esse pyrrhichium? siquidem duobus pyrrhichiis proceleumaticus confit; sicut prius est unum quam duo, et duo quam quatuor, ita proceleumatico prior est pyrrhichius. *D.* Verissimum est. *M.* Cum ergo in hanc ambiguitatem incidimus, ut possit in rhythmo et pyrrhichius metiri et proceleumaticus, cui principatum daturi sumus? priori, ex quo iste constat; an posteriori, ex quo ille non constat? *D.* **[Col. 1119]** Nemo dubitabit priori esse dandum. *M.* Quid ergo dubitas de hac re consultus respondere, pyrrhichium potius quam proceleumaticum istum rhythmum esse nuncupandum? *D.* Jam omnino non dubito: pudet tam manifestam rationem non me cito animadvertisse.

IV. – *Rhythmus continuus.*

7. *M.* Videsne illud etiam ista ratione cogi, ut quidam pedes sint, qui rhythmum continuare non possint? Nam quod de proceleumatico inventum est, cui tollit pyrrhichius principatum, hoc et de diiambo et de dichorio et de dispondeo inventum puto: nisi tibi aliud videtur. *D.* Quid mihi aliud videri potest, cum probata illa ratione hoc quod sequitur improbare non possim? M. Vide etiam ista, et compara ac judica. Nam videtur, cum tale incertum evenit, plausu potius debere discerni quo pede curratur: ut si pyrrhichio velis currere, unum tibi tempus levandum, unum ponendum sit; si proceleumatico, duo et duo: ita et pes apparebit, et nullus pedum erit a rhythmi continuatione seclusus. *D.* Huic magis faveo sententiae, quae nullum pedem ab hac contextione esse immunem sinit. *M.* Recte facis, et quo magis hoc approbes, considera de tribracho pede quid respondere possimus, si nihilominus quisque contendat non pyrrhichio aut proceleumatico istum rhythmum, sed tribracho currere. *D.* Video judicium ad

proceleusmatici şi un semipicior, se poate oare respinge, când aflăm că multe versuri se-ncheie cu semipicior? **D.:** Am zis deja că nu ştiu ce s-ar putea spune despre acest fapt. **M.:** Nu ştii oare nici măcar faptul că pyrrhicul este înaintaşul proceleusmaticului, dat fiind că proceleusmaticul se compune din doi pyrrhici; precum mai dinainte este unu decât doi, doi decât patru, aşa pyrrhicul este mai înaintea proceleusmaticului? **D.:** E-atotadevărat. **M.:** Cum am căzut deci în această ambiguitate, întrucât pot fi numărați în ritm şi pyrrhicul, şi proceleusmaticul, cui avem să-i dăm întâietate: înaintaşului, dintru care consistă urmaşul, sau urmaşului, dintru care nu consistă înaintaşul? **D.:** Nimenea nu se va-ndoi că trebuie dată înaintaşului. **M.:** De ce, aşadar, consultat despre acest fapt, mai stai la-ndoială să răspunzi că acest ritm trebuie numit pyrrhic mai degrabă decât proceleusmatic? **D.:** Nu mai stau absolut deloc la-ndoială: mi-e ruşine că n-am băgat de seamă mai repede o-atât de-nvederată raţiune.

IV. – *Ritmul continuu.*

7. **M.:** Vezi oare chiar şi faptul că prin această raţiune se impune că sunt anumite picioare care nu pot face continuu ritmul? Căci ceea ce s-a aflat despre proceleusmatic, căruia-i ia pyrrhicul întâietatea, asta o socot aflată şi despre diiamb, şi despre dicoreu, şi despre dispondeu: doar dacă nu ţi se pare ţie alta. **D.:** Ce alta mi se poate părea o dată ce, probată fiind aceea prin raţiune, nu o pot improba pe asta ce rezultă logic? **M.:** Mai vezi-le şi pe astea şi compară şi judecă. Căci, când se-ntâmplă ceva de-acest fel incert, se pare că trebuie discernut, mai degrabă, prin bătaie, în ce picior curge, precum, dacă ai vrea să curgă în pyrrhic, un timp ţi-e de ridicat, unul de coborât; dacă în proceleusmatic, doi şi doi: aşa va apărea şi piciorul, şi nici un picior nu va fi fost oprit de la continuarea ritmului. **D.:** Sunt mai mult de partea acestei sentinţe care îngăduie ca nici un picior să nu fie scutit de această întreţesere. **M.:** Bine faci, şi, ca să aprobi cu atât mai mult asta, consideră ce putem răspunde despre piciorul tribrach dacă, nu mai puţin, cineva susţine cu tărie că acest ritm curge nu-n pyrrhic sau proceleusmatic, ci-n

plausum illum esse revocandum, ut si unum tempus est in levatione, duo in positione, id est, una et duae syllabae; aut contra duae in levatione, una in posițione; tribrachus rhythmus esse dicatur.

8. *M.* Recte intelligis. Quamobrem jam dic mihi utrum spondeus pes pyrrhichio rhythmo possit adjungi. *D.* Nullo modo: non enim continuabitur plausus aequalis; cum levatio et positio in pyrrhichio singula, in spondeo vero bina tempora teneant. *M.* Potest ergo proceleumatico adjungi. *D.* Potest. *M.* Quid cum ei adjungitur? interrogati utrum rhythmus proceleumaticus an spondiacus sit, quid respondebimus? *D.* Quid censes, nisi spondeo dandum esse principatum? Cum enim plausu ista controversia non dijudicetur, nam in utroque bina levamus ac ponimns tempora; quid aliud restat, nisi ut ille regnet qui in ipso pedum ordine prior est? *M.* Rationem te secutum esse satis approbo; et vides, ut arbitror, quid sequatur. *D.* Quid tandem? *M.* Quid putas, nisi proceleumatico rhythmo nullum alium pedem posse misceri? quoniam quisquis miscebitur totidem temporum, non enim aliter potest misceri, in eum rhythmi nomen transferatur necesse est. Omnes enim priores illo sunt, qui totidem temporibus constant. Et quoniam iis qui priores inventi fuerint, cogit nos ratio, quam vidisti principatum dare, id est, ex eo rhythmum nuncupare; non erit jam proceleumaticus rhythmus, aliquo alio [**Col. 1120**] quatuor temporum mixto, sed spondiacus aut dactylicus aut anapaesticus. Amphibrachum enim ab istorum copulatione numerorum recte remotum esse convenit. *D.* Fateor ita esse.

9. *M.* Nunc ergo ex ordine considera iambicum rhythmum, quoniam pyrrhichium et proceleumaticum, qui duplicato pyrrhichio gignitur, satis discussimus. Quare dicas velim huic quem censes admiscendum pedem, ut iambicus rhythmus suum nomen obtineat. *D.* Quem, nisi tribrachum, qui et temporibus et plausu congruit; et quia posterior est, regno pollere non potest? Nam chorius est quidem posterior, et totidem temporum, sed non eodem modo plauditur. *M.*

tribrach. **D.:** Văd că judecata trebuie rechemată la bătaia aceea ca, dacă-i un timp în levaţiune, doi în posiţiune[167], adică una şi două silabe sau, dimpotrivă, două în levaţiune, una în posiţiune, să se zică cum că ritmul este tribrach.

8. **M.:** Drept înţelegi. Dreptaceea, mai spune-mi dacă piciorul spondeu i se poate uni ritmului pyrrhic? **D.:** În nici un chip; căci nu se va continua bătaia egală, cum levaţiunea şi posiţiunea, în pyrrhic, ţin câte un timp, în spondeu însă, câte doi. **M.:** I se poate deci uni proceleusmaticului. **D.:** I se poate. **M.:** Ce, când i se uneşte lui, întrebaţi dacă ritmul este proceleusmatic sau spondaic, ce vom răspunde? **D.:** Ce gândeşti, decât că-i e de dat spondeului principatul? Cum, într-adevăr, această controversă nu poate fi dejudecată prin bătaie, căci în amândouă ridicăm şi coborâm câte doi timpi, ce alta rămâne decât numai să împărătească acela care are întâietatea în însăşi ordinea picioarelor? **M.:** Aprob întru totul că tu ai urmat raţiunea; şi vezi, cum socot, ce urmează. **D.:** Ce, totuşi? **M.:** Ce crezi, decât numai că nici un alt picior nu poate să se amestece cu ritmul proceleusmatic, căci oricare, de tot atâţia timpi, îi va fi amestecat, căci altfel nu i se poate amesteca, e necesar să treacă asupra lui numele ritmului. Căci toate, câte consistă din tot atâţia timpi, îi sunt acestuia înaintaşe. Şi, fiindcă raţiunea, pe care ai văzut-o, ne constrânge să le dăm principatul acelora, care vor fi fost găsiţi înaintaşi, adică de acolo să fie numit ritmul, unit cu oricare altul de patru timpi, ritmul nu va mai fi proceleusmatic, ci spondaic sau dactilic sau anapestic. Căci s-a convenit că amphibrachul a fost pe drept îndepărtat de la unirea acestor ritmuri. **D.:** Recunosc că aşa-i.

9. **M.:** Ia deci acum şi analizează, în ordine, ritmul iambic, căci pyrrhicul şi proceleusmaticul, care se naşte din duplicarea pyrrhicului, le-am discutat îndesaţ. Dreptaceea, aş vrea să spui pe care picior îl crezi de amestecat cu acesta, ca ritmul iambic să-şi păstreze numele său. **D.:** Pe care, dacă nu pe tribrach care-i congruu şi prin timpi, şi prin bătaie: şi, fiindcă-i posterior, nu poate prevala asupra domniei? Căci coreul este, de asemenea, posterior şi de tot atâţia timpi, dar nu se bate-n acelaşi mod. **M.:** Haide, vezi acum

Age, jam vide rhythmum trochaicum, et ad eadem de hoc quoque responde. *D.* Idem respondeo: nam potest et huic non solum spatio temporis, sed plausu etiam concinere tribrachus. Cavendum autem iambum quis non videat? qui etiam si aequaliter plauderetur, principatum tamen mixtus auferret. *M.* Quid? spondiaco rhythmo quem tandem copulabimus pedem? *D.* Sane in hoc largissima copia est: nam et dactylum et anapaestum et proceleumaticum nulla imparilitate temporum, nulla claudicatione plausus, nulla principatus ademptione impediente, huic video misceri posse.

10. *M.* Video jam te facile posse caetera ordine persequi: quocirca remota interrogatione mea, vel potius tanquam de omnibus interrogatus responde breviter, dilucideque quantum potes, quomodo singuli qui restant pedes, aliis legitime immixtis, obtineant suum nomen in rhythmo. *D.* Faciam: neque enim ullius negotii est, tanta rationum luce praemissa. Nam tribracho nullus miscebitur; omnes enim priores sunt, qui ei sunt temporibus pares. Dactylo anapaestus potest; nam et est posterior, et tempore ac plausu currit aequaliter: utrique autem proceleumaticus eadem scilicet ratione copulatur. Jam bacchio creticus, et de paeonibus primus, secundus et quartus misceri possunt. Porro ipsi cretico, omnes qui post illum sunt quinque temporum pedes jure miscentur, sed non omnes eadem divisione. Alii namque ad duo et tria, alii ad tria et duo tempora dividuntur. Iste autem creticus utroque modo dividi potest, quia media brevis cuilibet parti tribuitur. Palimbacchius autem, quia ejus divisio a duobus temporibus incipiens, in tria desinit, congruos et copulabiles habet paeones omnes, praeter secundum. Molossus de trisyllabis restat, a quo primo incipiunt sex temporum pedes, qui omnes eidem conjungi possunt, partim propter simpli duplique rationem; partim propter illam quam nobis plausus ostendit, partitionem longae syllabae, quae singula tempora parti utrique concedit, quia in senario numero par lateribus medium est. Ob quam causam et molossus, et ambo ionici non solum in simplum et duplum, sed etiam in aequas partes per terna tempora feriuntur. Hinc

ritmul trohaic şi răspunde la tot aceeaşi şi despre el. **D.:** Răspund la fel: căci tribrachul poate cânta şi dimpreună cu acesta nu numai în spaţiul timpilor, ci chiar şi-n bătaie. Cine n-o vede însă că-i de temut iambul, care, chiar dacă ar fi egal bătut, ar lua totuşi, amestecat, principatul. **M.:** Ce, ritmului spondaic pe care picior i-l vom uni, până la urmă? **D.:** De bună seamă, în asta posibilitatea-i cât se poate de largă: căci văd că acestuia i se pot amesteca, neîmpiedicându-ne nici un fel de impari(li)tate a timpilor, nici un fel de şchiopătare a bătăii, nici un fel de acaparare a principatului, şi dactilul, şi anapestul, şi proceleusmaticul.

10. **M.:** Văd că, de-acum, tu le poţi uşor urma,-n ordine, pe celelalte; dreptaceea, lăsând de-o parte întrebarea mea sau, mai degrabă, ca şi întrebat despre toate, răspunde pe scurt şi lămureşte, pe cât poţi, în ce chip picioarele care au mai rămas, amestecate legitim cu altele, obţin, fiecare în parte, numele loruşi în ritm[168]. **D.:** O voi face: şi,-ntr-adevăr, nu-i nici o greutate, cu atâta lumină a raţionamentelor înfăţişată. Căci tribrachului nu i se va contopi nici unul: căci toate, care-i sunt lui pare, îi sunt înaintaşi. Dactilului i se poate anapestul, căci îi e şi posterior, şi şi curge-n timp şi-n bătaie, egal: amândurora însă proceleusmaticul li se uneşte, vezi bine, prin aceeaşi raţiune. Acum, bacchiului i se pot contopi creticul şi, dintre peoni, primul, al doilea şi al patrulea. Apoi, creticului însuşi i se contopesc, pe drept, toate picioarele de cinci timpi, care sunt după el, dar nu toate prin aceeaşi diviziune. Căci unele se divid în doi şi trei, altele, în trei şi doi timpi. El însă, creticul, se poate divide în ambele moduri, fiindcă scurta medie i se atribuie oricărei părţi. Palimbacchiul însă, fiindcă divizunea lui, începătoare de la doi timpi, sfârşeşte în trei, are congrui şi copulabili toţi peonii, în afara secundului. Dintre trisilabice rămâne molosul, primul de la care încep picioarele de şase timpi, care, toate, i se pot uni acestuia, parte din cauza raţiunii simplului şi dublului, parte din cauza acelei împărţiri, pe care bătaia ne-o arată, a silabei lungi, care concede câte un timp amânduror părţilor, fiindcă în numărul senar mediul este par laturilor. Din care cauză şi molosul, şi ambii ionici sunt bătuţi nu numai în simplu şi dublu, ci chiar şi în părţile egale prin câte trei timpi. De-aci se face ca, în continuare,

efficitur ut deinceps omnibus sex temporum pedibus, omnes totidem [**Col. 1121**] temporum posteriores copulari queant; solusque antispastus, qui nullum sibi velit misceri, remaneat. Hos consequuntur quatuor epitriti, quorum primus admittit secundum, secundus nullum, tertius quartum, quartus nullum. Restat dispondeus, rhythmum solus etiam ipse facturus, quia nec posteriorem quemquam invenit, nec aequalem. Itaque omnium pedum octo sunt, qui nullo alio mixto rhythmum faciunt: pyrrhichius, tribrachus, proceleumaticus, paeon quartus, antispastus, epitritus secundus, et quartus, et dispondeus: reliqui eos, qui se posteriores sunt, copulari sibi patiuntur, ita ut rhythmi nomen obtineant, etiamsi pauciores in ea serie numerentur. Hoc est, ut opinor, satis a me quod voluisti, explicatum atque digestum: tuum est jam videre quod restat.

V. - *An sint pedes supra syllabas quatuor.*

11. *M.* Imo mecum etiam tuum: ambo enim quaerimus. Sed quid tandem restare arbitraris, quod ad rhythmum attinet? Nonne illud considerandum est utrum aliqua dimensio pedis, quamvis octo tempora non excedat, quae dispondeus obtinet, excedat tamen numerum quatuor syllabarum? *D.* Quare, quaeso? *M.* Imo tu, quare me potius quam teipsum rogas? An tibi non videtur sine ulla fraude vel offensione aurium, sive quod ad plausum ac divisionem pedum, sive quod ad spatium temporis pertinet, pro una longa syllaba duas posse poni breves? *D.* Quis hoc negaverit? *M.* Hinc ergo est, quod pro iambo vel chorio tribrachum ponimus, et pro spondeo dactylum vel anapaestum vel proceleumaticum, cum vel pro secunda ejus, vel pro prima duas breves ponimus, vel quatuor pro utraque. *D.* Assentior. *M.* Fac igitur hoc idem in ionico quolibet, vel alio quopiam quadrisyllabo sex temporum pede, et pro una ejus quacumque longa duas breves constitue. Num quidquam mensurae deperit, aut plausui resistit? *D.* Nihil omnino. *M.* Considera ergo quot syllabae fiunt. *D.* Quinque fieri video. *M.* Vides certe posse quatuor syllabarum numerum excedi.

tuturor picioarelor de şase timpi să li se poată uni toate picioarele de tot atâţia timpi; şi ar rămâne singur anapestul, care n-ar vrea să se amestece nici unul cu sine. Pe acestea le urmează cele patru epitrite, dintre care primul îl admite pe secund, secundul, pe nici unul, al treilea, pe al patrulea, al patrulea, pe nici unul. Rămâne dispondeul, care va face chiar şi el însuşi singur ritmul, fiindcă nu-l află pe nici unul nici posterior, nici egal. Şi, aşa, dintre toate picioarele, sunt opt care fac ritmul, neamestecându-se cu nici un altul: pyrrhicul, tribrachul, proceleusmaticul, peonul al patrulea, antispastul, epitriţii secundul şi al patrulea şi dispondeul; cei rămaşi suferă să li se unească cei ce le sunt posteriori, astfel încât, chiar dacă în acea serie se numără mai puţintei, să dobândească ei numele ritmului. Asta-i, precum socot, ceea ce ai voit, îndesaţ explicat şi clasificat de către mine: pe tine te priveşte de-acum să vezi ceea ce a mai rămas.

V. - *Dacă există picioare de mai mult de patru silabe.*

11. **M.:** Ba dimpotrivă, dimpreună cu mine, chiar şi pe tine, căci amândoi căutăm. Dar ce socoţi, la urma urmei, că mai rămâne, atât cât ţine de ritm? Nu-i oare de analizat dacă nu cumva vreo dimensiune anume a piciorului, chiar dacă nu excede opt timpi, pe care-i obţine dispondeul, excede totuşi numărul patru al silabelor? **D.:** De ce, rogu-te? **M.:** Ba de ce mă rogi tu pe mine, mai degrabă decât pe tine însuţi? Sau nu ţi se pare că, fără nici o fraudă sau ofensiune a urechilor, nici în privinţa bătăii şi diviziunii picioarelor, nici într-a spaţiului timpului, pot fi expuse două silabe scurte în locul unei silabe lungi? **D.:** Cine o va fi negat pe asta? **M.:** De-aci se face că în locul iambului sau coreului punem tribrachul, şi în locul spondeului, dactilul sau anapestul sau proceleusmaticul, când fie în locul secundei lui, fie în locul primei, punem două scurte, sau patru, în locul amândurora. **D.:** Asimt. **M.:** Închipuie-ţi-o deci pe asta întocmai în oricare ionic sau în oricare alt picior cvadrisilabic de şase timpi, şi, în locul oricărei uneia lungi, constituie două scurte. Pierde-se oare ceva din măsură sau opune-se bătăii? **D.:** Absolut nimic. **M.:** Socoteşte deci câte silabe s-au făcut. **D.:** Văd că s-au făcut cinci. **M.:** Vezi, desigur, că poate fi depăşit numărul patru al silabelor. **D.:** Văd, bineînţeles. **M.:** Ce, dacă-n

D. Video sane. *M.* Quid, si pro duabus, quae ibi sunt longae, quatuor breves posueris? nonne in uno pede sex syllabas necesse est metiri? **[Col. 1122]** *D.* Ita est. *M.* Quid, si cujuslibet epitriti omnes longas solvas in breves? num etiam de septem syllabis dubitandum est? *D.* Nullo modo. *M.* Quid ipse dispondeus? nonne octo efficit, cum pro omnibus longis binas breves locamus? *D.* Verissimum est.

12. *M.* Quae igitur ratio est, qua cogimur et tam multarum syllabarum metiri pedes, et pedem qui adhibetur ad numeros, non excedere quatuor syllabas, ante tractatis rationibus confitemur? nonne tibi videntur inter se ista pugnare? *D.* Imo maxime, et quomodo istud pacari possit, ignoro. *M.* Etiam hoc facile est, si te ipsum rursum interroges, utrum rationabiliter inter nos paulo ante constiterit, ideo pyrrhichium, et proceleumaticum plausu debere dijudicari atque discerni, ne sit ullus pes legitimae divisionis, qui rhythmum non faciat, id est, ut ex eo rhythmus nominetur. *D.* Hoc vero memini, et non invenio cur mihi placuisse poeniteat: sed quorsum ista? *M.* Quia scilicet hi omnes pedes quaternarum syllabarum, excepto amphibracho, rhythmum faciunt, id est, principatum in rhythmo tenent, eumque usu et nomine efficiunt: illi vero qui plures quam quatuor syllabas habent, multi quidem pro his poni possunt; sed ipsi per se rhythmum facere, ac rhythmi nomen obtinere non possunt: et ideo ne pedes quidem istos appellandos putaverim. Quamobrem repugnantia illa quae nos movebat, jam, ut opinor, composita est et sopita, quandoquidem licet et plures syllabas quam quatuor pro aliquo pede ponere, et pedem tamen non appellare, nisi eum quo rhythmus efficiatur. Oportebat enim pedi constitui aliquem modum progressionis in syllabis. Is autem modus constitui optime potuit, qui de ipsa numerorum ratione translatus in quaternario constitit. Itaque longarum syllabarum quatuor pes esse potuit. Cum autem pro eo breves octo constituimus, quoniam tantum spatii habent in tempore, pro altero poni possunt. Quia vero legitimam progressionem, id est quaternarium numerum excedunt, pro se ipsi poni, et

locul a două, ce-s acolo lungi, voi fi pus patru scurte, nu-i oare necesar să fie numărate într-un singur picior şase silabe? **D.:** Aşa-i. **M.:** Ce, dacă indiferent cărui epitrit i le vei dezlega pe toate lungile-n scurte, mai e oare de stat la-ndoială asupra celor şapte silabe chiar? **D.:** Cu nici un chip. **M.:** Ce, dispondeul însuşi nu face oare opt, când, în locul tuturor lungilor, punem câte două scurte? **D.:** E-atotadevărat.

12. **M.:** Care-i deci raţiunea prin care suntem constrânşi şi să măsurăm picioare de-atât de multe silabe, şi să recunoaştem, prin raţionamentele tratate mai înainte, că piciorul care-i admis la ritmuri nu depăşeşte patru silabe: nu ţi se pare oare că acestea se luptă-ndesine? **D.:** Ba cât se poate de mult, şi ignor cum s-ar putea-mpăca asta. **M.:** Chiar şi asta-i uşor, cu condiţia să te-ntrebi iarăşi pe tine însuţi dacă mai înainte s-a stabilit raţional între noi că pyrrhicul şi proceleusmaticul trebuie dejudecaţi şi discernuţi prin bătaie, ca să nu fie vreun picior de dimensiune legitimă care să nu facă ritmul, adică ritmul să fie numit de la acesta. **D.:** Mi-amintesc, într-adevăr, asta şi nu găsesc de ce să-mi fie ruşine că mi-a plăcut. Dar în ce scop asta? **M.:** Pentru că, într-un cuvânt, toate aceste picioare de patru silabe, cu excepţia amphibrachului, fac ritmul, deţin, adică, principatul în ritm şi-l săvârşesc prin uz şi cu numele: acelea însă care au mai mult de patru silabe, multe într-adevăr pot fi puse în locul celorlalte; dar ele însele nu pot, prin sine, să facă ritmul sau să obţină numele ritmului: şi, desigur, de aceea vom fi socotit că ele nu-s de numit nici picioare. Dreptaceea, acea repugnanţă care ne tulbura a fost acum, precum socot, potolită şi adormită, din moment ce e posibil şi să se pună mai multe silabe decât patru în locul unui picior anume, şi nici să nu se numească totuşi picior decât numai acela din care se produce ritmul. Se cuvenea, într-adevăr, să i se constituie piciorului un mod anume al progresiunii în silabe. Acesta a putut fi însă optim constituit mod care, trecut din însăşi raţiunea numerelor, s-a constituit în quaternar. Şi aşa piciorul a putut fi de patru silabe lungi. Cum însă în locul lui constituim opt scurte, pot fi puse în locul altuia, fiindcă au tot atâta spaţiu în timp. Fiindcă depăşesc, într-adevăr, legitima progresiune, adică numărul quaternar, sunt prohibite nu prin simţul urechilor, ci prin legea disciplinei, să se

rhythmum gignere non sensu aurium, sed disciplinae lege prohibentur. Nisi contradicere aliquid paras.

13. *D.* Paro sane, et jam faciam. Nam quid impediebat usque ad octonarium numerum syllabarum progredi pedem, cum eumdem numerum ad rhythmum admitti posse videamus? Neque enim me movet, quod pro alio dicis admitti: imo hoc me magis admonet quaerere, vel potius queri, quod non etiam suo nomine admittitur qui pro alio potest. *M.* Non mirum est, quod hic falleris; sed facilis explicatio veri est. Nam ut omittam tanta quae pro quaternario numero jam ante disputata sunt, cur usque ad illum fieri debeat progressio syllabarum; fac me jam cessisse tibi et consensisse usque in octo syllabas pedis debere longitudinem porrigi: num resistere poteris esse jam posse octo longarum syllabarum pedem? Certe enim ad quem numerum syllabarum pervenit pes, non solus ad eum pervenit qui brevibus, sed **[Col. 1123]** etiam qui longis syllabis constat. Quo fit ut adhibita rursus ea lege, quae abrogari non potest, qua duas breves pro una longa poni licet, ad sexdecim syllabas pertendamus. Ubi si rursus pedis incrementum statuere volueris, in triginta duas breves proficiscimur: huc quoque ratio tua pedem te compellit adducere, et rursus lex illa duplum numerum brevium pro longis locare: atque ita nullus constituetur modus. *D.* Jam cedo rationi, qua usque ad quaternarium syllabarum numerum promovemus pedem. Pro his autem legitimis pedibus poni oportere pedes plurium syllabarum, dum breves duae unius longae locum occupant non recuso.

VI. – *Pedes quatuor syllabis longiores rhythmum suo nomine facere nequeunt.*

14. *M.* Facile est ergo te etiam illud videre atque concedere, alios pedes esse pro his, penes quos rhythmi est principatus, alios qui cum his collocantur. Nam ubi pro longis singulis geminantur breves, pro eo qui rhythmum obtinet, alium locamus; velut pro iambo vel trochaeo tribachum, aut pro spondeo dactylum aut anapaestum aut

pună în locul lui însuşi şi să nască ritmul. Doar dacă nu pregăteşti ceva de obiectat.

13. **D.:** Pregătesc, bineînţeles, şi o voi face. Căci ce împiedica, anume, ca piciorul să înainteze până la numărul octonar de silabe, când vedem că acelaşi număr poate fi admis la ritm? Şi nu mă mişcă,-ntr-adevăr, că zici că se admite-n locul altuia: ba dimpotrivă, asta mă-ndeamnă să-ntreb sau mai degrabă să mă plâng că nu-i admis chiar şi-n numele său cel ce-i în putere-n numele altuia. **M.:** Nu-i de mirare că te-nşeli aici; dar explicaţia adevăratului fapt e uşoară. Căci, ca să le omit pe atât de multele, care au mai fost înainte discutate în favoarea numărului quaternar, de ce anume trebuie să fie până la el progresiunea silabelor; închipuieşte-ţi că eu ţi-am cedat deja şi am consimţit că lungimea piciorului se cuvine să se-ntindă până la opt silabe: te vei putea oare opune că piciorul poate fi, de-acum, de opt silabe lungi? Căci, în mod sigur, la care număr de silabe ajunge piciorul, nu ajunge numai la acela care consistă din silabe scurte, ci chiar şi la acela care consistă din lungi. De unde se face ca, aplicând iarăşi acea lege, care nu poate fi abrogată, prin care se permite să fie puse două scurte pentru una lungă, să ne-ntindem la şaisprezece silabe. Unde, dacă iarăşi vei fi voit să statuezi creşterea, trecem la treizeci şi două scurte: aici chiar acţiunea ta te-mpinge s-aduci piciorul şi, iarăşi, legea aceea, să pui dublul număr de scurte în locul lungilor: şi aşa nu se va constitui nici un mod. **D.:** Cedez, de-acum, raţiunii prin care să promovăm piciorul până la numărul quaternar de silabe. Nu recuz însă că în locul acestor picioare se cuvine să fie puse picioarele de mai multe silabe, cât timp două scurte ocupă locul uneia lungi.

VI. – *Picioarele mai lungi de patru silabe nu pot face cu numele lor ritmul.*

14. **M.:** E uşor deci ca tu să vezi şi să concezi chiar şi faptul că unele picioare sunt în locul celor în puterea cărora-i principatul ritmului, altele, care se-mpreună cu acestea. Căci unde în locul fiecărei lungi în parte se-ngemănează scurtele, îl punem pe altul în locul celui ce are în stăpânire ritmul; precum tribrachul în locul iambului sau troheului sau, în locul spondeului, dactilul sau

proceleumaticum. Ubi vero non idem fit, non pro eo, sed cum eo ponitur quisquis miscetur inferiorum; ut cum dactylo anapaestus, cum ionico vero utrolibet diiambus vel dichorius; et reliqui similiter suo jure cum caeteris. An parum tibi dilucidum, vel falsum videtur? *D.* Jam intelligo. *M.* Responde ergo utrum illi qui pro aliis ponuntur, possint etiam ipsi per se facere rhythmum. *D.* Possunt. *M.* Omnesne? *D.* Omnes. *M.* Ergo et quinque syllabarum pes potest suo nomine rhythmum facere, quia pro bacchio vel cretico vel quolibet paeone poni potest. *D.* Non potest quidem; sed jam istum non vocamus pedem, si progressionis illius usque ad quaternarium numerum satis memini. Ego autem cum omnes posse respondi, pedes utique posse respondi. *M.* Laudo etiam in nomine retinendo diligentiam et vigilantiam tuam. Sed scias multis visum esse etiam senarum syllabarum pedes nuncupandos; sed amplius, quod sciam, nemini placuit. Et illi quibus hoc placuit, negaverunt ad rhythmum, aut ad metrum per se gignendum tam longos pedes adhiberi oportere. Itaque ne nomina quidem his indiderunt. Quocirca verissimus est ille progressionis modus, qui usque ad quatuor syllabas pervenit; quandoquidem hi omnes pedes, quibus divisis duo fieri non possunt, conjuncti pedem facere potuerunt: et ita qui in sextam syllabam usque progressi sunt, nomen tantum pedis in eos, qui quartam excesserunt, transferre ausi sunt; ad principatum vero, qui est in rhythmis et metris, nullo modo eos aspirare siverunt. Sed cum pro longis breves duplicantur, etiam ad septimam atque octavam, ut jam ostendit ratio, syllabam pervenitur; ad quem numerum nemo tetendit pedem. Sed quoniam video constare inter nos quemlibet plurium quam quatuor syllabarum, cum pro **[Col. 1124]** longa duas breves ponimus, non cum his legitimis pedibus, sed pro his posse poni, neque per seipsos rhythmum creare, ne in infinitum eat quod ratione finiendum est, satisque jam inter nos de rhythmo existimo disputatum; transeamus ad metra, si placet. *D.* Placet vero.

anapestul sau proceleusmaticul. Unde însă nu se-ntâmplă la fel, se pune nu-n locul lui, ci-mpreună cu el, oricare se amestecă dintre cele inferioare: precum cu dactilul anapestul, cu oricare dintre cei doi ionici însă diiambul sau dicoreul, şi cele ce-au rămas, la fel, după legea lor, cu celelalte. Sau ţi se pare puţin limpede sau fals? **D.:** Acum înţeleg. **M.:** Răspunde deci dacă cele ce-s puse în locul altora ar putea face chiar şi ele însele prin sine ritmul. **D.:** Pot. **M.:** Toate, oare? **D.:** Toate. **M.:** Deci, şi piciorul de cinci silabe poate să facă în numele său ritmul, fiindcă poate fi pus în locul bacchiului ori creticului ori oricărui peon. **D.:** Nu poate, bineînţeles; dar pe acesta nu-l mai numim picior, dacă-mi amintesc îndeajuns de progresiunea aceluia până la quaternar. Eu însă, când am răspuns că toate pot, picioarele am răspuns, vezi bine, că pot. **M.:** Laud diligenţa ta şi vigilenţa de a reţine până şi numele. Dar să ştii că multora li s-a părut că-s de numit picioare chiar şi cele de şase silabe, dar mai amplu, pe cât ştiu, nu i-a plăcut nimănui. Iar aceia cărora le-a plăcut asta au negat că se cuvine să fie admise atât de lungi picioare spre a naşte ritmul sau metrul prin sine însele. Şi aşa nici nu le-au dat, bineînţeles, nume de la acestea. Dreptaceea, e-atotadevărat acel mod al progresinii care ajunge până la patru silabe, din moment ce toate aceste picioare, care, divizate, nu pot deveni două, coniuncte au putut face piciorul; şi aşa, cei care-au întins până la silaba a şasea, au îndrăznit să transfere numai numele piciorului în cele care au depăşit-o pe a patra; la principatul însă care este în ritmuri şi metre nu au îngăduit, în nici un chip, ca ele să aspire. Dar, cum în locul lungilor scurtele se duplică, se ajunge, aşa cum ne-a-nvederat raţiunea, până la silaba a şaptea şi a opta; număr până la care nimeni nu a întins piciorul. Dar, fiindcă văd că s-a stabilit între noi că, ori de câte ori în locul lungii punem două scurte, nici unul de mai mult de patru silabe nu poate fi pus *cu*, ci *în locul* acestor picioare legitime, şi că nici nu creează prin sine însele ritmul, să nu meargă la infinit ceea ce prin raţiune trebuie să se sfârşească, şi socot că s-a disputat, de-acum, îndeajuns între noi despre ritm; să trecem la metre, de-ţi place. **D.:** Îmi place,-ntr-adevăr.

VII. - *De metro quibus et quot minimum constituatur pedibus.*

15. *M.* Dic igitur, metrumne arbitreris pedibus fieri, an pedes metro. *D.* Non intelligo. *M.* Pedesne conjuncti metrum creant, an metris conjunctis pedes creantur? *D.* Scio jam quid dicas, et conjunctis pedibus metrum fieri puto. *M.* Cur tandem id putas? *D.* Quia inter rhythmum et metrum hoc interesse dixisti, quod in rhythmo contextio pedum nullum certum habet finem, in metro vero habet: ita ista pedum contextio et rhythmi et metri esse intelligitur; sed ibi infinita, hic autem finita constat. *M.* Ergo unus pes metrum non est. *D.* Non utique. *M.* Quid unus pes et semipes? *D.* Ne hoc quidem. *M.* Quare? an quia metrum pedibus confit, nec utique possunt dici pedes, ubi minus quam duo sunt? *D.* Ita est. *M.* Inspiciamus igitur metra illa quae a me paulo ante commemorata sunt, et videamus quibus pedibus constent: non enim te in hoc genere animadvertendo rudem esse adhuc decet. Ea sunt autem:

Ite igitur, Camoenae
Fonticolae puellae,
Quae canitis sub antris
Mellifluos sonores.

Satis haec esse ad id quod intendimus puto: tu jam metire ista, et quos habeant pedes renuntia. *D.* Omnino non possum: eos enim metiendos puto, qui sibi legitime copulari queunt; nec valeo me hinc expedire. Si enim primum chorium fecero, sequitur iambus, qui temporibus par est, sed non similiter plauditur: si dactylum, non sequitur alius qui ei saltem temporibus coaequetur: si choriambum, eadem difficultas est; quod enim restat, nec temporibus cum eo, nec plausu convenit. Quare aut hoc metrum non est, aut falsum est quod inter nos de pedum copulatione dissertum est: nam quid aliud dicam non invenio.

16. *M.* Metrum quidem esse et eo quod plus est quam pes, certumque finem habet, et ipsarum aurium judicio convincitur. Non enim tam suavi sonaret aequalitate, aut motu tam concinno plauderetur, si non inesset in illo

VII. - *Din care şi din minimum câte picioare se constituie metrul.*

15. **M.:** Spune, aşadar, socoţi oare că metrul se face din picioare sau picioarele, din metru? **D.:** Nu-nţeleg. **M.:** Picioarele coniuncte creează oare metrul sau picioarele-s create din metre coniuncte? **D.:** Ştiu acum ce zici, şi socot că metrul se face din picioare coniuncte. **M.:** La urma urmei, de ce socoţi asta? **D.:** Fiindcă ai zis că între ritm şi metru deosebirea consistă în faptul că, în ritm, împletirea picioarelor n-are nici un fine cert, în metru însă are: aşa, această-mpletire a picioarelor se-nţelege că este şi a ritmului, şi a metrului, dar în ritm se menţine infinită, în metru însă, finită. **M.:** Deci, un singur picior nu-i metru. **D.:** Nu, bineînţeles. **M.:** Ce, un picior şi-un semipicior? **D.:** Nici asta, desigur. **M.:** De ce, sau fiindcă metrul se face din picioare, şi nici nu pot fi, bineînţeles, numite picioare unde-s mai puţin de două? **D.:** Aşa-i. **M.:** Să privim deci atent acele metre care au fost, puţin mai înainte, amintite de mine şi să vedem din care picioare consistă: căci nu se mai cade ca tu să fii nepriceput în acest gen de observaţii. Ele sunt însă:

Īte ĭgĭtūr, Cămēnāē
Fōntĭcŏlāē pŭēllāē,
Quāē cănĭtīs sŭb āntrīs
Mēllĭflŭōs sŏnōrēs.

Socot că astea-s de-ajuns la ceea ce urmărim, tu măsoară-le-acum pe astea şi spune câte picioare au. **D.:** Nu pot absolut nicicum: le socot, într-adevăr, de măsurat pe acelea care pot fi legitim unite; şi nici nu-s în stare să-i dau aici de capăt. Căci, dacă-l voi fi făcut pe primul coreu, urmează iambul, care-i este egal în timpi dar nu se bate la fel; dacă dactil, nu urmează altul care să-i fie egal măcar în timpi; dacă coriiamb, aceeaşi e dificultatea; ceea ce,-ntr-adevăr, rămâne nu se potriveşte nici în timp, nici în bătaie cu el. Dreptaceea, sau acesta nu-i metru, sau fals e ceea ce s-a stabilit între noi despre împreunarea picioarelor: căci nu găsesc alta ce să zic.

16. **M.:** Că este metru o dovedeşte şi prin faptul că-i mai mult de-un picior, şi că are un fine cert, şi prin judecata urechilor înseşi. Într-adevăr, nu ar suna printr-o atât de suavă egalitate, nici nu n-ar bate printr-o mişcare atât de simetrică, dacă n-ar fi în el armonia

numerositas, quae profecto esse nisi in hac parte musicae non potest. Falsa vero esse, quae inter nos constiterunt, miror quod existimes: non enim aut numeris quidquam est certius, aut illa pedum commemoratione et collocatione ordinatius. Nam ex ipsa numerorum ratione, quae nullo modo fallit, expressum est quidquid in eis et ad mulcendas aures, et ad obtinendum in rhythmo principatum, valere perspeximus: sed vide potius cum saepe repeto, *Quae canitis sub antris*, demulceoque ista numerositate sensum tuum; quid distat inter hoc, et si adderem ad finem hujus brevem aliquam syllabam, et item istud eodem modo repeterem, *Quae canitis sub antrisve? D.* [**Col. 1125**] Utrumque mihi jucunde illabitur auribus: hoc tamen posterius, cui syllabam addidisti brevem, plus tenere spatii ac temporis, siquidem longius factum est, cogor fateri. *M.* Quid cum illud superius, *Quae canitis sub antris*, ita repeto, ut post finem nihil sileam? eademne ad te jucunditas pervenit? *D.* Imo nescio quid claudum me offendit, nisi forte illam ultimam plus quam caeteras longas produxeris. *M.* Ergo sive idipsum amplius quod producitur, sive quod siletur, censesne in tempore habere aliquid spatii? *D.* Qui aliter potest?

VIII. - *Silentia in metris quanta adhiberi oportet. Metrum quod dicatur.*

17. *M.* Recte censes. Sed dic mihi etiam quantum spatium putas esse? *D.* Metiri hoc omnino difficile est. *M.* Verum dicis: sed nonne tibi videtur brevis illa syllaba id metiri, quam cum addidimus, neque longae ultimae ultra solitum productionem, neque ullum silentium in ejus metri repetitione sensus desideravit? *D.* Omnino assentior: nam et te illud superius pronuntiante atque repetente, hoc posterius ego apud me ipse repetebam pariter tecum: ita sensi idem spatium temporis ambobus occurrere, cum silentio tuo brevis mea ultima conveniret. *M.* Teneas igitur oportet haec silentiorum spatia certa in metris esse. Quare cum inveneris aliquid deesse pedi legitimo, considerare te oportebit, utrum dimenso atque annumerato silentio compensetur. *D.* Teneo jam istud, persequere caetera.

ritmică, care nu poate fi absolut nicicum, decât numai în această parte a muzicii. Mă mir că poţi socoti că sunt false cele ce s-au statornicit între noi, căci nu-i nimic mai cert decât numerii[169], nici mai ordonat decât minunata comemorare şi colocare a picioarelor. Căci dintru însăşi raţiunea numerilor, care în nici un chip nu se-nşală, s-a exprimat tot ceea ce am întrezărit că este-n putere întru ei şi spre-ncântarea urechilor, şi spre dobândirea, în ritm, a principatului: dar ia, mai bine, aminte, cum repet de multe ori: *quāē cănĭtīs sŭb āntrīs*, şi încânt prin această armonie ritmică simţul tău, ce diferenţă există între acesta şi dacă aş adăuga la finele lui vreo anume silabă scurtă şi iarăşi l-aş repeta în acelaşi mod: *quāē cănĭtīs sŭb āntrīsvĕ?* **D.:** Amândouă mi se strecoară plăcut urechilor: totuşi acesta din urmă, căruia i-ai adăugat silaba scurtă, sunt constrâns să recunosc că ţine mai mult în spaţiu şi timp, dat fiind că a devenit mai lung. **M.:** Ce, când pe cel dinainte, *quāē cănĭtīs sŭb āntrīs*, îl repet astfel, încât să nu tac nici un pic la sfârşit, ajunge oare la tine aceeaşi plăcere? **D.:** Ba dimpotrivă, mă zgârie nu ştiu ce-anume şchiop, de n-o vei fi-alungit, poate, pe ultima mai mult decât pe celelalte lungi. **M.:** Deci, fie ceea ce se produce mai amplu, fie ceea ce se tace, crezi tu oare că are ceva spaţiu în timp? **D.:** Cum altfel se poate?

VIII. - *Câte tăceri se cuvine să fie puse în metre. Ce se poate numi metru.*

17. **M.:** Bine gândeşti. Dar spune-mi şi cât spaţiu socoţi că este. **D.:** E cât se poate de dificil a-l măsura. **M.:** Adevărat zici, dar nu ţi se pare oare că-l măsoară acea silabă scurtă pe care, ori de câte ori am adăugat-o, simţul n-a simţit, în repetarea acelui metru, nevoia nici a alungirii peste obişnuita ultimei lungi, nici a nici unei tăceri? **D.:** Asimt întru totul: căci, în timp ce-l rosteai şi-l repetai tu pe cel dinainte, eu îl repetam în mine însumi, la fel ca tine, pe cel din urmă: aşa am simţit că le ocură amândurora acelaşi spaţiu de timp, întrucât ultima mea scurtă corespundea tăcerii tale. **M.:** Se cuvine deci să reţii că aceste spaţii ale tăcerilor sunt sigure în metre. Dreptaceea, ori de câte ori vei afla că-i lipseşte ceva piciorului legitim, va trebui să analizezi dacă nu se compensează prin tăcerea măsurată şi anumărată[170]. **D.:** O ştiu, de-acum, pe asta; urmăreşte-le pe celelalte.

18. *M.* Video jam nos quaerere debere ipsius silentii modum: namque in hoc metro, ubi post choriambum bacchium comperimus, quia unum tempus deest ut sex temporum esset sicut choriambus, facillime id aures senserunt, et in repetitione tanti spatii silentium interponere coegerunt, quantum syllaba occuparet brevis: at si post choriambum locetur spondeus, duo nobis tempora cum silentio peragenda sunt ad caput redeuntibus, veluti hoc est, *Quae canitis fontem.* Nam te sentire jam credo silendum esse, ut cum redimus ad caput, plausus non claudicet. Sed ut experiri queas quanta silentii hujus mensura sit, adde unam syllabam longam, ut fiat, *Quae canitis fontem vos;* atque hoc cum plausu repete: videbis tantum occupare temporis plausum, quantum in superiore occupabat, cum ibi duae longae post choriambum, hic tres sint locatae. Unde apparet duum ibi temporum interponi silentium. At si post choriambum iambus locetur, sicut hoc est, *Quae canitis locos,* tria tempora silere cogimur: quod ut exploretur, adduntur sive per alterum iambum, sive per chorium, sive per tribrachum ut sit ita: *Quae canitis locos bonos:* aut, *Quae canitis locos monte:* aut, *Quae canitis locos nemore.* His enim additis, cum sine silentio jucunda et aequabilis repetitio movet, et plausu adhibito tantum spatii haec tria singula tenere inveniuntur, quantum illud in quo silebamus, manifestum fit trium temporum ibi esse **[Col. 1126]** silentium. Potest post choriambum una syllaba longa constitui, ut quatuor tempora sileantur. Nam etiam sic choriambus dividi potest, ut simplo et duplo levatio sibi positioque conveniant. Hujus metri exemplum est, *Quae canitis res.* Cui si addas vel duas longas, vel longam et duas breves, vel brevem et longam et brevem, vel duas breves et longam, vel quatuor breves, implebis sex temporum pedem, ut nullo desiderato silentio repetatur. Talia sunt, *Quae canitis res pulchras, Quae canitis res in bona, Quae canitis res bonumve, Quae canitis res teneras, Quae canitis res modo bene.* Quibus cognitis atque concessis, credo tibi jam satis apparere, nec minus uno tempore sileri posse, nec plus

18. **M.:** Văd că trebuie, de-acum, să cercetăm modul tăcerii înseşi: căci, în acest metru, unde după coriiamb dăm de-un bacchiu, urechile au simţit uşor faptul că lipseşte un timp, ca să fie de şase timpi precum coriiambul, şi ne-au constrâns să punem în repetiţie atâta spaţiu al tăcerii, cât l-ar ocupa silaba scurtă; dar, dacă după coriiamb s-ar aşeza spondeul, reîntorcându-ne la capăt, avem de petrecut doi timpi în tăcere, precum este: *quāē cănĭtīs fōntēm.* Căci cred că tu simţi deja că trebuie petrecuţi cu tăcerea doi timpi, ca bătaia să nu şchiopăteze, când ne reîntoarcem la capăt. Dar, ca să poţi experimenta câtă este măsura acestei tăceri, adaugă o silabă lungă, ca să fie: *quāē cănĭtīs fōntēm vōs*, şi repetă asta cu bătaia: vei vedea că bătaia ocupă numai atâta timp, cât îl ocupa mai înainte, deşi acolo, după coriiamb, sunt aşezate două lungi, aici, trei. De unde rezultă că acolo se interpune o tăcere de doi timpi. Dar, dacă se aşază, după coriiamb, iambul, precum este asta: *quāē cănĭtīs lŏcōs*, suntem constrânşi să tăcem trei timpi: ceea ce ca să se verifice, se adaugă fie c-un alt iamb, fie c-un coreu, fie c-un tribrach, ca să fie aşa: *quāē cănĭtīs lŏcōs bŏnōs*; sau *quāē cănĭtīs lŏcōs mōntĕ*; sau *quāē cănĭtīs lŏcōs nĕmŏrĕ.* Într-adevăr, prin adăugarea acestora, cum repetiţia plăcută şi egală impresionează fără tăcere şi, adăugând bătaia, se descoperă că fiecare dintre acestea trei ocupă tot atâta spaţiu cât acela în care tăceam, devine învederat că acolo este o tăcere de trei timpi. Se poate pune, după coriiamb, o silabă lungă, ca să se tacă patru timpi. Căci coriiambul se poate divide chiar şi astfel, încât levaţia şi poziţia[171] să-şi corespundă-ndesine simplului şi dublului[172]. Un exemplu de-acest fel de metru este: *quāē cănĭtīs rēs.* Căruia, dacă-i adaugi fie două lungi, fie una lungă şi două scurte, fie una scurtă, una lungă şi una scurtă, fie două scurte şi una lungă, fie patru scurte, vei umple piciorul de şase timpi, ca să se reia de la capăt fără nici un fel de tăcere. Astfel sunt: *quāē cănĭtīs rēs pūlchrās*, *quāē cănĭtīs rēs ĭn bŏnă*; *quāē cănĭtīs rēs bŏnūmvĕ*; *quāē cănĭtīs rēs tĕnĕrās*; *quāē cănĭtīs rēs mŏdŏ bĕnĕ.* Cunoscute fiind acestea şi concese, cred că ţi-e suficient de clar acum că nici nu se poate tăcea mai puţin de un timp şi nici nu e de trebuinţă să se tacă mai mult de patru

quatuor temporibus sileri oportere. Nam et ipsa est illa, de qua jam multa dicta sunt, moderata progressio; et in omnibus pedibus nulla levatio aut positio amplius quam quatuor occupat tempora.

19. Itaque cum aliquid canitur sive pronuntiatur quod habeat certum finem, et plus habeat quam unum pedem, et naturali motu ante considerationem numerorum sensum quadam aequabilitate demulceat, jam metrum est. Quanquam enim minus habeat quam duos pedes, tamen quia excedit unum et silere cogit, non sine mensura, sed quantum implendis temporibus satis est quae alteri debentur pedi; pro duobus pedibus auditus accipit, quod duorum pedum occupat tempora donec ad caput redeatur, dum annumeratur sono etiam certum atque dimensum intervalli silentium. Sed jam mihi dicas velim, utrum his quae dicta sunt cognitis assentiaris. *D.* Cognovi et assentior. *M.* Mihine credens, an per te ipse vera esse perspiciens? *D.* Per me ipse sane, quamvis dicente te vera haec esse cognosco.

IX. - *Quot ad summum temporibus ac pedibus metrum constare possit.*

20. *M.* Age ergo nunc quoniam invenimus unde metrum esse incipiat, inveniamus etiam quousque procedat. Nam metrum incipit a duobus pedibus, sive ipso sono plenis, sive ad implendum quod deest annumerato silentio. Quare oportet te jam respicere ad illam quaternariam progressionem, mihique renuntiare usque ad quot pedes metrum tendere debeamus. *D.* Facile istud quidem est. Nam octo pedes esse ratio satis docet. *M.* Quid? illud recordarisne, dixisse nos eum versum a doctis appellatum, qui duobus membris certa ratione dimensis copulatisque constaret? *D.* Bene memini. *M.* Cum ergo non sit dictum duobus pedibus, sed duobus membris constare versum, cumque manifestum sit versum non unum pedem habere, sed plures; nonne ipsa res indicat longius membrum esse quam pedem? *D.* Ita vero. *M.* At si membra aequalia sint in versu, nonne praeposterari

timpi. Căci asta una este însăşi acea progresie moderată, despre care s-au spus deja multe; şi în toate picioarele nici o levaţiune sau poziţiune[173] nu ocupă mai mult de patru timpi.

19. Şi, astfel, când se cântă sau se rosteşte ceva care să aibă un fine cert şi să aibă mai mult de un picior şi, printr-o mişcare naturală, înaintea observării vreunui ritm, să încânte simţul printr-o anume egalitate, este, de-acum, metru. Într-adevăr, deşi are mai puţin de două picioare, totuşi, fiindcă trece de unu şi constrânge la tăcere, nu fără măsură, ci atâţia timpi cât e suficient pentru umplerea celui de-al doilea picior, auzul primeşte, în locul a două picioare, ceea ce ocupă timpul a două picioare până să se reia de la capăt, în vreme ce i se anumără sonului chiar şi o tăcere certă şi socotită a intervalului. Dar aş mai voi să-mi spui dacă acestora, care s-au spus, le poţi asimţi ca şi cunoscute. **D.:** Le-am cunoscut şi-asimt. **M.:** Dându-mi oare crezare mie sau văzând prin tine însuţi că-s adevărate? **D.:** Prin mine însumi, bineînţeles, deşi, spunându-le tu, cunosc că acestea-s adevărate.

IX. - *Din câţi timpi şi câte picioare poate să consiste, în cele din urmă, metrul.*

20. **M.:** Haide acum, fiindcă am aflat de unde începe să fie metrul, s-aflăm şi până unde purcede. Căci metrul începe de la două picioare, fie prin sonul însuşi plin, fie cu tăcerea anumărată, până la a umple ceea ce lipseşte. Dreptaceea, se cuvine să te mai uiţi la acea progresie quaternară şi să-mi spui până la câte picioare trebuie să-ntindem metrul. **D.:** Asta-i, într-adevăr, uşor. Căci raţiunea ne-nvaţă că-s opt picioarele. **M.:** Ce, îţi aminteşti oare faptul că noi am zis că acela este numit de către cei docţi vers, care consistă din două membre măsurate şi unite printr-o raţiune certă? **D.:** Mi-amintesc destul de bine. **M.:** Cum nu s-a spus deci că versul consistă din două picioare, ci din două membre, şi acum s-a-nvederat că versul nu are un singur picior, ci mai multe, nu indică oare faptul însuşi că membrul[174] este mai lung decât piciorul? **D.:** Aşa, într-adevăr. **M.:** Dar, dacă membrele-s egale în vers, n-ar putea fi oare inversată ordinea, ca prima parte să devină, fără discriminare, ultima, şi ultima, prima? **D.:** Înţeleg. **M.:** Deci, ca

poterit, ut prima pars sine discrimine ultima, et ultima prima fiat? *D.* Intelligo. *M.* Ergo ut hoc non accidat, satisque appareat discernaturque in versu aliud esse membrum quo incipit, aliud quo desinit; non possumus recusare inaequalia [**Col. 1127**] membra esse oportere. *D.* Nullo modo. *M.* Id ergo prius in pyrrhichio consideremus, si placet, in quo jam credo videri tibi minus tribus temporibus membrum esse non posse, quoniam id primum est plus quam pes. *D.* Assentior. *M.* Ergo minimus versus quot tempora possidebit? *D.* Dicerem sex, nisi me illa praeposteratio revocaret. Septem ergo habebit: quia minus quam tria membrum habere non potest; plus autem habere, nondum prohibitum est. *M.* Recte intelligis. Sed dic quot pedes pyrrhichios habeant septem tempora. *D.* Tres et semis. *M.* Debetur ergo unius temporis silentium, dum ad principium reditur, ut spatium pedis possit impleri. *D.* Debetur sane. *M.* Hoc annumerato quot tempora erunt? *D.* Octo. *M.* Ut ergo minimus, qui etiam primus est pes, minus quam duo; ita minimus qui primus est versus, minus habere quam octo tempora non potest. *D.* Ita est. *M.* Quid maximus versus, quo ampliorem esse non oporteat? quot tandem temporum esse debet? Nonne statim videbis, si ad illam progressionem retulerimus animum, de qua toties tam multa dicta sunt? *D.* Jam intelligo ampliorem quam triginta duum temporum versum esse non posse.

21. *M.* Quid de metri longitudine? censesne ampliorem esse debere quam versus, cum metrum id quod est minimum, tam minus sit quam minimus versus? [**Col. 1128**] *D.* Non censeo. *M.* Cum ergo metrum incipiat a duobus pedibus, versus a quatuor; aut illud ab spatio duorum pedum, hoc a quatuor annumerato silentio; metrum autem octo pedes non excedat: nonne cum et versus metrum sit, necesse est eum pedes totidem non excedere? *D.* Ita est. *M.* Rursus cum versus non sit longior quam triginta duum temporum, et metrum sit etiam longitudo versus, si conjunctionem duorum membrorum talem non habeat qualis in versu praecipitur, sed tantum certo fine claudatur, neque debeat longius esse quam versus: nonne manifestum est ut versum pedes octo,

să nu se-ntâmple asta şi să apară-ndestul şi să se discearnă în vers că unul este membrul cu care începe, altul, cu care se sfârşeşte, nu putem recuza că se cuvine ca membrele să fie inegale. **D.:** În nici un chip. **M.:** Asta s-o avem, deci, mai întâi, în vedere în pyrrhic, de-ţi place, în care cred că ţi-e deja clar că membrul nu poate fi mai mic de trei timpi, fiindcă asta-i mai întâi mai mult decât un picior. **D.:** Asimt. **M.:** Deci, versul minim câţi timpi va poseda? **D.:** Aş zice şase, dacă nu m-ar opri acea inversare a ordinii. Va avea deci şapte: fiindcă membrul nu poate avea mai puţin de trei; să aibă însă mai mult n-a fost prohibit încă. **M.:** Bine-nţelegi. Dar spune câte picioare pyrrhice pot avea şapte timpi. **D.:** Trei şi jumătate. **M.:** E de trebuinţă deci o tăcere de un timp, ca să se poată umple spaţiul piciorului, până să se reia de la-nceput. **D.:** Bineînţeles că-i de trebuinţă. **M.:** Anumărând-o pe asta, câţi timpi vor fi? **D.:** Opt. **M.:** Precum deci cel mai mic picior, care este şi primul, nu poate avea mai puţin de doi timpi, aşa cel mai mic vers, care-i şi primul, nu poate avea mai puţin de opt timpi. **D.:** Aşa-i. **M.:** Ce, versul maxim, decât care să nu se cadă a fi mai amplu, de câţi timpi se cuvine, în cele din urmă, să fie? Nu vei vedea oare pe dată, dacă ne vom întoarce spiritul la acea progresie, despre care s-au spus, de atâtea ori, atâta de multe? **D.:** Acum înţeleg că versul nu poate fi mai amplu de treizeci şi doi de timpi.

21. **M.:** Ce, despre lungimea metrului gândeşti oare că trebuie să fie mai amplă decât a versului, când metrul, cel ce-i minim, este cu tot atât mai puţin cu cât este versul minim? **D.:** Nu gândesc. **M.:** Cum metrul poate să înceapă deci de la două picioare, versul, de la patru, sau primul, de la spaţiul a două picioare, cestălalt, de la patru, anumărată fiind şi tăcerea; metrul însă nu poate să treacă de opt picioare, oare, cum şi versul este metru, nu-i necesar ca nici el să nu treacă de tot atâtea picioare? **D.:** Aşa-i. **M.:** Iarăşi, cum versul nu-i mai lung de treizeci şi doi de timpi, şi metrul este chiar lungimea versului, dacă coniuncţiunea celor două membre n-o are pe aceea câtă se percepe în vers, ci se încheie doar la un fine cert, şi nici nu trebuie să fie mai lungă decât a versului, nu-i oare învederat că, precum versul nu se cade să depăşească opt picioare, aşa nu se cade să depăşească nici metrul[175] treizeci şi

ita metrum triginta duo tempora excedere non oporter
D. Assentior. *M.* Erit ergo idem spatium temporis, et ide
numerus pedum et metro et versui, communisque quida
terminus, ultra quem progredi utrumque non debea
quamvis metrum quadruplicatis pedibus, a quibus e
incipit; versus autem quadruplicatis temporibus, a quib
et ipse esse incipit, finiatur: ut crescendi scilicet modu
quaternaria illa ratione servata metrum cum vers
communicaverit in pedibus, versus cum metro
temporibus. *D.* Intelligo, et probo; atque ita se habere istu
concordiam consensionemque delector.

doi de timpi? **D.:** Asimt. **M.:** Acelaşi va fi deci spaţiul timpului, şi al metrului, şi al versului, şi acelaşi număratul picioarelor şi un anume sfârşit comun, dincolo de care să nu trebuiască să-nainteze nici unul; deşi metrul sfârşeşte cvadruplicând picioarele de la care-ncepe să fie, versul însă cvadruplicând timpii de la care-ncepe să fie[176], ca, modul de creştere păstrând, vasăzică, acea raţiune quaternară, metrul să fie pus în comun cu versul prin picioare, versul cu metrul, prin timpi. **D.:** Înţeleg şi aprob; şi mă-ncânt că aşa se prezintă în sine această concordie şi armonie[177].

LIBER QUARTUS

Continuatur tractatio de metro. **[Col. 1127]**

I. - *Ultima syllaba quare indifferens in metro.*

1. *M.* Redeamus ergo ad metri considerationem, propter cujus progressum ac longitudinem de versu tecum aliquid agere coactus sum, cujus tractandi postea nobis est constitutus locus. Sed primo illud quaero, utrum non repudies, quod ultimam syllabam, quae metrum terminat, seu longa seu brevis sit, poetae atque horum judices grammatici nihil ad rem pertinere arbitrati sunt. *D.* Omnino repudio: non enim mihi videtur esse rationis. *M.* Dic mihi, obsecro, quod metrum sit in pyrrhichio minimum. *D.* Tres breves. *M.* Quantum ergo silendum est, dum repetitur? *D.* Unum tempus, quod est unius brevis syllabae spatium. *M.* Age, jam percute hoc metrum, non voce, sed plausu. *D.* Feci. *M.* Percute etiam hoc modo anapaestum. *D.* Et hoc feci. *M.* Quid tibi visum est interesse? *D.* Prorsus nihil. *M.* Quid? causam, cur ita sit, potesne dicere? *D.* Videtur mihi satis apparere: nam quod in illo ad silentium, hoc in isto ad productionem ultimae syllabae refertur; nam eodem modo ibi brevis ultima, ut hic longa, percutitur; et post tantumdem intervallum reditur ad caput. Sed ibi quiescitur donec spatium pyrrhichii pedis, hic donec longae syllabae impleatur. Ita in utroque par mora est, qua interposita remeamus. *M.* Non igitur absurde illi ultimam syllabam metri, seu longa seu brevis sit, nihil ad rem pertinere **[Col. 1128]** voluerunt: ubi enim finis est, silentium sequitur, quantum ad ipsum metrum attinet quod finitur. An eos in hac causa repetitionem ullam vel reditum ad caput

CARTEA A PATRA

Se continuă tratarea metrului.

I. - *Ultima silabă de ce-i indiferentă de metru.*

1. **M.:** Să ne întoarcem deci la analiza metrului, din cauza înaintării şi lungimii căruia am fost constrâns să discut cu tine ceva despre vers, al cărui loc de tratare s-a convenit între noi a fi după aceea. Dar, mai întâi, vreau să aflu de la tine dacă nu repudiezi faptul că poeţii şi judecătorii lor, grămăticii, au socotit că ultima silabă, care sfârşeşte metrul, fie ea lungă, fie scurtă, n-are nici o importanţă pentru lucrul în sine[178]. **D.:** Îl repudiez absolut: căci nu mi se pare că are vreo raţiune. **M.:** Spune-mi, rogu-te, care metru este, în pyrrhic, cel mai mic. **D.:** Trei scurte. **M.:** Cât trebuie deci tăcut, până se repetă? **D.:** Un timp, care este spaţiul unei silabe scurte. **M.:** Haide, loveşte acum acest metru, nu cu vocea, ci cu bătaia. **D.:** Am făcut-o. **M.:** Loveşte chiar în acest mod anapestul. **D.:** Şi asta am făcut-o. **M.:** Prin ce ţi s-a părut că se deosebesc? **D.:** Prin absolut nimic. **M.:** Ce, poţi oare spune cauza pentru ce-i aşa? **D.:** Mi se pare c-apare-ndesaţ: căci ceea ce-i revine, în primul, tăcerii, asta-i revine, în cestălalt, alungirii ultimei silabe, deoarece în acelaşi mod se loveşte acolo ultima scurtă, precum aici, lunga, şi după acelaşi interval se reia de la capăt. Dar acolo se face pauza până să se umple spaţiul piciorului pyrrhic, aici, până să se umple al ultimei silabe. Aşa, în amândouă, este egală durata, în urma interpunerii căreia o luăm de la capăt. **M.:** Nu absurd au voit ei, aşadar, ca ultima silabă, fie, ea, lungă, fie scurtă, să n-aibă nici o importanţă pentru lucrul în sine: unde, într-adevăr, e sfârşitul, urmează tăcerea câtă ţine de însuşi metrul care se sfârşeşte. Sau socoţi că trebuia ca ei să ia, în această cauză, în considerare o anume repetare sau întoarcere la capăt, şi nu numai faptul că se

considerare debuisse existimas, ac non tantummodo quia finitur, quasi deinceps nihil dicendum sit? *D.* Jam assentior, ultimam syllabam indifferenter esse accipiendam. *M.* Recte. Sed si hoc propter silentium fit, quoniam ita consideratus est finis, quasi deinceps nihil soniturus sit qui finierit, et ob hoc spatium temporis in ipsa quiete largissimum nihil distat quae ibi syllaba locetur; nonne illud est consequens, ut ipsa ultimae syllabae indifferentia, quae propter largum spatium conceditur, ad id proficiat, ut sive ibi brevis syllaba sive longa sit, eam sibi aures pro longa vindicent? *D.* Video plane esse consequens.

II. - *Quot syllabis minimum constituatur pyrrhichium metrum; quamdiu quoque silendum.*

2. *M.* Videsne etiam illud, cum dicimus minimum metrum esse pyrrhichium tres breves syllabas, ut unius brevis spatio sileatur, dum ad initium revertimur; nihil interesse, utrum hoc metrum, an pedes anapaestos repetamus? *D.* Jam hoc quidem paulo ante illa percussione percepi. *M.* Nonne ergo quidquid hic est confusum, distinguendum aliqua ratione arbitraris? *D.* Omnino arbitror. *M.* Dic utrum aliam videas [**Col. 1129**] esse rationem, quae ista distinguat, nisi ut metrum pyrrhichium non illud sit minimum, quod tibi videbatur in tribus brevibus, sed in quinque. Post unum enim pedem ac semipedem silere mora semipedis ejus qui debetur implendo pedi, atque ita redire ad initium, et hoc minimum metrum in pyrrhichio constituere non nos sinit anapaesti parilitas, ut jam demonstratum est: quare post duos pedes et semipedem silendum est illud unum tempus, si confusione carere volumus. *D.* Cur enim non duo pyrrhichii sunt minimum metrum in pyrrhichio, et quatuor syllabae breves potius, post quas silere opus non sit, quam quinque post quas opus sit? *M.* Vigilanter quidem, sed non caves ne ab hoc te ita proceleumaticus, ut ab illo anapaestus excludat. *D.* Verum dicis. *M.* Placet ergo hic modus in quinque brevibus, et silentio unius temporis? *D.* Placet vero. *M.* Videtur mihi oblitum esse te, quemadmodum in rhythmo dixerimus

sfârşeşte, ca şi cum, de-acum încolo, n-ar mai fi nimic de zis? **D.:** Acum asimt că ultima silabă e de primit indiferent. **M.:** Bine. Dar, dacă asta se face din cauza tăcerii, fiindcă astfel a fost socotit sfârşitul, ca şi cum ceea ce se va fi sfârşit n-ar mai avea de-acum încolo nimic de sunat şi, din această cauză, în pauza însăşi, spaţiul cel mai larg al timpului nu se deosebeşte cu nimic, indiferent ce silabă se aşază acolo; nu este oare consecvent ca însăşi indiferenţa ultimei silabe, care se concede din cauza spaţiului larg, să fie în avantajul ca, fie acolo silaba scurtă, fie, ea, lungă, urechile să şi-o revendice în locul uneia lungi? **D.:** Văd că-i întru totul consecvent.

II. - *Din câte silabe se constituie metrul pyrrhic cel mai mic; cât şi unde se tace.*

2. **M.:** Vezi tu oare chiar şi faptul că, cum zicem că trei silabe scurte reprezintă cel mai mic metru în pyrrhic, ca să tăcem spaţiul unei scurte, până ne-ntoarcem la-nceput, nu-i nici o deosebire dacă repetăm acest metru sau picioare anapeste? **D.:** Asta am perceput-o, bineînţeles, cu puţin mai înainte, prin percuţiunea aceea. **M.:** Oare, nu socoţi deci că, orice-i aici confuz, trebuie distins printr-o raţiune anume? **D.:** Socot întru totul. **M.:** Spune dacă crezi că este alta raţiunea care să le distingă pe-acestea, decât numai că metrul pyrrhic nu-i cel mai mic acela care ţi se părea ţie, în trei silabe, ci-i în cinci. Într-adevăr, a tăcea, după un picior şi jumătate, durata acelei jumătăţi de picior care-i necesară umplerii piciorului şi a ne întoarce aşa la-nceput şi a constitui în pyrrhic acest minim metru nu ne îngăduie pari(li)tatea[179] anapestului, precum s-a demonstrat deja: dreptaceea, trebuie tăcut timpul acela unu după două picioare şi jumătate, dacă vrem să scăpăm de confuzie. **D.:** De ce nu-s deci doi pyrrhici metrul cel mai mic în pyrrhic, şi mai degrabă patru silabe scurte, după care să nu fie nevoie a tăcea, decât cinci, după care să fie nevoie? **M.:** Vigilent, desigur, dar nu te temi să nu te excludă aşa de la acesta proceleusmaticul, precum de la acela anapestul? **D.:** Adevărat zici. **M.:** Place deci acest mod în cinci scurte şi cu o tăcere de un timp? **D.:** Place, într-adevăr. **M.:** Mi se pare că tu ai uitat cum am zis că se

posse discerni utrum pyrrhichio an proceleumatico curreretur. *D.* Bene admones: nam plausu istos numeros ab invicem distinguendos comperimus: quare jam neque hic istum proceleumaticum metuo, quem plausu adhibito a pyrrhichio discernere potero. *M.* Cur igitur non eumdem plausum adhibendum vidisti, ut ab illis tribus brevibus, id est pyrrhichio et semipede, post quem oporteret unum tempus silere, discerneretur anapaestus? *D.* Jam intelligo, et in viam redeo, metrumque in pyrrhichio minimum tres syllabas breves, quae, annumerato silentio, duorum pyrrhichiorum tempus occupant, esse confirmo. *M.* Probant ergo aures tuae hoc genus numeri: *Si aliqua, Bene vis, Bene dic, Bene fac, Animus, Si aliquid, Male vis, Male dic, Male fac, Animus, Medium est. D.* Satis probant, praesertim cum jam recordatus sim quemadmodum eos plaudi oporteat, ne cum metro pyrrhichio anapaesti confundantur pedes.

3. *M.* Vide et ista: *Si aliquid es, Age bene, Male qui agit, Nihil agit, Et ideo, Miser erit. D.* Suaviter etiam ista se insinuant, nisi uno loco, ubi finis tertii cum initio quarti copulatur. *M.* Idipsum omnino est, quod a tuis auribus desideravi. Non enim frustra sensus offenditur, cum omnium syllabarum nullo interposito silentio tempora singula exspectat: quam exspectationem profecto fraudat concursus duarum consonantium, *t* et *n*, quae praecedentem vocalem longam esse cogunt, et in duo tempora extendunt; quod genus grammatici positione longam syllabam vocant. Sed propter illam ultimae syllabae indifferentiam, nemo criminatur hoc metrum, cum id sincerae atque severae aures etiam sine accusatore condemnent. Nam vide, quaeso, quantum interest, si pro eo quod est,

Male qui agit, Nihil agit:

Male qui agit, Homo perit.

dicatur,

D. Hoc sane liquidum atque integrum est. *M.* Hoc ergo nos observemus propter musicae sinceritatem, quod

discerne în ritm dacă curge-n pyrrhic sau în proceleusmatic. **D.:** Bine mă dăscăleşti: căci am descoperit că aceste ritmuri trebuie distinse unul de altul prin bătaie: dreptaceea, nici aici nu mă mai tem de acest proceleusmatic, pe care, aplicând bătaia, îl voi putea discerne de pyrrhic. **M.:** De ce n-ai văzut, aşadar, de aplicat aceeaşi bătaie, ca să se discearnă anapestul faţă de cele trei scurte, de un pyrrhic şi jumătate adică, după care trebuia tăcut un singur timp? **D.:** Acum înţeleg şi revin pe cale şi confirm că trei silabe scurte-s metrul cel mai mic în pyrrhic, care, anumărată fiind tăcerea, ocupă timpul a doi pyrrhici. **M.:** Urechile tale aprobă deci acest gen de ritm. *Si aliqua, Bene vis, Bene dic, Bene fac, Animus, Si aliquid, Male vis, Male dic, Male fac, Animus, Medium est.* **D.:** Îl aprobă-ndestul, mai cu seamă cum mi-am amintit deja-n ce chip se cuvine să fie ele bătute, ca să nu se confunde picioarele anapeste cu metrul pyrrhic.

3. **M.:** Vezi-le şi pe acestea: *Si aliquid es, Age bene, Male qui agit, Nihil agit, Et ideo, Miser erit*[180]. **D.:** Chiar şi acestea se insinuează suav, cu excepţia unui singur loc, unde sfârşitul celui de-al treilea se uneşte cu-nceputul celui de-al patrulea[181]. **M.:** Chiar asta-i absolut ceea ce mi-am dorit de la urechile tale. Într-adevăr, nu-n zadar se simte ofensat simţul, cum aşteaptă aparte timpii tuturor silabelor, neinterpunându-se nici o tăcere: aşteptare pe care o-ncalcă-ntru totul întâlnirea a două consoane, „t" şi „n", care o constrâng pe vocala precedentă să fie lungă şi o întind în doi timpi; gen pe care grămăticii-l numesc *silabă lungă prin poziţie*. Dar, din cauza acelei indiferenţe a ultimei silabe, nimenea nu-ncriminează acest metru, deşi urechile sincere şi severe condamnă, chiar şi fără acuzator, una ca asta. Căci ia, numai, seama, rogu-te, cât se deosebeşte, dacă, în locul a ceea ce-i:

Male qui agit, Nihil agit,

s-ar zice:

Male qui agit, Homo perit[182].

D.: Asta-i cât se poate de limpede şi integru. **M.:** Asta, pe care poeţii n-o observă din cauza facilităţii de a cânta, s-o observăm

poetae non observant propter facilitatem canendi: ut quoties, exempli causa, nobis necesse est aliqua metra interponere, in quibus nihil debetur pedi [**Col. 1130**] quod silentio compensetur, eas ponamus ultimas syllabas quas lex ejusdem numeri flagitat; ne cum aliqua offensione aurium et falsitate mensurae, a fine ad initium redeamus; concedentes tamen illis ut ita metra talia finiant, quasi deinceps nihil dicturi, et ideo extremam syllabam seu longam seu brevem impune constituant: nam in continuatione metrorum apertissime convincuntur aurium judicio, non se debere ponere ultimam, nisi quae ipsius metri jure atque ratione ponenda est. Haec autem continuatio fit, cum pedi nihil debetur propter quod silere cogamur. *D.* Intelligo, et gratum habeo quod talia polliceris exempla, quibus nullam patiatur sensus injuriam.

III. - *Pyrrhichiorum metrorum ordo et numerus.*

4. *M.* Age, nunc ordine de his quoque renuntia pyrrhichiis:

Quid erit homo
Qui amat hominem,
Si amet in eo
Fragile quod est?
Amet igitur
Animum hominis,
Et erit homo
Aliquid amans.

Quid haec videntur? *D.* Quid nisi suavissime atque integerrime currere? *M.* Quid ista?

Bonus erit amor,
Anima bona sit:
Amor inhabitat,
Et anima domus.
Ita bene habitat,
Ubi bona domus;
Ubi mala, male.

noi din cauza sincerității muzicii: ca, de câte ori ne e, de exemplu, necesar să interpunem unele metre, în care piciorului să nu-i lipsească nimic care să se compenseze prin tăcere, să le punem ultimele pe acele silabe pe care le pretinde legea aceluiaşi ritm; ca să nu ne întoarcem de la sfârşit la-nceput cu vreo ofensare a urechilor şi cu falsitatea măsurii, concedându-le totuşi lor să sfârşească acest fel de metru astfel, ca şi cum n-ar mai fi nimic de spus, şi, de aceea, să constituie nepedepsit fie lungă, fie scurtă, ultima silabă, căci, în continuitatea metrelor, sunt pe faţă dovediţi prin judecata urechilor că ei nu trebuia să o pună ultima decât numai pe aceea care-i de pus prin legea şi raţiunea metrului însuşi. Această continuitate se face însă când piciorului nu-i este de trebuinţă nimic din cauza căruia să fim constrânşi a tăcea. **D.:** Înţeleg şi-mi face plăcere că-mi oferi exemple prin care simţul să nu sufere nici o ofensare.

III. - *Ordinea şi numărul metrelor pyrrhice.*

4. **M.:** Haide, dă-mi acum, în ordine, răspunsul tău chiar şi despre aceşti pyrrhici:

Quid erit homo	Ce va fi omul
Qui amat hominem,	Care iubeşte omul,
Si amet in eo	Dacă iubeşte-ntru el
Fragile quod est?	Ceea ce-i fragil?
Amet igitur	Iubeasc'-aşadar
Animum hominis,	Spiritul omului,
Et erit homo	Şi va fi un om,
Aliquid amans.	Iubind el ceva.

Cum ţi se par astea? **D.:** Cum, decât că curg atotsuav şi-atot-integru? **M.:** Cum, astea?

Bonus erit amor,	Bun fi-va amorul,
Anima bona sit:	Sufletul de-i bun:
Amor inhabitat,	Amoru'-l locuieşte,
Et anima domus.	Iar sufletu-i casa.
Ita bene habitat,	Ferice locuieşte-aşa,
Ubi bona domus;	Unde-i bună casa;
Ubi mala, male.	Rău, unde e rea.

D. Etiam ista continuata suavissime accipio. *M.* Nunc tres semis pedes, vide:

Animus hominis est
Mala bonave agitans.
Bona voluit, habet;
Mala voluit, habet.

D. Haec quoque interposito unius temporis silentio, jucunda sunt. *M.* Sequuntur quatuor pleni pyrrhichii; hos accipe, et judica:

Animus hominis agit
Ut habeat ea bona,
Quibus inhabitet homo,
Nihil ibi metuitur.

D. In his quoque certa et jucunda mensura est. *M.* Audi jam nunc novem syllabas breves; audi et judica:

Homo malus amat et eget;
Malus etenim ea bona amat,

Nihil ubi satiat eum.

D. Prome nunc quinque pyrrhichios. *M.*

Levicula fragilia bona,
Qui amat homo, similiter habet.

D. Jam hoc sat est, et probo; nunc adde semipedem. *M.* Faciam:

Vaga levia fragilia bona,
Qui amat homo, similis erit eis.

D. Bene prorsus; ei sex jam exspecto pyrrhichios. *M.* Et hos audi:

Vaga levicula fragilia bona,
Qui adamat homo, similis erit eis.

D.: Chiar şi pe acestea ne-ntrerupte le primesc atotsuav. **M.:** Vezi acum trei picioare şi jumătate:

Animus hominis est	Spiritului omului datu-i
Mala bonave agitans.	Trăitu-n bune şi rele.
Bona voluit, habet;	Bunele le-a vrut, le are;
Mala voluit, habet.	Relele le-a vrut, le are.

D.: Chiar şi acestea, interpunându-se o tăcere de-un timp, sunt plăcute. **M.:** Urmează patru pyrrhici plini; ascultă şi judecă:

Animus hominis agit	Spiritul omului se zbate
Ut habeat ea bona,	Să aibă acele bunuri,
Quibus inhabitet homo,	Cu care omul să locuiască,
Nihil ibi metuitur.	Acolo nu-i nimic de temut.

D.: Chiar şi-n acestea-i certă şi plăcută măsura. **M.:** Mai ascultă acum nouă silabe scurte; ascultă şi judecă:

Homo malus amat et eget;	Omul rău iubeşte şi-i lipsit;
Malus etenim ea bona amat,	Într-adevăr, răul iubeşte-acele bunuri,
Nihil ubi satiat eum.	Unde nimic nu-l satură.

D.: Dă acum la iveală cinci pyrrhici! **M.:**

Levicula fragilia bona,	Uşurelele fragile bunuri,
Qui amat homo, similiter habet.	Omul care le iubeşte, întocmai le are.

D.: Asta-i acum de-ajuns şi-o aprob. Adaugă acum o jumătate de picior[183]. **M.:** O voi face:

Vaga levia fragilia bona,	Vagi uşoarele fragile bunuri,
Qui amat homo, similis erit eis.	Omul care le iubeşte fi-va similarul loruşi.

D.: Bine-ntru totul; şi acum aştept şase pyrrhici. **M.:** Ascultă-i şi pe ei:

Vaga levicula fragilia bona,	Vagi uşoarele fragile bunuri,
Qui adamat homo, similis erit eis.	Omul care le-atotiubeşte fi-va similarul loruşi.

D. Satis est; adde semipedem. *M.*

Fluida levicula fragilia bona
Quae adamat anima, similis erit eis.

[Col. 1131] *D.* Sat est, et bene est; da jam septem pyrrhichios. *M.*

Levicula fragilia gracilia bona,
Quae adamat animula, similis erit eis.

D. Accedat his semipes; nam hoc eleganter se habet. *M.*

Vaga fluida levicula fragilia bona,
Quae adamat animula, fit ea similis eis.

D. Octo pedes jam restare video, ut jam istas minutias evadamus. Quanquam enim approbent aures naturali quadam dimensione quod sonas, nolim te tamen tot breves syllabas quaerere; quas, ni fallor, contextas invenire in conjunctione verborum difficilius est, quam si eis miscere longas liceret. *M.* Nihil te fallit, et ut tibi probem gratulationem meam, quod hinc aliquando transire permittimur, metrum quod restat hujus generis sententia feliciore componam:

Solida bona bonus amat, et ea qui amat habet.
Itaque nec eget amor, et ea bona Deus est.

D. Habeo cumulatissime perfecta metra pyrrhichii. Sequuntur iambica, de quibus mihi singulis bina exempla sufficiunt, quae nulla interpellatione audire delectat.

D.: Destulu-i; adaugă jumătatea de picior! **M.:**

Fluida levicula fragilia bona, Fluide uşurelele fragile bunuri,
Quae adamat anima, similis erit eis. Sufletul care le-atotiubeşte fi-va similarul loruşi.

D.: Destulu-i şi bine-i; dă-mi acum şapte pyrrhici! **M.:**

Levicula fragilia gracilia, bona Uşurelele fragile subţirelele bunuri,
Quae adamat animula, similis erit eis. Sufleţelul ce le-atotiubeşte fi-va similarul loruşi.

D.: Adauge-li-se jumătatea de picior; căci asta se prezintă elegant în sine. **M.:**

Vaga fluida levicula fragilia bona, Vagi fluidele uşurele fragilele bunuri,
Quae adamat animula, fit ea similis eis. Sufleţelul ce le-atotiubeşte fi-va el similarul loruşi.

D.: Văd că mai rămân opt picioare, ca să trecem de-aceste mărunţişuri. Într-adevăr, deşi urechile aprobă ceea ce faci să răsune printr-o anume dimensiune naturală, n-aş vrea totuşi ca tu să cauţi atâtea silabe scurte, pe care, dacă nu mă-nşel, e mai greu să le găseşti întreţesute-n înlănţuirea de cuvinte decât dacă s-ar îngădui să le-amesteci între ele pe cele lungi. **M.:** Nu te-nşeli cu nimic şi, ca să-ţi dovedesc mulţumirea mea că, în sfârşit, ni se permite să trecem de-aci, metrul de-acest gen ce mai rămâne îl voi compune printr-o sentinţă mai fericită:

Solida bona bonus amat, et ea qui amat habet.
Itaque nec eget amor, et ea bona Deus est.

Bunul iubeşte bunele solide, şi cel ce le iubeşte le are.
Şi aşa nici amorul nu-i lipsit, iar Dumnezeu este-acele bune[184].

D.: Le am din plin, adunate laolaltă, metrele pyrrhice. Urmează iambicele, din care mi-ajung câte două exemple din fiecare, pe care mă-ncântă să le aud fără nici o întrerupere.

IV. – *De metro iambico.*

5. *M.* Geram tibi morem. Sed ista quae jam peregimus quot sunt? *D.* Quatuordecim. *M.* Quot etiam iambica fore credis? *D.* Aeque quatuordecim. *M.* 'Quid, si in eis velim pro iambo tribrachum ponere, nonne multiformior varietas erit? *D.* Manifestum est quidem: sed ego exempla ista in solis iambis audire cupio, ne longum faciamus: pro quavis enim longa syllaba duas breves posse poni, facilis disciplina est. *M.* Faciam quod vis, gratumque habeo quod intelligentia sequaci minuis laborem meum: sed aurem ad iambicum praebe. *D.* Istic sum, incipe. *M.*

Bonus vir, Beatus.

Malus miser, Sibi est malum.

Bonus beatus, Deus bonum ejus.

Bonus beatus est, Deus bonum ejus est.

Bonus vir est beatus, Videt Deum beate.

Bonus vir et sapit bonum, Videns Deum beatus est.

Deum videre qui cupiscit, Bonusque vivit, hic videbit.

Bonum videre qui cupit diem,

Bonus sit hic, videbit et Deum.

Bonum videre qui cupit diem illum,

Bonus sit hic, videbit et Deum illic.

Beatus est bonus, fruens enim est Deo;

Malus miser, sed ipse poena fit sua.

IV. – *Despre metrul iambic.*

5. **M.:** Îţi voi plini placul. Dar astea pe care le-am făcut deja câte-s? **D.:** Patrusprezece. **M.:** Şi iambicele câte crezi că vor fi? **D.:** Tot patrusprezece. **M.:** Ce, dacă aş vrea să pun în ele tribrachul în locul iambului, nu va fi oare mai multiformă varietatea? **D.:** E-nvederat, desigur: dar eu doresc să aud exemplele acestea numai în iambi, ca să n-o mai lungim, căci e-o disciplină facilă că se pot pune în locul oricărei silabe lungi două scurte. **M.:** Voi face cum vrei, şi-mi face plăcere că-mi uşurezi c-o înţelegere adecvată munca: dar pleacă-ţi urechea la iamb! **D.:** Aci-s, începe! **M.:**

Bonus vir, Beatus.
Bărbatul bun, Fericit.
Malus miser, Sibi est malum.
Răul mizer, Sieşi îşi este rău.
Bonus beatus, Deus bonum eius.
Bunul fericit, Dumnezeu, binele lui
Bonus beatus est, Deus bonum eius est.
Bunul este fericit, Dumnezeu este binele lui.
Bonus vir est beatus, Videt Deum beate.
Bărbatul bun este fericit, Îl vede-n mod fericit pe Dumnezeu.
Bonus vir et sapit bonum, Videns Deum beatus est.
Bărbat bun şi ştie binele, Văzându-L pe Dumnezeu, e fericit.
Deum videre qui cupiscit, Bonusque vivit, hic videbit.
Cel ce doreşte să-L vadă pe Dumnezeu, Şi trăieşte bun, aici-L va vedea.
Bonum videre qui cupit diem,
Cel ce doreşte să vadă ziua bună,
Bonus sit hic, videbit et Deum.
Fie bun aici, şi-L va vedea şi pe Dumnezeu.
Bonum videre qui cupit diem illum,
Cel ce doreşte să vad mirifica zi bună,
Bonus sic hic, videbit et Deum illic.
Fie bun aici, şi-L va vedea şi pe Dumnezeu acolo.
Beatus est bonus, fruens enim est Deo;
Fericit este bunul, într-adevăr, îmbucurat este de Dumnezeu;
Malus miser, sed ipse poena fit sua.
Răul nefericit, dar el însuşi se face pedeapsa sa.

Beatus est videns Deum, nihil cupit plus;

Malus bonum foris requirit, hinc egestas.

Beatus est videns Deum, nihil boni amplius;

Malus bonum foris requirit, hinc eget miser.

Beatus est videns Deum, nihil boni amplius vult;

Malus foris bonum requirit, hinc egenus errat.

Beatus est videns Deum, nihil boni amplius volet;

Malus foris bonum requirit, hinc eget miser bono.

V. - *De metro trochaico.*

6. *D.* Trochaeus sequitur, prome trochaica: nam ista se habent optime. *M.* Faciam, et eodem modo quo iambica

Optimi Non egent.

Veritate, Non egetur.

Veritas sat est, Semper haec manet.

Veritas vocatur Ars Dei supremi.

Veritate factus est mundus iste quem vides.

Veritate facta cuncta Quaeque gignier videmus.

Veritate facta cuncta sunt, Omniumque forma veritas.

[Col. 1132] *Veritate cuncta facta cerno.*

Beatus est videns Deum, nihil cupit plus;
Fericit este văzătorul de Dumnezeu, nu doreşte nimic mai mult.
Malus bonum foris requirit, hinc egestas.
Răul caută-n afară binele, de-aici sărăcie.
Beatus est videns Deum, nihil boni amplius;
Fericit este văzătorul de Dumnezeu, nici un bine mai amplu;
Malus bonum foris requirit, hinc eget miser.
Răul caută-n afară binele, de-aici e lipsit nefericit.
Beatus est videns Deum, nihil boni amplius vult;
Fericit este văzătorul de Dumnezeu, nu voieşte un bine mai amplu;
Malus foris bonum requirit, hinc egenus errat.
Răul în afară caută binele, de-aici rătăceşte lipsit.
Beatus est videns Deum, nihil boni amplius volet;
Fericit este văzătorul de Dumnezeu; nu va voi nici un bine mai amplu;
Malus foris bonum requirit, hinc eget miser bono.
Răul în afară caută binele, de-aici nefericit e lipsit de bine.

V. - *Despre metrul trohaic.*

6. **D.:** Urmează troheul; rosteşte trohaicele: căci acestea se prezintă optim în sine. **M.:** O voi face, şi în acelaşi mod ca şi iambicele:

Optimi Non egent.
Optimii (= Perfecţii) Nu-s lipsiţi.
Veritate, Non egetur.
Întru adevăr, Nu se simte lipsă.
Veritas sat est, Semper haec manet.
Adevărul este de saţ, Pururi el stăruie.
Veritas vocatur Ars Dei supremi.
Adevărul se numeşte Arta lui Dumnezeu Supremul.
Veritate factus est mundus iste quem vides.
Întru adevăr s-a făcut Lumea asta pe care-o vezi.
Veritate facta cuncta Quaeque gignier videmus.
Întru adevăr făcute toate Şi câte le vedem că se nasc.
Veritate facta cuncta sunt, Omniumque forma veritas.
Întru adevăr au fost făcute toate, Şi forma tuturor, adevărul.
Veritate cuncta facta cerno.
Întru adevăr le văd pe toate făcute,

Veritas manet, moventur ista.

Veritate facta cernis omnia,

Veritas manet, moventur omnia.

Veritate facta cernis ista cuncta,

Veritas tamen manet, moventur ista.

Veritate facta cuncta cernis optime,

Veritas manet, moventur haec, sed ordine.

Veritate facta cuncta cernis ordinata,

Veritas manet, novans movet quod innovatur.

Veritate facta cuncta sunt, et ordinata sunt,

Veritas novat manens, moventur ut noventur haec.

Veritate facta cuncta sunt, et ordinata cuncta,

Veritas manens novat, moventur ut noventur ista.

VI. - *De metro spondaico.*

7. *D.* Spondeum sequi video: nam et trochaeus satis auribus fecit. *M.* Haec sunt metra spondei:

Magnorum est, Libertas.

Magnum est munus Libertatis.

Solus liber fit, Qui errorem vincit.

Veritas manet, moventur ista.
Adevărul rămâne, acestea se mişcă.
Veritate facta cernis omnia,
Întru adevăr le vezi făcute pe toate,
Veritas manet, moventur omnia.
Adevărul rămâne, toate se mişcă.
Veritate facta cernis ista cuncta,
Întru adevăr le vezi făcute pe toate astea,
Veritas tamen manet, moventur ista.
Adevărul totuşi rămâne, acestea se mişcă.
Veritate facta cuncta cernis optime,
Întru adevăr le vezi optim făcute pe toate,
Veritas manet, moventur haec, sed ordine.
Adevărul rămâne, se mişcă acestea, dar în ordine.
Veritate facta cuncta cernis ordinata,
Întru adevăr le vezi făcute pe toate astea ordonate,
Veritas manet, novans movet quod innovatur.
Adevărul rămâne, înnoind mişcă ceea ce se-nnoieşte.
Veritate facta cuncta sunt, et ordinata sunt,
Întru adevăr au fost făcute toate şi au fost ordonate,
Veritas novat manens, moventur ut noventur haec.
Adevărul înnoieşte rămânând, acestea se mişcă să se-nnoiască.
Veritate facta cuncta sunt, et ordinata cuncta,
Întru adevăr au fost făcute toate şi ordonate toate,
Veritas manens novat, moventur ut noventur ista.
Adevărul rămânând înnoieşte, acestea se mişcă să se-nnoiască.

VI. - *Despre metrul spondaic.*

7. **D.:** Văd că urmează spondeul; căci şi troheii mi-au îndestulat urechile. **M.:** Acestea-s metrele spondeului:

Magnorum est, Libertas.
A marilor este, Libertatea.
Magnum est mundus Libertatis.
Mare-i darul Libertăţii.
Solus liber fit,Qui errorem vincit.
Singur acela devine liber, Carele învinge eroarea.

Solus liber vivit, Qui errorem jam vicit.

Solus liber vere fit, Qui erroris vinclum vicit.

Solus liber vere vivit, Qui erroris vinclum jam vicit.

Solus liber non falso vivit,

Qui erroris vinclum jam devicit.

Solus liber jure ac vere vivit,

Qui erroris vinclum magnus devicit.

Solus liber jure ac non falso vivit,

Qui erroris vinclum funestum devicit.

Solus liber jure ac vere magnus vivit,

Qui erroris vinclum funestum jam devicit.

Solus liber jure ac non falso magnus vivit,

Qui erroris vinclum funestum prudens devicit.

Solus liber jure ac non falso securus vivit,

Qui erroris vinclum funestum prudens jam devicit.

Solus liber jure ac non falso securus jam vivit,

Qui erroris vinclum tetrum ac funestum prudens devicit

Solus liber jure ac non falso securam vitam vivit,

Qui erroris vinclum tetrum ac funestum prudens jam de vicit.

Solus liber vivit, Qui errorem iam vicit.
Singur acela trăieşte liber, Carele a-nvins deja eroarea.
Solus liber vere fit, Qui erroris vinclum vicit.
Singur acela devine cu-adevărat liber, Carele a-nvins lanţul erorii.
Solus liber vere vivit, Qui erroris vinclum iam vicit.
Singur acela trăieşte cu-adevărat liber, Carele-a-nvins deja lanţul erorii.
Solus liber non falso vivit,
Singur acela trăieşte liber, nu fals
Qui erroris vinclum iam devicit.
Carele a nimicit deja lanţul erorii.
Solus liber iure ac vere vivit,
Singur acela trăieşte pe drept şi cu-adevărat,
Qui erroris vinclum magnus devicit.
Carele, mare, a nimicit lanţul erorii.
Solus liber iure ac non falso vivit,
Singur acela trăieşte pe drept, şi nu-n fals,
Qui erroris vinclum funestum devicit.
Carele a nimicit funestul lanţ al erorii.
Solus liber iure ac vere magnus vivit,
Singurul mare trăieşte pe drept şi cu adevărat liber,
Qui erroris vinclum funestum iam devicit.
Carele a nimicit deja lanţul funest al erorii.
Solus liber iure ac non falso magnus vivit,
Singurul mare trăieşte pe drept, şi nu-n fals liber,
Qui erroris vinclum funestum prudens devicit.
Carele, prudent, a nimicit funestul lanţ al erorii.
Solus liber iure ac non falso securus vivit,
Singur liberul trăieşte pe drept, şi nu-n fals, sigur,
Qui erroris vinclum funestum prudens iam devicit.
Carele, prudent, a nimicit deja funestul lanţ al erorii.
Solus liber iure ac non falso securus iam vivit,
Singur liberul trăieşte deja pe drept sigur, şi nu-n fals,
Qui erroris vinclum tetrum ac funestum prudens devicit.
Carele a nimicit, prudent, lanţul hâd şi funest al erorii.
Solus liber iure ac non falso securam vitam vivit,
Singur acela-şi trăieşte pe drept, şi nu-n fals sigură viaţa liber,
Qui erroris vinclum tetrum ac funestum prudens iam devicit.
Carele a nimicit deja, prudent, hâdul şi funestul lanţ al erorii.

VII. - *Tribrachi metra quot sint.*

8. *D.* Nec de spondeo habeo quod requiram, veniamus ad tribrachum. *M.* Ita vero. Sed cum omnes quatuor superiores pedes, de quibus dictum est, quatuordena metra pepererint, quae fiunt simul sex et quinquaginta, plura sunt exspectanda de tribracho. In illis enim cum spatium semipedis in silentio est, plus una syllaba non siletur: in hoc autem cum silemus, num censes unius brevis syllabae spatio tantummodo sileri oportere, an et duarum brevium mora silentio contineri potest? quandoquidem nemo dubitaverit duplicem hujus esse divisionem: namque aut ab una incipit, et finitur ad duas; aut contra incipiens a duabus, una terminatur. Quare hunc necesse est viginti et unum metra procreare. *D.* Verissimum est. Nam incipiunt a quatuor brevibus, ut duo tempora sileamus: deinde quinque sunt, ubi unum silemus: tertio sex, ubi nihil silendum est: quarto septem, ubi rursus duo tempora silenda sunt: inde octo, ubi unum: sexto novem, ubi nullum. Atque ita cum singulae adduntur, donec ad viginti quatuor syllabas veniatur, qui octo sunt tribrachi, viginti unum omnino metra complentur. *M.* Expeditissime rationem secutus es: sed censesne ubique a nobis exempla esse promenda; an ea quae illis quatuor primis pedibus subjecimus, satis putandum est luminis caeteris esse praebitura? *D.* Meo quidem judicio satis. *M.* Nec ego nunc aliud requiro quam tuum. Verumtamen quoniam jam optime scis in pyrrhichiis metris mutato plausu posse tribrachos percuti; quaero, [**Col. 1133**] utrum pyrrhichii primum metrum possit etiam tribrachi metrum habere. *D.* Non potest: majus enim metrum oportet esse quam pedem. *M.* Quid, secundum? *D.* Potest: nam breves quatuor pyrrhichii duo sunt, tribrachus unus et semipes, ita ut ibi nullum, hic duo tempora sileamus. *M.* Mutato igitur plausu habes in pyrrhichiis etiam tribrachi exempla usque ad sexdecim syllabas, id est usque ad quinque tribrachos et semipedem, quibus debes esse contentus: caetera enim potes vel voce vel aliquo plausu per te ipse contexere. Si tamen adhuc aurium sensu explorandos

VII. - *Câte pot fi metrele tribrachului*

8. **D.:** Nici despre spondeu n-am ce să-ntreb; să trecem la tribrach. **M.:** Aşa,-ntr-adevăr. Dar, cum toate patru picioarele de mai înainte, despre care-am vorbit, au dat naştere la câte patrusprezece metre, care fac împreună cincizeci şi şase, sunt de-aşteptat mai multe de la tribrach. Într-adevăr, cum, în acelea, în tăcere e spaţiu de o jumătate de picior, nu se tace mai mult de-o silabă; în acesta însă, cum tăcem, crezi tu oare că se cuvine a se tăcea numai spaţiul unei silabe scurte, sau că se poate cuprinde în tăcere chiar şi durata a două scurte, din moment ce nimeni nu se va fi-ndoit că diviziunea acestuia este dublă: căci începe fie de la una şi se sfârşeşte cu două; sau, dimpotrivă, începe de la două şi se sfârşeşte cu una. Dreptaceea, e necesar ca el să procreeze douăzeci şi una de metre. **D.:** E-atotadevărat. Căci încep de la patru scurte, ca să tăcem doi timpi; apoi sunt cinci, unde tăcem unul, în al treilea, şase, unde nu-i de tăcut nimic; în al patrulea, şapte, unde iarăşi sunt de tăcut doi timpi; apoi, opt, unde-i unul; în al şaselea, nouă, unde nu-i nici unul; şi aşa, cum se adună fiecare, până se ajunge la douăzeci şi patru de silabe, care-s opt tribrachi, se completează absolut douăzeci şi una de metre. **M.:** Ai urmat, cât mai pe scurt se poate, raţiunea: dar gândeşti tu oare că trebuie să fie rostite de către noi exemple pentru toate, sau trebuie socotit că acelea pe care le-am dat pentru cele patru le vor pune-ndeajuns în lumină şi pe celelalte? **D.:** După părerea mea, îndeajuns. **M.:** Nici eu nu caut acum alta decât a ta. Totuşi, fiindcă ştii foarte bine că, în metrul pyrrhic, mutând bătaia, pot fi loviţi tribrachii, te-ntreb dacă primul metru al pyrrhicului poate fi luat şi metru al tribrachului. **D.:** Nu poate, căci metrul trebuie să fie mai mare decât piciorul. **M.:** Ce, al doilea? **D.:** Poate: căci patru scurte-s doi pyrrhici, tribrach, unu şi jumătate, aşa ca acolo să nu tăcem nici un timp, aici, doi timpi. **M.:** Mutând deci bătaia, ai în pyrrhice chiar şi exemple de tribrach, până la şaisprezece silabe, adică până la cinci tribrachi şi jumătate, cu care trebuie să fii mulţumit: pe celelalte le poţi, fie cu vocea, fie prin bătaie, întreţese prin tine însuţi. Dacă mai crezi totuşi că trebuie explorate astfel de ritmuri prin

hujuscemodi numeros arbitraris. *D.* Faciam equidem quod videbitur: videamus quae restant.

VIII. - *De dactylo.*

9. *M.* Dactylus sequitur, qui semel dividi potest. An aliter putas? *D.* Imo ita est. *M.* Quota ergo ejus pars potest esse in silentio? *D.* Dimidia scilicet. *M.* Quid, si post dactylum trochaeo constituto, velit quispiam silere unum tempus, quod in brevi syllaba dactylo debetur implendo? quid respondebimus? Non enim possumus dicere minus quam spatium semipedis sileri non oportere. Ratio enim superius tractata non minus, sed amplius quam semipedis tempus silendum non esse persuaserat. Nam utique minus quam semipes siletur in choriambo, ubi post ipsum choriambum bacchius collocatur, cujus exemplum est, *Fonticolae puellae.* Unius enim brevis syllabae spatio hic nos silere cognoscis, quod sex temporibus debetur implendis. *D.* Verum dicis. *M.* Constituto ergo trochaeo post dactylum, licebitne etiam unum tempus silere? *D.* Ita cogor fateri. *M.* Quis te tandem cogeret, si meminisses superiorum? Hoc enim tibi accidit, quod de indifferentia ultimae syllabae, et quomodo sibi ultimam longam vindicent aures, ubi restat spatium quo porrigatur, etiamsi brevis sit, quid demonstratum fuerit oblitus es. *D.* Jam intelligo: nam utique si ultimam syllabam brevem, quando restat silentium, longam aures accipiunt, sicut superiore ratione exemplisque cognovimus; nihil intererit utrum post dactylum trochaeus, an spondeus locetur. Quamobrem cum repetitio distinguenda silentio est, unam longam syllabam oportet post dactylum ponere, ut duorum temporum spatio sileamus. *M.* Quid si pyrrhichius ponatur post dactylum, rectene fieri putas? *D.* Non recte: nam utrum idem sit, an iambus, nihil interest: siquidem pro iambo eum necesse est accipi propter ultimam, quam longam exigunt aures, quia restat silentium. Iambum autem non oportere poni post dactylum, propter diversitatem levationis et positionis, quarum neutram oportet in dactylo habere tria tempora, quis non intelligat?

simţul urechilor. **D.:** Voi face, bineînţeles, cum va fi mai bine: să le vedem pe celelalte care rămân!

VIII. - *Despre dactil.*

9. **M.:** Urmează dactilul, care poate fi divizat o dată. Sau socoţi altfel? **D.:** Ba aşa-i. **M.:** Câtă parte a lui poate deci fi în tăcere? **D.:** Jumătate, bineînţeles. **M.:** Ce, dacă, după dactil fiind aşezat troheul, cineva ar vrea să tacă un singur timp, care i se datorează, într-o silabă scurtă, umplerii dactilului, ce vom răspunde? Într-adevăr, nu putem zice că nu trebuie să se tacă mai puţin decât spaţiul unei jumătăţi de picior. Căci raţionamentul tratat mai înainte ne-a convins definitiv că nu trebuie tăcut mai puţin decât timpul unei jumătăţi de picior, ci mai amplu. Căci, desigur, se tace mai puţin decât o jumătate de picior în coriiamb, unde, după coriiambul însuşi, e colocat bacchiul, al cărui exemplu este: *Fonticolae puellae.* Căci ştii că aici noi tăcem spaţiul unei silabe scurte, care se datorează umplerii a şase timpi. **D.:** Adevărat zici. **M.:** Aşezat deci troheul după dactil, permite-se-va oare să se tacă un singur timp chiar? **D.:** Aşa-s constrâns să recunosc. **M.:** Cine te-ar constrânge, în cele din urmă, dacă ţi-ai aminti cele de mai înainte? Într-adevăr, ţi s-a-ntâmplat asta pentru că ai uitat ce s-a demonstrat despre indiferenţa ultimei silabe şi-n ce chip urechile şi-o revendică loruşi pe ultima lungă, unde rămâne spaţiul în care să se-alungească, chiar dacă-i scurtă. **D.:** Acum înţeleg: căci, desigur, dacă urechile o primesc lungă pe ultima silabă scurtă, când rămâne tăcerea, precum am cunoscut din raţionamentul şi exemplele de mai înainte, nu va fi nici o deosebire dacă se va aşeza după dactil troheul sau spondeul. Dreptaceea, cum repetiţia trebuie distinsă prin tăcere, se cuvine să se pună după dactil o silabă lungă, ca să tăcem spaţiul a doi timpi. **M.:** Ce, dacă s-ar pune pyrrhicul după dactil, socoţi oare că s-ar face pe drept? **D.:** Nu pe drept, căci nu-i nici o deosebire dacă este el sau iambul: bineînţeles că în locul iambului este necesar să fie primit el, din cauza ultimei, pe care urechile o pretind lungă, pentru că rămâne tăcerea. Iambul însă nu se cuvine să fie pus după dactil, din cauza diversităţii levaţiunii şi poziţiunii, dintre care cine să nu-nţeleagă că, în dactil, nici una nu se cade să aibă trei timpi?

IX. - *De bacchio.*

10. *M.* Optime omnino atque sequaciter. Sed quid tibi tandem videtur de anapaesto? an eadem ratio est? *D.* Prorsus eadem. *M.* Jam ergo bacchium consideremus, si placet, et dic mihi quod primum ejus metrum est. *D.* Quatuor syllabas puto esse, unam brevem, et tres longas, quarum duae ad bacchium pertinent, una vero ultima ad inchoationem ejus pedis [**Col. 1134**] qui cum bacchio poni potest; ut id quod ei debetur, sit in silentio: in aliquo tamen exemplo vellem hoc auribus explorare. *M.* Facile quidem est exempla subjicere, quibus tamen non te arbitror ita ut superioribus posse delectari: nam isti quinum temporum pedes, ut etiam septenum, non tam suaviter currunt, quam ii qui aut in aequas partes dividuntur, aut in simplam et duplam, vel in duplam et simplam; tantum interest inter sesquatos motus et aequales aut complicatos, de quibus satis in primo illo nostro sermone tractavimus. Itaque hos pedes, quinque ac septem scilicet temporum, uti aspernantius poetae, ita soluta libentius assumit oratio: quod videri facilius in exemplis quae postulasti, potest: nam ista sunt, *Laborat magister docens tardos.* Hoc revolve interposito trium temporum silentio, quod ut sentires facilius, ideo post tres pedes longam syllabam posui, quod est initium cretici, qui cum bacchio poni potest. Nec ad primum metrum exemplum dedi quod est quatuor syllabarum, ne unus pes non esset satis ad commonendum sensum tuum, quantum post illum atque unam longam silere deberes. Quod ecce nunc edam, atque ipse repetam, ut in meo silentio tria tempora sentias: *Labor nullus, Amor magnus. D.* Satis apparet solutae orationi hos esse congruentiores pedes, et nihil opus est exemplis caetera excurrere. *M.* Verum dicis: sed num tibi cum silendum est, una tantum longa videtur poni posse post bacchium? *D.* Non sane; sed etiam brevis et longa, qui ejusdem bacchii semipes primus est: nam si nobis inchoare creticum licuit, quia cum eodem bacchio poni potest; quanto magis id de ipso bacchio facere licebit, cum praesertim non totum de cretico posuerimus quod primae parti bacchii sit aequale temporibus?

IX. - *Despre bacchiu.*

10. **M.:** Foarte bine şi absolut consecvent. Dar ce ţi se pare totuşi despre anapest, sau acelaşi este raţionamentul? **D.:** Întru totul acelaşi. **M.:** Să-l avem deci acum în vedere pe bacchiu, de-ţi place, şi spune-mi care-i primul lui metru. **D.:** Patru silabe socot că sunt, una scurtă şi trei lungi, dintre care două ţin de bacchiu, una însă, ultima, de începutul acelui picior care poate fi pus cu bacchiul, ca să fie în tăcere ceea ce i se datorează: aş vrea totuşi să-l încerc pe acesta cu urechile, într-un exemplu anume. **M.:** E, desigur, uşor a aduce exemple, prin care nu socot totuşi că tu te poţi delecta aşa precum cu cele de mai înainte, căci picioarele acestea de cinci timpi, precum chiar şi de şapte, nu curg atât de suav ca şi acelea ce se divid fie în părţi egale, fie în simplă şi dublă, fie în dublă şi simplă; atâta deosebire există între mişcările sesquate şi egale sau complicate, despre care am tratat îndeajuns în acel prim dialog al nostru. Şi astfel pe aceste picioare, de cinci şi de şapte timpi vasăzică, precum poeţii şi le asumă mai cu dispreţ, aşa şi le asumă mai cu plăcere rostirea liberă[185]; ceea ce se poate vedea mai uşor în exemplele pe care le-ai cerut: căci acestea sunt: *Laborat / magister / docens tar/dos*[186]. Pe acesta desfăşoară-l, interpunând tăcerea de trei timpi, întrucât, ca s-o simţi mai uşor, de aceea am pus după trei picioare silaba lungă, care-i începutul creticului, ce poate fi pus dimpreună cu bacchiul. Şi nici nu am dat exemplu la primul metru, care este de patru silabe, ca nu cumva un singur picior să nu fie de-ajuns spre a atenţiona simţul tău cât trebuie să taci după el şi una lungă. Pe care, iată, ţi-l voi da acum şi-l voi repeta eu însumi, ca să simţi în tăcerea mea trei timpi: *Labor nul/lus, Amor mag/nus*[187]. **D.:** Apare-ndeajuns că aceste picioare-s mai congruente rostirii libere, şi nu-i nici o nevoie să le parcurgem pe celelalte prin exemple. **M.:** Adevărat zici, dar pare-ţi-se oare că, ori de câte ori trebuie tăcut, se poate pune după bacchiu numai una lungă? **D.:** Nu, desigur, ci chiar scurtă şi lungă, care-i prima jumătate de picior a aceluiaşi bacchiu, căci, dacă ni s-a permis să-ncepem creticul, pentru că poate fi pus dimpreună cu acelaşi bacchiu, cu multul mai mult ni se va permite s-o facem pe asta cu însuşi bacchiul, când mai cu seamă nu vom fi pus din cretic totul, pentru ca să fie egal în timpi primei părţi a bacchiului?

X. - *Pleno pedi quid addatur ante silentium.*

11. *M.* Jam ergo, si placet, me audiente atque judicante, tu ipse per caetera excurre, et quid ponatur post plenum pedem, quando silentio reliquum impletur in omnibus pedibus qui restant, exsequere. *D.* Brevissimum jam, opinor, atque facillimum est quod requiris: nam quod de bacchio dictum est, id etiam de secundo paeone dici potest. Post creticum autem et unam longam syllabam licet ponere, et iambum, et spondeum; ita ut aut tria tempora, aut duo, aut unum sileatur. Quod autem de hoc dictum est, id et in primum et in ultimum paeonem cadit. Jam post palimbacchium vel unam longam vel spondeum collocari decet, quocirca et in hoc metro aut tria tempora, aut unum silebitur. Eadem conditio est paeonis tertii. Sane ubicumque spondeus, ibi et anapaestus jure ponitur. Post molossum vero, quod ad ejus attinet divisionem, aut unam longam ut quatuor, aut duas ponimus ut duo tempora sileamus. Sed quoniam et censu et ratione exploratum est, ordinari [**Col. 1135**] cum eo posse omnes senum temporum pedes, erit post eum locus et iambo, et tria tempora silenda remanebunt; erit et cretico, et unum tacebitur; hac conditione erit et bacchio. At si in duas breves primam cretici, et secundam bacchii solverimus, erit et paeoni quarto. Quod autem de molosso, id etiam de caeteris sex temporum pedibus dixerim. Jam proceleumaticum arbitror ad caeteros qui quatuor temporibus constant, esse referendum, nisi cum tres breves post eum locamus. Quod ita est ac si anapaestum locemus, propter ultimam syllabam quae cum silentio longa accipi solet. Primo vero epitrito iambus recte subjungitur, et bacchius et creticus et paeon quartus. Hoc dictum sit et de secundo, ut tempora sileantur aut quatuor, aut duo. Duos autem reliquos epitritos recte possunt consequi spondeus et molossus: ita ut primam spondei, et primam vel secundam molossi in duas breves solvere liceat. Ergo in his metris aut tria tempora, aut unum tacebitur. Dispondeus restat, post quem si posuerimus spondeum, quatuor tempora silenda erunt; si molossum, duo, manente licentia solvendi longam

X. - *Ce i se adaugă piciorului plin înaintea tăcerii.*

11. **M.:** Acum deci, ascultându-te eu şi judecând, fugi tu însuţi, de-ţi place, prin celelalte şi urmăreşte ce se poate pune, în toate celelalte picioare care au mai rămas, după piciorul plin, când ceea ce mai rămâne se umple prin tăcere. **D.:** Cât se poate de scurt şi facil este acum, socot, ceea ce ceri; căci ceea ce s-a zis despre bacchiu, chiar asta se poate zice şi despre al doilea peon. După cretic se poate pune şi o silabă lungă, şi iambul, şi spondeul, astfel încât să se tacă fie trei timpi, fie doi, fie unul. Ceea ce s-a spus însă despre acesta, asta se potriveşte şi în primul, şi în ultimul peon. Acum, după palimbacchiu se cuvine să se aşeze fie una lungă, fie spondeul, precum şi în acest metru se va tăcea sau trei timpi, sau unul. Aceeaşi este condiţia şi pentru peonul al treilea. De bună seamă, oriunde se pune spondeul, acolo şi anapestul se pune pe drept. După molos însă, pe cât ţine de diviziunea lui, sau punem una lungă, ca să tăcem patru timpi, sau două, ca să tăcem doi timpi. Dar, fiindcă s-a probat şi prin socoteală[188], şi prin raţiune că se pot pune-n ordine cu el toate picioarele de şase timpi, va avea loc după el şi iambul, şi vor rămâne de tăcut trei timpi; va avea şi creticul, şi se va tăcea unul; cu această condiţie va avea şi bacchiul. Dar, dacă pe prima a creticului şi pe a doua a bacchiului le vom slobozi în două scurte, va avea loc şi peonul al patrulea. Ceea ce am spus însă despre molos, tocmai asta se poate spune şi despre celelalte picioare de şase timpi. Acum, socot că proceleusmaticul trebuie referit la celelalte ce consistă din patru timpi, afară de cazul când aşezăm după el trei scurte. Ceea ce-i aşa şi dacă punem anapestul, din cauza ultimei silabe, care, dimpreună cu tăcerea, se obişnuieşte a fi primită lungă. Primului epitrit însă i se-mpletesc, pe drept, şi iambul, şi bacchiul, şi creticul, şi peonul al patrulea. Asta se poate zice şi despre al doilea, ca să se tacă fie patru, fie doi timpi. Pe ceilalţi doi epitriţi care au mai rămas îi pot însă, pe drept, urma spondeul şi molosul: astfel ca prima a spondeului ori prima sau a doua a molosului să fie îngăduit să se desfăşoare în două scurte. În aceste metre deci se va tăcea sau trei timpi, sau unul. Rămâne dispondeul, după care, dacă vom fi pus spondeul, vor fi patru timpi de tăcut; dacă molosul, doi, rămânând

in duas breves, vel in spondeo, vel in molosso, excepta ultima. Habes quod me excurrere voluisti. Nisi aliquid forte emendabis.

XI. - *Iambus post dichorium male ponitur.*

12. *M.* Imo non ego, sed tu, cum aurem ad judicandum adhibueris: nam quaero a te, utrum cum dico et plaudo istud metrum, *Verus optimus;* et hoc, *Verus optimorum;* et hoc, *Veritatis inops:* tam jucunde hoc tertium quam illa superiora tuus sensus accipiat; quod ea repetendo, et cum debitis silentiis plaudendo facile judicabit. *D.* Manifestum est quod jucunde illa, hoc injucunde accipiat. *M.* Non ergo recte post dichorium iambus ponitur. *D.* Ita est. *M.* Recte autem poni posse post caeteros assentitur quisquis haec metra cum disciplina interponendorum silentiorum repetierit.

Fallacem cave.
Male castum cave.
Mutiloquum cave.
Fallaciam cave.
Et invidum cave.
Et infirmum cave.

D. Sentio quod dicis, et approbo. *M.* Vide etiam utrum te nihil offendat, cum interposito duorum temporum silentio, hoc metrum repetitum inaequale pergit. Num enim ita sonet ut ista?

Veraces regnant.
Sapientes regnant.
Veriloqui regnant.
Prudentia regnat.
Boni in bonis regnant.
Pura cuncta regnant.

D. Imo haec aequaliter et suaviter, illud autem absurde. *M.* Hoc ergo tenebimus in metris sex temporum pedum, dichorium iambo, antispastum spondeo male claudi. *D.* Tenebimus sane.

licenţa de-a desfăşura lunga în două scurte, fie în spondeu, fie în molos, cu excepţia ultimei. Ai ceea ce ai voit să parcurg eu în fugă. Dacă nu vei corecta, poate, ceva.

XI. - *Iambul se pune greşit după dicoreu.*

12. **M.:** Ba din contră, nu eu, ci tu, când îţi vei fi aplecat urechea spre a judeca, întrucât vreau să aflu de la tine dacă, atunci când rostesc sau bat acest metru: *Vĕrŭs ōptĭ/mūs*; şi acesta: *Vĕrŭs ōptĭ/mōrūm*; şi acesta: *Vĕrĭtātĭs/ĭnōps*, simţul tău îl primeşte tot atât de plăcut pe acesta al treilea ca pe celelalte două dinainte; ceea ce va judeca uşor, repetându-le şi bătându-le cu tăcerile cuvenite. **D.:** E-nvederat că le primeşte plăcut pe acelea, pe acesta, neplăcut. **M.:** Nu se pune deci pe drept după dicoreu iambul. **D.:** Aşa-i. **M.:** Oricine va fi ascultat însă cu ştiinţa interpunerii tăcerilor aceste metre asimte că se poate pune pe drept după celelalte:

Fāllācēm / căvē.	Fereşte-te de-nşelător.
Mălĕ cāstūm / căvē.	Fereşte-te de castul fals.
Mūltĭlŏqūūm / căvē.	Fereşte-te de vorbăreţ.
Fāllācĭām / căvē.	Fereşte-te de-nşelăciune.
Et ĭnvĭdūm / căvē.	Şi de invidios păzeşte-te.
Et ĭnfĭrmūm / căvē[189].	Şi de infirm fereşte-te.

D.: Asimt ceea ce zici şi aprob. **M.:** Bagă, numai, de seamă dacă nu te zgârie nimic când, interpunându-se o tăcere de doi timpi, decurge repetat acest metru inegal. Sună oare într-adevăr precum acestea:

Vērācēs / rēgnānt.	Veridicii împărăţesc.
Săpĭēntēs /rēgnānt.	Înţelepţii împărăţesc.
Vērĭlŏquī / rēgnānt.	Adevăr rostitorii împărăţesc.
Prūdēntĭă / rēgnāt.	Prudenţa împărăţeşte.
Bōn(ī) ĭn bŏnīs / rēgnānt.	Bunii-ntre buni domnesc.
Pūră cūnctă / rēgnānt.	Purele toate domnesc.

D.: Ba dimpotrivă, acestea, egal şi suav, acelea însă, absurd. **M.:** Asta o vom ţine deci că, în metrele cu picioare de şase timpi, dicoreul se termină rău cu iambul, antispastul, cu spondeul. **D.:** O vom ţine, bineînţeles.

13. *M.* Quid? causam cur ita sit nonne approbabis, **[Col. 1136]** si animadverteris levatione ac positione in duas partes dividi pedem, ita ut si qua in eo syllaba media est, vel una vel duae, aut uni parti attribuantur priori vel posteriori, aut in utramque partiantur? *D.* Novi quidem istuc, et verum est: sed quid ad rem? *M.* Hoc quoque attende quod dicam, tum videbis facilius quod requiris. Nam manifestum tibi esse arbitror, alios esse sine mediis syllabis pedes, ut pyrrhichius, et caeteri binarum syllabarum; alios in quibus medium aut primae parti, aut extremae, aut utrique, aut neutri, spatio conveniat: primae, ut in anapaesto, vel in palimbacchio, vel in paeone primo; extremae, ut in dactylo vel in bacchio, vel in paeone quarto; utrique, ut in tribracho, sive in molosso, sive in choriambo, sive in quolibet ionico: neutri, ut in cretico, sive in paeonibus secundo et tertio, sive in diiambo, dichorio, antispasto. Nam qui pedes in tres aequales partes dividi possunt, media pars in his convenit cum prima et extrema; qui autem non possunt, aut cum prima tantum, aut cum extrema, aut cum neutra. *D.* Et hoc aeque scio, et quo tendat exspecto. *M.* Quo tandem putas, nisi ut videas iambum post dichorium ideo male poni cum silentio, quia medium ejus est, nec primae parti aequale nec extremae, et idcirco a levatione ac positione discordat? Hoc etiam de spondeo intelligitur, qui similiter post antispastum cum silentio non amat poni. An quidquam tibi adversum ista dicendum est? *D.* Mihi vero nihil? nisi quod ista offensio quae fit auribus, cum ita hi pedes collocantur, in comparatione fit ejus suavitatis, quae oblectat auditum, cum post caeteros senum temporum hi cum silentio ponuntur pedes. Nam si aliis tacitis me consuleres quemadmodum sonarent, exemplis subjectis, aut post dichorium iambus, aut post antispastum spondeus, cum silentio positi; dicam quod sentio, fortasse approbarem et laudarem. *M.* Non equidem resisto tibi. Satis est mihi tamen, quod haec collocatio in comparatione talium numerorum, sed melius sonantium, sicut dicis, offendit: eo enim est improbanda, quod cum ejusdem generis etiam illi

13. **M.:** Ce, nu vei aproba oare cauza pentru care este aşa, dacă vei fi luat seama că, prin levaţiune şi poziţiune, piciorul e-mpărţit în două părţi, astfel încât, dacă există în el o anume silabă medie, fie una, fie două, sau li se atribuie unei părţi, anterioarei ori posterioarei, sau se-mpart între amândouă? **D.:** Cunosc, desigur, asta şi-i adevărat, dar ce-are-a face cu subiectul? **M.:** Ascult-o, numai, pe asta ce-o voi zice şi atunci vei vedea mai uşor ceea ce-ntrebi. Căci socot că ţi-e-nvederat că sunt unele picioare fără silabe medii, precum pyrrhicul şi celelalte de două silabe; altele, în care mediul corespunde-n spaţiu fie primei părţi, fie ultimei, fie amândurora, fie nici uneia: primei, precum în anapest sau în palimbacchiu sau în peonul prim; ultimei, precum în dactil sau în bacchiu sau în peonul al patrulea; amândurora, precum în tribrach ori în molos ori corriamb ori în oricare ionic; nici uneia, precum în cretic ori în peonii al doilea şi al treilea ori în diiamb, dicoreu, antispast. Căci în picioarele care pot fi-mpărţite în trei părţi egale, în ele partea medie corespunde cu prima şi ultima; în cele care nu pot, sau numai cu prima, sau cu ultima, sau cu nici una. **D.:** Şi asta o ştiu, de asemenea, şi aştept încotro bate. **M.:** Încotro crezi, la urma urmei, dacă nu să vezi că de aceea-i pus rău cu tăcerea iambul după dicoreu, fiindcă mediul lui nu-i egal nici ultimei, nici primei părţi, şi de aceea discordă faţă de levaţiune şi poziţiune. Asta se-nţelege chiar şi despre spondeu, căruia, la fel, nu-i place să fie pus cu tăcerea după antispast. Sau ai ceva de spus împotriva acestora? **D.:** Eu n-am nimic, decât numai că această ofensiune ce li se face urechilor, când sunt colocate aşa aceste picioare, se naşte prin comparaţie cu acea suavitate care încântă auzul, când, după celelalte picioare de şase timpi, se pun acestea dimpreună cu tăcerea. Căci dacă, tăcându-le pe celelalte, m-ai consulta în ce chip sună, însoţindu-le de exemple, fie, după dicoreu, iambul, fie, după antispast, spondeul, puse dimpreună cu tăcerea, ca să-ţi spun ceea ce simt, le-aş aproba, poate, şi le-aş lăuda. **M.:** Nu mă-ncontrez, bineînţeles, ţie. Mi-e de-ajuns totuşi că, în comparaţie cu astfel de ritmuri, dar, precum zici, mai plăcut sunătoare, această colocare nemulţumeşte; într-adevăr, este de neaprobat prin faptul că, cum şi acele picioare, care, încheiate cu aceste

sint pedes, quos his semipedibus clausos labi jucundius confitemur, ab iis discrepare non debuit. Sed nonne tibi videtur secundum istam rationem, nec post epitritum secundum iambum cum silentio poni oportere? Nam et in hoc pede iambus ita medium locum tenet, ut nec prioris nec posterioris partis temporibus aequetur. *D.* Cogit me superior ratio concedere.

XII. - *Summa omnium metrorum.*

14. *M.* Age nunc, redde mihi omnium metrorum numerum, si placet, quae jam tractavimus; id est eorum quae a suis plenis pedibus incipiunt, clauduntur autem aut suis pedibus plenis, ita ut silentium, cum ad caput reditur, non interponamus; aut non plenis pedibus cum silentio, quos tamen eis congruere ratio docuit; incipiente numero a duobus non plenis usque ad octo plenos, ita tamen ut triginta duo tempora non excedantur. *D.* Operosum quidem est quod imponis, est tamen operae pretium. Sed memini nos paulo ante jam pervenisse ad septuaginta septem metra a [**Col. 1137**] pyrrhichio usque ad tribrachum, cum illi binarum syllabarum pedes quatuordecim singuli crearent, quae fiunt simul quinquaginta et sex. Tribrachus autem viginti et unum, propter geminam divisionem. His igitur septuaginta et septem addimus quatuordecim dactyli, et anapaesti totidem: pleni enim si locentur nullo silentio, incipiente metro a duobus usque ad octo pedes, septena pariunt; additis vero semipedibus cum silentio, incipiente metro ab uno pede, et semipede perveniente ad septem et semis, alia septena. Et fiunt jam omnia centum et quinque. Bacchius vero non potest metrum suum ad octo pedes perducere, ne triginta duo tempora transeat, neque quisquam quinum temporum pes; sed possunt isti usque ad sex pervenire. Bacchius ergo et qui ei par est, non modo temporibus, sed etiam divisione paeon secundus, a duobus pedibus usque ad sex procedentes cum integri ordinantur sine silentio, quina metra pariunt; cum silentio autem incipientes ab uno semipede, et ad quinque semipedes

jumătăţi de picior, recunoaştem că lunecă mai plăcut, sunt de acelaşi gen, nu trebuia să se deosebească faţă de ele. Dar nu ţi se pare oare că, după această raţiune, nici după epitritul al doilea nu se cade să fie pus iambul dimpreună cu tăcerea? Căci, şi în acest picior, iambul deţine astfel locul mediu, încât nu-i egal în timpi nici părţii anterioare, nici posterioarei. **D.:** Raţionamentul de mai înainte mă constrânge să o conced.

XII. - *Suma tuturor metrelor.*

14. **M.:** Haide, spune-mi acum, de-ţi place, numărul tuturor metrelor pe care le-am tratat deja, adică al celor ce-ncep de la picioarele loruşi pline, se-ncheie însă fie cu picioarele loruşi pline, astfel încât, când se revine de la capăt, să nu interpunem tăcerea, fie cu picioare nu pline dimpreună cu tăcerea, despre care raţiunea ne-a-nvăţat că-şi sunt totuşi congruente loruşi, ritmul începând de la două nepline până la opt pline, aşa totuşi încât să nu se depăşească treizeci şi doi de timpi. **D.:** Anevoios, desigur, e ceea ce-mi impui, totuşi munca îşi are răsplată. Dar mi-amintesc totuşi că noi am ajuns deja, cu puţin mai înainte, la şaptezeci şi şapte de metre, de la pyrrhic până la tribrach, cum acele picioare de câte două silabe formează fiecare câte patrusprezece, care fac împreună cincizeci şi şase. Tribrachul însă douăzeci şi una, din cauza dublei diviziuni. Acestor şaptezeci şi şapte le adăugăm patrusprezece dactili şi tot atâţia anapeşti; într-adevăr, dacă se pun plini, fără nici o tăcere, începând metrul de la două până la opt picioare, dau naştere la câte şapte; adăugate însă jumătăţile de picioare dimpreună cu tăcerea, începând metrul de la un picior şi jumătate şi ajungând la şapte şi jumătate, dau naştere la alte câte şapte. Şi fac, de-acum, toate, o sută cinci. Bacchiul însă nu-şi poate întinde metrul său la opt picioare, ca să nu treacă de treizeci şi doi de timpi, şi nici vreun picior de cinci timpi nu şi-l poate, dar acestea şi-l pot întinde până la şase. Bacchiul deci şi peonul al doilea, care-i este egal nu numai în timpi, ci şi-n diviziune, purcezând de la două până la şase picioare, cum se ordonează întregi, fără tăcere, nasc câte cinci metre; dimpreună cu tăcerea însă,

pervenientes, alia quina cum una longa post eos ponitur, et item quina cum brevis et longa: quindena igitur creant, quae in summam redacta triginta sunt. Et fiunt jam metra omnia centum et triginta quinque. Creticus vero, et qui pariter dividuntur, paeones primus et quartus, quoniam post illos et unam longam, et iambum, et spondeum, et anapaestum licet ponere, ad septuaginta quinque perveniunt: cum enim tres sint pedes, quina creant sine silentio, cum silentio autem viginti, quae simul, ut dictum est, fiunt quinque et septuaginta, quibus additis superiori summae, decem et ducenta complentur. Palimbacchius et qui ei divisione concordat tertius paeon, quina pariunt integri sine silentio: cum silentio autem quina cum una longa, quina cum spondeo, quina cum anapaesto. Haec addimus ad majorem summam, et habemus metra omnia ducenta quinquaginta.

15. Molossus et caeteri sex temporum pedes, qui cum illo simul septem fiunt, quaterna creant integri: cum silentio autem quoniam et una longa post unumquemque eorum locari potest, et iambus, et spondeus, et anapaestus, et bacchius, et creticus, et paeon quartus; vicena et octona complent, quae simul fiunt centum nonaginta sex, quae ducta cum illis quaternis ducenta viginti quatuor complentur: sed hinc octo deducendi sunt, quia post dichorium iambus, et post antispastum spondeus male ordinantur. Reliqua sunt ducenta sexdecim, quae addita majori summae, faciunt metra omnia quadringenta sexaginta sex. Proceleumatici ratio haberi non potuit cum his pedibus quibus congruit, propter semipedes qui post hunc plures ponuntur. Nam et una syllaba longa post eum poni potest cum silentio, sicut post dactylum et ejus consortes ut duo, et tres breves ut unum tempus sileatur; quo efficitur ut ultima brevis pro longa accipiatur. Epitriti metra gignunt terna integri, incipiente metro a duobus pedibus, perveniente ad quatuor: si enim addas quintum, triginta duo tempora, quod non oportet, excedes. Cum silentio vero primus et secundus [**Col. 1138**] epitritus terna post locato

începând de la o jumătate de picior şi ajungând până la cinci jumătăţi de picior, nasc alte câte cinci, când se pune după ei una lungă, şi iarăşi, alte cinci, când se pun scurta şi lunga: produc deci câte cincisprezece, care, însumate,-s treizeci. În toate, metrele fac acum o sută treizeci şi cinci. Creticul însă şi cele ce se divid la fel, peonii, primul şi al patrulea, fiindcă după ei se poate pune şi una lungă, şi iambul, şi spondeul, şi anapestul, ajung la şaptezeci şi cinci; cum, într-adevăr, sunt trei picioare, creează câte cinci fără tăcere, cu tăcerea însă, câte douăzeci, care-mpreună, precum s-a spus, fac şaptezeci şi cinci; care, adăugate la suma de mai înainte, fac două sute zece. Palimbacchiul şi peonul al treilea, care-i concordă-n diviziune, nasc întregi, fără tăcere, câte cinci; cu tăcerea însă, câte cinci cu una lungă, câte cinci cu spondeul, câte cinci cu anapestul. Pe acestea le-adunăm la suma de mai înainte şi avem două sute cincizeci toate metrele.

15. Molosul şi celelalte picioare de şase timpi, care-s, împreună cu el, şapte, creează, întregi, câte patru, cu tăcerea însă, fiindcă după fiecare se poate pune şi una lungă, şi iambul, şi spondeul, şi anapestul, şi bacchiul, şi creticul, şi peonul al patrulea, completează câte douăzeci şi opt, care fac împreună o sută nouăzeci şi şase, care, adunate cu cele câte patru ale lor, dau în total două sute douăzeci şi patru; dar, de aici, trebuie scăzute opt, pentru că-s rău ordonaţi, după dicoreu, iambul, şi după antispast, spondeul. Au rămas două sute şaisprezece, care, adunate la suma de mai înainte, fac patru sute şaizeci şi şase de metre. Raţiunea proceleusmaticului n-a putut fi ţinută cu aceste picioare cu care-i congruu, din cauza jumătăţilor de picior, care se pun mai multe după el. Căci după el se poate pune şi o silabă lungă cu tăcerea, precum după dactil şi consorţii lui, ca să se tacă doi timpi, şi trei scurte, ca să tacă un timp, de unde se face ca ultima scurtă să fie luată în locul uneia lungi. Epitriţii nasc, întregi, câte trei metre, începând metrul de la două picioare, ajungând până la patru: dacă, într-adevăr, îl adaugi pe al cincilea, vei depăşi treizeci şi doi de timpi, ceea ce nu se cade. Cu tăcerea însă primul şi al doilea epitrit, câte trei cu iambul aşezat după ei,

iambo, terna bacchio, terna cretico, terna paeone quarto; quae fiunt cum illis ternis quae sunt sine silentio, triginta. Tertius vero et quartus epitriti tres ante silentium gignunt, cum spondeo terna, et terna cum anapaesto, terna cum molosso, terna cum ionico minore, terna cum choriambo; quae fiunt simul cum illis ternis, quae sine silentio genuerunt, triginta et sex. Ergo epitriti omnes sexaginta et sex metra pariunt: quae cum viginti et uno proceleumatici, superiori summae addita, faciunt quingenta quinquaginta tria. Dispondeus restat gignens et ipse tria integer; adhibito autem silentio cum spondeo tria, et tria cum anapaesto, tria cum molosso, tria cum ionico a minore, tria cum choriambo: quae in summam ducta cum illis tribus quae creat integer, fiunt decem et octo. Ita erunt metra omnia quingenta septuaginta et unum.

XIII. - *Ratio metiendi metra et silentia interponendi.*

16. *M.* Essent quidem, nisi tria detrahenda essent, quia post secundum epitritum dictum est iambum male poni. Sed hoc quidem bene se habet: quare jam dic mihi, quomodo tibi aurem tangat metrum hoc,

Triplici vides, ut ortu
Triviae rotetur ignis.

D. Persuaviter. *M.* Potesne dicere quibus pedibus constet? *D.* Non possum: neque enim invenio quomodo sibi congruant quos metior: sive enim pyrrhichium a capite constituam, sive anapaestum, sive paeonem tertium, non his conveniunt qui sequuntur: et invenio hic quidem creticum post tertium paeonem, ut reliqua sit longa syllaba, quam creticus post se non respuit collocari; sed his pedibus hoc metrum constare recte non posset, nisi interposito silentio trium temporum: nunc vero nihil siletur, cum hoc repetendo permulcet auditum. *M.* Vide igitur, utrum incipere debeat a pyrrhichio, deinde metiamur dichorium, tum spondeum, qui complet tempora, quorum duo sunt in principio: potest item caput tenere anapaestus, deinde

câte trei cu bacchiul, câte trei cu creticul, câte trei cu peonul al patrulea, care fac, împreună cu cele câte trei ce-s fără tăcere, treizeci. Epitriții al treilea însă și al patrulea nasc trei înaintea tăcerii, cu spondeul câte trei, și câte trei cu anapestul, câte trei cu molosul, câte trei cu ionicul minor, câte trei cu coriiambul, care fac, dimpreună cu cele câte trei pe care le-au născut fără tăcere, treizeci și șase. Deci, toți epitriții dau naștere la șaizeci și șase de metre, care, adunate, dimpreună cu douăzeci și una de proceleusmatice, la suma de mai înainte, fac cinci sute cincizeci și trei. Rămâne dispondeul, născând și el însuși trei, întreg; admisă însă tăcerea, cu spondeul trei, și trei cu anapestul, trei cu molosul, trei cu ionicul minor, trei cu coriiambul; care, în sumă, adăugată acelor trei pe care-i creează întreg, fac optsprezece. Așa, toate metrele vor fi cinci sute șaptezeci și una.

XIII. - *Rațiunea măsurării metrelor și interpunerii tăcerii.*

16. **M.:** Ar fi, vezi bine, de n-ar trebui scăzute trei, căci s-a spus că, după al doilea epitrit, iambul e rău pus. Dar asta se prezintă, desigur, bine în sine[190]: dreptaceea, spune-mi acum cum îți ajunge ritmul acesta la ureche:

Trĭplĭcī vĭdēs, ŭt ōrtū Vezi cum se rotește focul
Trĭvĭāē rŏtētŭr ignīs[191]. La-ntreit ortul Triviei.

D.: Atotsuav. **M.:** Poți oare spune din ce picioare consistă? **D.:** Nu pot: și,-ntr-adevăr, nu găsesc în ce chip își sunt congrue cele pe care le măsor: căci fie să constitui la-nceput pyrrhicul, fie anapestul, fie peonul al treilea, acestora nu le convin cele ce urmează; și aflu aici, bineînțeles, creticul după al treilea peon, ca să rămână silaba lungă, pe care creticul n-o respinge a fi colocată după el, dar acest metru n-ar putea pe drept să consiste din aceste picioare, decât numai interpunându-se tăcerea de trei timpi: acum însă nu se tace deloc, când, repetându-l, acesta încântă auzul. **M.:** Vezi, așadar, dacă n-ar trebui oare să înceapă de la pyrrhic, apoi să măsurăm dicoreul, apoi spondeul, care plinește timpii, dintre care doi sunt la-nceput; poate, iarăși, anapestul să dețină-nceputul, apoi să se măsoare

diiambus metiri, ut extrema longa collocata cum quatuor temporibus anapaesti perficiat sex tempora, quae cum diiambo conveniunt, ex quo intelligas licet, partes pedum non solum in fine poni, sed etiam in capite metrorum. *D.* Jam intelligo.

17. *M.* Quid, si demam unam ultimam longam, ut tale sit metrum, *Segetes meus labor:* nonne animadvertis cum silentio duorum temporum repeti? Ex quo manifestum est, et aliquam partem pedis posse in principio metri poni, et aliquam in fine, et aliquam in silentio. *D.* Et hoc manifestum est. *M.* Sed hoc fieri si dichorium metiaris integrum in hoc metro; nam si diiambum, et a capite anapaestus ponatur, cernis patrem pedis in principio positam, quae habet jam quatuor tempora: duo autem quae debentur, silentur in fine. Ex quo discimus, posse metrum incipere a parte pedis, et desinere ad plenum pedem, sed nunquam sine silentio. *D.* Et hoc perspicuum est.

18. [**Col. 1139**] *M.* Quid? hoc metrum potesne metiri et dicere quibus pedibus constet?

Jam satis terris nivis, atque dirae

Grandinis misit Pater, et rubente

Dextera sacras jaculatus arces.

(Horat. lib. 1 Carminum, ode 2.)

D. Possum constituere in capite creticum, et duos metiri reliquos senum temporum pedes, unum ionicum a majori, alterum dichorium, et silere unum tempus quod adjungitur cretico ut sex tempora compleantur. *M.* Nonnihil defuit considerationi tuae: nam cum dichorius est in fine, restante silentio, ultima ejus quae brevis est, pro longa accipitur. An hoc negabis? *D.* Imo fateor. *M.* Non ergo constitui decet in fine dichorium, nisi nullo in repetitione consequente silentio, ne non jam dichorius, sed epitritus

diiambul, ca ultima lungă, colocată cu patru timpi ai anapestului, să plinească şase timpi, care corespund cu diiambul, de unde se poate să-nţelegi că părţile picioarelor nu sunt puse numai la sfârşitul, ci chiar şi la-nceputul metrelor. **D.:** Acum înţeleg.

17. **M.:** Ce, dacă o îndepărtez pe ultima lungă, ca metrul să fie altfel: *Sĕgĕtēs mĕūs lăbŏr*[192]: nu bagi oare de seamă că se repetă cu o tăcere de doi timpi? De unde e-nvederat şi că o parte a piciorului se poate pune la-nceputul metrului, alta, la sfârşit, şi alta, în tăcere. **D.:** Şi asta-i învederat. **M.:** Dar asta se-ntâmplă dacă măsori dicoreul întreg în acest metru căci, dacă măsori diiambul, şi la-nceput se va pune anapestul, observi partea piciorului pusă la-nceput, care are deja patru timpi: doi însă, care se datorează, se tac la sfârşit. De unde învăţăm că metrul poate să-nceapă de la partea piciorului şi să sfârşească la piciorul plin, dar niciodată fără tăcere. **D.:** Şi asta-i destul de clar.

18. **M.:** Ce, metrul acesta-l poţi oare măsura şi să spui din ce picioare consistă?

Iām sătīs tērrīs nĭvĭs, ātquĕ dirāē
Îndesaţ omăt şi grindină prăpăd.
Grāndĭnīs mīsīt Pătĕr, ēt rŭbēntĕ
Pe pământ dădu tatăl, şi cu dreapta-i
Dēxtĕrā sācrās ĭăcŭlātŭs ārcēs.[193]
Înroşită lovind sacrele arce.
(Hor., *Carm.* I, 2, vv. 1-3)

D.: Pot constitui la-nceput creticul şi să măsor celelalte două picioare rămase, a câte şase timpi, pe unul, ionic major, pe celălalt, dicoreu, şi să tac un timp, care se adaugă creticului, ca să se plinească şase timpi[194]. **M.:** Ceva i-a lipsit analizei tale: căci, când e la sfârşit dicoreul, rămânând tăcerea, ultima lui, care-i scurtă, se ia ca lungă. Sau vei nega asta? **D.:** Ba dimpotrivă, recunosc. **M.:** Nu se cade deci a aşeza la sfârşit dicoreul, afară de cazul în care, neurmând nici o tăcere în repetiţie, să nu se simtă dicoreul, ci epitritul al doilea.

secundus sentiatur. *D.* Manifestum est. Quomodo ergo metiemur hoc metrum? *D.* Nescio.

XIV. - *Persequitur rationem adhibendi silentia in metiendis metris.*

M. Attende ergo utrum bene sonet, cum ita pronuntio, ut post tres primas syllabas unum tempus sileam: ita enim in fine nihil debebitur, ut decenter ibi possit esse dichorius. *D.* Jucundissime sonat.

19. *M.* Hoc quoque igitur adjungamus arti, ut non solum in fine, sed et ante finem cum oportet sileamus. Tunc autem oportet, cum id quod debetur implendis temporibus pedum, aut indecenter siletur in fine propter ultimam brevem, ut in hoc quod dictum est; aut cum duo constituuntur non pleni pedes, unus in capite, alter in fine, qualis iste est,

Gentiles nostros inter oberrat equos.

Sensisti enim, ut opinor, me post quinque syllabas longas, moram duorum temporum siluisse, et tantumdem in fine silendum est, dum reditur ad caput. Si enim hoc metrum ad legem sex temporum metiaris; erit tibi primus spondeus, secundus molossus, tertius choriambus, quartus anapaestus. Spondeo igitur debentur duo tempora ut sex temporum pedem impleat, et anapaesto: itaque duo silentur post molossum ante finem, et duo post anapaestum in fine. Si autem ad legem temporum quatuor; una longa erit in capite, deinde duos metimur spondeos, deinde duos dactylos, et post una longa concludet. Silemus itaque duo tempora post geminum spondeum ante finem, et duo in fine, ut ambo pedes impleantur, quorum dimidias partes in capite atque in extremo posuimus.

20. Nonnunquam tamen quod duobus non plenis pedibus debetur in principio ac fine collocatis, finali tantum silentio redditur; si tantum sit ut dimidii spatium pedis non excedat, qualia haec duo sunt:

D.: E-nvederat. **M.:** Cum vom măsura, aşadar, acest metru? **D.:** Nu ştiu.

XIV. - *Să continuă raţiunea propagării tăcerilor în măsurarea metrelor.*

M.: Ascultă deci dacă sună bine când pronunţ aşa, încât să tac un timp, după primele trei silabe; aşa, într-adevăr, nu se va mai datora nimic la sfârşit, ca să poată fi decent, acolo, dicoreul. **D.:** Sună atotplăcut.

19. **M.:** S-o adăugăm deci şi pe asta artei, ca să tăcem nu numai la sfârşit, ci şi înainte de sfârşit, când trebuie. Atunci însă trebuie, când ceea ce se datorează umplerii timpilor picioarelor sau se tace indecent la sfârşit, din cauza ultimei scurte, precum în ceea ce s-a spus, sau când se constituie două picioare nepline, unul la-nceput, altul la sfârşit, cum este acesta:

Gēntīlēs nōstrōs ĭntĕr ŏbērrăt ĕquōs[195].

Ai simţit desigur, precum socot, că, după cinci silabe lungi, eu am tăcut o durată de doi timpi, şi tot atât e de tăcut la sfârşit, până-se reia de la capăt. Dacă vei măsura deci acest metru după legea de şase timpi, primu-ţi va fi spondeu, al doilea, molos, al treilea, coriiamb, al patrulea, anapest. Spondeului, aşadar, i se datorează doi timpi, ca să umple piciorul de şase timpi, şi anapestului; şi aşa se tac doi după molos, înainte de sfârşit, şi doi după anapest, la sfârşit. Dacă, însă, după legea de patru timpi: va fi una lungă la-nceput, apoi măsurăm doi spondei, apoi doi dactili şi, după una lungă, se-ncheie. Tăcem astfel doi timpi după-ngemănatul spondeu, înainte de sfârşit, şi doi la sfârşit, ca să se umple ambele picioare ale căror jumătate părţi le-am pus la-nceput şi la sfârşit.

20. Uneori totuşi ceea ce se datorează celor două picioare nepline, colocate la-nceput şi la sfârşit, îi este redat prin tăcere numai finalului; dacă e numai atât, cât să nu depăşească spaţiul unei jumătăţi de picior, precum sunt acestea două:

Silvae laborantes, geluque
Flumina constiterint acuto.

Horum enim prius incipit a palimbacchio, inde excurrit in molossum, et bacchio terminatur: silentur ergo duo tempora; quorum unum bacchio, alterum palimbacchio cum reddideris, sena ubique tempora implebuntur. **[Col. 1140]** Hoc autem posterius dactylo inchoatur, inde pergit in choriambum, clauditur bacchio: tria igitur tempora silere oportebit; hinc unum bacchio, duo dactylo redhibebimus, ut in omnibus sint sena tempora.

21. Prius autem redditur quod debetur implendo extremo pedi, quam in principio constituto. Nec aliter omnino fieri aures sinunt. Nec mirum: id enim cum repetimus, adjungitur capiti quod prorsus extremum est. Itaque in hoc metro quod dictum est, *Flumina constiterint acuto:* cum tria tempora senis utique implendis debeantur, si ea non silentio velis, sed voce reddere, possintque reddi et per iambum, et per chorium, et per tribrachum, quia omnes terna tempora possident; nullo modo ea per chorium reddi sensus ipse permittit, in quo prior est longa syllaba, brevis posterior: id enim prius sonare debet, quod bacchio debetur extremo, id est brevis syllaba; non longa, quae dactylo primo. Licet hoc explorare his exemplis:

Flumina constiterint acuto gelu.

Flumina constiterint acute gelida.

Flumina constiterint in alta nocte.

Cui dubium est, duo illa suaviter repeti, hoc autem tertium nullo modo?

22. Item cum singula tempora singulis debentur pedibus minus plenis, si ea voce reddere velis, non sinit sensus in unam syllabam coarctari; mira omnino justitia.

Sĭlvāē lăbōrāntēs, gĕlūquĕ Păduri gârbovite, şi fluvii
Flūmĭnă cōnstĭtĕrĭnt ăcūtō.[196] Încremenit-au de gerul aspru.

Primul dintre acestea începe, într-adevăr, de la palimbacchiu, apoi se revarsă-n molos şi se termină-n bacchiu: se tac deci doi timpi, dintre care, cum i-l vei fi redat pe unul bacchiului, pe celălalt palimbacchiului, se vor umple peste tot câte şase timpi. Acesta din urmă însă se-ncropeşte-n dactil, de-aici trece-n coriiamb şi se-ncheie-n bacchiu: se va cuveni, aşadar, să fie tăcuţi trei timpi; de-aici, pe unul i-l vom restitui bacchiului, doi, dactilului, ca în toate să fie câte şase timpi.

21. Mai întâi însă, decât celui constituit la-nceput, se restituie ceea ce i se datorează, spre a-l umple, piciorului de la sfârşit. Şi nici urechile nu-ngăduie, cu absolut nici un chip, să se facă altfel. Şi nici nu-i de mirare: căci, când repetăm, se adaugă-nceputului ceea ce este de totul la sfârşit. Astfel, în acest metru, ce s-a spus: *flumina constiterint acuto*: cum i se datorează, desigur, trei timpi spre a-i umple pe şase, dacă vrei să-i restitui nu prin tăcere, ci prin voce, şi pot fi restituiţi şi prin iamb, şi prin coreu, şi prin tribrach, căci toţi au câte trei timpi, în nici un chip nu-ţi permite simţul însuşi să-i restitui prin coreu, în care prima este silaba lungă, scurta, ultima: într-adevăr, trebuie să sune mai întâi ceea ce i se datorează bacchiului de la urmă, adică silaba scurtă, nu lunga, care i se datorează dactilului de la-nceput. Asta se poate explora prin aceste exemple:

Flūmĭnă cōnstĭtĕrĭnt ăcūtō gĕlū.
Fluviile au încremenit de gerul aspru.
Flūmĭnă cōnstĭtĕrĭnt ăcūtē gĕlĭdā.
Fluviile au încremenit îngheţate aspru.
Flūmĭnă cōnstĭtĕrĭnt ĭn āltā nōctĕ.
Fluviile au încremenit în adâncul nopţii.

Cine să aibă vreun dubiu că primele două se repetă suav, acesta al treilea însă, cu nici un chip?

22. Iarăşi, cum timpii aparte li se datorează aparte picioarelor mai puţin pline, dacă vrei să-i restitui prin voce, simţul, printr-o mirifică absolut justiţie, nu-ngăduie să-i înghesui într-o singură

Non enim convenit, quod separatim reddendum est, non etiam constitui separatim. Quocirca in illo metro, *Silvae laborantes, geluque*, si unam longam pro silentio fini addas, sicuti est, *Silvae laborantes gelu duro*, non probant aures; sicut probant cum dicimus, *Silvae laborantes gelu et frigore*. Quod satiatissime sentis, cum singula repetis.

23. Item non oportet cum duo minus pleni pedes ponuntur, majorem in principio quam in fine poni; nam et hoc condemnat auditus, tanquam si dicas, *Optimum tempus adest tandem*, ut primus pes sit creticus, secundus choriambus, tertius spondeus; ut tria tempora sileamus, quorum duo debentur ultimo spondeo ad sena implenda, et unum primo cretico. At si ita dicatur, *Tandem tempus adest optimum*, eadem interposita trium temporum mora in silentio, quis non sentiat jucundissime repeti? Quare aut tanti spatii decet esse in fine minus plenum pedem, quanti est in principio, ut illud, *Silvae laborantes, geluque:* aut minorem in principio, et in fine majorem, veluti est, *Flumina constiterint acuto*. Neque injuria, quia ubi est aequalitas, nulla discordia: ubi autem dispar est numerus, si a minore ad majorem veniamus, ut in numerando solet, facit rursus ipse ordo concordiam.

24. Ex quo illud est etiam consequens, ut cum ii de quibus agitur, minus pleni ponuntur pedes, si duobus locis interponitur silentium, id est ante finem et in fine; tantum ante finem sileatur quantum debetur extremo, tantum autem in fine quantum scilicet primo: quia medium tendit ad finem; a fine vero ad principium [**Col. 1141**] redeundum est. Si autem utrique tantumdem debetur, nulla controversia est quin tantum ante finem quantum in fine silendum sit. Sileri autem oportet non nisi ubi terminatur pars orationis. In iis autem numeris qui non verbis fiunt, sed aliquo pulsu vel flatu, vel ipsa etiam lingua, nullum in hac re discrimen est, post quam vocem percussionemve sileatur; modo ut legitimum secundum supradictas rationes intercedat silentium. Quamobrem et a duobus potest minus plenis

silabă. Nu convine ca, desigur, ceea ce trebuie restituit aparte să nu fie şi constituit aparte. Dreptaceea, în acel metru: *sīlvāē lăbŏrāntēs, gĕlūquĕ*, dacă adaugi una lungă în locul tăcerii de la sfârşit, precum este: *sīlvāē lăbōrāntēs gĕlū dūrō*[197], urechile nu aprobă; după cum nu aprobă când zicem: *sīlvāē lăbōrāntēs gĕl(ū) ēt frīgŏrĕ*[198]. Ceea ce simţi atotdesaţ, când le repeţi pe fiecare.

23. Iarăşi, când se pun două picioare mai puţin pline, nu se cade să se pună mai mare la-nceput decât la sfârşit, căci şi asta o condamnă auzul, precum dacă ai zice: *ōptĭmūm tēmpŭs ădēst tāndēm*[199], ca primul picior să fie cretic, al doilea, coriiamb, al treilea, spondeu, ca să tăcem trei timpi, dintre care doi i se datorează spondeului ultim, unu, creticului prim, spre a fi umpluţi câteşişase. Dar, dacă s-ar zice aşa, *tāndēm tēmpŭs ădēst ŏptĭmūm*, fiind interpusă-n tăcere aceeaşi durată de trei timpi, cine nu simte că se repetă atotplăcut? Dreptaceea, sau piciorul mai puţin plin de la sfârşit trebuie să fie de tot atâta spaţiu de cât este cel de la-nceput, precum acela: *sīlvāē lăbōrāntēs, gĕlūquĕ*, sau mai-micul, la-nceput şi mai marele, la sfârşit, precum este: *flūmĭnă cōnstĭtĕrĭnt ăcūtō*. Şi nu pe nedrept, căci unde-i egalitate nu-i nici o discordie: unde însă ritmu-i inegal, dacă venim de la mic la mai mare, precum se obişnuieşte în numărătoare, însăşi ordinea restabileşte concordia.

24. Dintru care este consecvent chiar şi faptul ca, atunci, când se pun acele picioare mai puţin pline, despre care vorbim, dacă tăcerea se interpune-n două locuri, adică înainte de sfârşit şi la sfârşit, să se tacă înainte de sfârşit atât cât i se datorează sfârşitului, atât însă la sfârşit, cât, bineînţeles, primului: căci mediul tinde spre sfârşit; de la sfârşit însă e de-ntors la-nceput. Dacă însă amândurora li se datorează tot atât, nu-i nici o controversă de ce să se tacă la-nceput atât cât la sfârşit. Să se tacă însă se cade numai şi numai unde se termină partea rostirii. În acele ritmuri însă care nu-s făcute prin cuvinte, ci printr-un anume puls sau suflat, sau chiar cu limba însăşi, în acest fapt nu-i nici o discriminare după care voce sau percuţiune să se tacă, numai tăcerea să se interpună legitim, după raţiunile mai înainte expuse. Dreptaceea, metrul poate începe şi de la două

pedibus metrum incipere, si tamen utriusque conjunctum spatium minus non sit, quam posset esse unius et dimidii pedis; nam supra diximus, tum recte poni duos minus plenos pedes, cum id quod debetur ambobus, non transit spatio pedem dimidium: exemplum est, *Montes acuti;* ut aut in fine tria tempora sileamus, aut unum tempus post spondeum, et duo in fine. Aliter enim hoc metrum convenienter metiri non potest.

XV. - *Item de silentio in metris interponendo.*

25. Sit hoc etiam in disciplina, ut cum ante finem silemus, non ibi pars orationis brevi syllaba terminetur, ne secundum illam saepe commemoratam regulam, pro longa eam sensus accipiat, sequente silentio. Itaque in hoc metro, *Montibus acutis,* non possumus silere post dactylum tempus unum, quod post spondeum in superiore poteramus; ne non jam dactylus, sed creticus sentiatur: atque ita non duobus minus plenis pedibus, quod nunc demonstramus, sed pleno dichorio et ultimo spondeo metrum constare videatur, duum temporum silentio in fine reddendo.

26. Sed illud notandum est, in principio posito minus pleno pedi, aut ibidem reddi debitum per silentium, sicuti est, *Jam satis terris nivis atque dirae:* aut in fine, velut, *Segetes meus labor.* Minus autem pleno pedi qui in fine ponitur, aut ibidem restitui silentio, quod debetur, ut in illo, *Ite igitur Camoenae:* aut in aliquo de mediis loco, véluti in hoc, *Ver blandum viget arvis, adest hospes hirundo.* Unum enim tempus quod debetur ultimo bacchio, vel post totum numerum sileri potest, vel post primum ejus numeri pedem molossum, vel secundum ionicum a minore. Quod vero mediis forte minus plenis pedibus debiti est, non nisi ibidem reddi potest: ut est,

Tuba terribilem sonitum dedit aere curvo.

Si enim sic metiamur hoc metrum, ut primum faciamus anapaestum, secundum ionicum quemlibet in syllabis quinque, soluta scilicet longa vel prima vel ultima

picioare mai puțin pline, dacă totuși spațiul coniuct al mâandurora nu este mai mic decât poate fi al unui picior și jumătate; căci am zis mai înainte că atunci se pot pune pe drept două picioare mai puțin pline, când ceea ce li se datorează mâandurora nu depășește ca spațiu jumătate piciorul; de exemplu: *montes acuti*, ca să tăcem fie trei timpi la sfârșit, fie un timp după spondeu și doi la sfârșit. Altfel, într-adevăr, nu se poate măsura potrivit acest metru.

XV. - *Iarăși despre tăcerea de interpus în metre.*

25. Fie chiar și asta în disciplină ca, ori de câte ori tăcem înainte de sfârșit, să nu se termine acolo partea rostirii în silabă scurtă, pentru ca, interpunând tăcerea, să n-o ia pe ea simțul în locul uneia lungi, după cunoscuta regulă adesea amintită. Astfel, în acest metru: *mōntĭbŭs ăcūtīs*, nu putem tăcea după dactil un singur timp, pe care-l puteam, în exemplul de mai înainte, după spondeu, desigur ca să nu se simtă cretic și nu dactil, și așa să pară că metrul nu consistă din două picioare mai puțin pline, ceea ce demonstrăm acum, ci dintr-un dicoreu plin și un spondeu ultim, redându-i-se o tăcere de doi timpi la sfârșit.

26. Dar e de notat și faptul că, pus la nceput, piciorului puțin plin sau i se redă tot acolo debitul prin tăcere, precum este: *iām sătīs tērrīs nĭvĭs ātquĕ dīrāē*; sau la sfârșit, precum: *sĕgĕtēs mĕūs lăbŏr*. Mai puțin plinului picior însă care se pune la sfârșit sau i se restituie tot acolo prin tăcere ceea ce i se datorează, precum în acel: *īt(e) ĭgĭtūr Cămōēnāē*; sau în vreun loc dintre medii, precum în acesta: *vēr blāndūm vĭgĕt ārvīs*; *ădēst hōspĕs hĭrūndō*[200]. Într-adevăr, un timp, ce i se datorează bacchiului ultim, poate fi tăcut fie după întregul ritm, fie după primul picior al acestui ritm, molosul, fie după al doilea, ionicul minor. Ceea ce, întâmplător, li se datorează picioarelor medii mai puțin pline nu le poate fi redat decât numai și numai în același loc, precum este:

tŭbă tērrĭbŭlēm sŏnĭtūm dĕdĭt āērĕ cūrvō.[201]

Dacă, într-adevăr, măsurăm astfel acest metru, încât pe primul să-l facem anapest, pe al doilea oricare ionic în cinci silabe, desfăcută, adică, lunga, fie prima, fie ultima, în două

in duas breves, tertium choriambum, ultimum bacchium: tria erunt tempora in debito, unum extremo bacchio reddendum, et duo anapaesto primo, ut sena compleantur. Sed hoc totum spatium trium temporum in fine sileri potest. At si ab integro pede incipias, quinque syllabas primas pro quolibet ionico [**Col. 1142**] metitus, sequitur choriambus: inde jam pedem integrum non invenies: quocirca unius longae spatio silere oportebit: quo annumerato, choriambus alter implebitur; bacchio reliquo metrum clausuro, cui tempus unum debitum silebis in fine.

27. Unde jam esse opinor perspicuum, cum in mediis siletur locis, aut ea restitui tempora quae in fine debentur, aut ea quae ibi debentur ubi siletur. Sed aliquando non est necesse ut sileatur in mediis, cum potest aliter metrum metiri, ut in eo quod paulo ante posuimus. Aliquando autem necesse est, ut in hoc,

Vernat temperies, aurae tepent, sunt deliciae:

nam manifestum est istum numerum, aut quaternorum temporum, aut senorum pedibus currere. Si quaternorum, silendum est unum tempus post syllabam octavam, et in fine duo; metiatur primo spondeus, secundo dactylus, tertio spondeus, quarto dactylus annumerato post longam silentio, quia post brevem non oportet, quinto spondeus, sexto dactylus, ultima longa qua numerus clauditur, cui duo tempora debita silentur in fine. Si autem senorum temporum hic metimur pedes, primus erit molossus, secundus ionicus a minore, tertius creticus qui fit dichorius adjuncto silentio unius temporis, quartus ionicus a majore et longa ultima, post quam quatuor tempora silebuntur. Posset aliter, ut una longa in principio locaretur, quam sequeretur ionicus a majore, deinde molossus, deinde bacchius, qui fieret antispastus adjuncto silentio unius temporis; ultimus choriambus metrum clauderet, ita ut quatuor temporum in fine silentium redderetur uni longae in principio constitutae. Sed aures istam dimensionem repudiant; quia pars pedis in principio collocata, nisi major quam dimidia

scurte, pe-al treilea, coriiamb, pe ultimul, bacchiu, vor fi în debit trei timpi, unul de redat bacchiului ultim, şi doi, anapestului prim, ca să se umple câteşişase. Dar tot acest spaţiu de trei timpi poate fi tăcut la sfârşit. Dacă începi însă de la un picior întreg, măsurând primele cinci silabe pentru oricare ionic, urmează coriiambul: apoi nu vei mai găsi un picior întreg: dreptaceea, va trebui tăcut spaţiul uneia lungi, prin care, anumărat, se va umple al doilea coriiamb, rămânând să-ncheie metrul bacchiul, căruia unicul timp datorat i-l vei tăcea la sfârşit.

27. De unde socot că-i deja cât se poate de limpede că, ori de câte ori se tace-n locuri medii, sau li se restituie acei timpi ce li se datorează la sfârşit, sau acei ce li se datorează acolo unde se tace. Dar uneori nu-i necesar să se tacă în medii, când se poate astfel măsura metrul, precum în cel ce l-am arătat mai înainte. Uneori însă e necesar, precum în acesta:

vērnāt tēmpĕrĭēs, āūrāē tĕpēnt, sūnt dēlĭcĭāē[202],

căci e-nvederat că acest ritm curge-n picioare fie de patru timpi, fie de şase. Dacă-n de patru, e de tăcut un singur timp după silaba a opta şi, la sfârşit, doi; se măsoară primul spondeu, al doilea, dactil, al treilea, spondeu, al patrulea, dactil, anumărată, după lungă, tăcerea, căci, după scurtă, nu se cade, al cincilea, spondeu, al şaselea, dactil, ultima, cu care se-ncheie ritmul, fiind lunga, căreia i se tac, la sfârşit, doi timpi datoraţi. Dacă însă măsurăm aici picioare de şase timpi, primul va fi molos, al doilea, ionic minor, al treilea, cretic, care, adăugată tăcerea de un singur timp, devine dicoreu, al patrulea, ionic major, şi ultima, lunga, după care se vor tăcea patru timpi. S-ar putea şi altfel, dacă s-ar aşeza la-nceput una lungă, pe care ar urma-o ionicul major, apoi molosul, apoi bacchiul, care, adăugându-se tăcerea de un singur timp, ar deveni antispast, ultimul, coriiambul, ar încheia metrul, astfel încât cei patru timpi de tăcere de la sfârşit i s-ar reda singurei lungi aşezate la-nceput. Dar urechile repudiază această dimensiune; căci, dacă nu va fi fost mai mare de jumătate partea piciorului colocată la-nceput, nu i se redă unde pe drept trebuie, prin

fuerit, non recte illi post plenum pedem finali silentio redditur ubi debetur: sed aliis interpositis pedibus, scimus quidem quantum debeatur; sed non comprehenditur sensu, ut tanto spatio sileatur, nisi minus debeatur in silentio quam positum est in sono: quia cum majorem partem pedis vox peregerit, minor quae reliqua est, ubicumque facile occurrit.

28. Quamobrem metri quod sub hoc exemplo posuimus, *Vernat temperies, aurae tepent, sunt deliciae:* cum sit una necessaria, quam diximus, dimensio, si post decimam ejus syllabam tempus unum sileatur, et quatuor in fine; est alia voluntaria, si quis post sextam syllabam velit silere duo tempora, et unum post undecimam, et duo in fine: ut sit in principio spondeus, sequatur hunc choriambus, tertio spondeo silentium duum temporum annumeretur, ut vel molossus vel a minore ionicus fiat, quartus bacchius adjuncto itidem silentio unius temporis fiat antispastus, quinto choriambo numerus terminetur in voce, duobus temporibus in fine per silentium redditis in principio locato spondeo. Est item alia. Si enim velis, post sextam syllabam unum tempus silebis, et post decimam unum, post undecimam tantumdem, et duo in fine: ut sit primus spondeus, secundus choriambus, tertius palimbacchius fiat antispastus uno silentii tempore annumerato, quartus spondeus fiat dichorius **[Col. 1143]** unius temporis interjecto, et unius temporis consequente silentio, choriambus ultimus numerum claudat, ita ut silcamus duo tempora in fine, quae primo debentur spondeo. Est et tertia dimensio, si post primum spondeum tempus unum sileatur, et reliqua quae in proximo superiore serventur; nisi quod in hujus fine unum tempus silebitur, quia spondeus ille qui solet in principio locari, consequente unius temporis silentio factus est palimbacchius, ut plus uno tempore nihil ei debeatur, quod in fine silendum est. Unde jam perspicis metris interponi silentia, quaedam necessaria, quaedam voluntaria: et necessaria quidem, cum aliquid pedibus debetur implendis; voluntaria vero, cum pleni sunt pedes atque integri.

tăcerea de la sfârşit, după piciorul plin, ci, fiind interpuse alte picioare, ştim, desigur, cât i se datorează, dar nu poate fi cuprins cu simţul să se tacă atâta spaţiu, decât numai dacă se datorează mai puţin în tăcere decât a fost pus în son, încât, când vocea va fi-mplinit partea majoră a piciorului, minora, care a rămas, ocură facil oriunde.

28. Dreptaceea, dacă dimensiunea acestui metru pe care l-am pus sub acest exemplu: *vērnāt tēmpĕrĭēs, āūrāē tĕpēnt, sūnt dēlĭcĭāē*, este una necesară, cea pe care am numit-o, dacă după a zecea silabă a lui se tace un singur timp, şi patru la sfârşit; există o a doua, voluntară, dacă cineva voieşte să tacă doi timpi după silaba a şasea, şi unul după a unsprezecea, şi doi la sfârşit, ca să fie la-nceput spondeul, să-l urmeze pe-acesta coriiambul, să se anumere cu al treilea spondeu o tăcere de doi timpi, ca să devină fie molos, fie ionic minor, al patrulea, bacchiul, să devină, adăugându-i-se, de asemenea, o tăcere de un singur timp, antispast, cu al cincilea, coriiamb, să se încheie, în rostire, ritmul, doi timpi de la sfârşit redându-i-se prin tăcere spondeului aşezat la-nceput. Este, iarăşi, o alta. Dacă, într-adevăr, voieşti, vei tăcea, după a şasea silabă, un singur timp şi, după a zecea, unul, tot atât după a unsprezecea şi doi, la sfârşit: ca primul să fie spondeu, al doilea, coriiamb, al treilea, palimbacchiul, să devină, anumărându-i-se tăcerea de un singur timp, antispast, al patrulea, spondeul, să devină dicoreu, interpunându-i-se tăcerea de un singur timp, şi, urmându-l una tot de un timp, coriiambul, ultimul, să-ncheie ritmul, astfel încât să tăcem la sfârşit doi timpi, care i se datorează primului, spondeului. Este şi o a treia dimensiune dacă, după primul spondeu, se tace un singur timp şi se păstrează celelalte precum în proximul de mai sus, cu excepţia faptului că, la sfârşitul acestuia, se va tăcea un singur timp, întrucât acel spondeu, care se obişnuieşte a se aşeza la-nceput, urmând o tăcere de un timp, a devenit palimbacchiu, încât nu i se datorează cu nimic mai mult de un singur timp, care trebuie tăcut la sfârşit. De unde vezi de-acum limpede că tăcerile li se impun metrelor, unele necesare, altele voluntare; şi, bineînţeles, necesare, ori de câte ori li se datorează ceva picioarelor spre a se umple; voluntare însă, când picioarele sunt pline şi integre.

29. Quod autem superius dictum est, amplius quatuor temporibus silendum non esse, de necessariis silentiis dictum est, ubi debita tempora explentur. Nam in iis quae voluntaria silentia nominavimus, licet etiam pedem sonare, et pedem silere: quod si paribus intervallis fecerimus, non erit metrum, sed rhythmus, nullo certo fine apparente unde redeatur ad caput. Quamobrem si exempli gratia silentiis velis distinguere, ut post primum pedem alterius pedis tempora sileas, non hoc perpetuo servandum est. Licet autem varietate qualibet connumeratis silentiis usque ad legitima tempora metrum producere, velut in hoc, *Nobis verum in promptu est, tu si verum dicis.* Licet hic post primum spondeum quatuor tempora silere, et alia quatuor post sequentes duos: post tres autem finales nihil silebitur; jam enim triginta duo tempora terminata sunt. Sed multo est aptius, et quodammodo justius, ut vel in fine tantum, vel etiam in medio et fine sileatur, quod subtracto uno pede fieri potest, ut ita sit: *Nobis verum in promptu est, tu dic verum.* Hoc et in metris caeterorum pedum tenendum est, scilicet necessariis silentiis, sive finalibus sive mediis reddi debita, ut pedes impleantur: non autem sileri oportere amplius quam pedis partem, quam levatio positiove occupant. Voluntariis autem silentiis et partes pedum et integros pedes silere conceditur, sicut exemplis supra editis monstravimus. Sed hactenus interponendorum silentiorum ratio tractata sit.

XVI. – *De pedum commixtione, et de metrorum copulatione.*

30. Nunc de pedum commixtione, et de ipsorum metrorum copulatione pauca dicamus: quoniam jam multa dicta sunt cum quaereremus, quos sibimet oporteat misceri pedes; et quod ad metrorum attinet copulationem, nonnulla dicenda sunt cum de versibus disserere coeperimus: junguntur enim sibi pedes atque miscentur secundum regulas, quas in secundo sermone aperuimus. In hoc autem illud sciendum est, metri quaeque genera quae a poetis jam celebrata sunt, habuisse auctores et

29. Ceea ce s-a spus însă mai înainte, că nu trebuie să se tacă mai mult de patru timpi, s-a spus despre tăcerile necesare, unde se umplu complet timpii datorați. Căci în cele pe care le-am numit tăceri voluntare se poate și ca piciorul să sune, și ca piciorul să tacă: pentru că, dacă le vom fi făcut la intervale egale, nu va fi metru, ci ritm, neapărând nici un sfârșit cert, de unde să se revină la capăt. Dreptaceea, dacă vrei, de exemplu, să distingi prin tăceri ca, după primul picior, să taci timpii celui de-al doilea picior, nu această tăcere trebuie perpetuu păstrată. Se poate însă, adăugate fiind, cu oricâtă varietate, la ritm tăcerile, ca metrul să se producă până la timpii legitimi, precum în acesta: *nōbīs vēr(um) īn prōmpt(u) ēst, tū sī vērūm dīcīs*[203]. Se pot tăcea aici, după primul spondeu, patru timpi, și alți patru după următorii doi: după trei de la sfârșit însă nu se va tăcea nimic; într-adevăr, s-au terminat deja treizeci și doi de timpi. Dar este cu multul mai apt și oarecum mai just să se tacă fie numai la sfârșit, fie doar la mijloc și la sfârșit, ceea ce se poate face substrăgând un picior, ca să fie astfel: *nōbīs vēr(um) īn prōmpt(u) ēst, tū dīc vērūm*[204]. Asta trebuie ținută și-n metrele celorlalte picioare, adică să li se redea datoriile prin tăcerile necesare, fie finale, fie medii, ca picioarele să se umple: nu se cade însă să se tacă mai mult decât partea piciorului pe care o ocupă levațiunea sau poziționea[205]. Prin tăcerile voluntare însă se concede să se tacă și părți ale picioarelor, și picioare întregi, precum am arătat prin exemplele date mai sus. Dar cu asta sper să fi fost tratată rațiunea interpunerii tăcerilor.

XVI. – *Despre comixtiunea picioarelor și despre copulațiunea metrelor.*

30. Acum să spunem câte ceva despre amestecul picioarelor și despre unirea metrelor însele: fiindcă s-au spus multe, când căutam care picioare trebuie să se amestece îndesine; și, ceea ce ține de unirea metrelor, unele trebuie spuse când vom fi-nceput să discutăm amănunțit despre versuri; se leagă,-ntr-adevăr, îndesine și se amestecă picioarele după regulile pe care le-am descoperit în al doilea dialog. În acesta însă trebuie știut faptul că orice genuri de metre, care au fost deja folosite în mod obișnuit de către poeți, au avut autorii și inventorii lor, de către care suntem opriți să

inventores suos, a quibus quasdam certas leges positas convellere prohibemur; non **[Col. 1144]** enim oportet, cum illi eas ratione fixerint aliquid ibi mutare quamvis secundum rationem sine aurium offensione possimus. Cujus rei cognitio non arte, sed historia traditur; unde creditur potius quam cognoscitur. Neque enim si Phaliscus, nescio qui, metra ita composuit, ut haec sonant,

Quando flagella ligas, ita liga,

Vitis et ulmus uti simul eant;

scire hoc possumus; sed tantummodo credere audiendo et legendo. Illud est disciplinae, quod ad nos pertinet; videre utrum hoc tribus dactylis constet et pyrrhichio ultimo, ut plerique musicVița și ulmul să meargă-mpreunat;ae imperiti autumant, non enim sentiunt pyrrhichium poni non posse post dactylum; an ut ratio docet, primus pes sit in hoc metro choriambus, secundus ionicus longa syllaba in duas soluta breves, ultimus iambus, post quem tria tempora silebuntur: quod semidocti homines sentire possent, si a docto secundum utramque legem pronuntiaretur et plauderetur. Ita enim naturali et communi sensu judicarent, quid disciplinae norma praescriberet.

31. Verumtamen quod poeta ille hos numeros immobiles esse voluit, cum hoc metro utimur, custodiendum est: non enim fraudat auditum; quanquam aeque nihil fraudaret, si vel pro choriambo diiambum, vel ipsum ionicum nulla in breves facta solutione poneremus, et quidquid aliud congruisset. In hoc igitur metro nihil mutabitur; non ea ratione qua inaequalitatem vitamus, sed ea qua observamus auctoritatem. Docet sane ratio, alia institui metra immobilia, id est in quibus mutari nihil oportet, ut hoc ipsum est de quo satis locuti sumus; alia mobilia, in quibus locare pedes alios pro aliis licet, sicuti est: *Trojae qui primus ab oris, arma virumque cano.* Nam hic pro spondeo anapaestum quolibet loco licet ponere. Alia nec tota immobilia, nec tota mobilia, ut est:

scrântim câteva legi cert statornicite; nu se cade, într-adevăr, din moment ce le-au fixat prin rațiune, să schimbăm ceva de acolo, deși, conform rațiunii, am putea, fără ofensarea urechilor. Cunoașterea cărui fapt nu se transmite prin artă, ci prin istorie; de unde se crede mai degrabă decât se cunoaște. Și nici nu putem, într-adevăr, ști dacă un nu știu care Phaliscus a compus metrele așa precum sună acestea:

Quāndŏ flăgēllă lĭgās, ĭtă lĭgā,
Când legi mlădițele, așa le leagă,
Vītĭs ĕt ūlmŭs ŭtī sĭmŭl ĕānt;[206]
Vița și ulmul să meargă-mpreunat;

ci putem numai crede, auzind și citind. Ține însă de disciplină ceea ce ne interesează pe noi: a vedea dacă acestea consistă din trei dactili și un pyrrhic ultim, cum socot cei mai mulți necunoscători ai muzicii; nu simt, într-adevăr, că pyrrhicul nu se poate pune după dactil: sau, cum ne-nvață rațiunea, primul picior este, în acest metru, coriiamb, al doilea, ionic, silaba lungă fiind desfăcută în două scurte, ultimul, iamb, după care se tac trei timpi, ceea ce oamenii semidocți ar putea simți, dacă s-ar pronunța și s-ar bate de către un doct, după amândouă legile. Așa, într-adevăr, ar judeca prin simțul natural și comun ce prescrie norma disciplinei.

31. Totuși, fiindcă acel poet a vrut ca aceste ritmuri să fie imobile, trebuie păstrat acest metru, când îl folosim: într-adevăr, nu frustrează auzul; deși, la fel, nu l-ar frustra cu nimic, dacă am pune, fie, în locul coriiambului, diiambul, fie însuși ionicul, fără nici un fel de desfacere în scurte, sau oricare altul ar fi congruu. În acest metru deci nu se va schimba nimic; nu prin acea rațiune prin care evităm inegalitatea, ci prin aceea prin care păstrăm autoritatea. Ne-nvață, desigur, rațiunea că au fost instituite unele metre imobile, adică în care nu se cade să fie schimbat nimic, precum este acesta însuși, despre care am vorbit îndeajuns; altele, mobile, în care e-ngăduit să se pună unele picioare în locul altora, precum este: *Trōiāē quī prīmŭs ăb ōrīs, ārmă vĭrūmquĕ cănō*[207]. Căci aici se poate pune, în orice loc, în locul spondeului, anapestul. Altele, nici toate imobile, nici toate mobile, precum este:

Pendeat ex humeris dulcis chelys,

Et numeros edat varios, quibus

Assonet omne virens late nemus,

Et tortis errans qui flexibus.

(Terentianus ex Pomponio)

Vides hic enim ubique et spondeos et dactylos poni posse, praeter ultimum pedem, quem metri auctor semper esse dactylum voluit. Et in iis quidem generibus tribus nonnihil valere auctoritatem vides.

32. Quod autem in pedum commixtione ad rationem solam pertinet de iis rebus quae sentiuntur judicantem sciendum est eas partes pedum, quae post certos pedes silentio restante suaviter locantur, ut iambus post dichorium atque secundum epitritum, et spondeus post antispastum, etiam post alios pedes male locari, quibus isti permixti fuerint: nam manifestum est iambum post molossum bene poni, sicut hoc exemplum indicat saepe repetitum cum silentio in fine temporum trium, *Ver blandum viret floribus:* at si pro molosso primum dichorium constituas, ut est, *Vere terra viret floribus,* respuit hoc auditus atque condemnat. **[Col. 1145]** Id etiam in caeteris sensu explorante facile est experiri. Ratio namque certissima est, cum sibi copulantur qui inter se sunt copulabiles pedes, eas partes debere in fine subjungi quae omnibus conveniunt in illa serie collocatis, ne inter socios quodammodo discordiae aliquid oriatur.

33. Illud magis mirandum est, quod cum spondeus et diiambum et dichorium suaviter claudat, tamen cum hi duo pedes sive soli, sive cum aliis copulabilibus quoquo modo mixtis in una serie fuerint, spondeus in fine, approbante sensu, poni non potest. Quis enim dubitet aures libenter accipere ista singula repetita, *Timenda res non est* et item separatim, *Jam timere noli?* At si ita jungas, *Timenda*

Pēndĕăt ēx hŭmĕris dūlcīs chĕlys,
Lira atârne de umeri, cea dulce,
Ēt nŭmĕrōs ēdāt vărĭōs, quĭbŭs
Ritmuri pestriţe să nască, căróra
Āssŏnĕt ōmnĕ vĭrēns lātē nĕmŭs
Crângu'-nverzit în ecou le răspundă
Ēt tōrtīs ērrāns quī flēxĭbŭs[208].
Şi rătăcindu'-n cotite meandre.

(Terentianus ex Pomponio)

Vezi că aici se pot pune, într-adevăr, peste tot şi spondei, şi dactili, în afara ultimului picior, pe care autorul metrului l-a vrut să fie întotdeauna dactil. Şi vezi, desigur, că în aceste trei genuri autoritatea are o anume putere.

32. Ceea ce ţine însă în comixtiunea picioarelor de singură raţiunea, spre a judeca despre aceste lucruri care se simt, trebuie ştiut că acele părţi ale picioarelor care, rămânând tăcerea, se aşază suav[209] după anumite picioare, precum iambul după dicoreu şi al doilea epitrit şi spondeul după antispast, se aşază rău chiar şi după alte picioare, cu care acestea vor fi fost amestecate: căci e-nvederat că iambul se pune bine după molos, precum o indică acest exemplu repetat adesea, cu o tăcere de trei timpi la sfârşit: *vĕr blāndūm vĭrēt flōrĭbŭs*; dar, dacă, în locul molosului, pe primul îl constitui dicoreu, precum este: *vērĕ tērră vĭrēt flōrĭbŭs*, pe acesta-l respinge auzul şi-l condamnă. Asta-i uşor de experimentat, explorând-o cu simţul, şi în celelalte. Căci, când se unesc îndesine picioarele care-s unibile între ele, raţiunea este atotcertă că acele părţi trebuie adăugate la sfârşit, care convin tuturor celorlalte aşezate în acea serie, ca să nu se nască cu nici un chip între părţi vreo discordie.

33. E şi mai de mirare faptul că, deşi spondeul încheie suav şi diiambul, şi dicoreul totuşi, ori de câte ori aceste picioare vor fi fost fie singure, fie în orice chip, amestecate cu altele, unibile, într-o serie, spondeul nu se poate pune, cu aprobarea simţului, la sfârşit. Cine, într-adevăr, se-ndoieşte că urechile le primesc cu plăcere pe acestea, repetate fiecare: *tĭmēndă rēs nōn ēst*[210] şi iarăşi, separat: *iām tĭmērĕ nōlī*[211]. Iar dacă le legi aşa:

res, jam timere noli; nisi in soluta oratione audire nolim. Nec absurdum minus est, si quolibet loco alium connectas, veluti molossum hoc modo: *Vir fortis, timenda res, jam timere noli.* Vel ita: *Timenda res, vir fortis, jam timere noli.* Vel etiam ita: *Timenda res, jam timere vir fortis noli.* Cujus absurditatis causa est, quod pes diiambus etiam ad duplum et simplum plaudi potest, ut ad simplum et duplum dichorius: spondeus autem duplae parti eorum aequalis est; sed cum eum ille trahit ad primam, hic ad extremam, existit nonnulla discordia; et ita ratio tollit admirationem.

34. Nec minus miraculum edit antispastus, cui si nullus alius pedum, aut certe solus diiambus misceatur, patitur iambo metrum claudi, cum aliis autem positus nullo modo; et cum dichorio quidem propter ipsum dichorium; itaque hoc minime miror. Cum caeteris vero senum temporum pedibus, cur memoratum trium temporum pedem in fine repudiet, nescio quae est causa secretior fortasse quam ut a nobis erui atque ostendi queat: sed hoc ita esse his exemplis probo. Nam ista duo metra, *Potestate placet, potestate potentium placet,* nemo ambigit suaviter singula repeti cum silentio trium temporum in fine. At ista insuaviter cum eodem silentio: *Potestate praeclara placet. Potestate tibi multum placet. Potestate jam tibi sic placet. Potestate multum tibi placet. Potestatis magnitudo placet.* Quod ad sensum attinet, peregit officium suum in hac quaestione, et quid acceperit, et quid exploserit indicavit: sed de causa cur ita sit, ratio consulenda est. Ac mea quidem in tanta obscuritate nihil aliud videt, nisi cum diiambo antispastum dimidiam partem priorem habere communem: nam uterque a brevi et longa incipit; posteriorem autem cum dichorio: longa enim et brevi ambo finiuntur. Itaque antispastus vel solus tanquam suam priorem dimidiam, vel cum diiambo cum quo eam communiter habet, collocatus, patitur in fine metri esse iambum; et cum dichorio pateretur, si eidem dichorio talis terminus conveniret: cum caeteris autem non patitur, quibus tali societate non jungitur.

tĭmēndă rēs, iām tĭmērĕ nōlī, n-aş vrea să le aud decât numai în proză. Şi nu-i mai puţin absurd dacă în orice loc îl întreţeşi pe altul, precum în acest mod molosul: *vīr fōrtīs, tĭmēndă rēs, iām tĭmērĕ nōlī*[212]; ori aşa: *tĭmēndă rēs, vīr fōrtīs, iām tĭmērĕ nōlī*[213]; sau aşa: *tĭmēndă rēs, iām tĭmērĕ vīr fōrtīs nōlī*[214]. Cauza cărei absurdităţi este că diiambul poate fi bătut de la dublu la simplu, precum dicoreul de la simplu şi dublu: spondeul însă este egal părţii duble a lor, dar, cum unul îl trage pe el la prima, celălalt, la ultima, se naşte o anume discordie; şi aşa raţionamentul şterge mirarea.

34. Nu mai mic miracol naşte antispastul, căruia, dacă nu i se poate amesteca nici un alt picior sau, desigur, numai diiambul, suferă ca metrul să se încheie cu iamb, pus însă cu altele, în nici un chip; nici cu dicoreul, desigur, din cauza dicoreului însuşi; şi aşa de asta nu mă mir. Cu celelalte picioare însă de şase timpi, de ce să-l respingă de la sfârşit pe amintitul picior de trei timpi, nu ştiu care este cauza, mai secretă, poate, decât să poată fi dedusă de noi şi arătată; dar, că asta aşa-i, probez prin aceste exemple. Căci nimeni nu se-ndoieşte că aceste două metre: *pŏtēstātĕ plăcēt, pŏtēstātĕ pŏtēntĭŭm plăcēt*[215] se repetă suav fiecare cu o tăcere de trei timpi. Dar acestea, neplăcut, cu aceeaşi tăcere: *pŏtēstātĕ prāēclārā plăcēt*[216], *pŏtēstātĕ tĭbĭ mūltŭm plăcēt*[217], *pŏtēstātĕ iām tĭbĭ sīc plăcēt*[218], *pŏtēstātĕ mūltŭm tĭbĭ plăcēt*[219], *pŏtēstātĕ māgnĭtūdŏ plăcēt*[220]. În ce priveşte simţul, el şi-a-mplinit rostul său în această chestiune şi ne-a indicat şi ce-a primit, şi ce-a respins; dar despre cauza de ce-i aşa trebuie consultată raţiunea. Şi a mea, desigur, în atâta obscuritate nu vede nimic alta, decât doar că antispastul are jumătatea parte dintâi comună cu diiambul, căci amândouă încep de la scurtă şi lungă; ultima însă cu dicoreul: într-adevăr, amândouă se sfârşesc în lungă şi scurtă. Şi aşa antispastul[221] fie aşezat singur, fie dimpreună cu diiambul, cu care o are comună, ca primă parte a sa, îngăduie să fie iambul la sfârşitul metrului; şi-ar îngâdui-o şi cu dicoreul, dacă i-ar conveni dicoreului însuşi un astfel de sfârşit; cu celelalte însă, cu care nu se leagă într-o astfel de asociere, n-o îngăduie.

XVII. - *De metrorum copulatione.*

35. Quod vero ad metrorum copulationem attinet, satis est in praesentia videre, posse sibi diversa metra [**Col. 1146**] copulari, quae tamen plausu, id est levatione ac positione conveniant. Diversa sunt autem vel quantitate, ut cum majora copulantur minoribus, qualia ista sunt, videlicet:

Jam satis terris nivis atque dirae

Grandinis misit Pater, et rubente

Dextera sacras jaculatus arces,

Terruit urbem.

(Horat. lib. 1 Carminum, od. 2.)

Nam hoc quartum, quod uno choriambo et una in fine longa terminatur, quam parvum sit tribus superioribus inter se aequalibus subjectum vides. Vel pedibus sicuti haec:

Grato Pyrrha sub antro,

Cui flavam religas comam.

(Horat. lib. 1 Carminum, od. 5.)

Cernis quippe horum duorum superius constare spondeo et choriambo, et longa ultima, quae ad sex tempora implenda spondeo debebatur: hoc autem posterius spondeo et choriambo, et duabus ultimis brevibus, quae item cum primo spondeo implent sex tempora. Paria sunt ergo ista temporibus, sed in pedibus nonnihil diversitatis tenent.

36. Est et alia differentia istarum copulationum, quod alia ita copulentur, ut nulla sibi silentia interponi velint, sicut haec duo recentissima; alia inter se sileri aliquid postulent, sicut haec:

XVII. - *Despre unirea metrelor.*

35. Cât priveşte unirea metrelor, e de ajuns, în cele de faţă, a vedea că diverse metre se pot uni îndesine, care să-şi convină totuşi în bătaie, adică în levaţiune şi poziţiune. Sunt diverse însă fie prin cantitate, precum când majorele se unesc cu minorele, cum sunt acestea, adică:

Iām sătīs tērrīs nĭvĭs ātquĕ dīrāē
Îndesaţ omăt şi grindină, prăpăd,
Grāndĭnīs mīsīt Pătĕr, ēt rŭbēntĕ
Pe pământ dădu Tatăl şi, cu dreapta-i
Dēxtĕrā sācrās ĭăcŭlātŭs ārcēs,
Înroşită lovind sacrele arce,
Tĕrrŭĭt ūrbĕm.[222]
Urbea-ngrozit-a[223].
(Horat. lib. 1 Carminum, od. 2.)

Căci pe acesta, al patrulea, care se termină cu un coriiamb şi una lungă la sfârşit, oricât de mic este, îl vezi aşezat după cele trei dinainte, egale-ntre ele. Fie prin picioare, precum acestea:

Grātō Pyrrhă sŭb ,āntrō,
Pyrrha,-n grota plăcută,
Cūī flāvām rĕlĭgās cŏmăm.[224]
De-aur părul cui ţi-mpleteşti?
(Horat. lib. 1 Carminum, od. 5.)

Vezi, desigur, că primul dintre acestea două consistă din spondeu şi coriiamb şi ultima lungă, care i se datora spondeului spre a umple şase timpi: acesta de la urmă însă, din spondeu şi coriiamb şi ultimele două scurte, care, iarăşi, cu spondeul dintâi umplu şase timpi. Deci, astea-s egale-n timpi, dar în picioare deţin o anume diversitate.

36. Există şi-o altă diferenţă-n uniri de-acestea, pentru că unele se unesc astfel, încât nu voiesc să se interpună nici un fel de tăcere între sine, precum aceste două de mai înainte; altele postulează să se tacă ceva între ele, precum acestea:

Vides ut alta stet nive candidum

Soracte, nec jam sustineant onus

Silvae laborantes, geluque

Flumina constiterint acuto.

(Horat. lib. 1 Carminum, od. 9)

Nam si haec singula repetantur, priora duo unum tempus in fine sileri flagitant, tertium duo, quartum tria. Copulata vero a primo ad secundum transeuntem, unum tempus silere cogunt; a secundo ad tertium duo, a tertio ad quartum tria. A quarto autem si ad primum redeas, tempus unum silebis. Sed quae est ratio est redeundi ad primum, eadem est ad aliam talem copulationem transeundi. Hoc genus copulationum recte nos appellamus circuitum, qui **περίοδος** graece dicitur. Circuitus ergo minor esse non potest, quam qui duobus membris constat, id est duobus metris: nec esse majorem voluerunt eo qui usque ad quatuor membra procedit. Licet igitur minimum bimembrem, medium trimembrem, et ultimum quadrimembrem vocare; hos enim Graeci: **δίκωλον**, **τρίκωλον**, **τετράκωλον** vocant. De quo toto genere quoniam diligentius tractaturi sumus, ut dixi, in eo sermone qui nobis de versibus erit, nunc interim hoc satis sit.

37. Sane arbitror jam te intelligere, innumerabilia genera esse metrorum, quae quingenta sexaginta octo inveneramus, cum et de silentiis non nisi finalibus exempla essent data, et nulla pedum commixtio facta esset, et nulla solutio longarum in duas breves, quae pedem ultra syllabas quatuor porrigeret. At si adhibita omni silentiorum interpositione, et omni pedum commixtione, et omni solutione longarum colligere numerum metrorum velis; tantus existit, ut nomen ejus fortasse non suppetat. Sed haec exempla quae a [**Col. 1147**] nobis sunt posita, et quaecumque alia poni possunt, quanquam ea et poeta in

Vides ut alta stet nive candidum
Vezi cum stă alb de zăpada înaltă
Soracte, nec iam sustineant onus
Soracte, şi nu mai susţin povara
Silvae laborantes, geluque
Păduri gârbovite, şi fluvii
Flumina constiterint acuto.[225]
Încremenit-au de gerul aspru.
(Horat. lib. 1 Carminum, od. 9)

Căci, dacă acestea se repetă fiecare, primele două pretind să se tacă un singur timp la sfârşit, al treilea, doi, al patrulea, trei. Unite însă, trecând de la primul la al doilea, obligă să se tacă un singur timp; de la al doilea la al treilea, doi, de la al treilea la al patrulea, trei. De la al patrulea însă, dacă revii la primul, vei tăcea un singur timp. Dar raţiunea de-a reveni de la al patrulea la primul este tot aceeaşi ca aceea de a trece la altă unire de-acest fel. Acest gen de copulaţiuni, care se zice în greceşte **περίοδος**, noi îl numim, pe drept, circuit. Circuitul, aşadar, nu poate fi mai mic decât cel ce consistă din două membre, adică din două metre; şi nici nu l-au vrut să fie mai mare decât cel ce a purces până la patru membre. Se pot, aşadar, numi: cel mai mic, bimembru, mediu, trimembru, şi ultimul, cvadrimembru; pe acestea, într-adevăr, grecii le numesc **δίκωλον**, **τρίκωλον** şi **τετράκωλον**. Gen despre care, fiindcă avem să-l tratăm, precum am zis, mai diligent în acel dialog pe care-l vom avea despre vers, acum deocamdată fie de-ajuns asta.

37. Socot, desigur, că tu-nţelegi deja că există nenumărate genuri de metre, pe care le-am găsit cinci sute şasezeci şi opt, deşi nici despre tăceri n-au fost date exemple, decât numai despre cele finale, şi nu s-a făcut nici o comixtiune a picioarelor, nici o desfacere a lungilor în două scurte, care ar întinde piciorul dincolo de patru silabe. Dar dacă, punând întreagă interpunerea tăcerilor şi întreagă comixtiunea picioarelor şi întreagă desfacerea lungilor, ai vrea să aduni numărul metrelor, există unul atâta de mare, încât, poate, n-ai la-ndemână termen să-l exprime. Dar aceste exemple care au fost date de către noi şi oricare altele se pot da, oricât să le aprobe şi poetul, făcându-le,

efficiendo approbet, et in audiendo natura communis; tamen nisi ea docti et **[Col. 1148]** exercitati hominis pronuntiatio commende auribus, sensusque audientium non sit tardior quam humanitas postulat, non possunt ea quae tractavimus vera judicari. Sed quiescamus aliquantulum, et de versu deinceps disseramus. *D.* Ita fiat.

şi şi natura comună, ascultându-le, totuşi cele pe care le-am tratat nu pot fi judecate adevărate, decât numai dacă rostirea omului exercitat şi doct le-ncredinţează urechilor şi simţul ascultătorilor nu-i mai trândav decât postulează umanitatea. Dar să ne odihnim puţintel, şi apoi să discutăm despre vers. **D.:** Aşa să fie[226].

LIBER QUINTUS

In quo de versu disseritur.

I. - [**Col. 1147**] *Quomodo differant rhythmus, metrum et versus.*

1. *M.* Quid sit versus, inter doctos veteres non parva luctatione quaesitum est, nec fructus defuit. Nam inventa res est, et ad notitiam posterorum mandata litteris, gravi atque certa non tantum auctoritate, verum etiam ratione firmata est. Interesse igitur animadverterunt inter rhythmum et metrum aliquid, ut omne metrum rhythmus, non etiam omnis rhythmus metrum sit. Omnis enim legitima pedum connexio numerosa est; quam quoniam metrum habet, non esse numerus nullo modo potest, id est non esse rhythmus. Sed quoniam non est idem, quamvis legitimis pedibus, nullo tamen certo fine provolvi, et item legitimis progredi pedibus, sed certo fine coerceri; haec duo genera etiam vocabulis discernenda erant, ut illud superius rhythmus tantum proprio jam nomine, hoc autem alterum ita rhythmus ut metrum etiam vocaretur. Rursus, quoniam eorum numerorum qui certo fine clauduntur, id est metrorum, alia sunt in quibus non habetur ratio cujusdam divisionis circa medium, alia in quibus sedulo habetur; erat etiam haec differentia notanda vocabulis. Quapropter illud, ubi non habetur haec ratio, rhythmi genus proprie metrum vocatum est: hoc autem ubi habetur, versum nominaverunt. Cujus appellationis originem fortasse progredientibus nobis ratio ipsa monstrabit. Neque hoc ita praescriptum putes, ut illa etiam metra versus vocare non liceat. Sed aliud est cum abutimur nomine, licentia cujusdam vicinitatis; aliud, cum rem vocabulo suo enuntiamus. Sed nominum

CARTEA A CINCEA

În care se discută despre vers

I. - *În ce chip diferă ritmul, metrul şi versul.*

1. **M.:** Ce este versul s-a căutat nu cu mică luptă-ntre vechii învăţaţi şi nici rodul nu a lipsit. Căci faptul s-a aflat şi, încredinţat, spre ştiinţa urmaşilor, literelor, s-a-ntărit nu atât prin grava şi certa autoritate, cât mai cu seamă prin raţiune. Au băgat de seamă, aşadar, că există o anume deosebire între ritm şi metru, întrucât tot metrul e ritm, nu însă tot ritmul e metru. Toată conexiunea legitimă de picioare este numerică[227] într-adevăr, care, fiindcă o are metrul, nu se poate cu nici un chip să nu fie număr[228], adică nu se poate să nu fie ritm. Dar fiindcă, deşi cu picioare legitime, nu-i totuna a se desfăşura totuşi fără de nici un sfârşit cert, şi iarăşi, a-nainta-n picioare legitime, dar a se-ncheia-ntr-un sfârşit cert; aceste două genuri trebuia să fie discernute şi prin vocabule, încât cel de mai înainte să se numească, de-acum, cu numele propriu, numai ritm, acesta, al doilea, însă, tot aşa ritm, precum şi metru. Iarăşi, fiindcă din numărul celor care se-ncheie la un sfârşit cert, dintr-al metrelor adică, sunt unele în care nu se deţine raţiunea vreunei diviziuni[229] în jurul mijlocului, altele, în care se deţine sedul, trebuia notată prin vocabule chiar şi această diferenţă. Dreptaceea, acel gen de ritm unde nu se deţine această raţiune l-au numit vers. Originea cărei denumiri ne-o va învedera, poate, raţiunea însăşi, în timp ce-naintăm. Şi nici să n-o socoţi pe asta astfel prescrisă, încât să nu poată fi numite versuri chiar şi acele metre. Dar una este când abuzăm de nume prin licenţa vreunei vecinătăţi, alta, când enunţăm lucrul prin denumirea sa. Dar până aici cu comemorarea

commemoratio hactenus facta sit; in quibus, ut jam didicimus, concessio interloquentium et vetustatis auctoritas totum valet. Caetera, si placet, more nostro investigemus sensu nuntio, indice ratione; ut illos etiam veteres auctores non instituisse ista quasi quae in natura rerum integra et perfecta non fuerint, sed ratiocinando invenisse, et appellando notasse cognoscas.

II. – *Metra in duas partes divisibilia caeteris praestant.*

2. Quare primum a te quaero, utrum ob aliud pes aurem mulceat, nisi quod in eo duae illae partes, quarum una in levatione, altera in positione est, numerosa sibi concinnitate respondent? *D.* Jam hoc quidem mihi ante persuasum est atque compertum. *M.* Quid? metrum, quod manifestum est pedum collatione confici, num ex eo rerum genere esse arbitrandum est **[Col. 1148]** quod dividi non potest; cum omnino et nihil individuum per tempus tendi queat, et quod ex dividuis pedibus constat, absurdissime individuum putetur? *D.* Nullo modo hoc genus divisionem recipere abnuerim. *M.* At omnia quae recipiunt divisionem, nonne pulchriora sunt si eorum partes aliqua parilitate concordent, quam si discordes et dissonae sint? *D.* Nulli dubium est. *M.* Quid? ipsius parilis divisionis qui tandem numerus auctor est? an dualis? *D.* Ita est. *M.* Ut ergo in duas partes concinentes dividi pedem et eo ipso aurem delectare comperimus; si etiam metrum tale inveniamus, nonne caeteris non talibus jure anteponetur? *D.* Assentior.

III. – *Versus unde dictus.*

3. *M.* Recte sane. Quare jam illud responde, cum in omnibus quae aliqua temporis parte metimur, aliud praecedat, aliud subsequatur, aliud incipiat, aliud terminet, nihilne tibi videatur inter partem praecedentem atque incipientem, et illam quae subsequatur ac terminet, interesse oportere. *D.* Interesse arbitror. *M.* Dic ergo quid intersit

numelor; în care, precum am învăţat deja, are întreagă puterea concesia interlocutorilor şi autoritatea vetustăţii. Încaltea, de-ţi place, să investigăm, după obiceiul nostru, cu simţul nunţiu şi raţiunea indice; ca să cunoşti că nici acei autori vechi nu le-au instituit pe acestea ca şi cum nu vor fi fost integre şi perfecte în natura lucrurilor, ci le-au găsit, gândindu-le prin raţionamente, şi le-au notat, numindu-le.

II. – *Metrele divizibile în două părţi sunt mai prestante decât celelalte.*

2. Dreptaceea, te-ntreb mai întâi dacă piciorul încântă urechea pentru alta decât că în el acele două părţi, dintru care prima-i în levaţiune, a doua, în poziţiune, îşi răspund îndesine printr-o simetrie ritmică? **D.:** Tocmai asta mi s-a mai dovedit şi mi s-a lămurit pe deplin mai înainte. **M.:** Ce, metrul, care e-nvederat că se rostuieşte din colaţiunea picioarelor, trebuie oare socotit că face parte din acel gen de lucruri care nu se poate divide; cum, absolut, şi nimic din cele indivizibile nu poate fi desfăcut, întinzându-se prin timp, şi ceea ce consistă din picioare separate e socotit atotabsurd indivizibil? **D.:** În nici un chip nu voi fi negat că acest gen admite diviziunea. **M.:** Dar toate care admit diviziunea nu-s oare mai frumoase, dacă părţile lor concordă printr-o anume pari(li)tate, decât dacă-s în dezacord şi disonante? **D.:** Nu-i pentru nimeni nici un dubiu. **M.:** Ce, care număr este autorul înseşi diviziunii egale, nu cumva doiul? **D.:** Aşa-i. **M.:** Cum am descoperit deci că piciorul se divide în două părţi simetrice şi prin însuşi acest fapt delectează urechea, dacă vom găsi chiar şi un metru de acest fel, nu se va antepune oare pe drept celorlalte ce nu-s de-acest fel? **D.:** Asimt.

III. – *Versul de unde-i numit.*

3. **M.:** Pe drept, desigur. Dreptaceea, asta răspunde-mi acum: cum în toate, pe care le măsurăm printr-o anume parte a timpului, ceva precedă, ceva urmează, ceva începe, ceva încheie, nu ţi se parte oare că trebuie să fie o anume deosebire între partea incipientă şi precedentă şi cea care urmează şi încheie? **D.:** Socot că există. **M.:** Spune-mi deci ce deosebire există între aceste două

inter has duas partes versus, quarum una est, *Cornua velatarum;* altera vero est, *vertimus antennarum* **(Aeneid. lib. 3, v. 549)**. Non enim ut idem poeta, *obvertimus,* sed si ita versus enuntietur, *Cornua velatarum vertimus antennarum;* nonne saepius repetendo efficitur incertum, quae pars prior sit, quae posterior? Neque enim minus idem stat versus, cum ita profertur: *Vertimus antennarum cornua velatarum. D.* Plane incertum fieri video. *M.* Censesne vitandum? *D.* Censeo. *M.* Vide igitur utrum hic satis vitatum sit. Una pars versus est et ea praececedens, *Arma virumque cano;* altera subsequens, *Trojae qui primus ab oris;* quae usque adeo inter se differunt, ut si ordinem vertas, et hoc modo pronunties, *Trojae qui primus ab oris, arma virumque cano,* alios pedes metiri necesse sit. *D.* Intelligo. *M.* At vide, utrum ista ratio in aliis servata sit. Nam cujus dimensionis est pars incipiens, *Arma virumque cano,* ejusdem esse agnoscis, *Italiam fato. Littora multum ille et. Vi superum saevae. Multa quoque et bello. Inferretque deos. Albanique patres.* Ne multa, persequere caeteros quantum voles, has priores partes versuum ejusdem dimensionis invenies, id est quinto semipede articulatas. Rarissime omnino si non hoc ita est; ita ut posteriores sint istae non minus inter se pariles: *Trojae qui primus ab oris. Profugus Lavinaque venit. Terris jactatus et alto. Memorem Junonis ob iram. Passus* **[Col. 1149]** *dum conderet urbem. Latio genus unde Latinum. Atque altae moenia Romae. D.* Manifestissimum est.

4. *M.* Quinque igitur et septem semipedes versum heroicum in duo membra partiuntur, quem sex pedibus quaternorum temporum constare notissimum est: et sine concinnitate quidem duorum membrorum, sive ista, sive aliqua alia, versus nullus est. In quibus omnibus hoc ratio demonstravit esse servandum, ut non possit pars prior in posteriore, et posterior in priore loco poni. Quod si aliter fuerit, non jam versus, nisi nominis abusione, dicetur: erit autem rhythmus et metrum, qualia rarissime longis carminibus interponere quae versibus contexuntur, non

părţi ale versului, dintre care una este: *Cornua velatarum*; a doua însă, *vertimus antennarum* (*Aen.* Lib. III, v. 549)[230]. Nu, desigur, aceleaşi pe care le-a pus poetul: *obvertimus*[231], dar, dacă se va enunţa aşa versul: *Cornua velatarum vertimus antennarum* oare, repetându-l ades, nu devine incert care-i partea dintâi, care, posterioara? Şi nici nu stă, într-adevăr, mai puţin acelaşi versul, când se rosteşte astfel: *Vertimus antennarum cornua velatarum.* **D.:** Văd că devine cu totul incert. **M.:** Crezi oare că trebuie evitat? **D.:** Cred. **M.:** Vezi dacă aici-i destul evitat. O parte a versului, cea dintâi, este: *ārmă vĭrūmquĕ cănō*[232], a doua, subsecventa: *Trōiāē quī prīmŭs ăb ōrīs*[233], care diferă până-ntr-atât îndesine, încât, dacă inversezi ordinea şi-l vei pronunţa în acest chip: *Trōiāē quī prīmŭs ăb ōrīs, ārmă vĭrūmquĕ cănō*, e necesar să măsori alte picioare. **D.:** Înţeleg. **M.:** Dar vezi dacă această raţiune-i păstrată în altele. Căci de ce dimensiune-i partea incipientă: *ārmă vĭrūmquĕ cănō*, recunoşti că de aceeaşi sunt: *Ītălĭām fātō. Lĭttŏră mūlt(ūm) ĭll(ĕ) ēt. Vī sŭpĕrūm sāēvāē. Mūltă quŏquĕ ēt bĕllō. Ĭnfĕrrētquĕ dĕōs. Ălbānīquĕ pătrēs.* Ca să n-o mai lungim, urmează-le pe celelalte, cât voieşti, şi vei găsi aceste prime părţi ale versului de aceeaşi dimensiune, articulate[234] adică la a cincea jumătate de picior. Absolut rarisim, dacă asta nu-i aşa; aşa după cum posterioarele sunt acestea, nu mai puţin egale-ntre sine: *Trōiāē quī prīmŭs ăb ōrīs. Prŏfŭgūs Lāvīnăquĕ vēnīt. Tērrīs iāctātŭs ĕt āltō. Mĕmŏrēm Iūnōnĭs ŏb īrām. Pāssūs dūm cōndĕrĕt ūrbēm. Lătĭō gĕnŭs ūndĕ Lătīnūm. Ātqu(ĕ) āltāē mōēnĭă Rōmāē*[235]. **D.:** E-nvederat, desigur.

4. **M.:** Cinci, aşadar, şi şapte jumătăţi de picior împart în două membre versul eroic, care-i atotcunoscut că, iată, consistă din şase picioare de câte patru timpi; şi că fără de simetria celor două membre, fie aceasta, fie alta, nu există nici un vers. În care, întru toate, raţiunea a demonstrat că trebuie neclintit păstrat faptul că nu se poate pune partea anterioară în locul posterioarei, nici posteriora în locul anterioarei. Pentru că, dacă ar fi fost altfel, nu s-ar mai numi vers, decât numai prin abuzul numelui: va fi însă ritm şi metru, de felul acestora care, atotrar, nu-i chiar neplăcut să se interpună-n poemele lungi, care se-ntreţes din versuri; cum este însuşi cel pe care l-am amintit cu puţin mai înainte: *cōrnŭă*

indecorum est: quale idem ipsum est quod paulo ante commemoravi: *Cornua velatarum vertimus antennarum*. Quamobrem non mihi versus ex eo appellatus videtur, ut nonnulli putant, quod a certo fine ad ejusdem numeri caput reditur, ut nomen ductum sit ab iis qui se vertunt dum via redeunt; nam hoc illi cum his etiam metris, quae versus non sunt, apparet esse commune: sed magis fortasse a contrario nomen invenit, ut quemadmodum grammatici deponens verbum quod *r* litteram non deponit, sicuti est, *lucror*, et, *conqueror*, appellaverunt; ita quod duobus membris confit, quorum neutrum in alterius loco salva lege numerorum constituitur, quia verti non potest, versus vocetur. Sed utramlibet harum originem vocabuli tu licet probes, vel utramque improbes, et aliam quaeras, aut contemnas mecum totum hoc quaestionis genus; nihil ad hoc tempus pertinet. Cum enim satis res ipsa quae hoc nomine significatur, appareat, non est de verbi stirpe laborandum. Nisi quid habes ad haec. *D.* Ego vero nihil, sed perge ad caetera.

IV. – *Terminus versuum varius.*

5. *M.* Sequitur ut de versus termino requiramus. Nam et hunc aliqua differentia notatum atque insignitum esse voluerunt, vel potius ipsa ratio. An tu non arbitraris melius esse ut finis, quo provolutio numeri coercetur, non perturbata temporum aequalitate, tamen emineat; quam si cum caeteris partibus quae finem non faciunt, confundatur? *D.* Quis dubitat hoc esse melius, quod est evidentius? *M.* Considera ergo, utrum recte insignem finem versus heroici spondeum pedem quidam esse voluerint. Nam in quinque aliis locis vel hunc vel dactylum licet ponere; in fine autem non nisi spondeum; nam quod trochaeum putant, propter indifferentiam fit ultimae syllabae, de qua in metris satis locuti sumus. Sed secundum hos iambicus senarius aut non erit versus, aut erit sine ista finis eminentia; utrumque autem absurdum est. Nam neque quisquam unquam, sive doctissimorum hominum, sive mediocriter, vel etiam tenuiter eruditorum versum esse dubitavit, *Phaselus ille quem videtis*

vēlātārūm vērtĭmŭs āntēnnārūm. Dreptaceea, mie nu mi se pare că este numit, precum socot unii, vers pentru faptul că, de la un sfârşit cert, se revine la-nceputul ritmului, ca numele să se tragă de la cei ce se-ntorc, în timp ce refac calea, căci asta apare a o avea în comun chiar şi cu acelea care nu-s versuri[236], ci mai degrabă, poate, şi-a aflat numele *a contrario*[237]; ca, după felul în care grămăticii l-au numit deponent pe verbul care nu-şi depune litera „r", precum sunt *lucror* şi *conqueror*[238], aşa, întrucât se alcătuieşte din două membre, dintre care nici unul, păstrându-se legea ritmurilor, nu se poate aşeza în locul celuilalt, să se numească vers, fiindcă nu poate fi inversat. Dar, pe oricare dintre acestea două o aprobi tu, poate, ca origine a vocabulei ori le dezaprobi pe amândouă şi cauţi alta, sau dispreţuieşti dimpreună cu mine întreg acest gen al chestiunii, n-are cu nimic a face cu momentul de faţă. Cum, într-adevăr, apare îndeajuns lucrul însuşi care se semnifică prin acest nume, nu trebuie să ne chinuim cu stirpea cuvântului. Doar dacă n-ai nimic la asta. **D.:** Eu, într-adevăr, nimic, dar treci la celelalte.

IV. – *Sfârşitul diferit al versurilor.*

5. **M.:** Urmează să ne întrebăm despre sfârşitul versului. Căci şi pe acesta l-au voit ei sau, mai degrabă, raţiunea însăşi să fie notat şi însemnat printr-o anume diferenţă. Sau tu nu socoţi că este mai bine ca sfârşitul, prin care se-ncheie desfăşurarea ritmului, neperturbând egalitatea timpilor, să emine totuşi decât dacă se amestecă cu celelalte părţi care nu constituie sfârşitul? **D.:** Cine se-ndoieşte că este mai bine ceea ce este mai evident? **M.:** Bagă, deci, de seamă dacă pe drept vor fi voit unii ca sfârşitul însemnat al versului eroic să fie piciorul spondeu. Căci în celelalte cinci locuri se poate pune sau el, sau dactilul; la sfârşit însă nu se poate decât numai spondeul; căci că-l socot troheu se-ntâmplă numai din cauza indiferenţei ultimei silabe, despre care am vorbit îndeajuns la metre. Ci, după ei, senarul iambic sau nu va fi vers, sau va fi fără eminenţa sfârşitului; amândouă însă-s absurde. Căci nici nu s-a îndoit nimeni, niciodată, fie dintre cei mai docţi oameni, fie mediocru sau chiar mai puţintel, dintre instruiţi, că: *Phaselus ille quem videtis hospites*[239] este vers, şi orice de felul acestei armonii

hospites (Catullus); et quidquid in verbis est tali numerositate formatum: et gravissimi auctores eo quo peritissimi, nullum sine insigni fine versum putandum esse censuerunt.

6. **[Col. 1150]** *D.* Verum dicis. Quare aliam termini hujus notam quaerendam esse autumo, non hanc quae in spondeo ponitur approbandam. *M.* Quid hoc? num dubitas, quaecumque ista sit, aut in pedis esse, aut in temporis differentia, aut in utroque? *D.* Qualiter potest? *M.* Quid tandem horum trium probas? Ego enim, quoniam idipsum finire versum ne longius quam oportet excurrat, non pertinet nisi ad temporis modum; non arbitror aliunde istam notam debere sumi quam ex tempore. An tibi aliud placet? *D.* Imo assentior. *M.* Videsne etiam illud, cum tempus hic differentiam habere non possit, nisi quod aliud est longius, aliud brevius; quia cum versus finitur, id agitur ne pergat longius, in breviore tempore notam finis esse oportere? *D.* Video quidem: sed quo pertinet quod additum est, Hic? *M.* Eo scilicet quod non ubique temporis differentiam in sola brevitate ac longitudine accipimus. An tu aestatis ac hiemis differentiam, aut esse temporis negas, aut in spatio potius breviore vel longiore, ac non in vi frigoris calorisque constituis, vel humoris et siccitatis, et si quid tale aliud? *D.* Jam intelligo, et hanc quam quaerimus termini notam, a temporis brevitate ducendam esse consentio.

7. *M.* Attende igitur hunc versum, *Roma, Roma, cerne quanta sit deum benignitas,* qui trochaicus dicitur, et metire illum, atque responde quod inveneris de membris ejus et numero pedum. *D.* De pedibus quidem facile responderim: liquet enim eos septem et semis esse. De membris autem non satis aperta res est; multis enim locis partem orationis finiri video: verumtamen opinor esse istam partitionem in octavo semipede, ut praecedens membrum sit, *Roma, Roma, cerne quanta;* subsequens autem, *sit deum benignitas.* *M.* Quot semipedes habet? *D.* Septem. *M.* Ipsa ratio te duxit omnino. Cum enim nihil sit aequalitate melius, eamque in dividendo appetere oporteat;

este format prin cuvinte: şi cei mai gravi autori, prin faptul că-s mai informaţi, au fost de părere că, fără un sfârşit însemnat, nu trebuie socotit vers nici unul.

6. **D.:** Adevărat zici. Dreptaceea, sunt de părere că e de căutat o altă notă a acestui sfârşit, nu de aprobat aceasta, care se pune prin spondeu. **M.:** Cum asta; îndoieşti-te oare că, orice-ar fi, ea consistă sau în diferenţa piciorului, sau într-a timpului, sau într-a amândurora? **D.:** Cum altfel se poate? **M.:** Pe care totuşi dintre acestea trei o aprobi? Eu, într-adevăr, fiindcă nu ţine decât numai şi numai de modul timpului ca el însuşi să sfârşească versul, ca să nu curgă mai lung decât cât se cuvine, socot că nu trebuie să fie luată de altunde decât din timp această notă. Sau ţie-ţi place altfel? **D.:** Ba dimpotrivă, asimt. **M.:** Vezi tu oare chiar şi faptul că, cum *aici* timpul nu poate avea diferenţă decât numai că unul este mai lung, altul mai scurt, deoarece, când se sfârşeşte versul, se face asta ca să nu continue mai lung, se cuvine ca nota sfârşitului să fie în timpul mai scurt? **D.:** Văd, desigur, dar ce rost are că l-ai adăugat pe *aici*? **M.:** Acela, vezi bine, că nu peste tot diferenţa timpului o înţelegem numai prin scurtime şi lungime. Dacă nu cumva tu fie negi că diferenţa dintre vară şi iarnă este a timpului[240], fie o constitui, mai degrabă, în spaţiul mai scurt sau mai lung, şi nu în puterea frigului şi-a căldurii, nici într-a umidităţii şi-a sicităţii, nici în nimic alta de-acest fel? **D.:** Acum înţeleg şi consimt că pe această notă, pe care i-o căutăm sfârşitului, trebuie s-o deducem din scurtimea timpului.

7. **M.:** Ascultă, aşadar, acest vers: *Rōmă, Rōmă, cērnĕ qūāntă sīt dĕūm bēnīgnĭtās*[241], care se numeşte trohaic, şi măsoară-l, şi răspunde ce găseşti despre membrele lui şi despre numărul picioarelor. **D.:** Despre picioare bineînţeles că voi fi răspuns uşor: e limpede, într-adevăr, că-s şapte şi jumătate. Despre membre însă faptul nu-i destul de lămurit; văd că, într-adevăr, partea rostirii se opreşte-n multe locuri: totuşi sunt de părere că împărţirea este cea la a opta jumătate de picior, ca primul membru să fie: *Rōmă, Rōmă, cērnĕ qūāntă*, subsecventul însă: *sīt dĕūm bēnīgnĭtās.* **M.:** Câte jumătăţi de picior are? **D.:** Şapte. **M.:** Te-a condus absolut însăşi raţiunea. Cum, într-adevăr, nu-i nimic mai bun decât egalitatea, ea se cuvine să fie dorită în împărţire; dacă va fi putut

si minus potuerit obtineri, vicinitas ejus quaerenda est, ne ab ea longius aberremus. Itaque cum hic versus omnes quindecim semipedes habeat, non potuit aequius quam in octo et septem dividi: nam eadem est in septem et octo vicinitas. Sed ita non servaretur nota finis in tempore breviore, ut eam servandam ratio ipsa praecipit: nam si talis versus esset, *Roma cerne quanta sit tibi deum benignitas,* ut inciperet membrum in his semipedibus septem, *Roma cerne quanta sit,* et in his octo alterum terminaretur, *tibi deum benignitas;* non posset versum semipes claudere: octo enim semipedes quatuor integros pedes faciunt. Simul incideret alia deformitas, ut non eosdem pedes in membro extremo quos in primo metiremur, et prius membrum potius finiretur nota brevioris temporis, id est semipede, quam posterius, cui hoc finis jure debetur. Nam in illo tres trochaei semis, *Roma cerne quanta sit:* in hoc quatuor iambi scanderentur, *tibi deum benignitas.* Nunc vero et trochaeos in utroque membro scandimus, et semipede versus clauditur, ut spatii brevioris notam terminus teneat. Nam sunt in **[Col. 1151]** priore quatuor, *Roma, Roma cerne quanta;* in posteriore autem tres semis, *sit deum benignitas.* An contradicere aliquid paras? *D.* Nihil omnino, et libenter assentior.

8. *M.* Teneamus igitur has leges inconcussas, si placet, ut neque membrorum duorum tendens ad aequalitatem partitio versui desit, sicuti huic deest, *Cornua velatarum obvertimus antennarum.* Neque ipsa aequalitas membrorum conversibilem, ut ita dicam, faciat partitionem, ut in hoc facit, *Cornua velatarum vertimus antennarum.* Neque cum ista vitatur conversio, nimis a se membra discedant, sed quantum possunt proximis numeris prope aequentur, ne dicamus haec ita posse dividi, ut octo semipedes praecedant, *Cornua velatarum vertimus;* et quatuor subsequantur, id est, *antennarum.* Nec membrum posterius paris numeri semipedes habeat, sicuti est, *tibi deum benignitas,* ne pleno pede versus finitus non habeat terminum breviore tempore notatum. *D.* Habeo jam ista, et mando memoriae quantum valeo.

fi mai puţin obţinută, trebuie căutată vecinătatea ei, ca să nu rătăcim mult de la ea. Astfel, cum acest vers are de tot cincisprezece jumătăţi de picior, nu s-a putut divide *mai egal* decât în opt şi şapte: căci aceeaşi este vecinătatea între şapte şi opt. Dar aşa nu s-ar păstra nota sfârşitului în timpul mai scurt, întrucât însăşi raţiunea ne-nvaţă că pe ea trebuie s-o păstrăm: căci, dacă versul ar fi aşa: *Rōmă cērnĕ qūāntă sīt tĭbī dĕūm bĕnīgnĭtās*[242], ca să-nceapă membrul cu aceste şapte jumătăţi de picior: *Rōmă cērnĕ qūāntă sīt,* şi al doilea să se termine cu acestea: *tĭbī dĕūm bĕnīgnĭtās,* versul nu s-ar putea închide cu jumătate de picior: într-adevăr, opt jumătăţi de picior fac patru picioare întregi. Totodată ar apărea a doua diformitate, ca să nu măsurăm, în membrul ultim, aceleaşi picioare, pe care le măsurăm în primul, şi mai degrabă primul membru s-ar termina prin nota timpului mai scurt, adică prin jumătate de picior, iar nu ultimul, căruia i se datorează de drept acest sfârşit. Căci în primul: *Rōmă, cērnĕ qūāntă sīt,* s-ar scanda trei trohei şi jumătate; în cestălalt: *tĭbī dĕūm bĕnīgnĭtās,* patru iambi. Acum însă şi scandăm trohei în amândouă membrele, şi versul se-ncheie-n jumătate de picior, ca sfârşitul să deţină nota spaţiului mai scurt. Căci sunt, în primul, patru: *Rōmă, Rōmă, cērnĕ qūāntă;* în ultimul însă, trei şi jumătate; *sīt dĕūm bĕnīgnĭtās.* Sau pregăteşti ceva de contrazis. **D.:** Absolut nimic şi asimt cu plăcere.

8. **M.:** Să ţinem, aşadar, de-ţi place, aceste legi nestrămutate, ca nici împărţirea celor două membre, tinzând spre egalitate, să nu-i lipsească versului, precum îi lipseşte acestuia: *cōrnŭă vēlātār(ūm) ōbvērtĭmŭs āntēnnārūm.* Nici însăşi egalitatea membrelor să nu facă conversibilă, ca să zic aşa, împărţirea, cum o face în acestea: *cōrnŭă vēlātārūm vērtĭmŭs āntēnnārūm.* Nici, când se evită această conversiune, să nu difere mult membrele unul faţă de altul, ci, pe cât pot, să se egaleze cât mai apropiat prin numere proxime, ca să nu zicem că acesta se poate divide aşa, încât să preceadă opt jumătăţi de picior: *cōrnŭă vēlātārūm vērtĭmŭs;* şi să urmeze patru, adică: *āntēnnārūm.* Nici membrul ultim să aibă jumătăţile de picior în număr par, precum este: *tĭbī dĕūm bĕnīgnĭtās,* ca versul, încheiat în picior plin, să n-aibă sfârşitul notat cu timpul mai scurt. **D.:** Le am, de-acum, pe astea şi, pe cât sunt în stare, le-ncredinţez memoriei.

V. - *Heroici finis.*

9. *M.* Quoniam igitur jam tenemus, non debere versum finiri pleno pede, quomodo nobis heroicum versum metiendum putas, ut et membrorum lex illa servetur, et haec termini nota? *D.* Video duodecim esse semipedes; et quia propter illam conversionem vitandam senos semipedes habere membra non possunt; neque a se longe oportet discedere ut sint tres et novem, aut novem et tres; neque paris numeri semipedes posteriori membro dandi sunt ut sint octo et quatuor, aut quatuor et octo, ne pleno pede versus finiatur: in quinque et septem, aut septem et quinque divisio facienda est. Nam et hi numeri sunt ambo impares proximi, et certe propinquius sibi accedunt membra quam in quaternario et octonario numeris accederent. Quod ut firmissimum teneam, video partem orationis in quinto semipede semper aut pene semper terminari, ut est in primo Virgilii versu, *Arma virumque cano:* et in secundo, *Italiam fato:* et in tertio, *Littora multum ille et:* in quarto item, *Vi superum saevae:* atque ita deinceps in toto pene carmine. *M.* Verum dicis: sed videndum tibi est, quos pedes metiaris, ut nihil superiorum legum jam inconcusse constitutarum violare audeas. *D.* Quanquam mihi satis ratio appareat, tamen novitate conturbor. Non enim solemus in hoc genere nisi spondeum pedem et dactylum scandere, quod nemo fere est tam indoctus quin audierit, etiamsi minus id facere possit. Hanc ergo pervulgatissimam consuetudinem, nunc si sequi voluero, lex illa termini est abroganda; praecedens enim membrum semipede clauderetur, posterius autem pleno pede; quod contra esse debuit. Sed quia illam legem iniquissimum est tollere, et in numeris jam didici posse fieri, ut a non pleno pede ordiamur; restat ut non hic dactylum cum spondeo, sed anapaestum locari judicemus; ut incipiat versus a longa una syllaba, deinde duo pedes vel spondei vel **[Col. 1152]** anapaesti vel alterni membrum superius terminent; tum tres rursus alterum vel anapaesti vel quolibet loco spondeus, sive omnibus, et in fine una syllaba, qua versus legitime terminatur. Probasne et id?

V. - *Sfârşitul eroicului.*

9. **M.:** Fiindcă ţinem de-acum că versul nu trebuie să se sfârşească cu picior plin, în ce chip socoţi că ne e de măsurat versul eroic, ca să fie păstrată şi legea aceea a membrelor, şi această notă a sfârşitului? **D.:** Văd că sunt douăsprezece jumătăţi de picior, şi, fiindcă, din cauza acelei conversiuni de evitat, membrele nu pot să aibă câte şase jumătăţi de picior, şi nici nu se cuvine să se departe mult îndesine, ca să fie trei şi nouă sau nouă şi trei, nici nu-i sunt de dat membrului ultim picioare în număr par, ca să fie opt şi patru sau patru şi opt, ca să nu se termine în picior plin versul, diviziunea trebuie făcută în cinci şi şapte sau în şapte şi cinci. Căci aceste numere şi sunt ambele imparele proxime, şi, desigur, membrele cad mai apropiate-ndesine decât ar cădea în numerele quaternar şi octonar. Ceea ce, ca s-o ţin atotferm, văd că partea rostirii se termină totdeauna, sau aproape totdeauna, într-a cincea jumătate de picior, precum e în primul vers al lui Vergiliu: *Ármă vĭrūmquĕ cănō*, şi în al doilea: *Ĭtălĭām fātō*, şi în al treilea: *lĭttŏră mūlt(ūm) ĭll(ē) ēt*; într-al patrulea, iarăşi: *vī sŭpĕrūm sāēvāē*, şi aşa, în continuare, în aproape întregul poem. **M.:** Adevărat zici; dar trebuie să iei aminte pe care picioare le măsori, ca să nu-ndrăzneşti să violezi nimic din legile de mai sus, deja nestrămutat constituite. **D.:** Deşi-mi apare suficientă raţiunea, sunt tulburat totuşi prin noutate. Într-adevăr, nu obişnuim să scandăm, în acest gen, decât numai piciorul spondeu şi dactilul, ceea ce aproape nimeni nu-i atât de ignorant, încât să n-o fi auzit, chiar dacă ar putea-o mai puţin face. Dacă voi fi voit să urmez această atotrăspândită consuetudine, trebuie abrogată cunoscuta lege a sfârşitului; într-adevăr, primul membru s-ar încheia în jumătate de picior, ultimul însă în picior plin: ceea ce trebuia să fie invers. Dar, fiindcă-i atotnedrept să fie ştearsă cunoscuta lege, şi am mai învăţat că în ritmuri se poate-ntâmpla să urzim de la piciorul neplin, rămâne să judecăm că nu se aşază aici dactilul cu spondeul, ci anapestul, ca să-nceapă versul de la o silabă lungă, apoi două picioare, fie spondei, fie anapeşti, fie alternând, să încheie membrul prim; apoi, iarăşi, trei ale celui de-al doilea, fie anapeşti, fie, în oricare loc sau în toate, spondeul, şi la sfârşit o silabă, prin care versul se termină legitim[243]. O aprobi oare şi pe asta?

10. *M.* Ego quoque rectissimum esse judico, sed non facile ista populo persuadentur. Tanta enim est vis consuetudinis, ut ea inveterata, si falsa opinione genita est, nihil sit inimicius veritati. Namque ad faciendum versum nihil interesse intelligis, utrum in hoc genere anapaestus cum spondeo, an dactylus collocetur: ad metiendum tamen rationabiliter, quod non aurium sed mentis est proprium, vera et certa ratione hoc, non irrationabili opinione discernitur: neque nunc a nobis primum inventa est, sed multo est hac inveterata consuetudine antiquius animadversa. Quare si eos legant qui vel in graeca vel in latina lingua disciplinae hujus doctissimi fuerunt, non mirabuntur nimis qui forte hoc audierint: quanquam pudet imbecillitatis, cum rationi roborandae hominum auctoritas quaeritur, cum ipsius rationis ac veritatis auctoritate, quae profecto est omni homine melior, nihil deberet esse praestantius. Non enim ut in producenda corripiendave syllaba non nisi auctoritatem veterum hominum quaerimus, ut quemadmodum sunt usi verbis quibus nos quoque loquimur, ita et nos utamur; quia in hujuscemodi re et nullam observationem sequi desidiae est, et novam instituere licentiae: ita in metiendo versu inveterata voluntas hominum, ac non aeterna rerum ratio cogitanda est, cum et moderatam ejus longitudinem prius naturaliter aure sentiamus, deinde approbemus rationabili consideratione numerorum, et eum insigni fine claudendum esse judicet quisquis judicat certius eum quam caetera metra esse finiendum, eumque finem in breviore tempore notandum esse manifestum sit; siquidem temporis longitudinem coercet et frenat quodammodo.

VI. - *Rursus de fine versus.*

11. Quae cum ita sint, qui potest posterius ejus membrum nisi non pleno terminari pede? Prioris autem membri exordium aut plenum pedem esse, ut in illo trochaico, *Roma, Roma, cerne quanta sit deum benignitas;* aut partem pedis oportet, ut in heroico, *Arma virumque*

10. **M.:** Eu judec, bineînţeles, că-i atotdrept, dar nu uşor li se impun persuasiv poporului astea. Atâta de mare este, într-adevăr, puterea consuetudinii, încât, dacă s-a născut dintr-o opinie falsă, nu-i este nimic mai inamic adevărului decât ea, înrădăcinată. Căci înţelegi că, în facerea versurilor, nu-i nici o deosebire, dacă-n acest gen se colocă cu spondeul anapestul sau dactilul; întru a-l măsura totuşi raţiona(bi)l, ceea ce nu-i propriu urechilor, ci minţii, asta se discerne nu prin opinia iraţională, ci prin adevărata şi certa raţiune: şi nici nu s-a descoperit acum, pentru întâia oară, de către noi, ci s-a observat cu multul mai înaintea acestei înveterate consuetudini. Dreptaceea, dacă-i citesc pe cei ce fie în greacă, fie în limba latină, au fost atotdocţii disciplinei acesteia, nu se vor mira deloc cei care vor fi auzit, poate, asta: ruşinea imbecilităţii-i, altminteri, când întru întărirea raţiunii e-ntrebată autoritatea oamenilor, cum nimic n-ar trebui să fie mai prestant decât autoritatea raţiunii înseşi şi a adevărului, care este absolut mai bună decât tot omul. Nu, într-adevăr, tot aşa precum, întru alungirea sau scurtarea silabei, nu întrebăm decât numai şi numai autoritatea oamenilor din vechime, ca, după cum s-au folosit de cuvintele prin care vorbim, desigur, şi noi, să ne folosim şi noi la fel, fiindcă-n lucrul de-acest fel şi a nu urma nici o normă ţine de lene, şi a institui una nouă, de licenţă: nu deci tot la fel trebuie, în măsurarea versului, gândită înveterata voinţă a oamenilor, şi nu eterna raţiune a lucrurilor, când şi moderata lui lungime o simţim mai întâi natural, cu urechea, apoi o aprobăm prin considerarea raţională a numerelor, şi judecă cum că el trebuie să se încheie printr-un sfârşit însemnat, oricine judecă cum că el trebuie să se termine mai cert decât celelalte metre şi e-nvederat că acest sfârşit trebuie notat în timpul mai scurt, dat fiind că înfrână şi constrânge oarecum lungimea timpului.

VI. - *Iarăşi despre finele versului.*

11. Aşa stând lucrurile, cu ce s-ar putea termina membrul lui ultim dacă nu cu piciorul neplin? Exodiul membrului prim însă se cade să fie sau piciorul plin, precum în cel trohaic: *Rōmă, Rōmă, cērnĕ qūāntă sīt dĕūm bĕnīgnĭtās;* sau o parte a piciorului, precum în eroic: *Ārmă vĭrūmquĕ cănō, Trōiāē qūī prīmŭs ăb ōrīs.*

cano, Trojae qui primus ab oris. Quapropter, omni jam dubitatione sublata, etiam istum versum metire, si placet, et mihi de membris ejus pedibusque responde, *Phaselus ille quem videtis, hospites. D.* Membra quidem hujus in quinque et septem semipedes video distributa, ut prius sit, *Phaselus ille;* posterius autem, *quem videtis, hospites:* pedes vero iambos cerno. [**Col. 1153**] *M.* Quaero, nihilne caves pede pleno versum terminare? *D.* Verum dicis, et ubi fuerim nescio. Quis enim non videret sicut in heroico exordiendum esse a semipede? quod cum in hoc genere fit, non jam iambis, sed trochaeis versum metimur, ut eum legitime semipes claudat.

12. *M.* Ita est ut dicis: sed vide quid tibi de hoc respondendum putes, quem asclepiadaeum vocant, *Maecenas atavis edite regibus* (**Horat. lib. 1 Carminum, od. 1**). Nam pars orationis in sexta syllaba terminatur, neque inconstanter, sed in omnibus fere hujus generis versibus. Itaque ejus primum est membrum, *Maecenas atavis;* secundum, *edite regibus,* quod quanam ratione fiat dubitari potest. Si enim metiaris in hoc pedes quaternorum temporum, erunt quinque in priore, in posteriore autem membro quatuor semipedes: lex autem vetat membrum posterius pari numero constare semipedum, ne pleno pede versus terminetur. Restat ut pedes consideremus senorum temporum, ex quo fit ut membrum utrumque ternis semipedibus constet. Nam ut integro pede praecedens membrum finiatur, a duabus longis incipiendum est: deinde totus choriambus versum dividit, ut sequente etiam alio choriambo membrum posterius inchoetur, claudente versum semipede in duabus brevibus syllabis: tot enim tempora cum spondeo in capite locato, implent sex temporum pedem. Nisi quid habes ad haec. *D.* Nihil prorsus. *M.* Placet ergo, totidem semipedibus constare utrumque membrum. *D.* Cur non placeat? Neque enim metuenda est hic illa conversio, quia posito posteriore membro in praecedentis loco, ita ut quod est primum, secundum fiat, non eadem lex manebit pedum. Quapropter nulla causa est, cur idem semipedum numerus in hoc genere membris negetur; cum sine ullo

Dreptaceea, întreagă-ndoiala fiind acum înlăturată, măsoară, de-ţi place, şi versul acesta şi răspunde-mi despre membrele şi picioarele lui: *Phăsēlŭs illĕ qūēm vĭdētĭs, hōspītēs*[244]. **D.:** Membrele lui, desigur, le văd distribuite în cinci şi şapte jumătăţi de picior, ca primul să fie: *Phăsēlŭs illĕ*, ultimul însă: *qūēm vĭdētĭs, hōspītēs*: picioarele, într-adevăr, le văd iambi. **M.:** Rogu-te, nu te temi de nimic să termini versul cu picior plin? **D.:** Adevărat zici, şi nu ştiu unde-mi voi fi fost. Cine, într-adevăr, n-ar vedea că, precum în eroic, trebuie urzit de la jumătate de picior, ceea ce cum se-ntâmplă în acest gen, nu mai măsurăm versul în iambi, ci-n trohei, ca să-l încheie legitim jumătatea de picior.

12. **M.:** Aşa-i precum zici, dar vezi ce ţi se pare de răspuns despre acesta pe care-l numesc ei asclepiad: *Māēcēnās ătăvīs ēdĭtĕ rēgĭbŭs*[245], căci partea rostirii se termină în silaba a şasea, şi nu inconstant, ci aproape în toate versurile de-acest gen. Şi astfel primul lui membru este: *Māēcēnās ătăvīs*; al doilea: *ēdĭtĕ rēgĭbŭs*, ceea ce se poate pune la-ndoială prin ce anume raţiune s-a făcut. Dacă, într-adevăr, vei măsura în el picioare de patru timpi, vor fi cinci jumătăţi de picior în primul membru, în ultimul însă, patru: legea însă se opune ca membrul ultim să consiste din număr par de jumătăţi de picior, ca să nu se termine în picior plin versul. Rămâne să considerăm de şase timpi picioarele, din care se face ca ambele membre să consiste din câte trei jumătăţi de picior. Căci, ca primul membru să se sfârşească în picior întreg, trebuie început de la două lungi, apoi un coriiamb întreg divide versul ca, urmând al doilea coriiamb, să se-nceapă membrul ultim, versul încheindu-se cu o jumătate de picior în două silabe scurte: aceşti doi timpi dimpreună cu spondeul aşezat la-nceput umplu piciorul de şase timpi. Doar dacă n-ai ceva la astea. **D.:** Absolut nimic. **M.:** Îţi place deci că amândouă membrele consistă din tot atâtea jumătăţi de picior. **D.:** De ce să nu-mi placă? Căci nu-i de temut aici acea conversie, fiindcă, pus ultimul membru în locul primului, aşa încât al doilea să devină ceea ce este primul, nu va rămâne aceeaşi legea picioarelor. Dreptaceea, nu-i nici o cauză pentru care să li se nege, în acest gen, membrelor acelaşi număr de jumătăţi de picior, când, fără nici un viciu al

conversionis vitio parilitas ista possit teneri, finis etiam insignioris lege servata, cum versus non pleno pede terminatur, quod constantissime servandum est.

VII. - *Quomodo semipedum imparilitas in versuum membris ad parilitatem referatur. Conciliantur membra semipedum quatuor et trium. Membra semipedum quinque et trium.*

13. *M.* Rem ipsam omnino vidisti: quare jam quoniam comperit ratio versuum esse duo genera, unum in quo idem numerus semipedum, aliud in quo dispar in membris sit; diligenter consideremus, si placet, quonam modo ista imparilitas semipedum ad quamdam parilitatem referatur, obscuriore aliquantum, sed sane subtilissima ratione numerorum. Nam quaero ex te, cum duo et tria dicam, quot numeros dicam. *D.* Duos scilicet. *M.* Ergo et duo unus, et tria unus est numerus; et quemlibet alium dixerimus. *D.* Ita est. *M.* Nonne tibi ex hoc videtur unum cum quolibet numero non absurde posse conferri? Siquidem unum duo esse non possemus dicere; duo autem unum esse quodammodo: et item tria et quatuor unum esse, non falso dici potest. *D.* Assentior. *M.* Attende aliud: dic mihi, duo ter ducta, quid faciunt in summa? **[Col. 1154]** *D.* Sex. *M.* Num sex et tria totidem sunt? *D.* Nullo modo. *M.* Nunc tria quater ducas velim, summamque respondeas, *D.* Duodecim. *M.* Vides item duodecim plures esse quam quatuor. *D.* Et longe sane. *M.* Jam ne immorer, figenda regula est: A duobus, et deinceps quoslibet numeros duos constitueris, minor per majorem multiplicatus, eum excedat necesse est. *D.* Quis hoc dubitaverit? Quid enim tam parvum in plurali numero quam duo? quem tamen numerum si millies duxero, ita excedet mille, ut duplum fiat. *M.* Verum dicis: sed constitue unum, et quemlibet deinde majorem numerum, et quemadmodum in illis faciebamus, minorem per majorem multiplica, num eodem modo major superabitur? *D.* Non plane, sed majori minor aequabitur. Nam unum bis, duo; et unum decies, decem; et unum millies, mille; et per

conversiunii, ar putea fi ţinută această pari(li)tate, fiind păstrată şi legea finelui mai însemnat[246], cum versul se termină-n picior neplin, ceea ce trebuie atotconstant păstrat.

VII. - *În ce chip impari(li)tatea jumătăţilor de picior este readusă la pari(li)tate în membrele versurilor. Se conciliază membrele de patru şi trei jumătăţi de picior. Membrele de cinci şi trei jumătăţi de picior.*

13. **M.:** Ai văzut absolut faptul în sine: dreptaceea, acum, fiindcă raţiunea a dovedit că există două feluri de versuri, unul în care numărul jumătăţilor de picior[247] este acelaşi în membre[248], altul în care este diferit; să considerăm diligent, de-ţi place, în ce mod această imparitate a jumătăţilor de picior se readuce la o anume paritate, printr-o mai obscură puţintel, dar atotsubtilă totuşi raţiune a numerelor[249]. Căci te întreb, când zic doi şi trei, câte numere zic? **D.:** Două, bineînţeles. **M.:** Deci, şi doi e *un* număr, şi trei, şi pe oricare altul îl vom fi zis. **D.:** Aşa-i. **M.:** Nu ţi se pare ţie oare dintr-asta că unu poate fi comparat cu oricare alt număr? Dat fiind că n-am putea zice că unu este doi; doi însă este,-ntr-un anume chip, unu: şi, iarăşi, nu fals se poate zice că trei şi patru sunt unu. **D.:** Asimt. **M.:** Ia aminte la alta: spune-mi, doi, luaţi de trei ori, cât fac în sumă? **D.:** Şase. **M.:** Oare, şase şi trei tot atâta-s? **D.:** Cu nici un chip. **M.:** Acum aş vrea să-i iei de patru ori pe trei şi să-mi spui suma. **D.:** Doisprezece. **M.:** Vezi, iarăşi, că doisprezece-s mai mult decât patru. **D.:** Şi cu foarte mult. **M.:** Acum, să nu zăbovesc, trebuie fixată regula: începând de la doi şi, în continuare, pe oricare două numere le vei fi analizat, minorul multiplicat prin major e necesar să-l întreacă pe-acesta. **D.:** Cine se va fi-ndoit de asta? Căci care-i atât de mic la plural ca doi, număr pe care, dacă-l voi fi luat totuşi de o mie de ori, aşa va întrece mia, încât s-o facă de două ori mai mare. **M.:** Adevărat zici: dar constituie-l pe unu şi, apoi, pe oricare număr mai mare şi, precum făceam în acelea, multiplică minorul prin major; oare,-n acelaşi mod va fi-ntrecut majorul? **D.:** Nu, desigur, ci minorul se va potrivi egal majorului. Căci unu de două ori, doi; şi unu de zece ori, zece; şi unu de o mie de ori,

quemlibet alium numerum multiplicavero, unum necesse est aeque tur. *M.* Habet ergo unum cum caeteris numeris jus quoddam aequalitatis; non modo quod quicumque numerus est, sed etiam quod toties ductus tantumdem facit. *D.* Manifestissimum est.

14. *M.* Age nunc, refer animum ad semipedum numeros, quibus in versu fiunt membra inaequalia, et miram quamdam aequalitatem ista quam tractavimus ratione reperies. Nam, ut opinor, versus minimus inaequali semipedum numero in membris est duobus, habens semipedes quatuor et tres, ut in hoc, *Hospes ille quem vides;* cujus primum membrum quod est, *Hospes ille,* secari aequaliter potest in duas partes binorum semipedum: secundum autem quod est, *quem vides,* ita dividitur, ut una pars duos semipedes habeat, altera unum; quod ita est, quasi duo et duo sint, jure illo aequalitatis, de quo satis egimus, quod habet unum cum omnibus numeris. Ex quo fit ut ista divisione tantum sit quodammodo superius membrum quantum posterius. Itaque ubi fuerint quatuor et quinque semipedes, sicut hoc est, *Roma, Roma, cerne quanta sit;* non ita probatur, et propterea metrum erit potius quam versus, quia ita sunt membra inaequalia ut ad nullam aequalitatis legem sectione aliqua possint referri. Cernis quippe, ut opinor, superioris membri quatuor semipedes, *Roma, Roma,* in binos posse discedere: quinque autem posteriores, *cerne quanta sit,* in duos et tres semipedes dividi; ubi nullo jure apparet aequalitas. Neque enim possunt aliquo modo tantum valere quinque semipedes propter duos et tres, quantum quatuor valent; quomodo invenimus superius in breviore versu tantum valere tres semipedes propter unum et duo, quantum quatuor valent. An aliquid non es assecutus, aut non placet? *D.* Imo vero et manifesta omnia et rata sunt.

15. *M.* Age, nunc quinque et tres semipedes consideremus, qualis est ille versiculus, *Phaselus ille quem vides:* et videamus quomodo ista inaequalitas aliquo aequalitatis jure teneatur: nam hoc genus non solum metrum, sed etiam versum esse, omnes consentiunt. [**Col.**

o mie şi, prin urmare, prin oricare alt număr îl vei fi multiplicat, e necesar ca unu să se potrivească egal. **M.:** Are deci unu cu celelalte numere un anume drept al egalităţii[250], nu numai că-i oricare număr, ci chiar şi că, luat de atâtea ori, face tot atâta. **D.:** E-atotînvederat.

14. **M.:** Haide, întoarce-ţi acum spiritul la numerii semipicioarelor, prin care se fac în vers membrele inegale şi, prin această raţiune, pe care am tratat-o, vei găsi şi o anume mirifică egalitate. Căci, după cum socot, versul minim este în două membre de un număr inegal de jumătăţi de picioare, având patru şi trei jumătăţi de picior, precum în acesta: *Hōspĕs īllĕ qūēm vĭdēs,* al cărui prim membru, care este: *Hōspĕs īllĕ,* poate fi tăiat egal în două părţi de câte două jumătăţi de picior; al doilea însă, care este: *qūēm vĭdēs,* se divide astfel încât o parte să aibă două jumătăţi de picior, alta, una; ceea ce este aşa ca şi cum ar fi două şi două, prin acel drept al egalităţii, despre care am vorbit destul, pe care-l are, cu toate numerele, unu. De unde se face ca, prin această diviziune, membrul prim să fie oarecum tot atât cât ultimul. Şi astfel, unde vor fi fost patru şi cinci jumătăţi de picior, precum este acesta: *Rōmă, Rōmă, cērnĕ qūāntă sīt,* nu aşa se probează, şi de aceea va fi mai degrabă metru decât vers, fiindcă membrele sunt inegale astfel încât prin nici o secţiune anume nu se pot referi la nici o lege a egalităţii. Observi desigur, precum socot, că cele patru jumătăţi de picior ale membrului prim, *Rōmă, Rōmă,* se pot despărţi-n câte două: ultimele cinci însă: *cērnĕ qūāntă sīt,* se divid în două şi trei, unde cu nici un drept n-apare egalitatea. Şi-ntr-adevăr, nici nu pot valora cinci jumătăţi de picior, din două şi trei, tot atât cât valorează patru; precum am aflat mai sus că, în versul mai scurt, tot atât valorează trei jumătăţi de picior, din două şi una, cât valorează patru. Ori n-ai priceput ceva, sau nu-ţi place? **D.:** Ba dimpotrivă, toate-s şi-nvederate, şi socotite.

15. **M.:** Haide să analizăm acum cinci şi trei jumătăţi de picior, cum este cunoscutul versuleţ: *Phăsēlŭs īllĕ qūēm vĭdēs,* şi să vedem cum această inegalitate e ţinută printr-un anume drept al egalităţii, căci cu toţii consimt că acest gen este nu numai metru, ci chiar şi vers. Şi, aşa, cum vei fi

1155] Itaque cum primum membrum in semipedes duos et tres secueris, et secundum in duos et unum; conjungas particulas quas in utroque pares inveneris, quia et in primo membro habemus duo, et in secundo restant duae particulae, una in tribus semipedibus de priore membro, altera in uno de posteriore. Has ergo et sociabiliter jungimus, quia unum cum omnibus habet societatem; et in summa unum et tria, quatuor fiunt, quod est tantumdem quantum duo et duo. Per hanc igitur sectionem etiam quinque et tres semipedes ad concordiam rediguntur. Sed responde, utrum intellexeris. *D.* Ita vero, et admodum probo.

VIII. - *Membra semipedum quinque et septem.*

16. *M.* Sequitur ut de quinque et septem semipedibus disseramus, quales sunt versus duo illi nobilissimi, heroicus et quem iambicum vulgo vocant, etiam ipse senarius. Nam, *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris,* ita dividitur ut primum ejus membrum sit, *Arma virumque cano,* qui sunt quinque; et secundum, *Trojae qui primus ab oris,* qui sunt septem semipedes. Et, *Phaselus ille quem videtis, hospites,* primum membrum habet, *Phaselus ille,* in semipedibus quinque; secundum in septem, *quem videtis, hospites.* Sed tanta illa nobilitas in lege ista aequalitatis laborat. Cum enim superiores quinque semipedes in duos et tres diviserimus, posteriores autem septem in tres et quatuor; congruent sibi quidem particulae ternorum semipedum: sed si duae reliquae ita convenirent, ut una earum constaret uno semipede, alia quinque; conjungerentur lege illa qua unum cum omnibus numeris conjungi potest, et in summa sex fierent, quod sunt etiam tres et tres: nunc vero quia duo et quatuor inveniuntur, summam quidem reddent senariam; sed nullo aequalitatis jure tantum valent duo quantum quatuor, ut in hujuscemodi quasi necessitudine copulentur. Nisi forte quis dixerit satis esse ad aliquam regulam parilitatis, quod ut tres et tres, ita duo et quatuor sex fiunt. Cui rationi repugnandum non arbitror: est enim et haec aliqua aequalitas. Sed illud nollem ut majore

tăiat primul membru în două şi trei jumătăţi de picior, şi pe al doilea în două şi una, vei lega împreună particulele pe care le vei fi găsit în amândouă egale, căci şi în primul membru avem două, şi în al doilea rămân două particule, una din membrul prim, de trei jumătăţi de picior, alta de una, din ultimul. Pe acestea deci le şi unim sociabil, căci unu cu toate are societatea, şi, în sumă, unu şi trei fac patru, ceea ce este tot atât cât doi şi doi. Prin această secţiune, aşadar, cinci şi trei jumătăţi de picior sunt aduse din nou la concordie. Dar răspunde dacă ai înţeles. **D.:** Sigur că da, şi-aprob întocmai.

VIII. - *Membrele de cinci şi şapte jumătăţi de picior.*

16. **M.:** Urmează să discutăm despre cinci şi şapte jumătăţi de picior, de care-s acele două versuri atotnobile, eroicul şi cel pe care-l numesc îndobşte iambic, senar el însuşi. Căci *Ārmă vĭrūmquĕ cănō, Trōiāē qūī prīmŭs ăb ōrīs* se divide astfel încât primul lui membru să fie: *Ārmă vĭrūmquĕ cănō*, care sunt cinci, şi al doilea: *Trōiāē qūī prīmŭs ăb ōrīs*, care-s şapte jumătăţi de picior. Şi *Phăsēlŭs īllĕ qūēm vĭdētĭs hōspĭtēs* are primul membru: *Phăsēlŭs īllĕ*, în cinci jumătăţi de picior; al doilea, în şapte: *qūēm vĭdētĭs hōspĭtēs*. Dar acea atâta nobilitate munceşte în această lege a egalităţii. Cum, într-adevăr, vom fi-mpărţit primele cinci jumătăţi de picior în două şi trei, ultimele şapte însă, în trei şi patru, vor fi congruente îndesine, desigur, particulele de trei jumătăţi; dar, dacă cele două rămase ar conveni astfel încât una dintre ele ar consta dintr-o jumătate de picior, cealaltă, din cinci, s-ar uni prin acea lege prin care unu poate fi unit cu toate numerele, şi ar face, în sumă, şase, ceea ce-i chiar trei şi trei: acum însă, fiindcă se află două şi patru, redau, într-adevăr, suma senară, dar prin nici un drept al egalităţii nu valorează tot atât doi cât patru, ca să se unească printr-o cvasiînrudire de acest fel. Decât, poate, dacă neştine va fi zis că este suficient faţă de-o anume lege a pari(li)tăţii, întrucât, precum trei şi trei, aşa doi şi patru fac şase. Cărei raţiuni nu socot neapărat de opus rezistenţă: este, într-adevăr, şi asta o anume egalitate. Dar faptul că şi-ar conveni cu o mai

congruentia quinque et tres quam quinque et septem semipedes convenirent. Non enim tantum nomen est illius versus quantum istorum; et vides in illo non modo tantam summam inventam collatis uno et tribus, quanta est in duobus et duobus; sed etiam multo concordiores partes esse, cum junguntur unum et tria, propter illam unius cum caeteris omnibus numeris amicitiam, quam cum duo et quatuor copulantur, sicut in istis est. An tibi aliquid obscurum est? *D.* Nihil prorsus. Sed nescio quomodo me offendit, quod isti senarii cum sint celebratiores caeteris generibus, et principatum quemdam in versibus habere dicantur, aliquid in membrorum concordia minus habent, quam illi famae obscurioris versus. *M.* Bono animo esto: nam ego tibi tantam in illis ostendam concordiam, quantam soli ex omnibus habere meruerunt, ut videas, non injuria eos esse praelatos. [**Col. 1156**] Sed quia ipsa tractatio aliquanto est longior, quamvis omnino jucundior, restare nobis debet extrema, ut cum de caeteris, quantum satis videbitur, disputaverimus, jam omni cura liberati, ad horum scrutanda penetralia veniamus. *D.* Mihi vero placet: sed jam vellem ut ista quae priora suscepimus, explicata essent, ut jam illud audirem commodius. *M.* Istorum comparatione quae ante disseruimus, fiunt illa dulciora quae exspectas.

IX. - *Membra semipedum sex et septem. Membra semipedum octo et septem. Membra semipedum novem et septem.*

17. Nunc itaque considera, utrum in duobus membris quorum primum exhibeat semipedes sex, alterum septem, reperiatur ea aequalitas ut rite esse versus queat. Nam post quinque et septem semipedes hunc esse discutiendum vides. Hujus autem exemplum est: *Roma, cerne quanta sit deum benigniias. D.* Video primum membrum posse in partes distribui, quae habeant ternos semipedes, secundum in tres et quatuor. Quare junctis aequalibus fiunt sex semipedes, tres vero et quatuor septem sunt, et non aequantur illi numero. Sed si duo et duo in ea parte ubi quatuor sunt, et duo et unum in ea parte ubi tres sunt, consideremus, junctis partibus

mare congruenţă cinci şi trei, decât cinci şi şapte jumătăţi de picior, nu l-aş vrea. Într-adevăr, nu-i atâta renumele acelui vers[251], cât al acestora[252], şi vezi în acela nu numai tot atâta suma aflată, adunate fiind una şi trei, câtă este în două şi două; dar chiar şi părţile-s cu multul mai în deplin acord când se unesc una cu trei, din cauza cunoscutei amiciţii a unului cu toate celelalte numerele, decât când se unesc două şi patru, precum este în acestea. Sau ţi-e ceva obscur? **D.:** Absolut nimic. Dar mă atinge nu ştiu cum că aceşti senari, cum sunt mai celebraţi decât celelalte genuri şi sunt consacraţi că au un anume principat între versuri, au ceva mai puţin în concordia membrelor decât versurile de-o faimă mai obscură. **M.:** Fii tare de spirit: căci eu îţi voi arăta ţie în ele o atâta concordie, câtă singure ele-ntre toate au meritat s-o aibă, să vezi că nu pe nedrept sunt ele preferate. Dar, fiindcă această tratare e cu ceva mai lungă, deşi absolut mai plăcută, trebuie să ne rămână ultima, încât, cum vom fi disputat, cât va apărea destul, despre celelalte, liberaţi de-acum de orice grijă, s-ajungem la scrutarea tainiţelor loruşi. **D.:** Mie cu-adevărat îmi place: dar aş mai vrea ca acestea, pe care le-am luat asupra-ne primele, să fi fost explicate, ca s-o pot auzi mai comod pe aceea. **M.:** Prin comparaţie cu astea, pe care le-am discutat mai înainte, devin mai dulci cele pe care le-aştepţi.

IX. - *Membrele de şase şi şapte jumătăţi de picior. Membrele de opt şi şapte jumătăţi. Membrele de nouă şi şapte jumătăţi.*

17. Şi aşa consideră acum dacă, în două membre, dintre care primul prezintă şase jumătăţi de picior, celălalt, şapte, se află aceeaşi egaliate, să poată fi, după datină, vers. Căci, după cel de cinci şi şapte jumătăţi de picior, acesta vezi că e de discutat. Un astfel de exemplu este: *Rōmă, cērnĕ qūāntă sīt dĕūm bĕnīgnĭtās.* **D.:** Văd că primul membru poate fi distribuit în părţi care să aibă câte trei jumătăţi de picior, ultimul, în trei şi patru. Dreptaceea, unite egalele, fac şase jumătăţi de picior, trei însă şi patru sunt şapte, şi ele nu-s egale-n număr. Dar, dacă socotim două şi două, în acea parte unde-s patru, şi două şi una, în acea parte unde-s trei, unite părţile ce au câte două,

quae binos habent, fit summa quaternaria: junctis autem illis quarum in una duo sunt, in alia unum, si etiam ista tanquam sint quatuor accipiamus, propter unius cum caeteris numeris concordiam, octo simul fiunt, magisque excedunt summam senariam, quam cum septem fuissent.

18. *M.* Ita est, ut dicis: et ideo isto genere copulationis a lege versuum separato, attende ut ordo postulat, in eo nunc membra, quorum primum habet octo semipedes, septem secundum. Ista vero copulatio habet quod quaerimus. Nam praecedentis membri partem dimidiam cum parte subsequentis majore, quae dimidiae proxima est, jungens, quoniam quaterni semipedes sunt, octonarii numeri summam facio. Restant ergo quatuor semipedes de priore, tres de posteriore membro. Duo inde, et duo hinc copulati, fiunt quatuor. Duo rursus inde residui, et unus hinc, ad legem illius convenientiae copulati, qua unum reliquis par est, quodammodo sumuntur pro quatuor. Ita jam octonarius superiori octonario congruit. *D.* Sed cur hujus exemplum non audio? *M.* Quia saepe commemoratum est: tamen ne suo loco praetermissum putes, ipsum est, *Rōmă, Rōmă, cerne quanta sit deum benignitas;* vel hoc etiam, *Optimus beatus ille qui procul negotio.*

19. Quare jam inspice novem et septem semiped um connexionem, cujus exemplum est: *Vir optimus beatus ille qui procul negotio. D.* Facilis est cognitu ista congruentia: superius enim membrum in quatuor et quinque, posterius in tres et quatuor semipedes dividitur. [**Col. 1157**] Pars ergo superioris minor cum parte posterioris majore conjuncta, octonarium numerum facit: et major superioris cum minore posterioris, item octonarium: nam illa conjunctio est quatuor et quatuor, ista quinque et tres semipedes. Huc accedit, quod quinque in duo et tres semipedes, tres autem in duo et unum si diviseris, apparet alia convenientia duorum cum duobus, et unius cum tribus, quia unum cum omnibus numeris superius commemorata lege confertur. Sed nisi me ratio fallit, nihil restat ulterius quod de membrorum

se face suma quaternară: unite însă acele dintre care în prima-s două, în a doua, una, dacă le luăm şi pe acestea ca şi cum ar fi patru, din cauza concordiei unului cu celelalte numere, fac împreună opt şi excedă mai mult suma senară decât dacă ar fi fost şapte.

18. **M.:** Aşa-i cum zici: şi, de aceea, separat fiind acest gen de copulaţiune de către legea versurilor, ascultă acum, cum ordinea o postulează, în acele membre dintre care primul are opt jumătăţi de picior, al doilea, şapte. Această copulaţiune are, într-adevăr, ceea ce căutăm. Căci, adăugând jumătatea parte a primului membru cu partea mai mare a subsecventului, care este proximă jumătăţii, fiindcă-s câte patru jumătăţi de picior, fac suma numărului octonar. Rămân deci patru jumătăţi de picior din primul, trei din ultimul membru. Două de acolo, două de aici, fac, copulate, patru. Două, iarăşi, rămase de acolo, şi una de aici, copulate după convenienţa acelei legi prin care unu le este par celorlalte, se însumează,-ntr-un anume fel, în locul a patru. Aşa, acum, octonarul e congruu octonarului de mai înainte. **D.:** Dar de ce n-aud un exemplu de-acesta? **M.:** Fiindcă a fost amintit adesea; şi totuşi, să nu-l socoţi trecut cu vederea de la locul său, însuşi acesta-i: *Rōmă, Rōmă, cērnĕ qūāntă sīt dĕūm bĕnīgnĭtās*; sau chiar şi acesta: *ōptĭmūs bĕātŭs īllĕ qūī prŏcūl nĕgōtiō*[253].

19. Dreptaceea, mai ia, atent, aminte conexiunea de nouă şi şapte jumătăţi de picior, al cărei exemplu-i: *Vĭr ōptĭmūs bĕātŭs illĕ qūī prŏcūl nĕgōtĭō*. **D.:** E uşor de cunoscut această congruenţă: într-adevăr, primul membru se-mparte în patru şi cinci, ultimul, în trei şi patru jumătăţi de picior. Partea minoră a primului, adunată deci cu partea majoră a ultimului, face numărul octonar; şi majora primului cu minora ultimului, iarăşi, octonarul: căci acea coniuncţiune e patru şi patru, ceastălaltă, cinci şi trei jumătăţi de picior. Aici se adaugă că, dacă cinci le vei fi împărţi în două şi trei, trei însă, în două şi una, apare altă convenienţă a două cu două şi a uneia cu trei, căci unu se-mpreună, după legea mai înainte amintită, cu toate celelalte numerele. Dar, dacă nu mă-nşală raţiunea, nu rămâne nimic mai mult ce să căutăm despre copulaţiunea membrelor:

copulatione requiramus: jam enim ad octo perventum est pedes, quem numerum versui, sicut satis cognovimus, non fas est excedere. Quare jam age, illa senariorum versuum heroici et iambici vel trochaici, quo intentionem meam et excitasti et distulisti, pande secreta.

X. - *De senariorum versuum excellentia: eos decentissimos non esse, nisi vel heroici sint vel iambici.*

20. *M.* Faciam, imo faciet ipsa ratio, quae mihi tibique communis est. Sed meministine, quaeso, cum ageremus de metris, dixisse nos et ipso sensu admodum probasse, illos pedes quorum partes ad sesqua conveniunt, sive in duobus et tribus, ut est creticus vel paeones, sive in tribus et quatuor, ut epitriti, exclusos a poetis propter minoris venustatis sonum, solutae orationis severitatem decorare congruentius, cum his clausulae colligantur? *D.* Memini: sed quorsum haec spectant? *M.* Quoniam illud volo prius intelligamus, hujuscemodi pedibus a poetarum tractatione sejunctis, non remanere, nisi eos quibus ad tantumdem, ut spondeus est; aut eos quibus ad duplum, ut iambus; aut eos quibus ad utrumque partes conveniunt, ut choriambus. *D.* Ita est. *M.* At si haec est poetarum materies, et soluta oratio versibus inimica est, non versus ullus nisi ex hoc genere pedum faciendus est. *D.* Assentior. Video enim poemata versibus quam aliis lyricorum poetarum metris fieri grandiora, sed adhuc quo ratio ista tendat, ignoro.

21. *M.* Ne propera: disputamus enim jam de senariorum versuum excellentia, et prius tibi cupio demonstrare, si potero, decentissimos senarios, nisi duorum istorum generum esse non posse, quae omnium etiam sunt celeberrima, quorum unum est heroicum, ut, *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris*, quod usus metitur spondeo et dactylo, subtilior ratio spondeo et anapaesto: alterum quod iambicum dicitur, et eadem ratione invenitur trochaicum. Nam credo tibi manifestum esse longis syllabis, nisi breves interponantur, obtundi quodam modo spatia

într-adevăr, s-a ajuns deja la opt picioare, număr al versului pe care, cum am cunoscut-o-ndeajuns, nu-i legiuit a-l excede. Dreptaceea, haide, dezvăluie acum tainele acelea ale versurilor senare eroice şi iambice sau trohaice, prin care mi-ai şi stârnit şi mi-ai şi amânat intenţia.

X. - *Despre excelenţa versurilor senare: că ele nu-s atotdecente decât numai dacă-s fie eroice, fie iambice.*

20. **M.:** O voi face, ba o va face însăşi raţiunea, care ne e comună mie şi ţie. Dar aminteşte-ţi oare, rogu-te, că noi am zis, şi simţul însuşi a aprobat întocmai, cum vorbeam despre metre, că acele picioare, ale căror părţi îşi convin sescvate, fie în doi şi trei, precum este creticul sau peonii, fie în trei şi patru, precum epitriţii, excluşi de poeţi din cauza mai micii venustăţi a sonului, decorează mai congruent severitatea rostirii slobode[254], când clauzulele se-mpletesc cu acestea. **D.:** Mi-amintesc: dar spre ce ţintesc acestea? **M.:** Fiindcă vreau să-nţelegem mai întâi că, îndepărtate aceste picioare de tratarea poeţilor, nu rămân decât numai acele picioare în care părţile se-mpreună la tot atât, precum spondeul, sau cele în care, la dublu, precum iambul, sau cele în care, la amândouă, precum coriiambul. **D.:** Aşa-i. **M.:** Dar, dacă asta-i materia poeţilor, şi rostirea slobodă-i inamică versurilor, nici un vers nu trebuie făcut decât numai din acest gen de picioare. **D.:** Asimt. Văd, într-adevăr, că poemele-s făcute cu versuri mai grandioase decât alte metre ale poeţilor lirici, dar ignor încă încotro tinde raţiunea asta.

21. **M.:** Nu te grăbi: disputăm, într-adevăr, deja despre excelenţa versurilor senare, şi doresc mai întâi să demonstrez, de voi putea, că atotdecentele senare nu pot fi decât numai de genul acestora două, care-s şi mai celebre decât toate, dintre care unul este eroicul, precum: *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris*, pe care uzul îl măsoară cu spondeul şi dactilul, raţiunea, mai subtilă, cu spondeul şi anapestul; al doilea, care se numeşte iambic şi, prin aceeaşi raţiune, se dovedeşte trohaic. Căci cred că ţi-e-nvederat că prin silabele lungi, dacă nu se interpun scurtele, se tocesc oarecum spaţiile sonurilor, iarăşi, dacă scurtelor nu li

sonorum; item nisi brevibus longae, nimis concisa et quasi tremula fieri; neutra esse temperata, quamvis temporum aequalitate aures impleant. Quamobrem nec illi versus qui sex pyrrhichios, et sex proceleumaticos habent, aspirant ad heroici dignitatem, nec illi ad trochaici qui sex tribrachos habent. Huc accedit, quia in istis quos caeteris ipsa ratio praeponit, si membra praeposteres, totum ita commutabitur, ut alios etiam [**Col. 1158**] pedes necessario metiamur. Itaque inconversibiliores, ut ita dicam, sunt quam illi qui aut omnibus brevibus, aut longis omnibus constant. Et ideo sive quinque et septem, sive septem et quinque semipedibus membra in his temperatioribus ordinentur, nihil interest: neutro enim horum ordine converti versus potest sine tanta commutatione, ut aliis pedibus currere videatur. In illis autem si carmen coeptum erit talibus versibus, quorum priora membra quinos semipedes habeant, non oporteat eos miscere in quibus septeni priores sunt, ne jam liceat omnes convertere: non enim a conversione revocat ulla pedum commutatio. Sed tamen heroicis conceditur spondeos omnes rarissime interponere, quod quidem posterior aetas haec nostra minime probavit. Trochaicis autem sive iambicis, cum pedem tribrachum quolibet loco interponere liceat, habere tamen in hujuscemodi carminibus versum solutum in omnes breves, turpissimum judicatum est.

22. Remotis igitur epitritis pedibus a lege versuum senaria, non solum quod solutae orationi sunt aptiores, verum etiam quod si sex fuerint, triginta et duo tempora excedunt, sicut dispondei; remotis etiam quinum temporum pedibus, quod sibi eos libentius ad clausulas vindicavit oratio; molossis item et aliis temporum senum, quamvis in poematis venustissime vigeant, ab hoc de quo nunc agimus numero temporum exclusis; restant versus omnium brevium syllabarum, qui vel pyrrhichios vel proceleumaticos vel tribrachos habent, et omnium longarum qui spondeos. Qui quanquam admittantur ad senarium modum, dignitati tamen et temperationi horum qui brevibus longisque variantur; et ob hoc multo minus converti possunt, cedant necesse est.

se interpun lungile, devin prea concise şi cvasitremurătoare; că niciunele nu-s temperate, deşi umplu urechile cu egalitatea timpilor. Dreptaceea, nici acele versuri, care au şase pyrrhici şi şase proceleusmatici, n-aspiră la demnitatea eroicului, nici acelea, care au şase tribrachi, la a trohaicului. La asta se adaugă că, în acestea, pe care însăşi raţiunea li le prepune celorlalte, dacă ai pune membrele unul în locul altuia, se va comuta totul astfel, încât vom măsura necesar chiar alte picioare. Şi astfel sunt, ca să zic aşa, mai inconversibile decât cele care consistă sau din toate scurte, sau din toate lungi. Şi, de aceea, nu-i nici o deosebire dacă, în acestea mai temperate, membrele se ordonează fie în cinci şi şapte, fie în şapte şi cinci jumătăţi de picior; într-adevăr, în nici una dintre aceste combinaţii, versul nu poate fi convertit fără o atâta comutaţie, încât să pară că fuge cu alte picioare. În celelalte însă, dacă poemul s-a-nceput în astfel de versuri ale căror prime membre au câte cinci jumătăţi de picior, nu trebuie să le amestece pe cele în care primele sunt câte şapte, ca să nu poată, de-acum, să se convertească toate: într-adevăr, nici o comutare a picioarelor nu împiedică conversiunea. Dar li se concede totuşi rarisim eroicelor să-i pună-mpreună pe toţi spondeii, ceea ce epoca aceasta din urmă, a noastră, n-a aprobat câtuşi de puţin. În privinţa trohaicelor însă sau a iambicelor, deşi se poate pune-n orice loc piciorul tribrach, s-a judecat atotruşinos să aibă, în astfel de poezii, versul desfăcut în toate scurte.

22. Lăsate, aşadar, la o parte de la legea versurilor senare picioarele epitrite, nu numai pentru că sunt mai apte rostirii slobode, ci chiar fiindcă, dacă vor fi fost şase, excedă treizeci şi doi de timpi, precum dispondeii; lăsate la o parte chiar şi picioarele de cinci timpi, pentru că pe ele şi le-a revendicat mai cu plăcere rostirea la clauzule; moloşii, iarăşi, şi celelalte de şase timpi, chiar dacă-s atotplăcut în putere-n poeme, excluşi fiind de la acest număr de timpi, despre care vorbim acum, rămân versurile toate din silabe scurte, care au fie numeri pyrrhici, fie proceleusmatici, fie tribrachi, şi toate numai din lungi, care au spondeii. Care, deşi se admit la modul senarelor, e necesar să cedeze totuşi demnităţii şi temperaţiunii celor care-s variate prin scurte şi lungi: şi, din această cauză, pot fi cu multul mai puţin convertite[255].

XI. - *Senarii quomodo commodius metiendi.*

23. Sed quaeri potest cur meliores versus judicati sint senarii, in quibus anapaestum subtilis illa ratio metitur, et ii in quibus trochaeum; quam si dactylum ibi, et hic iambum metiretur. Sine praejudicio enim sententiae, quoniam nunc de numeris agimus, si versus ita esset: *Trojae qui primus ab oris arma virumque cano,* vel de illo genere: *Qui procul malo pius beatus ille;* uterque horum nec minus senarius esset, nec minus brevium longarumque syllabarum temperatione moderatus, nec magis converti poterat; et in utroque membra ita ordinata sunt, ut et in quinto et in septimo semipede pars orationis terminetur: cur ergo meliores istis putentur, si potius ita sint, *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris. Beatus ille qui procul pius malo?* In qua quaestione facilius et proclivius dixerim forte evenisse, ut isti prius animadverterentur et frequentarentur; aut si id non est fortuitum, melius credo visum fuisse, ut heroicus duabus longis, quam duabus brevibus et longa clauderetur, quod in longis aures commodius acquiescunt: ille autem alter in finali semipede longam syllabam potius haberet quam brevem. Res quidem sic se habet, ut [**Col. 1159**] quicumque horum priores eligerentur, necessario aliis auferrent locum, qui membris iisdem praeposteratis fieri possent. Quocirca si melior judicatus est, cujus exemplum est, *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris;* inepte jam fieret isto converso aliud genus, sicuti est, *Trojae qui primus ab oris, arma virumque cano.* Quod etiam de trochaico genere intelligendum est. Nam si est honestior, *Beatus ille qui procul negotio:* quod genus isto praeposterato fieret, ut est, *Qui procul negotio beatus ille,* fieri profecto non oportet: tamen si quis audeat et faciat tales versus, manifestum est eum alia genera senariorum esse facturum, quibus sint ista meliora.

24. Hi ergo senariorum omnium pulcherrimi, non potuerunt ambo obtinere sinceritatem suam adversus hominum licentiam. Nam in trochaico genere, non senario

XI. - *Cum trebuie măsurate mai comod senarele.*

23. Dar se poate întreba de ce să fi fost judecate mai bune versurile senare, în care acea raţiune subtilă măsoară anapestul, şi cele în care măsoară troheul, decât dacă s-ar măsura, în primele, dactilul şi, în cestelalte, iambul. Fără prejudiciul sentinţei, într-adevăr, pentru că acum vorbim de numeri[256], dacă versul ar fi aşa: *Troiae qui primus ab oris arma virumque cano*, sau, în celălalt gen: *Qui procul malo pius beatus ille*[257], amândouă acestea n-ar fi nici mai puţin senare, nici mai puţin moderate prin temperaţiunea silabelor lungi şi scurte, nici nu s-ar putea mai mult converti; şi în amândouă sunt astfel ordonate membrele, încât partea rostirii să se termine în cinci şi şapte jumătăţi de picior; de ce, aşadar, să fie socotite mai bune decât acestea, dacă-s mai degrabă aşa: *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris; Beatus ille qui procul pius malo.* În care chestiune aş putea zice mai uşor şi mai lesne că s-a-ntâmplat, poate, ca ele să fi fost observate şi frecventate mai întâi; sau, dacă nu-i fortuit, cred că va fi putut părea mai bine ca eroicul să se încheie cu două lungi, decât dacă s-ar încheia cu două scurte şi lungă, pentru că urechile se odihnesc mai comod în lungi; cel de-al doilea însă avea mai degrabă decât scurta, în finalul jumătăţii de picior, silaba lungă. Faptul, desigur, se prezintă aşa în sine, încât, oricare dintre ele se alegeau primele, le luau în mod necesar locul altora, care se puteau face inversându-se între ele aceleaşi membre. Dreptaceea, dacă a fost judecat mai bun cel al cărui exemplu este: *Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris*, s-ar face inept, prin conversiunea acestuia, alt gen, precum este: *Troiae qui primus ab oris arma virumque cano.* Ceea ce trebuie înţeles şi despre trohaic. Căci, dacă este mai onorabil: *Beatus ille qui procul negotio*, genul care ar fi făcut prin inversarea acestuia, cum e: *Qui procul negotio beatus ille*, nu se cade absolut defel să se facă: totuşi, dacă cineva îndrăzneşte şi face astfel de versuri, e-nvederat că el are să facă alte genuri de senari, decât care acestea-s mai bune.

24. Acestea deci, cele mai frumoase dintre toate senarele, nu-şi puteau nici unul, nici altul obţine sinceritatea loruşi împotriva licenţei oamenilor. Căci, în genul trohaic, nu numai

solo, sed unde minus incipit usque ad magnitudinem extremam quae octo pedes habet, miscendos poetae putaverunt quatuor temporum pedes omnes, qui adhibentur ad numeros: et Graeci quidem alternis locis primo et tertio, et ita deinceps, si a semipede versus incipit: sin ab integro trochaeo, secundo et quarto loco, atque ita deinceps servatis intervallis, memorati longiores collocantur pedes. Quae corruptio ut tolerabilis fieret, non singulos pedes in duas partes, quarum una levationis, altera positionis est, plaudendo diviserunt; sed unum pedem levantes, alterum ponentes, unde ipsum senarium trimetrum vocant, ad epitritorum divisionem plausum retulerunt. Sed si hoc saltem constanter teneretur, quamvis pedes epitriti magis orationis sint quam poematis, nec jam senarius, sed ternarius versus inveniretur; non tamen omnimodo illa numerorum labefactaretur aequalitas. Nunc vero quatuor temporum pedes, dummodo in locis memoratis ponantur, licet non solum in omnibus ponere, sed ubi libet eorum, et quoties libet. Nostri vero veteres, nec ipsa locorum intervalla intermiscendis hujuscemodi pedibus, servare potuerunt. Quare in hoc genere poetae ista corruptione atque licentia plane assecuti sunt, quod eos voluisse arbitrandum est, ut essent in fabulis poemata solutae orationi simillima. Sed quoniam satis dictum est cur inter senarios isti versus magis nobilitati sint, nunc videamus cur ipsi senarii meliores sint versus quam caeteri in quolibet alio pedum numero constituti. Nisi quid habes adversus ista quae disseras. *D.* Prorsus assentior: et jam illam membrorum aequalitatem, cui me attentissimum paulo ante reddidisti, si vel nunc fas est, cognoscere vehementer exspecto.

XII. - *Senarii versus cur aliis praestantiores.*

25. *M.* Totus ergo adesto, atque responde, utrum tibi videatur quaelibet longitudo posse in quotlibet partes secari. *D.* Satis mihi ista persuasa sunt: nec dubitari posse arbitror, quin omnis longitudo quae linea dicitur, habeat dimidiam sui partem, ac per hoc in duas lineas decussatim secari

în senar, ci de unde începe cel mai mic până la ultima magnitudine, care are opt picioare, poeții au socotit de amestecat toate picioarele de patru timpi, care se potrivesc la număr[258]: și grecii au colocat, bineînțeles, alternând locurile, picioarele mai lungi în primul și al treilea și, așa, în continuare, dacă versul începe de la o jumătate de picior; dacă însă începe de la troheul întreg, se colocă picioarele mai lungi amintite în locul al doilea și al patrulea și, așa, în continuare, păstrându-se intervalele. Care corupție ca să devină mai tolerabilă, n-au divizat, bătându-l, fiecare picior în câte două părți, dintre care una-i a levațiunii, alta a posițiunii, ci, lovind în levațiune un picior, altul în poziție, de unde numesc senarul însuși trimetru, au întors bătaia la diviziunea epitriților. Dar, dacă s-ar ține constant măcar asta, deși picioarele epitrite sunt mai potrivite prozei decât poeziei, și nici nu s-ar recunoaște senar versul, ci ternar, nu s-ar distruge totuși, cu nici un chip, acea egalitate a numerilor[259]. Acum însă pună-se numai picioarele de patru timpi, în locurile amintite, și-i îngăduit nu doar să se pună în toate, ci unde le place lor și de câte ori le place. Bătrânii noștri însă nu au putut păstra nici înșeși intervalele locurilor, amestecând între ele astfel de picioare. Dreptaceea, în acest gen, poeții și-au dobândit întru totul, prin această corupțiune și licență[260], ca poemele să fie atotasemănătoare rostirii libere din fabule, ceea ce-i de presupus că ei au voit-o. Dar, fiindcă s-a spus îndeajuns de ce aceste versuri sunt mai înnobilate între senare, să vedem acum de ce versurile senare sunt ele însele mai bune decât celelalte constituite în oricare alt număr de picioare. Dacă n-ai, cumva, ce să obiectezi împotriva acestora. **D.:** Asimt întru totul: și, dacă mi-e îngăduit, aștept cu nerăbdare să cunosc, măcar acum, acea egalitate a membrelor, față de care m-ai făcut atotatent mai înainte.

XII. - *De ce-s mai prestante decât celelalte versurile senare.*

25. **M.:** Fii deci cu totul atent și răspunde dacă ți se pare că orice lungime poate fi tăiată în oricâte părți. **D.:** De-astea m-am convins îndestul; și socot că nici nu-ncape nici o-ndoială că toată lungimea, care se numește linie, n-ar avea jumătatea sa parte și, prin asta, s-ar putea tăia în cruciș în două linii; și,

queat: et quia ipsae duae [**Col. 1160**] lineae quae ista sectione fiunt, procul dubio lineae sunt, etiam in ipsis hoc fieri posse manifestum est. Itaque et quantulacumque longitudo in quotlibet partes secari potest. *M.* Expeditissime atque verissime. Quare nunc illud vide, utrum recte asseveretur, omnem longitudinem ad latitudinem porrigendam, quae ab ipsa oritur, tantum valere quantum latitudinis quadratum occupat. Si enim minus aut amplius in latum spatium proceditur quam longa est linea unde proceditur, quadratum non fit; sin tantum, nihil aliud quam quadratum fit. *D.* Intelligo et assentior: quid enim verius? *M.* Illud ergo jam sequi, ut opinor, vides, ut si pro linea in longum ordinati calculi pares ponantur, non perveniat illa longitudo ad quadratam formam, nisi per eumdem numerum multiplicati calculi fuerint: ut si verbi gratia duos calculos ponas, quadratum non facias, nisi aliis duobus ad latitudinem adjunctis: sin tres, sex adjungendi sunt, sed terni distributi ad duos ordines similiter in latitudinem: si enim ad longitudinem additi fuerint, nulla figura fit. Longitudo enim sine latitudine figura non est. Atque ita proportione licet considerare alios numeros: ut enim bis bina, et ter terna quadratas figuras in numeris faciunt, ita quater quaterna, quinquies quina, sexies sena, atque ita per infinitum in caeteris. *D.* Etiam ista rata et manifesta sunt. *M.* Attende nunc utrum sit aliqua temporis longitudo. *D.* Quis dubitaverit nullum esse tempus sine aliqua longitudine? *M.* Quid? versus potestne non obtinere aliquam temporis longitudinem? *D.* Imo necesse est obtineat. *M.* Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus? pedesne, qui duas in partes, id est levationem et positionem necessario distribuuntur; an ipsos semipedes potius, qui singulas levationes positionesque obtinent? *D.* Semipedes congruentius judico pro illis calculis poni.

26. *M.* Age, nunc commemora membrum versus heroici brevius, quot semipedes habeat. *D.* Quinque. *M.* Dic exemplum. *D. Arma virumque cano. M.* Num igitur aliud desideras, nisi ut alii septem semipedes cum istis quinque

fiindcă înseşi cele două linii, care rezultă prin această secţionare, sunt, fără nici o îndoială, linii, e-nvederat că se poate face asta şi cu ele însele. Şi, aşa, orice lungime, oricât de mică, se poate tăia în oricâte părţi. **M.:** Foarte pe scurt şi atotadevărat. Dreptaceea, vezi acum dacă se susţine pe drept că orice lungime, desfăşurată-n lăţimea care se naşte din ea însăşi, face atât cât ocupă pătratul lăţimii. Dacă, într-adevăr, se-naintează, în spaţiul lat, mai puţin sau mai amplu decât cât de lungă este linia de unde se porneşte, nu rezultă pătratul, dacă, atât, nu rezultă nimic alta decât numai pătratul. **D.:** Înţeleg şi asimt: căci ce-i mai adevărat? **M.:** Vezi, precum socot, că mai urmează acum şi faptul că, dacă în locul liniei se pun calculi[261], ordonaţi în lung, nu va ajunge acea lungime la forma pătrată decât numai dacă vor fi-nmulţiţi calculii prin acelaşi număr: precum, de exemplu, dacă vei pune doi calculi, nu vei face pătratul decât numai prin alţi doi, adăugaţi în lăţime; dacă trei, sunt de-adăugat şase, dar câte trei distribuiţi similar, pe două rânduri, în lăţime, căci, dacă vor fi fost distribuiţi în lungime, nu rezultă nici o figură. Căci lungimea fără lăţime nu-i figură. Şi, prin această proporţie, pot fi considerate celelalte numere: precum, într-adevăr, dacă de două ori câte doi şi de trei ori câte trei fac, în numere, figuri pătrate, aşa de patru ori câte patru, de cinci ori câte cinci, de şase ori câte şase, şi, aşa, la infinit, în celelalte. **D.:** Şi astea-s probate şi-nvederate. **M.:** Ia, acum, aminte dacă există vreo lungime a timpului. **D.:** Cine se va fi îndoit că nu există nici un timp fără o anume lungime? **M.:** Ce, versul poate-se să nu obţină o anume lungime a timpului? **D.:** Ba dimpotrivă, e necesar să obţină. **M.:** Ce colocăm în acea lungime mai bine în locul calculilor, picioarele oare, care se distribuie necesar în două părţi, în levaţiune, adică, şi-n poziţiune, sau mai degrabă înseşi jumătăţile de picior, care-şi obţin fiecare levaţiunea şi poziţiunea? **D.:** Jumătăţile de picior judec că se pun mai congruent în locul acelor calculi.

26. **M.:** Haide, adu-ţi aminte acum câte jumătăţi de picior poate să aibă membrul mai scurt al versului eroic. **D.:** Cinci. **M.:** Zi exemplul! **D.:** *Arma virunque cano.* **M.:** Doreşti oare, prin urmare, altceva, decât numai ca cele şapte jumătăţi de picior ale

aliqua aequalitate conveniant? *D.* Nihil prorsus aliud. *M.* Quid? septem semipedes possuntne aliquem versum complere per se? *D.* Possunt vero: nam tot semipedes habet primus ac minimus versus, annumerato in fine silentio. *M.* Recte dicis: sed ut versus esse possit, quomodo in duo membra dividitur? *D.* In quatuor scilicet, et tres semipedes. *M.* Duc ergo in legem quadrati has partes singulas, et vide quid faciant quatuor quater. *D.* Sexdecim. *M.* Quid tria ter? *D.* Novem. *M.* Quid totum simul? *D.* Viginti quinque. *M.* Septem ergo semipedes quoniam possunt habere duo membra, singulis membris suis ad quadratorum rationem relatis, vigesimum quintum numerum in summa faciunt; et est una pars versus heroici. *D.* Ita est. *M.* Altera igitur pars quae habet quinque semipedes, quoniam non potest in duo membra [**Col. 1161**] dividi, et debet aliqua aequalitate concinere, nonne tota in quadratum ducenda est? *D.* Nihil aliud omnino censeo, et jam tandem agnosco aequalitatem mirabilem. Quinque enim quinquies ducta eadem viginti quinque consummant. Nec ergo immerito senarii versus caeteris celebratiores nobilioresque facti sunt: dici enim vix potest quantum inter illorum aequalitatem in membris imparibus, et aliorum omnium intersit.

XIII. - *Epilogus.*

27. *M.* Non te ergo fefellit pollicitatio mea, vel potius ipsa nos, quam uterque nostrum sequitur, ratio. Quare ut istum jam sermonem concludamus aliquando, cernis certe cum sint metra pene innumerabilia, versum tamen esse non posse, nisi duobus membris sibimet concinnatis, aut totidem semipedibus, sed non conversibilibus terminatis, ut est, *Maecenas atavis edite regibus;* aut dispari numero etiam semipedum, sed tamen aliqua aequalitate conjunctis, ut sunt quatuor et tres, aut quinque et tres, vel quinque et septem, aut sex et septem, aut octo et septem, vel septem et novem. A pleno enim pede trochaicus, ut est, *Optimus beatus ille qui procul negotio;* et a non pleno potest versus exordiri, ut

celuilalt să se potrivească, printr-o anume egalitate, cu aceste cinci? **D.:** Absolut nimic alta. **M.:** Ce, şapte jumătăţi de picior pot oare umple prin sine un anume vers? **D.:** Pot, desigur, căci tot atâtea jumătăţi de picior are primul şi cel mai mic vers, anumărată la sfârşit tăcerea. **M.:** Drept zici: dar, ca să poată fi vers, în ce chip se-mparte-n două membre? **D.:** În patru, bineînţeles, şi-n trei jumătăţi de picior. **M.:** Du deci în legea pătratului fiecare aceste părţi şi vezi cât vor face de patru ori câte patru? **D.:** Şaisprezece. **M.:** Ce, de trei ori câte trei? **D.:** Nouă. **M.:** Cât, tot împreună? **D.:** Douăzeci şi cinci. **M.:** Şapte jumătăţi de picior deci, fiindcă pot avea două membre, raportat fiecare membru al său la legea pătratului, fac, în sumă, numărul douăzeci şi cinci; şi este o parte a versului eroic. **D.:** Aşa-i. **M.:** Cealaltă parte deci, care are cinci jumătăţi de picior, fiindcă nu se poate-mpărţi în două membre şi trebuie să se armonizeze prin vreo anume egalitate, nu trebuie oare toată ridicată la pătrat? **D.:** Nu cred absolut nimic alta şi recunosc, în sfârşit, mirabila egalitate. Într-adevăr, cinci, luaţi de cinci ori, fac împreună aceiaşi douăzeci şi cinci. Şi nu pe nemerit au devenit deci versurile senare mai celebrate şi mai nobile decât celelalte: într-adevăr, abia se poate spune cât de mare deosebire există între egalitatea celor în membre inegale şi a tuturor celorlalte.

XIII. - *Epilog.*

27. **M.:** Nu te-a înşelat deci promisiunea mea, sau, mai degrabă, nu ne-a înşelat pe noi raţiunea, pe care-o urmăm amândoi. Dreptaceea, ca să-ncheiem odată această discuţie, observi desigur, cum metrele sunt aproape inumerabile, că versul totuşi nu poate fi decât numai din două membre potrivite-ndesine sau din tot atâtea jumătăţi de picior, dar terminate în nonconversibile, cum este: *Maecenas atavis edite regibus*; sau chiar dintr-un număr inegal de jumătăţi de picior, dar unite totuşi printr-o anume egalitate, cum sunt patru şi trei sau cinci şi trei sau cinci şi şapte sau şase şi şapte sau opt şi şapte sau şapte şi nouă. Căci versul se poate urzi de la piciorul trohaic plin, cum este: *Optimus beatus ille qui procul negotio*, şi de la neplin, cum este: *Vir optimus beatus*

est, *Vir optimus beatus ille qui procul negotio:* terminari autem nisi non pleno prorsus non potest. Sed isti non pleni pedes, sive integros semipedes habeant, sicuti est iste quem nunc posui; sive minus quam dimidium pedem, sicut in illo choriambico duae ultimae breves, *Maecenas atavis edite regibus;* sive plus quam dimidium, ut in ejus capite duae primae longae, aut in fine alterius choriambici bacchius, cujus exemplum est, *Te domus Evandri, te sedes celsa Latini.* Omnes ergo isti non pleni pedes semipedes nuncupantur.

28. **[Col. 1162]** Jam vero non solum talia poemata versibus fiunt, ut in his unum genus teneatur, qualia Epicorum poetarum sunt, vel etiam Comicorum; sed illos quoque ambitus quos **περίοδους** Graeci vocant, non tantum illis metris quae lege versuum non tenentur, Lyrici poetae faciunt, sed etiam versibus. Nam ille Flacci,

Nox erat, et caelo fulgebat luna sereno
Inter minora sidera.
(Horat. Epod. ode 15)

bimembris ambitus est, et versibus constans. Qui duo versus sibimet convenire non possunt, nisi uterque ad senorum temporum referatur pedes. Nam modus heroicus cum modo iambico vel trochaico non concinit, quia illi pedes ad tantumdem, hi ad duplum partiuntur. Fiunt ergo ambitus aut omnibus metris non cum versibus, ut illi sunt de quibus in superiori sermone disputatum est, cum de ipsis metris ageremus; aut tantum versibus, ut ii de quibus nunc dictum est; aut ut et versibus, et aliis metris temperentur, quale illud est:

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis,
Arboribusque comae.
(Id. lib. 4 Carminum, ode 7.)

Quo autem ordine locentur vel versus cum aliis metris, vel majora membra cum minoribus, nihil interest ad aurium voluptatem, dummodo non brevior quam bimembris, non

ille qui procul negotio; să se termine însă nu poate nicidecum decât numai şi numai în neplin[262]. Dar aceste picioare nepline au fie jumătăţi de picior întregi, cum este cel pe care l-am dat acum, fie mai puţin decât o jumătate de picior, precum în acel coriiamb cu ultimele două scurte: *Maecenas atavis edite regibus*, fie mai mult decât o jumătate, precum, la începutul lui, primele două lungi, sau bacchiul, la finele celuilalt coriiambic, al cărui exemplu este: *Te domus Evandri, te sedes celsa Latini*[263]: toate aceste picioare nepline se numesc deci jumătăţi de picior[264].

28. Acum, într-adevăr, nu se fac numai astfel de poeme în versuri, ca în ele să se ţină un singur gen, precum sunt ale poeţilor epici sau chiar şi ale comicilor; dar poeţii lirici fac chiar şi acele ambitusuri, pe care grecii le numesc **περίοδους**, nu numai cu acele metre, care nu se ţin de legea versului, ci chiar şi cu versuri. Căci acel atotcunoscut, al lui Flaccus:

Nox erat, et caelo fulgebat luna sereno
Inter minora sidera[265].
(Horat. Epod. ode 15)

este un ambitus[266] bimembru şi consistă din versuri. Care două versuri nu-şi pot conveni îndesine decât numai dacă amândouă se numără în picioare de şase timpi. Căci modul[267] eroic nu consună cu modul iambic sau trohaic, fiindcă acele picioare se-mpart la tot atâta, cestelalte, la dublu[268]. Deci, ambitusurile se fac sau din toate metrele nu cu versuri, precum sunt acelea despre care s-a tratat în discuţia de mai înainte, când vorbeam despre metrele însele, sau numai cu versuri, precum acelea despre care am vorbit acum, sau să se combine şi versuri, şi alte metre, precum este acela:

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis,
Arboribusque comae.[269]
(Id. lib. 4 Carminum, ode 7.)

Ordinea în care se aşază fie versurile cu alte metre, fie membrele majore cu cele minore nu are nici o importanţă pentru voluptatea urechilor, cât timp ambitusul nu-i mai mic decât de

amplior quam quadrimembris sit ambitus. Sed jam si nihil habes quod contradicas, finis sit hujus disputationis, ut deinceps quod ad hanc partem musicae attinet quae in numeris temporum est, ab his vestigiis ejus sensibilibus, ad ipsa cubilia, ubi ab omni corpore aliena est, quanta valemus sagacitate veniamus.

două membre, nici mai amplu decât de patru membre. Dar, dacă nu mai ai nimic ce să contrazici, fie finele acestei dispute ca, în continuare, pe cât ţine de această parte a muzicii care este în numerii timpilor, să ajungem, cu câtă sagacitate suntem în stare, de la aceste vestigii sensibile ale acesteia la înseşi culcuşurile[270] ei, unde este străină de tot corpul[271].

LIBER SEXTUS

In quo ex mutabilium numerorum in inferioribus rebus consideratione evehitur animus ad immutabiles numeros, qui in ipsa sunt immutabili veritate.

I. - **[Col. 1161]** *Superiores libri quibus scripti sint, quove consilio.*

1. *M.* Satis diu pene atque adeo plane pueriliter per quinque libros in vestigiis numerorum ad moras temporum pertinentium morati sumus: quam nostram nugacitatem apud benevolos homines facile fortassis excuset officiosus labor; quem non ob aliud suscipiendum putavimus, nisi ut adolescentes, vel cujuslibet aetatis homines, quos bono ingenio donavit Deus, non praepropere, sed quibusdam gradibus a sensibus carnis atque a carnalibus litteris, quibus eos non haerere difficile est, duce ratione avellerentur, atque um Deo et Domino rerum omnium, qui humanis mentibus nulla natura interposita praesidet, incommutabilis veritatis amore adhaerescerent. Illos igitur libros qui **[Col. 1162]** leget, inveniet nos cum grammaticis et poeticis animis, non habitandi electione, sed itinerandi necessitate versatos. Ad hunc autem librum cum venerit, si, ut spero et supplex deprecor, Deus et Dominus noster propositum meum voluntatemque gubernaverit, et eo quo est intenta perduxerit, intelliget non vilis possessionis esse vilem viam, per quam nunc cum imbecillioribus, nec nos ipsi admodum fortes ambulare maluimus, quam minus pennatos per liberiores auras praecipitare. Ita nos, quantum arbitror, aut nihil aut non multum peccasse judicabit, si tamen de numero spiritualium virorum iste fuerit. Nam turba caetera de scholis

CARTEA A ŞASEA

În care sufletul se ridică, de la analiza numerilor mutabili din lucrurile inferioare, la numerii imutabili, care sunt întru însuşi imutabilul adevăr.

I. - *Scopul cărţilor de mai înainte.*

1. **M.:** Îndestul de lung şi aproape cu totul pueril am zăbovit, în cinci cărţi, pe urmele numerilor aparţinând duratelor timpilor, flecăreală[272] a noastră, pe care o va scuza, poate, uşor, în faţa oamenilor binevoitori, munca oficioasă, pe care n-am socotit-o de luat asupra-ne de alta, decât numai ca adolescenţii sau oamenii de orice etate, pe care Dumnezeu i-a dăruit cu bunul ingeniu, să nu prepună, ci, conducându-i raţiunea, să se-ndepărteze, nu în pripă, ci prin anume trepte, de simţurile cărnii şi de literele carnale, cărora e dificil ca ei să nu li se alipească, şi, prin iubirea incomutabilului adevăr, să I se alipească strâns Unicului Dumnezeului şi Domnului tuturor lucrurilor, Carele prezidează minţilor omeneşti, neinterpunându-se nici o natură[273]. Cine va citi, aşadar, acele cărţi ne va afla pe noi vieţuind cu spiritele grămătice şi poetice nu din alegerea locuirii, ci din necesitatea călătoririi[274]. Cum va fi ajuns însă la această carte, dacă, precum sper şi suplicat mă rog, Dumnezeul şi Domnul nostru va fi-mpărăţit scopul şi voinţa mea şi o va fi condus la ceea spre ce a tins, va înţelege că, nicidecum a unei posesiuni vile, nu-i vilă calea, pe care şi noi înşine, nu puternici încă, am maivoit a umbla dimpreună cu mai slăbuţii, decât a ne precipita, mai puţin împănaţi, prin aurele mai libere. Şi, aşa, va judeca, pe cât socot, că noi sau n-am păcătuit cu nimic, sau nu mult, dacă el va fi fost totuşi din numărul bărbaţilor spirituali. Căci, încaltea, turma

linguarum tumultuantium, et ad plaudentium strepitum vulgari levitate laetantium, si forte irruerit in has litteras, aut contemnet omnes, aut illos quinque libros sufficere sibi arbitrabitur: istum vero in [**Col. 1163**] quo fructus illorum est, vel abjiciet quasi non necessarium, vel differet quasi post necessarium. Reliquos vero qui ad ista intelligenda cruditi non sunt, si sacramentis Christianae puritatis imbuti, in unum et verum Deum summa charitate nitentes, cuncta puerilia transvolaverunt, fraterne admoneo ne ad ista descendant, et cum hic laborare coeperint, de tarditate sua conquerantur, ignorantes itinera difficilia et molesta pedibus suis, volando se posse etiam ignorata transire. Si autem ii legunt qui et infirmis aut inexercitatis gressibus hac ambulare non possunt, et nullas pietatis alas habent, quibus ista neglecta praetervolent, non se inserant inconvenienti negotio; sed praeceptis saluberrimae religionis, et nido fidei Christianae pennas nutriant, quibus subvecti laborem ac pulverem hujus itineris evadant, magis ipsius patriae quam viarum flexuosarum amore flagrantes. His enim haec scripta sunt, qui litteris saecularibus dediti, magnis implicantur erroribus, et bona ingenia in nugis conterunt, nescientes quid ibi delectet. Quod si animadverterent, viderent qua effugerent illa retia, et quisnam esset beatissimae securitatis locus.

II. – *Sonorum numeri quotuplicis generis, et an quodque eorum genus sine alio esse possit. Primum genus numerorum in ipso sono. Secundum genus in ipso sensu audientis.*

2. *M.* Quamobrem tu cum quo mihi nunc ratio est, familiaris meus, ut a corporeis ad incorporea transeamus, responde, si videtur, cum istum versum pronuntiamus, *Deus creator omnium*, istos quatuor iambos quibus constat, et tempora duodecim ubinam esse arbitreris, id est, in sono tantum qui auditur, an etiam in sensu audientis qui ad aures pertinet, an in actu etiam pronuntiantis, an quia notus versus est, in memoria quoque nostra hos numeros esse fatendum est? *D.* In his omnibus puto. *M.* Nusquamne

limbilor înfierbântate din şcoli şi a tumultuoşilor cu vulgară uşurinţă încântaţi de zgomotul aplaudanţilor, dacă va fi nimerit, poate, peste aceste scrieri, sau le va dispreţui pe toate, sau va socoti că-i sunt de ajuns sieşi acele cinci: pe aceasta însă, în care este rodul celorlalte, fie o va azvârli ca nenecesară, fie o va lăsa deoparte ca mai târziu necesară. Pe ceilalţi însă, care n-au fost învăţaţi spre a le-nţelege pe-acestea, dacă, scăldaţi în puritatea sacramentelor creştine şi tinzători cu supremă caritate întru Unul şi adevăratul Dumnezeu, au trecut în zbor peste toate copilăriile, îi sfătuiesc fratern să nu descindă la acestea şi, cum vor fi-nceput să se muncească aici, să se plângă de-ncetineala loruşi, ignorând parcursurile dificile şi rele pentru picioarele loruşi, întrucât se poate ca ei să le treacă în zboru-le, ignorate, chiar şi pe acestea. Dacă citesc însă aceia care, cu paşii infirmi şi neexercitaţi, nici n-o pot călca pe asta, şi n-au nici un fel de aripi ale pietăţii, prin care, zburând, să le lase deoparte, neglijate, pe acestea, nu se vâre ei într-un negoţ nepotrivit, ci nutrească-şi penele cu preceptele religiei atotsalubre şi-n cuibul credinţei creştine, prin care, purtaţi, să scape de munca şi pulberea acestui drum, arzând mai mult de iubirea patriei înseşi, decât de a căilor întortocheate. Acestea au fost, într-adevăr, scrise pentru cei care, dedaţi literelor seculare, se-ncurcă-n marile erori şi-şi prăpădesc marile talente în fleacuri, neştiutori ce delectează acolo. Căci, dacă ar băga de seamă, ar vedea încotro să fugă de acele smâcuri şi care anume este locul atotfericitei securităţi.

II. – *Numerii sonori: de genuri oricât de multiplicate, şi până în cât genul lor poate exista fără altul. Primul gen al numerilor, în sonul însuşi. Al doilea gen, în însuşi simţul auzitorului.*

2. **M.:** Dreptaceea, tu, prietenul meu, cu care-mi desfăşor acum judecata, ca să trecem de la corporale la incorporale[275], răspunde, dacă ţi se pare, când pronunţăm acest vers: *Deus creator omnium*[276], aceşti patru iambi şi doisprezece timpi, dintru care consistă, unde socoţi tu oare că sunt, numai în sonul care se aude, adică, sau şi în simţul, care ţine de urechi, al auzitorului, sau chiar şi în actul pronunţătorului sau, fiindcă versul este cunoscut, trebuie mărturisit că aceşti numeri[277] sunt chiar şi-n memoria noastră? **D.:** În toate acestea, socot. **M.:** Nicăieri altunde, oare? **D.:**

amplius? *D.* Quid aliud restet non video, nisi forte interior et superior aliqua vis sit unde ista procedunt. *M.* Non ego quaero quid suspicandum sit: quare si haec quatuor genera ita tibi apparent, ut nullum aliud videas quod aeque manifestum sit, discernamus ea, si placet, ab invicem, et videamus utrum singula esse sine invicem possint. Nam credo non te esse negaturum fieri posse, ut in aliquo loco aliquis sonus existat hujuscemodi morulis et dimensionibus verberans aerem vel stillicidio vel aliquo alio pulsu corporum, ubi nullus adsit auditor. Quod cum fit, num praeter illud primum genus, cum ipse sonus hos numeros habet, ullum horum quatuor reperitur? *D.* Nullum aliud video.

3. *M.* Quid iste alter, qui est in sensu audientis? potestne esse si nihil sonet? Non enim quaero utrum habeant illae aures vim percipiendi si quidquam sonuerit, qua utique non carent si desit sonus: non enim et cum silentium est, nihil a surdis differunt; sed quaero utrum ipsos numeros habeant, etiamsi nihil [**Col. 1164**] sonet. Siquidem aliud est habere numeros, aliud posse sentire numerosum sonum. Nam et si sentientem corporis locum digito tangas, quotieslibet tangitur, toties sentitur tactu ille numerus: et cum sentitur, non eo caret sentiens: sed utrum insit etiam tangente nullo, non sensus ille, sed numerus, similiter quaeritur. *D.* Non facile dixerim, carere sensum numeris talibus in se constitutis, etiam antequam aliquid sonet: non enim aliter aut eorum mulceretur concinnitate, aut absurditate offenderetur. Idipsum ergo quidquid est, quo aut annuimus aut abhorremus, non ratione sed natura, cum aliquid sonat, ipsius sensus numerum voco. Non enim tunc fit in auribus meis, cum sonum audio, haec vis approbandi et improbandi. Aures quippe non aliter bonis sonis quam malis patent. *M.* Vide potius ne ista duo sint minime confundenda. Nam si versus quilibet modo correptius, modo productius pronuntietur, spatium temporis non idem teneat necesse est, quamvis eadem pedum ratione servata. Ut ergo ipso suo genere

Nu văd ce altceva poate să rămână, dacă nu există, poate, o anume putere interioară şi superioară de unde purced acestea. **M.:** Nu caut eu să aflu ce-i de presupus: dreptaceea, dacă aceste patru genuri îţi apar ţie astfel, încât nu vezi nimic alta care să se-nvedereze la fel, să le discernem, de-ţi place, pe ele-ndesine şi să le vedem pe fiecare dacă pot fi unul fără altul. Căci nu cred că tu vei nega că se poate-ntâmpla ca, într-un anume loc, să existe un anume son de-acelaşi fel de-ntinderi şi dimensiuni, lovind aerul fie prin picurare, fie prin oricare alt puls al corpurilor, unde să nu fie nici un auzitor. Ceea ce, când se-ntâmplă, găseşte-se oare, în afara acelui gen, când însuşi sonul îi are pe aceşti numeri, vreun altul din cele patru? **D.:** Nu-l văd pe nici un altul.

3. **M.:** Ce, acesta, al doilea, care-i în simţul auzitorului, poate el oare fi, dacă nu sună nimic? Şi nu întreb, desigur, dacă au acele urechi puterea de a percepe dacă va fi sunat ceva, de care, bineînţeles, nu-s lipsite, dacă lipseşte sonul: căci şi când e linişte se deosebesc foarte mult de cele surde; ci întreb dacă-i au pe înşişi numerii, chiar dacă nu sună nimic? Dat fiind că una este a avea numerii, alta, a putea simţi sonul numeric[278]. Căci şi dacă atingi cu degetul un loc sensibil al corpului, ori de câte ori este atins, tot de atâtea ori se simte prin tact acel număr şi, când se simte, nu este lipsit de el simţitorul; ci la fel se întreabă dacă se află-n interior, chiar neatingând nimeni, nu simţul acela, ci numărul. **D.:** N-aş putea facil zice că simţul e lipsit de astfel de numeri, constituiţi în sine, chiar şi înainte să sune ceva, căci altfel nici nu s-ar încânta de armonia, nici nu ar fi ofensat de absurditatea lor. Orice este, aşadar, acesta însuşi, prin care fie aprobăm, fie avem oroare, nu prin raţiune, ci prin fire, ori de câte ori sună ceva, pe acesta îl numesc numărul[279] simţului însuşi. Căci această putere de a aproba sau a improba nu se face în urechile mele atunci când aud sonul. Urechile nu suferă, bineînţeles, altfel decât pe cele rele sunetele bune. **M.:** Ia, totuşi, seama că nu trebuie, câtuşi de puţin, să se confunde aceste două anume. Căci, dacă orice vers se poate pronunţa, când mai prescurtat, când mai alungit, nu-i necesar să se ţină acelaşi spaţiu al timpului, deşi-i păstrată aceeaşi raţiune a picioarelor. Aceeaşi putere, prin care ni le-nsuşim pe cele armonioase şi le respingem pe cele absurde, face deci ca, prin însuşi genul său,

aures mulceat, illa vis facit qua concinna adsciscimus, et absurda respuimus. Ut autem breviore tempore sentiatur cum celerius, quam cum tardius promitur, non interest aliquid nisi quamdiu aures tangantur sono. Affectio ergo haec aurium cum tanguntur sono, nullo modo talis est ac si non tangantur. Ut enim differt audire ab eo quod est non audire, ita differt hanc vocem audire ab eo quod est alteram audire. Haec igitur affectio nec ultra porrigitur, nec infra cohibetur; quoniam est mensura ejus soni qui facit eam. Altera est ergo in iambo, altera in tribracho; productior in productiore iambo, correptior in correptiore; nulla in silentio. Quae si numerosa voce fit, etiam ipsa numerosa sit necesse est. Neque esse potest, nisi cum adest effector ejus sonus: similis est enim vestigio in aqua impresso, quod neque ante formatur quam corpus impresseris, neque remanet cum detraxeris. Naturalis vero illa vis quasi judiciaria, quae auribus adest, non desinit esse in silentio, nec nobis eam sonus infert, sed ab ea potius, sive probandus, sive improbandus excipitur. Quare ista duo, nisi fallor, distinguenda sunt; et fatendum numeros, qui sunt in ipsa passione aurium, cum aliquid auditur, sono inferri, auferri silentio. Ex quo colligitur numeros qui sunt in ipso sono, posse esse sine istis qui sunt in eo quod est audire, cum hi sine illis esse non possint.

III. - *Tertium genus numerorum in ipso actu pronuntiantis. Quartum genus numerorum in ipsa memoria.*

4. *D.* Assentior. *M.* Attende igitur hoc tertium genus, quod est in ipso usu et operatione pronuntiantis; et vide utrum possint esse hi numeri sine illis qui sunt in memoria. Nam et taciti apud nosmetipsos possumus aliquos numeros cogitando peragere ea mora temporis, qua etiam voce peragerentur. Hos in quadam operatione animi esse manifestum est, quae quoniam nullum edit sonum, nihilque passionis infert auribus, ostendit hoc genus sine illis duobus [**Col. 1165**] esse posse, quorum unum in sono

să-ncânte urechile[280]. Ca să se simtă însă în timp mai scurt, când se pronunţă mai repede decât când se pronunţă mai îndelung, nu-i cu nimic o altă deosebire, decât numai cât timp urechile-s atinse de sunet. Afecţiunea aceasta deci a urechilor, când sunt atinse de sunet, nu-i în nici un chip aceeaşi ca şi când nu-s atinse. Căci, precum se deosebeşte „a auzi" de ceea ce este „a nu auzi", aşa se deosebeşte „a auzi această voce" de ceea ce este „a o auzi pe alta". Această afecţiune, aşadar, nici nu se prelungeşte *ultra*, nici nu se prescurtează *infra*, fiindcă este măsura acelui son care o face pe ea. Una este deci în iamb, alta, în tribrach; mai prelungită în iambul mai prelungit, mai prescurtată în cel mai prescurtat, nici una, în tăcere. Care, dacă se face prin voce ritmică, e necesar să fie ea însăşi ritmică. Şi nici nu poate fi, decât numai când este de faţă sonul efector al ei: este, într-adevăr, similară urmei imprimate în apă, care nici nu se formează mai înainte să imprimi corpul, nici nu rămâne când îl vei fi substras. Puterea aceea firească însă, cvasijudiciară, care este prezentă-n urechi, nu încetează a fi, în tăcere, nici nu ne-o vâră înlăuntru sonul, ci mai degrabă este primit de către ea, de aprobat sau de improbat. Dreptaceea, dacă nu mă-nşel, trebuie distinse acestea două; şi trebuie mărturisit că numerii, care sunt în înseşi pătimirile urechilor, când se aude ceva, se provoacă prin son[281] şi se şterg prin tăcere. De unde rezultă că numerii, care-s în sonul însuşi, pot fi fără aceştia, care-s în faptul însuşi de-a auzi, pe când aceştia din urmă nu pot fi fără de cei dintâi.

III. - *Al treilea gen al numerilor, în însuşi actul pronunţătorului. Al patrulea gen al numerilor, în însăşi memoria.*

4. **D.:** Asimt. **M.:** Ia, aşadar, aminte acest al treilea gen, care este în însuşi uzul şi lucrarea pronunţătorului, şi vezi dacă aceşti numeri pot fi fără acei ce-s în memorie. Căci şi tăcuţi, întru noi înşine, putem împlini, gândind, anumiţi numeri, cu acea durată a timpului prin care se-mplinesc şi cu vocea. E-nvederat că aceştia sunt într-o anume lucrare a spiritului, care, fiindcă nu scoate nici un sunet şi nici nu vâră-n urechi nici un fel de pătimire, arată că acest gen poate fi fără acelea două, dintre care unul este în son, celălalt, în auzitor, când aude. Dar căutăm să aflăm dacă ar exista,

est, alterum in audiente, quando audit. Sed utrum existeret, nisi adjuvante memoria, quaerimus. Quanquam si anima hos numeros agit, quos in venarum pulsu invenimus, soluta quaestio est: nam et in operatione hos esse manifestum est. et nihil ad eos adjuvamur memoria. Quod si de his incertum est, utrum operantis animae sint; de istis certe quos reciproco spiritu agimus, nulli dubium est, quin et temporum intervallis numeri sint, et eos sic anima operetur, ut etiam voluntate adhibita multis modis variari queant: nec tamen ut agantur, ulla opus est memoria. *D.* Videtur mihi hoc genus sine tribus caeteris esse posse. Quamvis enim pro temperatione corporum varios venarum pulsus, et respirationis intervalla fieri non ambigam; tamen operante anima fieri, negare quis audeat? Qui cursus et si pro diversitate corporum aliis celerior est, aliis tardior; nisi tamen adsit anima quae id agat, nullus est. *M.* Considera igitur et quartum genus, eorum scilicet numerorum qui sunt in memoria: nam si eos recordatione depromimus, et cum in alias cogitationes deferimur, hos rursum relinquimus velut in suis secretis reconditos, non, opinor, occultum est eos esse posse sine caeteris. *D.* Non dubito eos esse sine caeteris; sed tamen nisi auditi, vel cogitati, non mandarentur memoriae: et ideo quanquam illis desinentibus maneant, iisdem tamen praecedentibus imprimuntur.

IV. – *Quintum genus numerorum in ipso naturali judicio sentiendi. Ex quinque recensitis numerorum generibus quodnam antecellat.*

5. *M.* Non resisto tibi, et vellem jam quaerere, quod tandem horum quatuor generum praestantissimum judices: nisi arbitrarer dum illa tractamus, nescio unde apparuisse nobis quintum genus, quod est in ipso naturali judicio sentiendi, cum delectamur parilitate numerorum, vel cum in eis peccatur, offendimur. Non enim contemno quod tibi visum est, sine quibusdam numeris in eo latentibus, hoc sensum nostrum nullo modo agere potuisse. An forte ad

de n-ar veni în ajutor memoria. De altminteri, dacă sufletul îi face pe aceşti numeri, pe care-i găsim în pulsul venelor, chestiunea a fost dezlegată: căci e-nvederat şi că aceştia sunt în lucrare, şi că nu ne-ajutăm, în privinţa lor, cu nimic de memorie. Fapt e că, dacă despre aceştia e incert de sunt sau nu ai sufletului lucrător, despre ceştilalţi, desigur, pe care-i facem prin suflarea reciprocă[282], nu-i nici un dubiu că n-ar fi şi numeri în intervalele timpilor şi că aşa-i lucrează pe ei spiritul, încât pot fi şi variaţi în multe moduri prin administrarea voinţei: şi totuşi, ca să se facă, nu-i nici o nevoie de memorie. **D.:** Mie mi se pare că acest gen poate exista fără celelalte trei. Căci, deşi nu mă-ndoiesc nici că pulsurile venelor sunt varii făcute, în raport cu buna orânduire a corpurilor, nici că sunt făcute intervale ale respiraţiei, cine ar îndrăzni totuşi să nege că sunt făcute prin sufletul lucrător? Care curs şi dacă, în raport cu diversitatea corpurilor, este, pentru unele, mai repede, pentru altele, mai încet, nu-i nimic, decât numai fiindcă este de faţă sufletul care îl face pe el. **M.:** Consideră-l, aşadar, şi pe al patrulea gen, vasăzică, al acelor ritmuri, care sunt în memorie; căci, dacă pe ele le scoatem prin amintire şi, ori de câte ori ne lăsăm purtaţi de amintire, le lăsăm, iarăşi, pe acestea ca şi păstrate în cămările loruşi, nu este, socot, ocult că ele pot exista fără de celelalte. **D.:** Nu mă-ndoiesc că ele pot exista fără de celelalte; dar nu i-ar putea fi totuşi încredinţate memoriei decât numai auzite sau cugetate: şi, de aceea, deşi rămân după-ncetarea acelora, se imprimă totuşi precedându-le acelea însele.

IV. – *Al cincilea gen de numeri, în însăşi fireasca putere de judecată prin simţ. Care anume, dintre cele cinci genuri de numeri prezentate, se ridică deasupra.*

5. **M.:** Nu mă opun ţie, şi aş vrea totuşi să-ntreb pe care dintre aceste patru genuri îl judeci atotprestant, dacă n-aş socoti că, în timp ce le tratam pe acelea, ne-a apărut, nu ştiu de unde, al cincilea gen, care este în însăşi fireasca putere de judecată prin simţ, întrucât ne delectăm de pari(li)tatea numerilor sau suntem ofensaţi ori de câte ori se greşeşte în ei. Căci nu disprețuiesc faptul că ţie ţi s-a părut că, fără anume numeri latenţi în el, acest simţ al nostru n-ar fi putut, în nici un chip, să lucreze. Sau socoţi, poate,

istorum quatuor aliquod genus hanc tantam vim pertinere arbitraris? *D.* Ego vero ab illis omnibus hoc genus distinguendum puto. Siquidem aliud est sonare, quod corpori tribuitur, aliud audire, quod in corpore anima de sonis patitur, aliud operari numeros vel productius vel correptius, aliud ista meminisse, aliud de his omnibus vel annuendo vel abhorrendo quasi quodam naturali jure ferre sententiam.

6. *M.* Age, nunc dic mihi quinque horum quod maxime excellat. *D.* Hoc quintum puto. *M.* Recte putas: non enim de illis posset, nisi excelleret, judicare. Sed rursus quaero, caeterorum quatuor quod maxime probes. *D.* Illud profecto quod est in memoria; quia video ibi diuturniores esse numeros, quam cum sonant, vel cum audiuntur, vel cum aguntur. *M.* Praeponis ergo factos facientibus: nam istos qu sunt in memoria, ab illis aliis imprimi paulo ante dixisti. *D.* Nollem praeponere: sed rursus quomodo non praeponam diuturniora minus diuturnis, non video. [**Col. 1166**] *M.* Non te istuc moveat. Non enim sicut aeterna temporalibus, ita ea quae diutius abolentur, iis quae breviore tempore transeunt, praeferenda sunt. Quia et sanitas unius diei profecto est melior, quam multorum dierum imbecillitas. Et si optanda optandis comparemus, melior est unius diei lectio, quam plurium scriptio, si eadem res uno die legatur, quae pluribus scribitur. Ita numeri qui sunt in memoria, etsi diutius manent quam illi a quibus imprimuntur, non eos tamen anteponere oportet eis quos agimus, non in corpore, sed in anima: utrique enim praetereunt, alii cessatione, alii oblivione. Sed illi quos operamur, etiam nondum cessantibus nobis successione sequentium videntur auferri, dum primi secundis, et secundi tertiis, atque ita deinceps priores posterioribus praetereundo concedunt locum, donec ultimos perimat ipsa cessatio. Oblivione vero plures simul numeri, quamvis paulatim, absterguntur: nam nec ipsi aliquandiu manent integri. Quod enim post annum, verbi gratia, in memoria non invenitur, etiam post unum diem jam minus est: sed non sentitur ista diminutio: non

că această atât de mare putere aparţine vreunui gen anume dintre acestea patru? **D.:** Ba dimpotrivă, socot că acest gen trebuie deosebit de toate celelalte. Dat fiind că una este a suna, ceea ce i se atribuie corpului, alta a auzi, ceea ce pătimeşte sufletul, în corp, dintru sunete, alta, a lucra numerii mai prelungit sau mai prescurtat, alta, a-ţi aminti acestea, alta, a se produce dintru toate acestea, printr-o cvasiputere de judecată firească, sentinţa, fie aprobând, fie având oroare.

6. **M.:** Haide, spune-mi acum care dintre acestea cinci excelează cel mai mult. **D.:** Acesta al cincilea, socot. **M.:** Drept socoţi; căci n-ar putea judeca despre celelalte, dacă n-ar excela. Dar întreb, iarăşi, dintre celelalte patru, pe care-l aprobi mai mult? **D.:** Bineînţeles, pe acela ce-i în memorie, fiindcă văd că acolo numerii-s mai îndelung stăruitori decât când sună, fie când se aud, fie când se produc. **M.:** Prepui, aşadar, făcuţii făcătorilor, căci, puţin mai înainte, ai zis că aceştia, care-s în memorie, se imprimă de către ceilalţi anume. **D.:** N-aş voi să-i prepun, dar, iarăşi, nu văd în ce chip să nu prepun mai stăruitoarele mai puţin stăruitoarelor. **M.:** Nu te mişte asta. Căci nu tot la fel precum trebuie preferate eternele temporalelor, tot astfel trebuie preferate cele ce se şterg mai încet celor care trec într-un timp mai scurt. Căci şi sănătatea de o zi este absolut mai bună decât slăbiciunea de mai multe zile. Şi, dacă comparăm doritele cu doritele, mai bună este citirea de o zi decât scrierea de mai multe, dacă acelaşi lucru care e scris în mai multe zile se citeşte într-o singură zi. Aşa numerii care sunt în memorie, deşi rămân mai îndelungat decât acei prin care se imprimă, nu se cuvine să-i antepunem pe ei celor pe care-i producem, nu în corp, desigur, ci în suflet. Căci şi unii, şi alţii trec, unii prin nelucrare, alţii prin uitare. Dar cei pe care-i practicăm par a ne fi ştea şi de succesiunea următorilor, chiar dacă nu suntem încă în nelucrare, în timp ce, trecând, primii cedează locul celor de-ai doilea, ai doilea, celor de-ai treilea şi aşa în continuare, cei de mai înainte, următorilor, până când pe ultimii-i perimează însăşi nelucrarea[283]. Prin uitare însă se şterg deodată, deşi încetul cu încetul, mai mulţi numeri, căci nici ei înşişi nu stăruie tot timpul integri. Întrucât, că veni vorba, ceea ce nu se găseşte după un an în memorie este deja mai puţin chiar după o singură zi: dar nu se

tamen falso ex eo conjicitur, quia non utique pridie quam compleatur annus repente totum evolat: unde intelligi datur, ab illo tempore quo inhaeret memoriae, incipere labi. Hinc est illud quod plerumque dicimus, Tenuiter memini, cum aliquid post tempus recordando repetimus, antequam plane totum excidat. Quapropter utrumque hoc numerorum genus mortale est. Verumtamen facientes factis jure anteponuntur. *D.* Accipio, et probo.

7. *M.* Jam ergo tria reliqua intuere, et eorum quoque quod sit optimum et caeteris praeferendum, edissere. *D.* Non est hoc facile. Nam ex illa regula qua factis facientes oportet anteferre, cogor sonantibus numeris palmam dare: hos enim sentimus audientes, et cum hos sentimus, hos patimur. Hi ergo faciunt eos qui sunt in aurium passione cum audimus: hi autem rursus quos sentiendo habemus, faciunt alios in memoria, quibus a se factis recte praeferuntur. Sed hic quia et sentire et meminisse animae est, non moveor, si aliquid quod in anima fit, alicui quod item in ea fit anteponam. Illud me conturbat, quomodo sonantes numeri, qui certe corporei sunt, vel quoquo modo in corpore, magis laudandi sint quam illi, qui, cum sentimus, in anima esse reperiuntur. Sed rursus conturbat quomodo non magis laudandi sint, cum hi faciant, illi ab his fiant. *M.* Mirare potius quod facere aliquid in anima corpus potest. Hoc enim fortasse non posset, si non peccato primo corpus illud quod nulla molestia et summa facilitate animabat et gubernabat, in deterius commutatum, et corruptioni subjaceret et morti: quod tamen habet sui generis pulchritudinem, et eo ipso dignitatem animae satis commendat, cujus nec plaga, nec morbus sine honore alicujus decoris meruit esse. Quam plagam summa Dei Sapientia, mirabili et ineffabili sacramento dignata est assumere, cum hominem sine peccato, non sine peccatoris conditione suscepit. Nam et nasci humanitus, et pati et mori voluit. Nihil horum merito, sed excellentissima [**Col. 1167**] bonitate; ut nos caveremus magis superbiam, qua dignissime in ista

simte această diminuţie; totuşi nu se conclude fals dintr-asta, căci, bineînţeles, nu dispare totul dintr-o dată, în preziua cu care se-mplineşte anul, de unde se dă de-nţeles că începe să lunece din acel timp din care i se imprimă memoriei. De-aici e faptul că de multe ori zicem: *Mi-aduc vag aminte*, ori de câte ori, amintindu-ne, rechemăm ceva, mai înainte să dispară cu totul. Dreptaceea, amândouă aceste genuri de numeri sunt muritoare. Dar făcătorii se antepun totuşi pe drept făcutelor. **D.:** Primesc şi aprob.

7. **M.:** Priveşte-le acum, aşadar, pe celelalte trei şi explică şi dintre ele care este mai bun şi-i de preferat celorlalte. **D.:** Nu-i uşor asta. Căci, potrivit acelei reguli, după care se cuvine să fie antepuşi făcutelor făcătorii, sunt constrâns să le dau numerilor sunători cununa, căci, auzitori, pe ei îi simţim şi, când pe ei îi auzim, pe ei îi pătimim. Aceştia deci îi fac pe cei ce sunt în pătimirea urechilor, când auzim: aceştia însă pe care-i avem simţind, iarăşi, îi fac, în memorie, pe alţii, cărora le sunt, pe drept, preferaţi, ca făcuţi de sine. Dar aici, fiindcă şi a-ţi aminti şi a simţi ţin de suflet, nu mă mişcă dacă antepunem ceva ce se face în suflet, faţă de ceva ce, de asemenea, se face în suflet. Mă conturbă însă în ce chip anume pot fi mai de lăudat numerii sunători, care sunt cert corporali sau, oricum, în corp, decât aceia care, când simţim, sunt dovediţi că sunt în suflet. Şi, iarăşi, mă conturbă în ce chip să nu fie mai de lăudat, din moment ce ei îi fac, ceilalţi sunt făcuţi de către ei. **M.:** Miră-te mai degrabă că poate corpul să facă ceva în suflet. Asta, într-adevăr, poate că n-o putea, dacă pe-acel corp, pe care-l anima şi-l guverna fără nici o greutate şi cu suprema facilitate, nu-l supunea, comutat în mai rău, prin primul păcat, şi corupţiuni, şi morţii[284]: carele are totuşi o frumseţe *sui generis* şi, prin însuşi acest fapt, îi încredinţează destul sufletului demnitatea, a căruia nici plaga, nici morbul n-a meritat să fie fără onoarea unei anume frumseţi. Plagă pe care Suprema Înţelepciune a lui Dumnezeu a socotit, printr-un mirabil şi inefabil sacrament, demn să şi-o asume, când l-a luat, fără păcat, nu fără condiţia păcătosului, pe om asupra-Şi. Căci a voit şi să se nască omeneşte, şi să pătimească, şi să moară. Nimic dintre acestea pe merit, ci prin atotexcelenta bunătate, ca noi să ne temem mai mult de superbia prin care atotmeritat am căzut întru asta, decât de jignirile pe care El le-a

cecidimus, quam contumelias quas indignus excepit; et animo aequo mortem debitam solveremus, si propter nos potuit etiam indebitam sustinere; et quidquid secretius atque purgatius in tali sacramento a sanctis et melioribus intelligi potest. Ergo animam in carne mortali operantem, passionem corporum sentire non mirum est. Nec quia ipsa est corpore melior, melius putandum est omne quod in ea fit, quam omne quod fit in corpore. Credo enim tibi videri verum falso esse praeponendum. *D.* Quis dubitaverit? *M.* Num vero est arbor, quam videmus in somnis? *D.* Nullo modo. *M.* At ejus forma in anima fit, hujus autem, quam nunc videmus, in corpore facta est. Quare cum et verum falso, et anima corpore melior sit, verum in corpore melius est quam falsum in anima. Sed ut hoc in quantum verum, non in quantum in corpore fit, melius est; ita illud in quantum falsum, non in quantum in anima fit, fortasse est deterius. Nisi quid habes ad haec. *D.* Nihil equidem. *M.* Audi aliud quod sit, ut puto, vicinius quam melius. Neque enim negabis, quod decet esse melius, quam id quod non decet. *D.* Imo fateor. *M.* At in qua veste decens est mulier, in eadem virum indecentem esse posse, quis ambigat? *D.* Et hoc manifestum est. *M.* Quid si ergo forma ista numerorum decet in sonis, qui allabuntur auribus, et dedecet in anima, cum eos sentiendo ac patiendo habet, num magnopere mirandum est? *D.* Non opinor. *M.* Quid ergo dubitamus sonantes numeros atque corporeos praeponere iis qui ab ipsis fiunt, quamvis in anima fiant, quae corpore est melior? quia numeros numeris, efficientes factis, non corpus animae praeponimus. Corpora enim tanto meliora sunt, quanto numerosiora talibus numeris. Anima vero istis quae per corpus accipit, carendo fit melior, cum sese avertit a carnalibus sensibus, et divinis sapientiae numeris reformatur (*a*). Ita quippe in Scripturis sanctis dicitur: *Circumivi ego, ut scirem et considerarem et quaererem sapientiam et numerum* (**Eccle. VII, 26**). Quod nullo modo arbitrandum est de

primit nemeritat; şi să plătim cu sufletul împăcat datorata moarte, dacă, din cauza noastră, El a putut-o suporta absolut nedatorată; şi tot ceea ce se poate înţelege mai secret şi mai purgat dintr-un atât de mare sacrament de către sfinţi şi de către cei mai buni. Nu-i de mirare deci că sufletul lucrător întru carnea mortală simte pătimirea corpurilor. Şi nici, fiindcă el însuşi este mai bun decât corpul, nu trebuie socotit că tot ceea ce se întâmplă în el este mai bun decât tot ceea ce se întâmplă în corp. Căci cred că ţi se pare că adevăratul trebuie presupus falsului. **D.:** Cine s-ar putea îndoi? **M.:** Este oare cu-adevărat arbore cel pe care-l vedem în vis? **D.:** Cu nici un chip. **M.:** Dar forma lui se face în suflet, a acestuia însă, pe care-l vedem acum, s-a făcut în corp. Dreptaceea, cum şi adevăratul este mai bun decât falsul, şi sufletul, decât corpul, adevăratul în corp este mai bun decât falsul în suflet. Dar, precum acesta este mai bun întru cât este adevărat, nu întru cât este făcut în corp, aşa acela este, poate, mai rău întru cât este fals, nu întru cât este făcut în suflet. Dacă n-ai cumva nimic la acestea. **D.:** Nimic, bineînţeles. **M.:** Auzi-o pe alta, care poate să fie, precum socot, mai învecinată decât mai bună. Căci nu vei nega că este mai bun ceea ce se cuvine decât ceea ce nu se cuvine. **D.:** Ba dimpotrivă, chiar mărturisesc. **M.:** Dar cine ar sta la-ndoială că, în veşmântul în care muierea e decentă, în tot acelaşi, bărbatul poate să fie indecent? **D.:** Şi asta-i învederat. **M.:** Ce, dacă forma aceasta a numerilor se cuvine în sonurile care li se strecoară urechilor, şi nu se cuvine în suflet, când îi are pe ei simţind şi pătimind, este oare un lucru aşa de mirare? **D.:** Nu socot. **M.:** Ce stăm, prin urmare, la-ndoială să prepunem numerii sunători şi corporali celor ce-s făcuţi de către ei înşişi, cu toate că-s făcuţi în suflet, care este mai bun decât corpul, căci prepunem numerilor numerii, făcutelor făcătorii, nu sufletului corpul? Căci corpurile-s cu atât mai bune, cu cât sunt mai numeroase-n astfel de numeri. Sufletul însă devine mai bun, lipsindu-se de aceştia, pe care-i primeşte de la corp, când se întoarce pe sine de la simţurile carnale şi se reformează numerilor divini ai înţelepciunii[285]. Aşa se spune, desigur, în Sfintele Scripturi: *Jur-împrejur umblat-am eu, ca să ştiu şi să consider şi să caut să aflu înţelepciunea şi numărul*[286] (*Ecl.*, VII, 26). Ceea ce în nici un chip nu trebuie socotit zis despre numeriiaceştia, de care răsună

his numeris dictum, quibus etiam flagitiosa theatra personant: sed de illis, credo, quos non a corpore accipit anima, sed acceptos a summo Deo ipsa potius imprimit corpori. Quod quale sit, non hoc loco est considerandum.

V. - *Anima an a corpore patiatur, et quomodo sentiat.*

8. Verumtamen ne illud occurrat, arboris vitam meliorem esse quam nostram, quoniam non accipit sentiendo a corpore numeros (nullus enim ei sensus est); diligenter considerandum est utrum revera nihil sit aliud quod dicitur audire, nisi aliquid a corpore in anima fieri. Sed perabsurdum est fabricatori corpori materiam quoquo modo animam subdere. Nunquam enim anima est corpore deterior; et omnis materia fabricatore deterior. Nullo modo igitur anima fabricatori [**Col. 1168**] corpori est subjecta materies. Esset autem, si aliquos in ea numeros corpus operaretur. Non ergo, cum audimus, fiunt in anima numeri ab iis quos in sonis cognoscimus. An aliquid renuis? *D.* Quid est ergo quod in audiente contingit? *M.* Quidquid illud sit quod fortasse invenire aut explicare non possumus, num ad hoc valebit, ut animam corpore meliorem esse dubitemus? Aut cum hoc fatemur, poterimusne operanti corpori et numeros imponenti eam subdere; ut illud sit fabricans, haec autem materies de qua et in qua numerosum aliquid fabricetur? Quod si credimus, deteriorem illam credamus necesse est. Quo quid miserius, quid detestabilius credi potest? Quae cum ita sint, conabor equidem, quantum Deus adjuvare dignabitur, quidnam ibi lateat conjectare atque disserere. Sed si hoc propter utriusque aut alterius nostrum infirmitatem minus pro voluntate successerit, vel nos ipsi alias sereniores id investigabimus, vel intelligentioribus investiganda deferemus, vel aequo animo latere patiemur: non tamen ideo ista certiora de manibus debemus amittere. *D.* Tenebo istud inconcussum si potero, et tamen latebram istam non esse impenetrabilem nobis velim.

şi teatrele flagiţioase, ci despre aceia, cred, pe care sufletul nu-i primeşte de la corp, ci, primiţi de la Supremul Dumnezeu, îi imprimă mai degrabă el însuşi corpului. Ceea ce cum este, nu-i aici locul de a se analiza.

V. - *Pătimeşte oare sufletul de la corp, şi în ce chip simte.*

8. Dar, ca să nu ocure totuşi faptul că viaţa arborelui este mai bună decât a noastră, fiindcă nu primeşte, simţind, numerii de la corp (căci nu are nici un simţ), trebuie diligent considerat dacă, cu adevărat, ceea ce se numeşte „a auzi" nu-i nimic alta, decât numai a se face ceva de către corp în suflet. Dar este cu totul absurd ca sufletul să i se supună, într-un anume chip, materie, corpului fabricator. Într-adevăr, niciodată sufletul nu este mai rău decât corpul; şi toată materia-i mai rea decât fabricatorul. În nici un chip, aşadar, sufletul nu a fost supus, materie, corpului fabricator. Ar fi însă, dacă ar opera corpul întru el anumiţi numeri. Când auzim, deci, nu sunt făcuţi, în suflet, numeri de către aceia pe care-i cunoaştem în sonuri. Sau dezaprobi ceva? **D.:** Ce-i deci ceea ce se-ntâmplă în auzitor? **M.:** Orice să fie aceea pe care, poate, n-o putem afla sau explica, este asta oare în putere să ne facă să ne-ndoim că sufletul este mai bun decât corpul? Sau, când mărturisim asta, putea-l-vom oare supune corpului lucrător şi impunător de numeri, ca el să fie fabricatorul, sufletul însă, materia dintru care şi întru care fabrică ceva numeric[287]? Ceea ce dacă credem, e necesar să credem mai rău sufletul. Fapt decât care ce poate fi mai mizer, ce, mai detestabil crezut? Care, cum sunt astfel, mă voi strădui, desigur, pe cât Dumnezeu mă va învrednici cu ajutor, să conjecturez şi să explic cam ce-i ascuns acolo. Dar, dacă, din cauza infirmităţii unuia dintre noi sau a amândurora, asta ne va fi reuşit mai puţin decât ne stă-n voinţă, fie o vom investiga pe asta, altădată, mai senini noi înşine, fie o vom deferi de investigat altora mai inteligenţi, fie o vom suferi cu spiritul liniştit că-i ascunsă: nu trebuie totuşi să lăsăm, din această cauză, să ne scape din mâini acestea mai sigure. **D.:** Voi ţine asta pe cât de nestrămutat voi putea, şi totuşi aş vrea ca înfundătura aceasta să nu ne fie nouă impenetrabilă.

9. *M.* Cito dicam quid sentio: tu vero aut sequere, aut etiam praecede, si valebis, ubi me cunctari et haesitare animadverteris. Ego enim ab anima hoc corpus animari non puto, nisi intentione facientis. Nec ab isto quidquam illam pati arbitror, sed facere de illo et in illo tanquam subjecto divinitus dominationi suae: aliquando tamen cum facilitate, aliquando cum difficultate operari, quanto pro ejus meritis magis minusve illi cedit natura corporea. Corporalia ergo quaecumque huic corpori ingeruntur aut objiciuntur extrinsecus, non in anima, sed in ipso corpore aliquid faciunt, quod operi ejus aut adversetur, aut congruat. Ideoque cum renititur adversanti, et materiam sibi subjectam in operis sui vias difficulter impingit, fit attentior ex difficultate in actionem; quae difficultas propter attentionem, cum eam non latet, sentire dicitur, et hoc vocatur dolor aut labor. Cum autem congruit quod infertur, aut adjacet, facile totum id vel ex eo quantum opus est, in sui operis itinera traducit. Et ista ejus actio qua suum corpus convenienti extrinsecus corpori adjungit, quoniam propter quiddam adventitium attentius agitur, non latet; sed propter convenientiam, cum voluptate sentitur. At cum desunt ea quibus corporis detrimenta reficiat, egestas consequitur; et hac actionis difficultate cum fit attentior, et talis ejus operatio non eam latet, fames aut sitis, aut tale aliquid appellatur. Cum autem supersunt ingesta, et ex eorum onere nascitur difficultas operandi, neque hoc sine attentione fit; et cum talis actio non latet, cruditas sentitur: attente etiam operatur cum ejicit superfluum, si leniter, cum voluptate; si aspere, cum dolore. Morbidam quoque perturbationem corporis attente agit, succurrere appetens labenti atque diffluenti; et hac actione non latente morbos et aegrotationes sentire dicitur.

10. [**Col. 1169**] Et ne longum faciam, videtur mihi anima cum sentit in corpore, non ab illo aliquid pati, sed in ejus passionibus attentius agere, et has actiones sive faciles propter convenientiam, sive difficiles propter inconvenientiam, non eam latere: et hoc totum est quod

9. **M.:** Voi zice repede ce simt; tu însă sau urmează, sau precede, dacă vei fi în stare, unde vei fi băgat în seamă că zăbovesc sau ezit. Eu, într-adevăr, nu socot că acest corp este animat de către suflet decât numai şi numai cu intenţia făcătorului[288]. Şi nici nu socot că sufletul pătimeşte ceva de la corp, ci că face dintru el şi întru el, precum divin supusului dominaţiunii sale: că, uneori, lucrează totuşi cu facilitate, alteori însă cu dificultate, pe cât, datorită meritelor lui, îi cedează lui, mai mult sau mai puţin, natura corporală. Corporalele deci, oricare i se ingeră sau i se supun extrinsec acestui corp, nu în suflet, ci în corpul însuşi fac ceva, care sau i se-ncontrează lucrării lui, sau îi este congruu. Şi, de aceea, când i se opune împotrivitorului, şi materia supusă sieşi o-mpinge cu dificultate pe căile lucrării sale, devine mai atent dintru dificultatea în acţiune; care dificultate, din cauza atenţiei, cum nu-i rămâne ascunsă, se zice că simte, iar asta se numeşte durere sau chin. Când însă ceea ce se vâră-nlăuntru este congruu sau se-nvecinează, pe toată asta, sau cât este necesar din ea, o întoarce uşor pe căile lucrării sale. Şi această acţiune a sa, prin care-l adaugă pe corpul său corpului convenient extrinsec, fiindcă, din cauza a ceva venit din afară, o face mai atent, nu-i ascunsă; dar, din cauza convenienţei, este simţită cu voluptate. Însă, când lipsesc cele prin care să se refacă detrimentele corpului, urmează sărăcirea; şi, ori de câte ori devine, prin această dificultate a acţiunii, mai atent, şi o astfel de lucrare a sa nu-i rămâne ascunsă, se numeşte foame sau sete sau ceva de-acest fel. Când însă sunt prea multe ingeratele şi dintru povara lor se naşte dificultatea de a lucra, nici asta nu se face fără atenţie; şi, cum această acţiunea nu-i ascunsă, se simte cruzimea: într-adevăr, lucrează atent, când elimină superfluul: dacă blând, cu voluptate, dacă aspru, cu durere. Desigur, morbida perturbaţiune a corpului o lucrează atent, dorind să-i vină-n ajutor lunecătorului şi difluentului; şi prin această acţiune nerămânând ascunsă, se zice că simte morbii şi bolile.

10. Şi, ca să n-o mai lungesc, mie mi se pare că sufletul, când simte în corp, nu pătimeşte ceva de la el, ci lucrează mai atent întru pătimirile lui, şi că aceste acţiuni, fie uşoare din cauza convenienţei, fie dificile din cauza inconvenienţei, nu-i rămân ascunse; şi asta toată este ceea ce se numeşte a simţi. Dar acest

sentire dicitur. Sed iste sensus, qui etiam dum nihil sentimus, inest tamen, instrumentum est corporis, quod ea temperatione agitur ab anima, ut in eo sit ad passiones corporis cum attentione agendas paratior, similia similibus ut adjungat, repellatque quod noxium est. Agit porro, ut opinor, luminosum aliquid in oculis, aerium serenissimum et mobilissimum in auribus, caliginosum in naribus, in ore humidum, in tactu terrenum et quasi lutulentum. Sed sive hac sive alia distributione ista conjiciantur; agit haec anima cum quiete, si ea quae insunt in unitate valetudinis, quasi familiari quadam consensione cesserunt. Cum autem adhibentur ea quae nonnulla, ut ita dicam, alteritate corpus afficiunt; exserit attentiores actiones, suis quibusque locis atque instrumentis accommodatas: tunc videre, vel audire, vel olfacere, vel gustare, vel tangendo sentire dicitur; quibus actionibus congrua libenter associat, et moleste obsistit incongruis. Has operationes passionibus corporis puto animam exhibere cum sentit, non easdem passiones recipere.

11. Quapropter cum de sonorum numeris in praesentia quaeratur, et sensus aurium vocetur in dubium, non oportet per caetera diutius evagari. Referamus itaque nos ad id de quo agitur, et videamus utrum sonus in auribus aliquid faciat. An tu id negabis? *D.* Nihil minus. *M.* Quid? easdem aures animatum membrum esse nonne concedis? *D.* Concedo. *M.* Cum ergo id quod in eo membro simile est aeri, moveatur aere percusso; animam illam quae ante istum sonum vitali motu in silentio corpus aurium vegetabat, num putamus aut cessare posse ab opere movendi quod animat, aut eodem modo movere commotum extrinsecus aerem auris suae, quo movebat antequam ille illaberetur sonus? *D.* Non videtur nisi aliter. *M.* Hoc ergo aliter movere, nonne fatendum est facere esse, non pati? *D.* Ita est. *M.* Non igitur absurde credimus motus suos animam, vel actiones, vel operationes, vel si quo alio nomine commodius significari possunt, non latere cum sentit.

simţ, care, chiar şi când nu simţim nimic, este totuşi înlăuntru, este instrumentul corpului, care, prin acea temperaţiune, este pus în lucrare de către suflet, ca întru el să fie mai pregătit pentru a pune în acţiune pătimirile corpului, ca să adauge similarelor similarele şi să respingă ceea ce este dăunător. Acţionează apoi, precum socot, ceva, luminosul în ochi, aericul atotsenin şi atotmobil în urechi, vaporosul în nări, în gură umedul, în tact pământescul şi cvasilutulentul. Dar, presupună-se ele fie prin asta, fie prin altă distribuţie, sufletul le acţionează cu liniştire, dacă cele ce-s înlăuntru, în unitatea sănătăţii, au cedat printr-o anume cvasifamiliară consensiune. Când însă sunt folosite cele care afectează corpul cu o anume, ca să zic aşa, alteritate, şi va fi dat la iveală acţiuni mai atente, acomodate fiecare instrumentelor şi locurilor lorusi, atunci se zice a vedea sau a auzi sau a mirosi sau a gusta sau, atingând, a simţi; căror acţiuni congruu, li se asociază cu plăcere şi li se-mpotriveşte molest incongruelor. Aceste acţiuni socot că le exhibă prin pătimirile corpului sufletul, când simte, nu că reprimeşte aceleaşi pătimiri.

11. Dreptaceea, cum, în cele de faţă, se cercetează despre numerii sonurilor şi poate fi pus în dubiu simţul urechilor, nu se cade să rătăcim mai mult prin celelalte. Să ne-ntoarcem, aşadar, la ceea despre care se vorbeşte şi să vedem dacă face ceva, în urechi, sonul. Sau tu vei nega? **D.:** Nimic mai puţin. **M.:** Ce, nu concezi oare că aceleaşi urechi sunt un membru animat? **D.:** Conced. **M.:** Cum, aşadar, ceea ce, în acel membru, este similar aerului se mişcă, lovindu-l aerul, socotim noi oare că acel suflet care, înainte de acest sunet, vegeta în tăcere prin mişcarea vitală corpul urechilor se poate fie să-nceteze din lucrarea de-a mişca ceea ce animă, fie ca, lovit extrinsec, să mişte aerul urechii sale în acelaşi mod, în care-l mişca mai înainte să se strecoare-nlăuntru acel sunet? **D.:** Nu mi se pare decât numai şi numai altfel. **M.:** Acest a mişca altfel deci nu trebuie oare mărturisit că înseamnă a face, nu a pătimi? **D.:** Aşa-i. **M.:** Nu credem, prin urmare, absurd că mişcările sale, sau acţiunile, sau operaţiunile, sau cu oricare alt nume pot fi, mai comod, semnificate, nu-i rămân ascunse sufletului, când simte.

12. Hae autem operationes, vel praecedentibus corporum passionibus adhibentur; ut sunt cum illae oculorum nostrorum lucem formae interpellant, aut in aures influit sonus, aut naribus exhalationes, palato sapores, caetero corpori quaelibet solida et corpulenta admoventur extrinsecus, vel in ipso corpore de loco in locum migrat aliquid sive transit, vel totum ipsum corpus suo alienove pondere movetur: hae sunt operationes quas adhibet anima praecedentibus passionibus corporis; quae delectant eam associantem, offendunt resistentem. Cum autem ab eisdem suis operationibus [**Col. 1170**] aliquid patitur, a seipsa patitur, non a corpore; sed plane cum se accommodat corpori: et ideo apud seipsam minus est, quia corpus semper minus quam ipsa est.

13. Conversa ergo a Domino suo ad servum suum, necessario deficit: conversa item a servo suo ad Dominum suum, necessario proficit, et praebet eidem servo facillimam vitam, et propterea minime operosam et negotiosam, ad quam propter summam quietem nulla detorqueatur attentio; sicut est affectio corporis quae sanitas dicitur: nulla quippe attentione nostra opus habet, non quia nihil tunc agit anima in corpore, sed quia nihil facilius agit. Nam in omnibus operibus nostris tanto quidquam attentius, quanto difficilius operamur. Haec autem sanitas tunc firmissima erit atque certissima, cum pristinae stabilitati, certo suo tempore atque ordine, hoc corpus fuerit restitutum, quae resurrectio ejus antequam plenissime intelligatur, salubriter creditur. Oportet enim animam et regi a superiore, et regere inferiorem. Superior illa solus Deus est, inferius illa solum corpus, si ad omnem et totam animam intendas. Ut ergo tota esse sine Domino, sic excellere sine servo non potest. Ut autem Dominus ejus magis est quam ipsa, ita servus minus. Quare intenta in Dominum intelligit aeterna ejus, et magis est, magisque est etiam ipse servus in suo genere per illam. Neglecto autem Domino intenta in servum carnali qua ducitur concupiscentia, sentit motus suos quos illi exhibet, et minus

12. Aceste operaţiuni însă sunt date la iveală fie prin pătimirile precedente ale corpurilor, cum sunt când acele forme interpelează lumina ochilor noştri sau curge-n urechi sunetul sau, în nări, exhalările sau, în palat, gusturile sau de celelalte părţi ale corpului se apropie din afară indiferent ce solide şi corpolente, fie întru însuşi corpul migrează ceva sau trece din loc în loc, fie se mişcă tot corpul însuşi prin ponderea sa sau a altuia; acestea sunt operaţiunile pe care le primeşte sufletul prin precedentele pătimiri ale corpului, care îl delectează pe el, asociindu-li-se, îl ofenseză, opunându-li-se. Când însă pătimeşte ceva de la aceleaşi operaţiuni ale sale, de la sine însuşi pătimeşte, nu de la corp; dar, absolut, cum se acomodează pe sine corpului; şi de aceea este mai puţin faţă de sine însuşi, deoarece corpul este pururea mai puţin decât el însuşi.

13. Întors deci de la Domnul său la servul său, pierde cu necesitate: întors, iarăşi, de la servul său la Domnul său, câştigă cu necesitate şi-i oferă aceluiaşi serv o viaţă mai uşoară şi, de aceea, minim îngreunată şi neliniştită, la care, din cauza supremei quietudini, nu-l poate întoarce nici o atenţie, precum este afecţiunea corpului care se numeşte sănătate: nu are, într-adevăr, nevoie de nici o atenţie a noastră, nu fiindcă atunci sufletul nu face nimic în corp, ci fiindcă nu face nimic mai facil. Căci, în toate lucrările noastre, facem ceva, cu atât mai atent cu cât lucrăm mai dificil. Această sănătate însă atunci va fi atotfermă şi atotcertă, când, desigur, la timpul şi ordinea stabilită, acest corp va fi fost restituit străvechii sale stabilităţi[289], resurecţie a sa, care, mai înainte să se înţeleagă pe deplin, se crede salubru. Se cuvine, într-adevăr, şi ca sufletul să fie împărăţit de către superior, şi să-l împărătească pe inferior. Superior lui singur Dumnezeu îi este, inferior lui singur corpul îi este, dacă ţii seama de tot şi întreg sufletul. Precum, aşadar, fără Domn nu poate să fie tot, aşa nu poate să exceleze fără serv. Precum însă Domnul lui este mai mult decât el însuşi, aşa servul, mai puţin. Dreptaceea, încordat întru Domnul, înţelege eternele Lui şi este mai mult şi, prin el, este mai mult chiar şi servul însuşi, în genul său. Neglijându-L însă pe Domnul, încordat, prin concupiscenţa carnală de care este condus, întru serv, simte mişcările sale, pe care i le exhibă aceluia, şi este mai puţin; şi

est: nec tamen tantum minus, quantum ipse servus, etiam cum maxime est in natura propria. Hoc autem delicto dominae multo minus est quam erat, cum illa ante delictum magis esset.

14. Quocirca mortali jam et fragili, cum magna difficultate atque attentione dominatur. Hinc illi error incurrit, ut voluptatem corporis, quia ejus attentioni cedit materies, pluris aestimet quam ipsam sanitatem, cui attentione nulla opus est. Nec mirum, si aerumnis implicatur, praeponens curam securitati. Convertenti se autem ad Dominum, major cura oritur, ne avertatur; donec carnalium negotiorum requiescat impetus, effrenatus consuetudine diuturna, et tumultuosis recordationibus conversioni ejus sese inserens: ita sedatis motibus suis quibus in exteriora provehebatur, agit otium intrinsecus liberum, quod significatur sabbato; sic cognoscit solum Deum esse Dominum suum, cui uni summa libertate servitur. Non autem illos carnales motus, ut cum libet exserit, ita etiam cum libet exstinguit. Non enim sicut peccatum in ejus potestate est, ita etiam poena peccati. Magna quippe res est ipsa anima, nec ad opprimendos lascivos motus suos idonea sibi remanet. Valentior enim peccat, et post peccatum divina lege facta imbecillior, minus potens est auferre quod fecit. *Infelix ego homo, quis* [**Col. 1171**] *me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum* (**Rom. VII, 24, 25**). Motus igitur animae servans impetum suum, et nondum exstinctus, in memoria esse dicitur: et cum in aliud intenditur animus, quasi non inest animo pristinus motus, et revera minor fit, nisi antequam intercidat, quadam similium vicinitate renovetur.

15. Sed velim scire, utrum te adversus ista nihil moveat. *D.* Probabiliter mihi dicere videris, nec ausim resistere. *M.* Cum igitur ipsum sentire movere sit corpus adversus illum motum qui in eo factus est, nonne existimas ideo nos non sentire cum ossa et ungues et capilli secantur, non quia ista

totuşi nici chiar atât mai puţin, cât însuşi servul, chiar şi când servul este la maxim întru natura proprie. Prin acest delict al domnului însă este mai puţin decât era, cum acela era mai mult înainte de delict.

14. Prin urmare, îl domină cu mai multă dificultate pe deja muritorul şi fragilul. De-aici cade asupra lui eroarea ca, fiindcă materia sa revine în atenţia lui, să estimeze mai mult voluptatea corpului decât însăşi sănătatea, care nu are nici o nevoie de atenţie. Şi, prepunând securităţii grija, nici nu-i de mirare că se-nfăşoară-n necazuri. Convertindu-se pe sine însă către Domnul, i se naşte mai marea grijă să nu se întoarcă, până să se liniştească neînfrânatul, printr-o consuetudine îndelungată, atac al neliniştilor carnale, inserându-i-se pe sine, prin tumultuoasele amintiri, conversiunii lui; aşa, liniştite mişcările sale, prin care se lăsa dus întru cele exterioare, realizează intrinsec oţiul liber, care este semnificat prin sabat: aşa cunoaşte că singur Dumnezeu este Domnul său, Căruia Unul i se serveşte cu suprema libertate. Acele mişcări carnale însă nu le-a stins chiar aşa cum îi place, precum le va fi iscat cum îi place. Căci nu, precum este în potestatea sa păcatul, este tot aşa şi pedeapsa păcatului. Mare lucru este, într-adevăr, însuşi sufletul, şi nici nu-şi rămâne propice sieşi spre a-şi reprima lascive mişcările sale. Căci păcătuieşte mai în puteri, şi, după păcat, făcut prin divina lege mai imbecil, este mai puţin în puteri să înlăture ceea ce a făcut. *Neferice om eu, cine mă va libera de corpul morţii acesteia? Graţia lui Dumnezeu prin Iisus Christos, Domnul nostru* (*Rom.* VII, 24, 25). Mişcarea sufletului, aşadar, slujind pornirea sa, şi nestinsă încă, se zice că este în memorie; şi, când spiritul tinde întru alta, aproape că nu-i este spiritului înlăuntru străvechea mişcare, şi devine, într-adevăr, mai mic, în afară de faptul că, mai înainte să piară, este renovat printr-o anume vecinătate a similarelor.

15. Dar aş vrea să ştiu dacă nu te mişcă nimic împotriva acestora. **D.:** Îmi pare că vorbeşti verosimil şi n-aş îndrăzni să mă opun. **M.:** Cum, aşadar, însuşi a simţi însemnă a mişca corpul împotriva acelei mişcări care s-a făcut întru el, nu socoţi oare că de aceea nu simţim noi când se taie oasele şi unghiile şi părul, nu

in nobis omnino non vivunt, non enim aliter aut continerentur aut nutrirentur aut crescerent, aut etiam vim suam in serenda prole monstrarent; sed quia minus libero aere penetrantur, mobili scilicet elemento, quam ut motus ibi possit ab anima fieri tam celer, quam est ille adversus quem fit cum sentire dicitur. Talis quaedam vita cum in arboribus atque stirpibus caeteris esse intelligatur, nullo modo eam non solum nostrae quae ratione etiam praepollet, sed ne ipsi quidem belluinae decet praeponere. Aliud est enim summa stoliditate, aliud summa sanitate corporis nihil sentire. Nam in altero instrumenta desunt, quae adversus passiones corporis moveantur, in altero ipsae passiones. *D.* Probo et assentior.

VI. - *Inter genera numerorum ordo, et eorum nomina.*

16. *M.* Redi ergo mecum ad propositum, atque responde de tribus illis generibus numerorum, quorum alterum in memoria est, alterum in sentiendo, alterum in sono, quodnam tibi videatur excellere. *D.* Sonum duobus illis postpono quae in anima sunt et vivunt quodammodo: sed horum duorum quod praestantius judicem, incertus sum, nisi forte quoniam illos qui sunt in actione, non ob aliud praeponendos iis qui sunt in memoria dixeramus, nisi quod illi facientes sunt, isti ab his facti; eadem ratione istos etiam qui dum audimus insunt in anima, oportet iis anteponere qui ab iisdem in memoria fiunt, sicuti et dudum mihi videbatur. *M.* Non puto absurdam responsionem tuam: sed quoniam disputatum est, hos etiam qui sunt in sentiendo numeros operationes esse animae; quomodo eos ab illis discernis, quos in actu esse animadvertimus, etiam cum in silentio non recordans agit aliquid anima per temporalia spatia numerosum? an quod illi sunt moventis sese animae ad corpus suum, hi vero in audiendo moventis sese animae adversus passiones corporis sui? *D.* Accipio istam differentiam. *M.* Quid? in sententia manendumne arbitraris, ut praestantiores illi judicentur qui sunt ad corpus, quam illi qui sunt adversus passiones corporis? *D.* Liberiores mihi videntur illi qui sunt in silentio, quam ii

fiindcă acestea nu trăiesc absolut deloc întru noi, căci altfel nici n-ar fi conţinute, nici n-ar fi nutrite, nici n-ar creşte şi nici nu şi-ar învedera puterea lor întru a se naşte-n urmaşi, ci fiindcă sunt penetrate mai puţin de aerul liber, de elementul mobil vasăzică, decât ca mişcarea să poată fi făcută acolo de către suflet tot atât de repede cât este aceea împotriva căreia o face când se zice că simte. O astfel de viaţă anume, cum se-nţelege că este în arbori şi-n celelalte plante, în nici un chip nu se cade ca ea să fie prepusă, nu numai vieţii noastre, care străluceşte şi prin raţiune, ci, desigur, nici măcar înseşi celei dobitoceşti. Una este, într-adevăr, a nu simţi nimic din supremă prostie, alta, din suprema sănătate a corpului. Căci în una lipsesc instrumentele care să mişte împotriva pătimirilor corpului, în alta, pătimirile însele. **D.:** Aprob şi asimt.

VI. - *Ordinea genurilor numerilor şi numele lor.*

16. **M.:** Întoarce-te, aşadar, dimpreună cu mine la ceea ce ne-am propus şi răspunde care anume, dintre cele trei genuri ale numerilor, dintre care unul este în memorie, altul, întru a simţi, altul, în son, ţi se pare ţie că excelă. **D.:** Sonul li-l postpun celor ce-s în suflet şi trăiesc într-un fel anume; dar, dintre celelalte două, nu-s sigur pe care anume să-l judec mai prestant, decât numai, poate, întrucât am zis că cei ce sunt în acţiune sunt de prepus celor ce-s în memorie, nu de alta, decât numai şi numai fiindcă ei sunt făcătorii, ceştilalţi, făcuţii de către ei, prin aceeaşi raţiune şi pe aceştia care, în timp ce auzi, sunt înlăuntru, în suflet, se cuvine să-i antepunem celor care sunt făcuţi de către ei înşişi în memorie, precum mi se părea şi cu puţin mai înainte. **M.:** Nu socot absurd răspunsul tău; dar, fiindcă s-a disputat că şi acei numeri, care sunt întru a simţi, sunt operaţiuni ale sufletului, în ce chip îi discerni pe ei de cei ce am văzut că sunt în act, chiar şi când, în tăcere, neamintindu-şi, sufletul face ceva armonios prin spaţii temporale sau fiindcă aceia sunt ai sufletului mişcându-se pe sine însuşi către corpul său, ceştilalţi însă sunt ai sufletului mişcându-se, întru a auzi, pe sine însuşi împotriva pătimirilor corpului? **D.:** Mie mi se par mai liberi cei ce sunt în tăcere decât cei ce sunt daţi la iveală nu numai către corp, ci chiar

qui non solum ad corpus, sed ad passiones etiam corporis exseruntur. *M.* Distincta a nobis, et quibusdam meritorum gradibus ordinata video quinque **[Col. 1172]** genera numerorum, quibus, si placet, imponamus congrua vocabula, ne in reliquo sermone pluribus verbis quam rebus uti necesse sit. *D.* Placet vero. *M.* Vocentur ergo primi judiciales, secundi progressores, tertii occursores, quarti recordabiles, quinti sonantes. *D.* Teneo, et his nominibus utar libentius.

VII. – *Numeri judiciales an sint immortales.*

17. *M.* Attende igitur deinceps, et dic mihi, quinam istorum immortales tibi videantur, an omnes suis temporibus labi atque occidere existimes. *D.* Judiciales solos immortales puto; caeteros video vel transire cum fiunt, vel de memoria oblivione deleri. *M.* Tam certus es de istorum immortalitate, quam de interitu caeterorum; an diligentius, utrum vere hi immortales sint, oportet quaerere? *D.* Quaeramus sane. *M.* Dic ergo, cum aliquanto correptius sive productius, dum serviam temporum legi qua simplo ad duplum pedes conveniunt, versum pronuntio, num offendo ulla fraude judicium sensus tui? *D.* Non omnino. *M.* Quid? sonus ille qui correptioribus et quasi fugacioribus syllabis editur, num potest plus temporis occupare quam sonat? *D.* Qui potest? *M.* Judiciales ergo illi numeri si vinculo temporis in tanto spatio tenerentur, quanto isti sonantes digesti sunt; possentne ad eorum sonantium qui paulo productius eadem iambica lege funduntur, aspirare judicium? *D.* Nullo modo. *M.* Igitur apparet hos mora temporum, qui judicando praesident, non teneri. *D.* Prorsus apparet.

18. *M.* Recte annuis. Sed si nulla tenerentur, quantolibet productius, legitimis intervallis iambicos proferrem sonos, nihilominus ad judicandum adhiberentur: nunc vero si ederem unam syllabam quanta mora peraguntur (ne multum dicam) tres passus incedentis, et aliam duplo, atque ita deinceps tam longos iambos ordinarem; simpli et dupli lex illa nihilosecius servaretur:

şi către pătimirile corpului. **M.:** Văd distinse de către noi şi ordonate, după anumite trepte ale meritelor, cinci genuri de numeri, cărora, dacă-ţi place, haide să le impunem vocabule congrue ca, în restul discuţiei, să nu fie necesar a folosi mai multe cuvinte decât lucruri. **D.:** Îmi place, bineînţeles. **M.:** Numească-se deci primii judiciali, secunzii, progresori[290], terţii, ocursori[291], quarţii, recordabili, quinţii, sunători. **D.:** Primesc şi mă voi folosi cu plăcere de aceste nume.

VII. – *Sunt oare numerii judiciali nemuritori?*

17. **M.:** Ia, deci, în continuare, seama şi spune-mi care anume dintre aceştia ţi se par nemuritori, sau consideri că, la timpul lor, se prăbuşesc toţi şi pier. **D.:** Îi socot nemuritori pe singuri judicialii; pe ceilalţi îi văd fie că trec, ori de câte ori sunt făcuţi, fie că-s şterşi din memorie prin uitare. **M.:** Tot atât de sigur eşti de imortalitatea acestora, precum de pieirea celorlalţi, sau se cuvine să căutăm mai diligent dacă ei sunt cu adevărat nemuritori? **D.:** Să căutăm, bineînţeles. **M.:** Spune-mi deci, când pronunţ un vers un pic mai prescurtat sau mai prelungit, de vreme ce slujesc legii timpilor, prin care picioare se-mpreună de la simplu la dublu, ofensez oare prin vreo fraudă anume judecata simţului tău? **D.:** Absolut deloc. **M.:** Ce, sonul acela, care e dat afară prin silabe mai prescurtate sau mai fugace, poate oare ocupa mai mult timp decât cât sună? **D.:** Care poate? **M.:** Deci, dacă acei numeri judiciali s-ar ţine cu lanţul timpului în tot atâta spaţiu, în cât au fost distribuiţi aceştia sunători, ar putea ei oare aspira la judecarea acelor sunători, care, puţin mai prelungit, se bazează pe aceeaşi lege iambică? **D.:** În nici un chip. **M.:** Apare deci că aceştia, care prezidează judecând, nu sunt ţinuţi de durata timpilor. **D.:** Apare-ntru totul.

18. **M.:** Pe drept aprobi. Dar, dacă n-ar fi ţinuţi de nici una, cu atât mai puţin ar fi acceptaţi spre a judeca, oricât de prelungit aş produce sonurile iambice, în legitime intervale; şi acum, într-adevăr, dacă aş rosti (ca să nu zic mai mult) o silabă de o durată cât se petrec trei paşi ai unui trecător, şi alta, dublu, şi aşa aş rândui, în continuare, atât de lungi iambii, s-ar păstra fără nici un fel de urmare legea aceea a simplului şi dublului,

nec tamen naturale illud judicium his dimensionibus approbandis adhibere possemus. An tibi non videtur? *D.* Negare non possum ita videri: nam mea quidem sententia res in aperto est. *M.* Tenentur ergo et hi judiciales nonnullis finibus temporalium spatiorum, quos in judicando excedere nequeunt, et quidquid excedit haec spatia, non assequuntur ut judicent: atque ita si tenentur, quomodo sint immortales non video. *D.* Nec ego video quid respondeam. Sed quanquam de immortalitate horum jam minus praesumam, non tamen quo pacto hinc mortales convincantur intelligo. Fieri enim potest, ut quantacumque spatia judicare possunt, semper id possint, quoniam non sicut caeteros, aut oblivione aboleri possum dicere, aut tamdiu esse vel in tantum extendi, quamdiu sonus appellitur et in quantum extenduntur occursores illi, aut quamdiu aguntur vel quantum producuntur quos progressores vocavimus; nam utrique cum ipso tempore operationis suae transeunt: hi autem judiciales, utrum et in anima nescio, in ipsa certe hominis natura manent, judicaturi de oblatis, quanquam a certa brevitate usque ad certam longitudinem varientur, approbando in his numerosa, et perturbata damnando.

19. **[Col. 1173]** *M.* Saltem illud concedis, alios homines citius offendi claudicantibus numeris, alios tardius, et plerosque nonnisi ex comparatione integrorum judicare vitiosos, cum et illos congruos et illos incongruos audierint. *D.* Concedo. *M.* Unde tandem hanc differentiam putas existere, nisi aut natura, aut exercitatione, aut utroque? *D.* Sic arbitror. *M.* Quaero igitur utrum possit aliquis aliquando productiora intervalla judicare et approbare, quae alius non possit. *D.* Credo esse posse. *M.* Quid? ille qui non potest, si se exerceat congruenter, nec adeo tardus sit, nonne poterit? *D.* Poterit vero. *M.* Num in tantum possunt isti proficere ad productiora judicanda, ut horarum, vel dierum, vel etiam mensium annorumve dupla et simpla spatia, cum saltem somno interpediantur, sensu illo judiciario possint comprehendere, et tanquam illos iambos motionis nutibus approbare? *D.* Non possunt. *M.* Quid ita non possunt, nisi

şi totuşi nu am putea folosi, spre aprobarea acestor dimensiuni, acea putere de judecată naturală. Sau ţie nu ţi se pare? **D.:** Nu pot nega că aşa se pare: căci, bineînţeles, după părerea mea, lucrul este lămurit. **M.:** Sunt ţinuţi, prin urmare, şi aceştia judiciali în anumite limite ale spaţiilor temporale, pe care nu le pot depăşi întru a judeca, şi, orice depăşeşte aceste spaţii, nu-s potriviţi să judece; dar, dacă sunt ţinuţi aşa, nu văd în ce chip să fie nemuritori. **D.:** Nici eu nu văd ce să răspund. Şi, deşi prezum mai puţin acum despre imortalitatea lor, nu înţeleg totuşi prin ce pact sunt dovediţi, de aici, muritori. Căci se poate-ntâmpla ca, oricât de mici spaţii pot ei judeca, să poată pururea asta, fiindcă nu pot zice nici că sunt şterşi, precum ceilalţi, de uitare, nici că sunt atât timp sau se extind în atâta, cât timp se rosteşte sonul şi în cât se extind ocursorii aceia, nici cât timp se rostesc sau se produc cei pe care i-am numit progresori, căci şi unii, şi alţii trec dimpreună cu însuşi timpul lucrării lor; aceştia judiciali însă în însăşi firea omului dăinuiesc în mod cert, nu ştiu dacă şi în suflet, pentru a judeca despre cei ce li se oferă, deşi variază de la o scurtime certă până la o certă lungime, aprobând întru ei cele armonioase şi damnând cele perturbate.

19. **M.:** Concezi măcar că unii oameni sunt ofensaţi mai repede de numerii care şchiopătează, alţii, mai târziu, şi că cei mai mulţi judecă numai şi numai dintru compararea celor integri cu cei vicioşi, ori de câte ori îi vor fi auzit pe unii congrui, pe alţii, incongrui? **D.:** Conced. **M.:** De unde socoţi totuşi că există această diferenţă, dacă nu fie prin fire, fie prin exercitare, fie prin amândouă? **D.:** Aşa socot. **M.:** Te-ntreb deci dacă ar putea cineva să judece şi să aprobe, uneori, intervalele mai prelungite, pe care altul nu le-ar putea? **D.:** Cred că e posibil. **M.:** Ce, cel ce nu poate, dacă se exersează congruent şi nici nu-i chiar aşa de întârziat, nu va putea, oare? **D.:** Va putea, desigur. **M.:** Potu-se oare întinde aceştia, întru judecarea celor mai prelungite, până-ntr-atât, încât să poată cuprinde prin acel simţ judiciar spaţiile duble şi simple ale orelor sau ale zilelor, ori chiar ale lunilor sau anilor, deşi ar fi împiedicaţi cel puţin de somn, şi să le aprobe prin semne ale mişcării proprii, care le exprimă voinţa, întocmai ca pe acei iambi?

quia unicuique animanti in genere proprio, proportione universitatis, sensus locorum temporumque tributus est; ut quomodo corpus ejus proportione universi corporis tantum est, cujus pars est, et aetas ejus proportione universi saeculi tanta est, cujus pars est; ita sensus ejus actioni ejus congruat, quam proportione agit universi motus, cujus haec pars est? Sic habendo omnia magnus est hic mundus, qui saepe in Scripturis divinis coeli et terrae nomine nuncupatur, cujus omnes partes si proportione minuantur, tantus est; et si proportione augeantur, nihilominus tantus est: quia nihil in spatiis locorum et temporum per seipsum magnum est, sed ad aliquid brevius; et nihil rursus in his per seipsum breve est, sed ad aliquid majus. Quapropter si humanae naturae ad carnalis vitae actiones talis sensus tributus est, quo majora temporum spatia judicare non possit, quam intervalla postulant ad talis vitae usum pertinentia; quoniam talis hominis natura mortalis est, etiam talem sensum mortalem puto. Non enim frustra consuetudo quasi secunda, et quasi affabricata natura dicitur. Videmus autem velut quosdam sensus novos in judicandis cujuscemodi rebus corporeis consuetudine affectos, alia consuetudine deperire.

VIII. - *Numeri caeteri judicialium examini subjiciuntur.*

20. Sed quoquo modo se habeant hi numeri judiciales, eo certe praestant quod dubitamus, vel difficile pervestigamus utrum mortales sint. De caeteris autem quatuor generibus nec quaestio est quin mortales sint; quorum etsi quosdam non comprehendunt, quia ultra ipsorum jura porrecti sunt, genera tamen ipsa suo examini vindicant. Nam et illi progressores cum aliquam in corpore numerosam operationem appetunt, latente istorum judicialium nutu modificantur. Quod enim nos vel ambulantes ab imparibus passibus, vel percutientes ab imparibus intervallis plagarum, vel edentes vel bibentes ab imparibus malarum motibus, scalpentes denique ab imparibus unguium ductibus; [**Col. 1174**] et ne per multas alias operationes percurram, quod

D.: Nu pot. **M.:** De ce nu pot astfel, decât numai fiindcă fiecărui animat, în genul propriu, i-a fost atribuit, în proporţia universalităţii, simţul locurilor şi timpurilor, ca, precum corpul său este atâta în proporţia corpului universului, a cărui parte este, şi etatea lui atâta este în proporţia secolului universal, a cărui parte este, aşa simţul lui să fie congruu acţiunii lui, pe care o face în proporţia mişcării universului, a cărui parte este ea? Aşa, avându-le pe toate, este mare această lume, care, în Scripturile divine, este adesea numită cu numele cerului şi pământului, ale cărei părţi, toate, dacă sunt micşorate-n proporţie, atâta este, şi, dacă se măresc în proporţie, cu nimic mai puţin atâta este, căci, în spaţiile locurilor şi timpurilor, nimic nu este mare prin sine însuşi, ci faţă de ceva mai mic, şi, iarăşi, nimic din acestea nu este mic prin sine însuşi, ci faţă de ceva mai mare. Dreptaceea, dacă naturii umane i s-a atribuit, la acţiunile vieţii carnale, un asemenea simţ, prin care să nu poată judeca spaţiile mai mari ale timpurilor de cât postulează intervalele aparţinătoare de uzul unei astfel de vieţi, fiindcă o astfel de natură a omului este muritoare, socot muritor şi un astfel de simţ. Într-adevăr, nu în zadar consuetudinea se numeşte cvasi a doua şi cvasiartificial adăugata natură[292]. Vedem însă, de pildă, că unele simţăminte noi, artificial create prin consuetudine, pier printr-o altă consuetudine.

VIII. - *Ceilalţi numeri se supun totuşi examenului judicialilor.*

20. Dar, în orice chip să se prezinte în sine aceşti numeri judiciali, ei prestau în mod cert prin însuşi faptul că ne-ndoim sau investigăm dificil dacă sunt sau nu muritori. Despre celelalte patru genuri însă nu-ncape nici un fel de discuţie că n-ar fi muritori; dintre care chiar dacă pe unii judicialii nu-i cuprind, fiindcă s-au întins dincolo de legile loruşi, totuşi genurile însele şi le revendică examenului lor. Căci şi cei progresori, ori de câte ori doresc vreo acţiune armonioasă în corp, sunt modificaţi după aprobarea latentă a acestora judiciali. Pentru că, într-adevăr, cel care ne înfrânează şi ne opreşte pe noi, fie, plimbându-ne, de la paşii impari, fie, lovind, de la imparele intervale ale bătăilor, fie, mâncând sau bând, de la imparele mişcări ale fălcilor, scărpinându-ne, în fine, de la imparele ducturi ale unghiilor, şi, ca să nu mai străbat

nos in qualibet attentione agendi aliquid per corporis membra ab imparibus motibus refrenat et cohibet, et quamdam parilitatem tacite imperat; idipsum est judiciale nescio quid, quod conditerem animalis insinuat Deum: quem certe decet credere auctorem omnis convenientiae atque concordiae.

21. Et illi occursores numeri, qui certe non pro suo nutu, sed pro passionibus corporis aguntur, in quantum eorum intervalla potest memoria custodire, in tantum his judicialibus judicandi offeruntur atque judicantur. Numerus namque iste qui intervallis temporum constat, nisi adjuvemur in eo memoria, judicari a nobis nullo pacto potest. Quamlibet enim brevis syllaba, cum et incipiat, et desinat, alio tempore initium ejus, et alio finis sonat. Tenditur ergo et ipsa quantulocumque temporis intervallo, et ab initio suo per medium suum tendit ad finem. Ita ratio invenit tam localia quam temporalia spatia infinitam divisionem recipere; et idcirco nullius syllabae cum initio finis auditur. In audienda itaque vel brevissima syllaba, nisi memoria nos adjuvet, ut eo momento temporis quo jam non initium, sed finis syllabae sonat, maneat ille motus in animo, qui factus est cum initium ipsum sonuit; nihil nos audisse possumus dicere. Hinc est illud quod plerumque alia cogitatione occupati, coram loquentes non nobis videmur audisse: non quia occursores illos numeros non agit tunc anima, cum sine dubio sonus ad aures perveniat, et illa in passione corporis sui cessare non possit, nec possit nisi aliter moveri quam si illa non fieret; sed quia intentione in aliud subinde exstinguitur motionis impetus, qui si maneret, in memoria utique maneret, ut nos et inveniremus et sentiremus audisse. Quod si de una syllaba brevi minus sequitur mens tardior quod invenit ratio, de duabus certe nemo dubitat, quin eas simul nulla anima possit audire. Non enim sonat secunda, nisi prima destiterit: quod autem simul sonare non potest, simul audiri qui potest? Ut igitur nos ad capienda spatia locorum diffusio

prin multe alte acţiuni, ceea ce ne înfrânează şi ne opreşte pe noi de la mişcările impare, în oricare atenţie de a face ceva prin membrele corpului, şi ne porunceşte tacit o anume pari(li)tate, acesta însuşi este un nu ştiu ce judicial, care-L insinuează pe Dumnezeu, ziditorul animalului, pe Carele, în mod cert, se cuvine să-L credem autorul întregii convenienţe şi concordii.

21. Şi acei numeri ocursori, care, desigur, nu-s făcuţi pentru propria mişcare aprobatoare, ci pentru pătimirea corpului, în cât memoria poate custodi intervalele lor, într-atât li se oferă spre a fi judecaţi acestora judiciali şi-s judecaţi. Căci nici numărul acesta, care consistă din intervalele timpilor nu poate fi, cu nici un chip, judecat de către noi, decât numai dacă suntem ajutaţi de memorie. Întrucât o silabă, oricât de scurtă, cum şi începe, şi sfârşeşte, într-un timp sună începutul său, într-altul, sfârşitul. Se-ntinde deci şi ea însăşi pe un oricât de micuţ interval de timp şi, de la începutul său, prin mediul său, tinde spre fine. Aşa, raţiunea descoperă că atât spaţiile locale cât şi cele temporale capătă o diviziune infinită şi, de aceea, finele nici unei silabe nu se aude dimpreună cu începutul. Şi astfel, în auzirea fie şi a unei silabe atotscurte, dacă nu ne ajută memoria ca, în acel moment al timpului, în care nu mai sună începutul, ci sfârşitul silabei, să rămână în spirit acea mişcare care s-a făcut când a sunat începutul însuşi, putem zice că noi n-am auzit nimic. De aici este faptul că, de cele mai multe ori, ocupaţi de altă cugetare, ni se pare, faţă cu vorbitorii, că noi n-am auzit, nu fiindcă sufletul nu produce atunci acei numeri ocursori, cum, fără dubiu, sonul ajunge la urechi, şi sufletul nu-şi poate înceta activitatea în pătimirea corpului său, nici nu poate decât numai să se mişte altfel decât dacă aceea n-ar fi făcută; numai că, prin intenţiunea în alta, se stinge de-ndată imboldul mişcării, care, dacă ar rămâne, ar rămâne, desigur, în memorie, după cum noi am şi descoperi şi am şi simţi că am auzit. Pentru că, dacă mintea mai înceată urmează mai puţin ceea ce descoperă raţiunea despre o singură silabă scurtă, în mod cert despre două nu stă nimeni la-ndoială de ce anume nici un suflet nu le poate auzi deodată pe ele. Într-adevăr, a doua nu sună, dacă nu va fi-ncetat prima: ceea ce nu poate însă suna deodată, cum se poate auzi deodată? Precum, aşadar, la cuprinderea spaţiilor locurilor

radiorum juvat, qui e brevibus pupulis in aperta emicant, et adeo sunt nostri corporis, ut quanquam in procul positis rebus quas videmus, a nostra anima vegetentur; ut ergo eorum effusione adjuvamur ad capienda spatia locorum: ita memoria, quod quasi lumen est temporalium spatiorum, quantum in suo genere quodammodo extrudi potest, tantum eorumdem spatiorum capit. Cum autem diutius aures pulsat sonus nullis distinctus articulis, et ab aliquo tandem fine conjunctus alter duplo, aut etiam tanto editur spatio; attentione in succedentem perpetuo sonum motus ille animi, qui attentione ad praeteritum et elapsum sonum cum transibat est factus, reprimitur, id est non ita remanet in memoria. Quapropter judiciales illi numeri, qui numeros in intervallis temporum sitos, exceptis progressoribus quibus etiam ipsum progressum modificant, judicare non possunt nisi quos eis tanquam ministra memoria [**Col. 1175**] obtulerit; nonne ipsi existimandi sunt per certum spatium temporis tendi? Sed interest quibus temporum spatiis vel excidat nobis, vel meminerimus quod judicant. Siquidem nec in ipsis corporum formis quae ad oculos pertinent, possumus rotunda vel quadra, vel quaecumque alia solida et determinata judicare, et omnino sentire, nisi ea ob oculos versemus: cum autem alia pars aspicitur, si exciderit quod est aspectum in alia, frustratur omnino judicantis intentio, quia et hoc aliqua mora temporis fit; cui variatae opus est invigilare memoriam.

22. Recordabiles vero numeros multo evidentius est, quod eadem ipsa offerente memoria, judicamus his judicialibus. Nam si occursores, quantum ab ea offeruntur, tantum judicantur; multo magis ii, ad quos tanquam repositos post alias intentiones revocamur recordatione, in ipsa memoria vivere inveniuntur. Quid enim aliud agimus cum revocamus nos in memoriam, nisi quodammodo quod reposuimus quaerimus? Recurrit autem in cogitationem occasione similium motus animi non exstinctus, et haec est quae dicitur recordatio. Sic agimus numeros, vel in sola

ne ajută pe noi difuzarea razelor, care, din micile pupile, scapără în cele descoperite şi sunt până-ntr-atât ale corpului nostru, încât, deşi departe, puse asupra lucrurilor pe care le vedem, sunt vegetate de sufletul nostru, precum deci ne ajutăm de difuziunea lor spre a cuprinde spaţiile locurilor, aşa memoria, pentru că este cvasilumina spaţiilor temporale, pe cât se poate, în genul său, împinge într-un anume chip înainte, atâta cuprinde din aceleaşi spaţii. Când însă sonul loveşte mai îndelung urechile, nedistins prin nici un fel de perioade, şi, de la un anume fine, totuşi este produs altul coniunct, de un spaţiu dublu sau chiar numai de unul tot atâta, prin atenţia la sonul succedându-se perpetuu, mişcarea aceea a spiritului, care s-a făcut prin atenţia la sonul trecut şi scăpat pe când trecea, se reprimă, adică nu rămâne aşa în memorie. Dreptacea, numerii aceia judiciali, care pe numerii puşi în intervalele timpilor, cu excepţia progresorilor, cărora le modifică chiar şi înaintarea însăşi, nu-i pot judeca decât numai pe cei pe care li-i va fi adus, întocmai ca o servitoare, memoria, nu sunt oare ei înşişi de estimat că se-ntind printr-un cert spaţiu al timpului? Dar e o deosebire din care spaţii ale timpilor fie ne scapă nouă, fie ne amintim ceea ce judecă. Dat fiind că nici în înseşi formele corpurilor, care ţin de ochi, nu putem judeca rotundele sau pătratele sau oricare altele, solide şi determinate, şi nici nu le putem simţi întru totul decât numai dacă le-ntoarcem pe ele-n faţa ochilor; când însă este privită o parte, dacă va fi dispărut ceea ce s-a văzut în alta, este absolut frustrată intenţia de a judeca, căci şi asta se face într-o anume durată a timpului, căreia, variată, îi este necesar ca memoria să vegheze atent.

22. Este însă cu multùl mai evident că numerii recordabili, oferindu-ni-i însăşi aceeaşi memorie, îi judecăm prin aceştia judiciali. Căci, dacă ocursorii sunt judecaţi atâta cât sunt oferiţi de către ea, cu multul mai mult aceia, la care ne întoarcem prin amintire, ca şi păstraţi după alte intenţiuni, sunt găsiţi că trăiesc în însăşi memoria. Căci ce alta facem noi când rechemăm în memorie, decât că, într-un anume fel, căutăm să aflăm ceea ce am pus la păstrare? Recură însă în cugetare, cu ocaziunea similarelor, o mişcare a sufletului nestinsă, şi asta este ceea ce se numeşte amintire. Aşa, fie în singură cugetarea, fie chiar şi

cogitatione, vel etiam in membrorum motu, quos jam egimus aliquando. Inde autem scimus non venisse, sed redisse illos in cogitationem, quia cum memoriae mandarentur, cum difficultate repetebantur, et indigebamus aliqua praemonstratione ut sequeremur: qua difficultate dempta, cum sese ipsi accommodate voluntati offerunt, consequenter temporibus atque ordine suo, tam facile ut qui vehementius inhaeserunt, etiam aliunde cogitantibus nobis, jam quasi proprio nutu peragantur, non eos utique novos esse sentimus. Est etiam aliud unde nos sentire arbitror praesentem motum animi aliquando jam fuisse, quod est recognoscere, dum recentes motus ejus actionis in qua sumus cum recordamur, qui certe vivaciores sunt, cum recordabilibus jam sedatioribus quodam interiore lumine comparamus: et talis agnitio, recognitio est et recordatio. Judicantur ergo et recordabiles numeri ab his judicialibus, nunquam soli, sed adjunctis activis, aut occursoribus, aut utrisque, qui eos tanquam e latebris suis in manifestum producant, et quasi redintegratos qui jam abolebantur, rursum recordantur. Ita cum occursores in tantum judicentur, in quantum eos memoria judicantibus admoverit, possunt vicissim et recordabiles qui sunt in memoria occursoribus eos exhibentibus judicari: ut hoc intersit, quod occursores ut judicentur, quasi recentia eorum fugientium vestigia offert memoria; recordabiles autem quando eos audiendo judicamus, quasi eadem vestigia occursoribus transeuntibus revirescunt. Jam porro de sonantibus numeris quid opus est dicere, cum in occursoribus judicentur, si audiantur? Si vero ibi sonant ubi non audiuntur, quis dubitet eos a nobis non posse judicari? Sane ut in sonis per instrumentum aurium, ita in saltationibus caeterisque visibilibus motibus, quod ad temporales numeros attinet, eadem [**Col. 1176**] adjuvante memoria iisdem numeris judicialibus dijudicamus.

IX. - *Numeri alii in anima illis judicialibus praecellentes.*

23. Haec cum ita sint, conemur, si possumus, istos numeros judiciales transcendere, et quaeramus utrum sint

în mişcarea membrelor, acţionăm numerii pe care i-am mai acţionat cândva. De aici însă ştim că ei nu au venit, ci s-au reîntors în cugetare, întrucât, cum erau încredinţaţi memoriei, se repetau cu dificultate şi aveam nevoie de-o anume indicare anterioară ca să-i urmărim; care dificultate o dată domolită, cum, prin voinţa acomodată, se oferă ei înşişi pe sine, consecvent prin timpii şi ordinea loruşi, atât de facil încât cei care s-au înfipt mai vehement ni se produc acum, chiar şi altundeva gândindu-ne, printr-o cvasiproprie mişcare aprobatoare, simţim, bineînţeles, că ei nu sunt noi. Există şi o alta, de unde socot că noi simţim că mişcarea prezentă a spiritului a mai fost cândva, ceea ce înseamnă a recunoaşte, în timp ce, printr-o anume lumină interioară, comparăm recordabilelor, deja mai potolite, mişcările recente ale acestei acţiuni în care suntem când ne amintim, care sunt desigur mai vivace: şi o astfel de cunoaştere sunt recunoaşterea şi amintirea. Sunt judecaţi deci şi numerii recordabili de către aceştia judiciali, nicicând singuri, ci adăugându-li-se activii sau ocursorii sau şi unii, şi alţii, care-i produc pe ei, din tainiţele loruşi, la-nvederare, şi sunt din nou amintiţi, cvasireintegraţi, cei care erau aproape uitaţi. Aşa precum ocursorii sunt judecaţi întru atât, întru cât memoria li-i va fi apropiat pe ei judecătorilor, pot fi judecaţi, la rândul lor, şi recordabilii, care sunt în memorie, dându-i pe ei la iveală ocursorii, cu deosebirea însă că, pentru a fi judecaţi ocursorii, memoria oferă cvasirecentele vestigii ale lor fugind, recordabilii însă, când îi judecăm pe ei auzind, reînverzesc cvasiaceleaşi vestigii, prin trecerea ocursorilor. Apoi, despre numerii sunători ce nevoie mai e a vorbi, cum, dacă sunt auziţi, sunt judecaţi întru ocursori? Dacă însă sună acolo unde nu se aud, cine să stea la-ndoială că ei nu pot fi judecaţi de către noi? De bună seamă, precum dejudecăm, în sonuri, prin instrumentul urechilor, aşa, în dansuri şi-n celelalte mişcări vizibile, care ţin de numerii temporali, dejudecăm, ajutându-ne aceeaşi memorie, prin aceiaşi numeri judiciali.

IX. - *Alţi numeri, în suflet, superiori celor judiciali*[293].

23. Cum astea-s aşa în sine, să ne sforţăm, dacă putem, să transcendem aceşti numeri judiciali şi să căutăm să aflăm dacă

superiores. In his enim quanquam spatia temporum jam minime videamus, non tamen adhibentur, nisi ad ea judicanda quae in spatio temporis fiunt; nec ipsa quidem omnia, sed quae possunt articulari memoriter. Nisi quid habes forte quod contra haec velis dicere. *D.* Movet me plurimum istorum judicialium vis atque potentia: ipsi enim mihi videntur esse ad quos omnium sensuum ministeria referuntur. Itaque his excellentius utrum quidquam in numeris inveniri possit, ignoro. *M.* Nihil deperit quod diligentius quaerimus. Aut enim inveniemus superiores in anima humana, aut hos in ea summos esse firmabimus, si tamen illud claruerit, nullos in ea esse praestantiores. Aliud est enim non esse, aliud non posse inveniri, sive ab ullo homine, sive a nobis. Sed ego puto cum ille a nobis propositus versus canitur, *Deus creator omnium;* nos eum et occursoribus illis numeris audire, et recordabilibus recognoscere, et progressoribus pronuntiare, et his judicialibus delectari, et nescio quibus aliis aestimare, et de ista delectatione quae quasi sententia est judicialium istorum, aliam secundum hos latentiores certiorem ferre sententiam. An tibi unum atque idem videtur delectari sensu, et aestimare ratione? *D.* Diversa esse fateor. Sed primo ipso moveor vocabulo, cur non potius isti vocentur judiciales quibus inest ratio, quam isti quibus inest delectatio. Deinde vereor ne nihil sit aliud aestimatio ista rationis, quam eorum de seipsis quaedam diligentior judicatio: ut non alii sint numeri in delectatione, alii in ratione; sed uni atque iidem alias judicent de iis quae aguntur in corpore, cum eos, ut supra demonstratum est, offert memoria; alias de seipsis remotius a corpore atque sincerius.

24. *M.* De vocabulis quidem nihil satagas; res in potestate est: placito enim, non natura imponuntur. Quod autem eosdem esse arbitraris, nec duo genera numerorum haec vis accipere; illud, ni fallor, te rapit, quod eadem anima utrumque agit. Sed animadvertere te opus est, et in progressoribus eamdem animam corpus movere vel ad corpus moveri; et in occursoribus hanc eamdem passionibus

există sau nu unii superiori. Căci întru aceştia deşi nu mai vedem aproape deloc spaţiile timpilor, nu sunt folosiţi totuşi decât numai la judecarea celor ce se petrec în spaţiile timpurilor, şi nici pe acestea însele pe toate, ci pe cele ce pot fi, din memorie, articulate. Dacă nu ai ceva ce vrei să zici, poate, împotriva acestora. **D.:** Cel mai mult mă mişcă pe mine forţa acestor judiciali şi potenţa: căci ei înşişi mi se par a fi cei spre care se-ndreaptă ministeriile tuturor simţurilor. Şi, aşa, ignor dacă poate fi găsit, între numeri, ceva mai excelent decât ei. **M.:** Nu se pierde nimic că încercăm mai diligent să aflăm. Căci fie vom găsi, în sufletul uman, unii superiori, fie vom confirma că ei sunt, în el, superiorii, dacă se va fi limpezit totuşi cu strălucire faptul că nu există, în el, nici unii mai prestanţi. Căci una este a nu fi, alta a nu putea fi aflat, fie de vreun om, fie de către noi. Dar eu socot că, ori de câte ori se cântă versul celebru, propus de noi, *Deus creator omnium*[294], noi îl şi auzim prin acei numeri ocursori, îl şi recunoaştem prin recordabili, îl şi pronunţăm prin progresori, şi suntem delectaţi prin judiciali, şi estimăm prin nu ştiu care alţii, şi dintru această delectare, care este cvasisentinţa judicialilor acestora, dăm altă sentinţă, mai certă după aceştia mai latenţi. Sau ţie ţi se pare una şi aceeaşi a fi delectat prin simţ şi a estima prin raţiune? **D.:** Mărturisesc că-s diferite. Dar, mai întâi, sunt mişcat prin însăşi vocabula, de ce să nu se numească mai degrabă judiciali cei în sânul cărora este raţiunea, decât cei în sânul cărora este delectarea? Mă tem, apoi, ca nu cumva estimarea aceasta a raţiunii să fie nimic alta decât o anume apreciere mai grijulie a loruşi despre ei înşişi, întrucât n-ar fi unii numerii în delectare, alţii, în raţiune, ci unii şi aceiaşi să judece uneori despre cei ce lucrează în corp, ori de câte ori îi oferă pe ei, precum s-a demonstrat mai sus, memoria, alteori despre ei înşişi, mai îndepărtat de corp şi mai sincer.

24. **M.:** Încalte, despre vocabule să nu te frământi cu absolut nimic: lucrul e-n potestate; căci ele se impun după bunul plac, nu din fire. Că socoţi însă că-s aceiaşi, şi nici nu vrei să primeşti două genurile acestea de numeri, te fură, dacă nu mă-nşel, faptul că acelaşi suflet îi pune-n mişcare şi pe unii, şi pe alţii. Dar se cade să iei aminte că, şi în progresori, acelaşi suflet mişcă corpul sau se mişcă spre corp, că, şi în ocursori, unul şi acelaşi merge-n

ejus ire obviam; et in recordabilibus istam ipsam, donec quodammodo detumescant, ipsis quasi fluctuare motionibus. Nos ergo in istis generibus numerandis et distinguendis unius naturae, id est, animae motus affectionesque dispicimus. Quare si ut aliud est ad ea quae corpus patitur moveri, quod fit in sentiendo; aliud movere se ad corpus, quod fit in operando; aliud quod ex his motibus in anima factum est continere, quod est meminisse; ita est aliud annuere, vel renuere his motibus, [**Col. 1177**] aut cum primitus exseruntur, aut cum recordatione resuscitantur, quod fit in delectatione convenientiae, et offensione absurditatis talium motionum sive affectionum; et aliud est aestimare utrum recte an secus ista delectent, quod fit ratiocinando: necesse est fateamur ita haec esse duo genera, ut illa sunt trio. Et si recte nobis visum est, nisi quibusdam numeris esset ipse delectationis sensus imbutus, nullo modo eum potuisse annuere paribus intervallis, et perturbata respuere: recte etiam videri potest ratio, quae huic delectationi superimponitur, nullo modo sine quibusdam numeris vivacioribus, de numeris quos infra se habet posse judicare. Quae si vera sunt, apparet inventa esse in anima quinque genera numerorum, quibus cum addideris corporales illos quos sonantes vocavimus, sex genera numerorum disposita et ordinata cognosces. Jam nunc, si placet, illi qui nobis subrepserant ad principatum obtinendum, sensuales nominentur, et judicialium nomen, quoniam est honoratius, hi accipiant qui excellentiores comperti sunt: quanquam et sonantium nomen mutandum putem, quoniam si corporales vocentur, manifestius significabunt etiam illos qui sunt in saltatione, et in caetero motu visibili. Si tamen ea quae dicta sunt probas. *D.* Probo sane: nam et vera et manifesta mihi videntur. Horum etiam emendationem vocabulorum libenter accipio.

X. - *Rationis vis in perspiciendis quae ad Musicam pertinent, ubi nihil aliud quam aequalitas delectat.*

25. *M.* Age, nunc aspice in vim potentiamque rationis, quantum ex operibus ejus aspicere possumus. Ipsa enim,

întâmpinarea pătimirilor lui, că, şi în recordabili, tot el însuşi cvasifluctuează cu mişcările însele, până ce, într-un fel anume, se potolesc. Noi, aşadar, întru enumerarea şi distingerea acestor genuri, discernem cu mintea mişcările şi afecţiunile unei unice firi, adică ale sufletului. Dreptaceea, dacă, precum una este a ne mişca spre cele pe care le pătimeşte corpul, ceea ce se-ntâmplă întru a simţi, alta, a se mişca pe sine spre[295] corp, ceea ce se-ntâmplă întru a lucra, alta, a conţine în suflet ceea ce s-a făcut dintru aceste mişcări, cea ce-nseamnă a aminti, aşa alta este a face o mişcare de a aproba sau de a dezaproba aceste mişcări, fie când se ivesc întâi, fie când sunt resuscitate-n amintire, ceea ce se-ntâmplă-n delectarea convenienţei şi-n ofensiunea absurdităţii unor astfel de mişcări sau afecţiuni, şi alta este a estima dacă acestea delectează bine sau rău, ceea ce se face judecând logic, prin raţionamente, este necesar să recunoaştem că aşa sunt două aceste genuri, precum sunt trei celelalte. Şi, dacă nouă ni s-a părut pe drept că simţul delectării nu a putut, în nici un chip, aproba intervalele pare şi dezaproba perturbatele, decât numai şi numai fiindcă este îmbibat el însuşi de numeri anume, poate, încaltea, să ni se pară pe drept că raţiunea, care i se supraimpune acestei delectări, nu poate, cu nici un chip, judeca despre numerii pe care-i are sub sine, fără anume numeri mai vivace. Care dacă-s adevărate, apare că au fost găsite în suflet cinci genuri de numeri, cărora când li-i vei fi adăugat pe cei corporali, pe care i-am numit sunători, vei cunoaşte, dispuse şi ordonate, şase genuri de numeri. Şi acum, în sfârşit, se vor numi, de-ţi place, sensuali cei care ni s-au strecurat pe furiş întru obţinerea principatului, şi numele judicialilor, fiindcă este mai onorat, îl vor primi aceştia care au fost sigur decoperiţi mai excelenţi; cu toate că şi numele sunătorilor l-aş socoti de schimbat, căci, dacă se vor numi corporali, îi vor semnifica mai învederat chiar şi pe cei ce sunt în dans şi în altă mişcare vizibilă. Dacă aprobi totuşi cele ce s-au spus. **D.:** Le aprob bineînţeles, căci mi se par şi adevărate, şi-nvederate. Primesc cu plăcere şi emendaţiunea acestor vocabule.

X. - *Forţa raţiunii întru a privi cele ce ţin de muzică, unde nu delectează nimic alta decât egalitatea.*

25. **M.:** Haide, priveşte acum întru forţa şi puterea raţiunii, cât putem privi dintru operele ei. Căci ea însăşi, ca

ut id potissimum dicam quod ad hujus operis susceptionem attinet, primo quid sit ipsa bona modulatio consideravit, et eam in quodam motu libero, et ad suae pulchritudinis finem converso esse perspexit. Deinde vidit in motibus corporum aliud esse quod brevitate et productione temporis variaretur, in quantum magis esset minusve diuturnum, aliud localium spatiorum percussione in quibusdam gradibus celeritatis et tarditatis: qua divisione facta, illud quod in temporis mora esset, modestis intervallis, et humano sensui accommodatis articulatim varios efficeret numeros, eorumque genera et ordinem usque ad modulos versuum persecuta est. Postremo attendit quid in his moderandis, operandis, sentiendis, retinendis ageret anima, cujus caput ipsa esset: hosque omnes animales numeros a corporalibus separavit: seque ipsam haec omnia neque animadvertere, neque distinguere, neque recte numerare sine quibusdam suis numeris potuisse cognovit, eosque caeteris inferioris ordinis judiciaria quadam aestimatione praeposuit.

26. Et nunc cum ipsa sua delectatione, quae in temporum momenta perpendit, et talibus numeris [**Col. 1178**] modificandis nutus suos exhibet, sic agit; quid est quod in sensibili numerositate diligimus? Num aliud praeter parilitatem quamdam et aequaliter dimensa intervalla? An ille pyrrhichius pes, sive spondeus, sive anapaestus, sive dactylus, sive proceleumaticus, sive dispondeus nos aliter delectaret; nisi partem suam parti alteri aequali divisione conferret? Quid vero iambus, trochaeus, tribrachus pulchritudinis habent, nisi quod minore sua parte majorem suam partem in tantas duas aequaliter dividunt? Jam porro sex temporum pedes, num aliunde blandius sonant atque festivius, nisi quod utraque lege partiuntur; scilicet aut in duas aequales partes terna tempora possidentes, aut in unam simplam ex aequalibus partem, et alteram duplam, id est, ut major habeat bis minorem, et eo modo ab illa dividatur aequaliter, duobus temporibus quatuor tempora in bina demetiente ac secante? Quid illi quinum septenumque temporum pedes? unde solutae orationi, quam versibus

să numesc acel atotputernic ce ţine de suscepţiunea acestei opere, a considerat, mai întâi, ce este însăşi buna modulare şi a văzut clar că este într-o anume mişcare liberă şi întoarsă spre finele frumseţii sale. A văzut apoi că, în mişcările corpurilor, una este ceea ce este variat prin scurtimea şi alungirea timpului, în cât este mai mult sau mai puţin de durată, alta, prin percuţiunea spaţiilor locale, în trepte anume de iuţeală şi încetineală, diviziune prin care, o dată făcută, a urmărit ceea ce este la intervale moderate în durata timpului şi, acomodându-le simţului uman, face ritmuri varii, şi a urmărit genurile şi ordinea lor, până la măsurile versurilor. În cele din urmă, a dat seama ce face, întru moderarea, operarea, simţirea, reţinerea acestora, sufletul, al cărui cap este ea însăşi; şi i-a separat pe toţi aceşti numeri de cei corporali; şi a cunoscut că ea însăşi nu poate nici să observe toate acestea, nici să le distingă, nici să le numere corect fără anume numeri ai săi, şi pe ei li i-a prepus, printr-o anume estimare judiciară, celorlalţi de rang inferior.

26. Şi, acum, cum ea însăşi lucrează aşa, întru propria-i delectare, care în momentele timpurilor cântăreşte exact şi-şi învederează mişcările sale aprobatoare întru modificarea unor astfel de numeri, ce este ceea ce îndrăgim întru armonia sensibilă? Alta oare în afara unei anume pari(li)tăţi şi a intervalelor egal măsurate? Oare, acel picior pyrrhichiu, sau spondeu, sau anapest, sau dactil, sau proceleusmatic, sau dispondeu ne-ar delecta pe noi, dacă prima sa parte n-ar conferi părţii a doua printr-o egală diviziune? Ce frumseţe au, într-adevăr, iambul, troheul, tribrachul, decât numai că, prin partea lor minoră, îşi împart, la fel, partea majoră în două părţi egale? Mai apoi, picioarele de şase timpi sună oare de altunde mai blând şi mai festiv decât numai că se-mpart şi după o lege, şi după alta, adică, fie în două părţi egale, posedând câte trei timpi, fie într-o parte simplă din egali şi a doua dublă, ca majora s-o aibă, încaltea, de două ori pe minoră şi, în acest mod, să fie-mpărţită egal de către ea, prin doi timpi, patru timpi măsurându-se şi tăindu-se în câte doi? Ce, acele picioare de câte cinci şi de câte şapte

videntur aptiores, nisi quod eorum pars minor in partes aequales majorem non dividit? Et hi tamen ipsi unde admittuntur in sui generis ordine ad temporum numerositatem, nisi quia et in quinque temporibus tantas duas particulas habet pars minor, quantas major tres; et in septem tantas tres minor, quantas major quatuor? Ita in omnibus pedibus nulla pars minima est alicujus dimensionis articulo notata, cui non caeterae quanta possunt aequalitate consentiant.

27. Age, in conjunctis pedibus sive libera perpetuitate porrigatur ista conjunctio, sicut in rhythmis; sive ab aliquo certo fine revocetur, sicut in metris; sive etiam in duo membra quadam lege sibimet congruentia tribuatur, sicut in versibus; qua tandem alia re, nisi aequalitate pes pedi amicus est? Unde molossi, et ionicorum syllaba media quae longa est, non sectione, sed nutu ipso pronuntiantis atque plaudentis in duo paria momenta distribui potest; ut etiam ad terna tempora pes totus conveniat, quando caeteris qui eodem modo dividuntur, adjungitur; cur nisi aequalitatis jure dominante, quod scilicet aequalis est lateribus suis, quae binorum temporum sunt, cum et ipsa sit duum temporum? Cur idem fieri in amphibracho non potest, quando caeteris quatuor temporum adjungitur, nisi quia tanta ibi non invenitur aequalitas duplo medio, lateribus simplis? Cur in silentiorum intervallis nulla fraude sensus offenditur, nisi quia eidem juri aequalitatis, etiamsi non sono, spatio tamen temporis quod debetur, exsolvitur? Cur sequente silentio etiam brevis syllaba pro longa accipitur, non instituto, sed ipso naturali examine quod auribus praesidet; nisi quia in spatio temporis longiore sonum coarctare in angustias eadem illa aequalitatis lege prohibemur? Itaque syllabam ultra duo tempora producere, ut etiam sono impleatur quod silentio impleri potest, admittit natura audiendi et tacendi: ut autem [**Col. 1179**] minus quam duo tempora occupet syllaba, dum restat spatium tacitis nutibus, quaedam fraus aequalitatis est, quia minus quam in duobus esse aequalitas non potest.

timpi de unde par mai apte prozei decât versurilor, dacă nu din faptul că partea lor minoră n-o-mparte pe majoră în părţi egale? Şi acestea însele totuşi de unde-s admise, în ordinea genului lor, la ritmicitatea timpilor, dacă nu fiindcă şi-n cinci timpi partea minoră are numai două particule, majora, doar trei, şi în şapte, numai trei minora, doar patru majora? Aşa, în toate picioarele nu există nici o parte minimă, notată cu inciza vreunei dimensiuni, căreia celelalte să nu-i consimtă cu câtă egalitate pot.

27. Ei bine, fie întindă-se această coniuncţie în picioarele coniuncte prin liberă perpetuitate, precum în ritmuri, fie recheme-se de către un anume fine cert, precum în metre, fie împartă-se în câte două membre congruente-ndesine printr-o lege anume, precum în versuri, prin care alt lucru, în cele din urmă, este piciorul amic piciorului, dacă nu prin egalitate? De unde silaba medie, care este lungă, a molosului sau a ionicilor poate fi distribuită în două momente pare nu prin secţiune, ci prin însăşi aprobarea rostitorului şi a percutorului, ca piciorul tot să convină câteşitrei timpilor, când se adaugă celelalte care se divid în acelaşi mod, de ce, dacă nu numai prin dreptul dominator al egalităţii, pentru că, este, vezi-bine, egală laturilor sale, care sunt de câte doi timpi, cum şi ea însăşi este de doi timpi? De ce, iarăşi, nu poate fi făcută în amphibrach, când se-mpleteşte cu celelalte de patru timpi, decât numai fiindcă acolo nu se află egalitatea prin media dublă cu laturile simple? De ce simţul nu-i lovit prin nici o fraudă, în intervalele tăcerilor, dacă nu numai şi numai fiindcă i se achită aceluiaşi drept al egalităţii, chiar dacă nu în son, în spaţiul timpului totuşi, ceea ce i se datorează? De ce, urmând tăcerea, se primeşte şi silaba scurtă în locul celei lungi, nu prin normă, ci prin însuşi cântarul natural care prezidează urechilor, decât numai fiindcă, în spaţiul mai îndelung al timpului, suntem opriţi de aceeaşi cunoscută lege a egalităţii să înghesuim sonul în lipsă? Şi, astfel, firea auzirii şi tăcerii admite ca silaba să se prelungească mai mult de doi timpi, ca să se umple şi prin son ceea ce poate fi umplut prin tăcere, după cum însă e o anume fraudă a egalităţii ca silaba să ocupe mai puţin de doi timpi, când le rămâne spaţiu mişcărilor tăcute, fiindcă nu se poate să fie egalitate în mai puţin decât în doi. Acum, într-adevăr,

Jam vero in ipsa aequalitate membrorum qua variantur illi ambitus, quos Graeci περιόδους vocant, versusque figurantur, quomodo ad eamdem aequalitatem secretius reditur; nisi ut in ambitu brevius membrum majori aequalibus pedibus ad plausum conveniat, et in versu occultiore consideratione numerorum, ea quae inaequalia membra junguntur, vim aequalitatis habere inveniantur?

28. Quaerit ergo ratio, et carnalem animae delectationem, quae judiciales partes sibi vindicabat, interrogat, cum eam in spatiorum temporalium numeri aequalitas mulceat, utrum duae syllabae breves quascumque audierit vere sint aequales; an fieri possit, ut una earum edatur productius, non usque ad longae syllabae modum, sed infra quantumlibet, quo tamen excedat sociam suam. Num negari potest, fieri posse, cum haec delectatio ista non sentiat, et inaequalibus velut aequalibus gaudeat? quo errore et inaequalitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his avertere gaudium, quae imitantur aequalitatem, et utrum impleant, comprehendere non possumus: imo quod non impleant fortasse comprehendimus; et tamen in quantum imitantur, pulchra esse in suo genere et ordine suo, negare non possumus.

XI. - *Inferioribus non offendi, solis superioribus numeris delectari convenit. Differentia phantasiae et phantasmatis.*

29. Non ergo invideamus inferioribus quam nos sumus, nosque ipsos inter illa quae infra nos sunt, et illa quae supra nos sunt, ita Deo et Domino nostro opitulante ordinemus, ut inferioribus non offendamur, solis autem superioribus delectemur. Delectatio quippe quasi pondus est animae. Delectatio ergo ordinat animam. *Ubi enim erit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum* (**Matth. VI, 21**): ubi delectatio, ibi thesaurus: ubi autem cor, ibi beatitudo aut miseria. Quae vero superiora sunt, nisi illa in quibus summa, inconcussa, incommutabilis, aeterna manet aequalitas? Ubi nullum est tempus, quia nulla mutabilitas est; et unde tempora fabricantur et ordinantur et modificantur

întru însăşi egalitatea membrelor, prin care se desfăşoară variat acele ambitusuri, pe care grecii le numesc περιόδους, şi se figurează versurile, în ce chip se revine mai secret la aceeaşi egalitate, decât numai întrucât, în ambitus, membrul mai scurt convine, la bătaie, majorului în picioare egale, şi în vers, prin mai oculta considerare a ritmurilor, cele care leagă-mpreună membrele inegale sunt descoperite că au forţa egalităţii?

28. Caută deci raţiunea să afle şi întreabă carnala delectare a sufletului, care-şi revendica sieşi părţile judiciale, cum o-ncânta pe ea, în spaţiile temporale, egalitatea numerilor, dacă sunt cu adevărat egale două silabe scurte, pe oricare le va fi auzit, sau poate-se ori nu să se-ntâmple ca una dintre ele să fie emisă mai prelungit, nu până la măsura silabei lungi, ci cu oricât mai puţin, prin care s-o întreacă totuşi pe soaţa sa? Poate oare să fie negat că e posibil să se-ntâmple, când această delectare nu simte asta şi se bucură de inegale precum de egale, decât care eroare şi inegalitate ce-i mai ruşinos? Dintru care suntem sfătuiţi să ne întoarcem bucuria de la acestea, care imită egalitatea, şi nu putem înţelege dacă o umplu, ba mai degrabă înţelegem, poate, că n-o umplu, şi totuşi, întru cât o imită, nu putem nega că sunt frumoase în genul şi ordinea loruşi.

XI. - *Convine a fi delectaţi numai de numerii superiori, nu ar fi ofensaţi de cei inferiori. Diferenţa dintre fantezie şi fantasmă.*

29. Să nu privim deci cu ochi răi inferioarele faţă de cum suntem noi, şi, aşa, ajutându-ne Dumnezeul şi Domnul nostru, să ne ordonăm pe noi înşine între cele ce-s dedesubtul nostru şi cele ce-s deasupra noastră, încât să nu fim ofensaţi prin inferioare, să ne delectăm însă de singure superioarele. Delectarea, desigur, este cvasiponderea sufletului. Delectarea deci orânduieşte sufletul. *Unde, într-adevăr, va fi tezaurul tău, acolo va fi şi inima ta* (*Mat.* VI, 21): unde delectarea, acolo tezaurul, unde însă inima, acolo beatitudinea sau mizeria. Care sunt însă superioarele, dacă nu acelea în care rămâne suprema, netulburata, incomutabila, eterna egalitate? Unde nu-i nici un timp, fiindcă nu-i nici o mutabilitate, şi de unde se fabrică timpurile şi sunt (o)rânduite şi modificate,

aeternitatem imitantia, dum coeli conversio ad idem redit, et coelestia corpora ad idem revocat, diebusque et mensibus et annis et lustris, caeterisque siderum orbibus, legibus aequalitatis et unitatis et ordinationis obtemperat. Ita coelestibus terrena subjecta, orbes temporum suorum numerosa successione quasi carmini universitatis associant.

30. In quibus multa nobis videntur inordinata et perturbata, quia eorum ordini pro nostris meritis assuti sumus, nescientes quid de nobis divina providentia **[Col. 1180]** pulchrum gerat. Quoniam si quis, verbi gratia, in amplissimarum pulcherrimarumque aedium uno aliquo angulo tanquam statua collocetur, pulchritudinem illius fabricae sentire non poterit, cujus et ipse pars erit. Nec universi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et in quolibet poemate si quanto spatio syllabae sonant, tanto viverent atque sentirent, nullo modo illa numerositas et contexti operis pulchritudo eis placeret, quam totam perspicere atque approbare non possent, cum de ipsis singulis praetereuntibus fabricata esset atque perfecta. Ita peccantem hominem ordinavit Deus turpem, non turpiter. Turpis enim factus est voluntate, universum amittendo quod Dei praeceptis obtemperans possidebat, et ordinatus in parte est, ut qui legem agere noluit, a lege agatur. Quidquid autem legitime, utique juste; et quidquid juste, non utique turpiter agitur: quia et in malis operibus nostris Dei opera bona sunt. Homo namque in quantum homo est, aliquod bonum est; adulterium autem in quantum adulterium est, malum opus est: plerumque autem de adulterio nascitur homo, de malo scilicet hominis opere bonum opus Dei.

31. Quamobrem ut nos ad propositum, propter quod haec sunt dicta, referamus, hi numeri rationis pulchritudine praeminent, a quibus si prorsus abscinderemur, cum inclinamur ad corpus, progressores numeros sensuales non modificarent: qui rursus movendis corporibus agunt sensibiles temporum pulchritudines: atque ita sonantibus obvii etiam occursores numeri fabricantur; quos omnes impetus suos eadem anima excipiens, quasi multiplicat in seipsa, et

imitând eternitatea, până ce conversiunea cerului revine la aceeaşi şi revocă la aceeaşi corpurile celeste şi, prin zile şi luni şi ani şi luştri şi prin celelalte cruguri ale stelelor le obtemperează legilor egalităţii şi unităţii şi orânduirii. Aşa terenele, supuse celestelor, îşi asociază, prin succesiune ritmică, crugurile timpilor loruşi cvasipoemului universului.

30. Întru care multe ni se par nouă ne(o)rânduite şi perturbate, fiindcă am fost strâns legaţi, datorită meritelor noastre, ordinii lor, neştiind ce frumseţe săvârşeşte dintru noi Divina Providenţă. Căci, dacă cineva ar fi aşezat, de pildă, precum o statuie, într-un colţ anume al unor edificii atotample şi atotfrumoase, nu va putea simţi frumseţea acelei făurării, a cărei parte va fi şi el însuşi. Nici soldatul din front nu-i în stare să vadă ordinea întregii armate. Şi, în oricare poem, dacă silabele ar trăi şi ar simţi în atât spaţiu, în cât sună, în nici un chip nu le-ar plăcea lor acea armonie şi frumseţea operei întreţesute, pe care n-ar putea-o privi întreagă şi încuviinţa, cum este fabricată şi desăvârşită dintru trecerea fiecăreia dintre ele. Aşa, pe omul păcătos l-a (o)rânduit Dumnezeu de ruşine, nu în mod ruşinos. De ruşine, într-adevăr, s-a făcut prin voinţă, pierzând universul, pe care, supunându-se preceptelor lui Dumnezeu, îl poseda, şi, aşa, a fost (o)rânduit în parte, ca el, care n-a voit să mâne legea, să fie mânat de lege. Tot ceea ce se face însă legitim, se face, desigur, just: şi tot ceea ce se face just nu se face, desigur, ruşinos, fiindcă, şi în lucrările noastre rele, lucrarea lui Dumnezeu este bună. Căci şi omul, întrucât este om, este bun, adulterul însă, întrucât este adulter, este lucrare rea; de multe ori însă omul se naşte din adulter, din reaua lucrare, adică, a omului, buna lucrare a lui Dumnezeu.

31. Dreptaceea, ca să ne întoarcem la scopul pentru care au fost spuse acestea, preemină prin frumseţea raţiunii aceşti numeri, de la care, dacă ne-am smulge absolut, când ne-nclinăm către corp, sensualii nu i-ar modifica pe numerii progresori: care, iarăşi, ca să se mişte corpurile, fac frumseţile sensibile ale timpilor: şi aşa, în întâmpinarea sunătorilor, sunt făptuiţi şi numerii ocursori; pe aceste toate impulsuri ale lor primindu-le acelaşi suflet, le cvasimultiplică-n sine însuşi şi-i face pe recordabili, forţă care se

recordabiles facit: quae vis ejus memoria dicitur, magnum quoddam adjutorium in hujus vitae negotiosissimis actibus.

32. Haec igitur memoria quaecumque de motibus animi tenet, qui adversus passiones corporis acti sunt, φαντασίαι graece vocantur; nec invenio quid eas latine malim vocare: quas pro cognitis habere atque pro perceptis opinabilis vita est, constituta in ipso erroris introitu. Sed cum sibi isti motus occursant, et tanquam diversis et repugnantibus intentionis flatibus aestuant, alios ex aliis motus pariunt; non jam eos qui tenentur ex occursionibus passionum corporis impressi de sensibus, similes tamen tanquam imaginum imagines, quae phantasmata dici placuit. Aliter enim cogito patrem meum quem saepe vidi, aliter avum quem nunquam vidi. Horum primum phantasia est, alterum phantasma. Illud in memoria invenio, hoc in eo motu animi, qui ex iis ortus est quos habet memoria. Quomodo autem oriantur haec, et invenire et explicare difficile est. Arbitror tamen, quod si nunquam humana corpora vidissem, nullo modo ea possem visibili specie cogitando figurare. Quod autem ex **[Col. 1181]** eo quod vidi facio, memoria facio: et tamen aliud est in memoria invenire phantasiam, aliud de memoria facere phantasma. Quae omnia vis animae potest. Sed vera etiam phantasmata habere pro cognitis, summus error est. Quanquam sit in utroque genere quod nos non absurde scire dicamus, id est, sensisse nos talia, vel imaginari nos talia. Patrem denique me habuisse et avum, non temere possum dicere: ipsos autem esse quos animus meus in phantasia vel in phantasmate tenet, dementissime dixerim. Sequuntur autem nonnulli phantasmata sua tam praecipites, ut nulla sit alia materies omnium falsarum opinionum, quam habere phantasias vel phantasmata pro cognitis, quae cognoscuntur per sensum. Quare his potissimum resistamus, nec eis ita mentem accommodemus, ut dum in his est cogitatio, intelligentia ea cerni arbitremur.

33. Cur autem si hujusmodi numeri qui fiunt in anima rebus temporalibus dedita, habent sui generis

numeşte memoria lui, un mare ajutor în atotneliniştitele acte ale vieţii acesteia.

32. Acestea, aşadar, oricare le deţine memoria, dintre mişcările spiritului, care au fost făcute-mpotriva pătimirilor corpului, se numesc greceşte φαντασίαι, şi nici nu găsesc cum aş voi să le numesc latineşte: pe care a le avea de cunoscute şi ca precepte ţine de viaţa opinabilă, constituită întru însăşi intrarea erorii. Dar, când aceste mişcări se întâmplă-ndesine şi se încing precum în sufluri ale intenţiei, diverse şi repugnante, mişcările se nasc unele din altele; de-acum nu cele ce-s ţinute dintru ocursorii pătimirilor corpului, imprimate din simţuri, similare totuşi precum imagini ale imaginilor, care s-a convenit a fi numite fantasme. Căci într-un fel îl cuget pe tatăl meu, pe care l-am văzut adesea, altfel, pe strămoşul meu, pe care nu l-am văzut niciodată. Prima dintre acestea este fantezie, a doua, fantasmă. Pe prima o găsesc în memorie, pe ceastalaltă, în acea mişcare a spiritului care a răsărit dintre acelea pe care le are memoria. În ce chip însă răsar acestea e dificil şi a afla, şi a explica. Socot totuşi că, dacă n-aş fi văzut niciodată corpuri omeneşti, nu le-aş fi putut în nici un chip figura, cugetându-le, în speţă vizibilă. Ceea ce însă fac din ceea ce am văzut, cu memoria fac; şi totuşi una este a găsi în memorie fantezia, alta, a face din memorie fantasma. Pe care toate forţa sufletului le poate. Dar, adevărate, chiar şi fantasmele, a le avea în locul cunoscutelor este suprema eroare. Cu toate că e în ambele genuri, pe care nu absurd noi le-ncredinţăm că le ştim, că noi am simţit, adică, unele ca şi astea sau că noi ne-am imaginat unele ca astea. Desigur, nu temerar pot zice că eu am avut tată şi străмoş, că sunt însă ei înşişi cei pe care spiritul meu îi ţine în fantezie sau în fantasmă, atotdement aş zice-o. Unii însă îşi urmează atât de precipitaţi fantasmele loruşi, încât nu există altă materie a tuturor opiniilor false, decât a avea fanteziile şi fantasmele în locul cunoscutelor, care se cunosc prin simţ. Dreptaceea, să le rezistăm atotputernic acestora şi nici să nu ne acomodăm lor mintea astfel, încât, cât timp cugetarea este întru ele, să credem că ele-s văzute cu inteligenţa.

33. De ce însă, dacă numerii de-acest fel, care se fac în sufletul dedat lucrurilor temporale, au o frumseţe sui generis, deşi o

pulchritudinem, quamvis eam transeundo actitent, invideat huic pulchritudini divina providentia, quae de nostra poenali mortalitate formatur, quam justissima Dei lege meruimus: in qua tamen nos non ita deseruit, ut non valeamus recurrere, et a carnalium sensuum delectatione, misericordia ejus manum porrigente, revocari. Talis enim delectatio vehementer infigit memoriae quod trahit a lubricis sensibus. Haec autem animae consuetudo facta cum carne, propter carnalem affectionem, in Scripturis divinis caro nominatur. Haec menti obluctatur, cum jam dici potest apostolicum illud: *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati* (**Rom. VII, 25**). Sed in spiritualia mente suspensa atque ibi fixa et manente, etiam hujus consuetudinis impetus frangitur, et paulatim repressus exstinguitur. Major enim erat cum sequeremur; non tamen omnino nullus, sed certe minor est cum eum refrenamus, atque ita certis regressibus ab omni lasciviente motu, in quo defectus essentiae est animae, delectatione in rationis numeros restituta ad Deum tota vita nostra convertitur, dans corpori numeros sanitatis, non accipiens inde laetitiam; quod corrupto exteriore homine, et ejus in melius commutatione continget.

XII. - *De numeris spiritualibus et aeternis.*

34. Excipit autem memoria non solum carnales motus animi, de quibus numeris supra jam diximus; sed etiam spirituales, de quibus breviter dicam. Quo enim simpliciores sunt, eo verborum minus, sed plurimum serenae mentis desiderant. Aequalitatem illam quam in sensibilibus numeris non reperiebamus certam et manentem, sed tamen adumbratam et praetereuntem agnoscebamus, nusquam profecto appeteret animus nisi alicubi nota esset: hoc autem alicubi non in spatiis locorum et temporum; nam illa tument, et ista praetereunt. Ubi ergo censes, responde, quaeso, [**Col. 1182**] si potes. Non enim in corporum formis putas, quas liquido examine aequales nunquam dicere audebis: aut in temporum intervallis, in quibus similiter utrum sit aliquid

activează pe ea trecând, de ce deci Divina Providenţă să privească cu ochi răi o astfel de frumseţe, care se formează dintru mortalitatea noastră penală, pe care am meritat-o prin atotjusta lege a lui Dumnezeu: întru care totuşi nu ne-a părăsit pe noi astfel încât să nu fim în stare să ne întoarcem şi, întinzându-ne misericordia mâinii Lui, să fim revocaţi de la delectarea simţurilor carnale. Într-adevăr, o astfel de delectare îi înfige vehement memoriei ceea ce extrage din simţurile lubrice. Această consuetudine a sufletului însă, făcută cu carnea, se numeşte, în Sfintele Scripturi, carne, din cauza afecţiunii carnale. Aceasta se luptă-mpotriva minţii, cum se poate încă zice atotcunoscutul apostolic: *Cu mintea slujesc legii lui Dumnezeu, cu carnea însă, legii păcatului* (*Rom*, VII, 25). Dar, cu mintea suspendată întru cele spirituale şi acolo fixată şi statornicită, e frânt chiar şi acest imbold al consuetudinii carnale şi, reprimat puţin câte puţin, se stinge. Într-adevăr, era mai mare când îl urmam; nu totuşi absolut nul, dar, desigur, este mai mic când îl înfrânăm, şi aşa, prin regresiuni certe de la întreagă mişcarea lascivientă, în care eclipsa fiinţei este a sufletului, prin delectarea restituită în numerii raţiunii, întreaga noastră viaţă se converteşte la Dumnezeu, dând corpului numerii sănătăţii, neprimind de aici bucuria; ceea ce se va-ntâmpla prin coruperea[296] omului exterior şi întru comutarea lui întru mai bine.

XII. - *Despre numerii spirituali şi eterni.*

34. Primeşte-n sine memoria nu numai mişcările carnale ale spiritului, numeri despre care am vorbit deja mai sus, ci chiar şi spiritualele, despre care voi vorbi pe scurt. Căci, cu cât sunt mai simple, cu atât au mai puţin nevoie de cuvinte, dar în foarte mare măsură de minte senină. Egalitatea aceea, pe care nu o găseam în numerii sensibili certă şi statornică, dar o recunoaştem totuşi adumbrită şi trecătoare, nu ar dori-o, cu siguranţă, spiritul, dacă nu i-ar fi fost de undeva cunoscută; acest undeva însă nu-i în spaţiile locurilor şi timpurilor, căci primele-s agitate, iar cestelalte trec. Unde deci gândeşti, răspunde, rogu-te, dacă poţi. Căci nu-l socoţi[297] în formele corpurilor, pe care, la o cântărire limpede, nicicând nu vei îndrăzni să le numeşti egale; nici în intervalele timpurilor, în care, de asemenea, ignorăm, pentru că ne scapă

aliquanto quam oportet productius vel correptius quod sensum fugiat, ignoramus. Illam quippe aequalitatem quaero ubi esse arbitreris, quam intuentes cupimus aequalia esse quaedam corpora vel corporum motus, et diligentius considerantes eis fidere non audemus. *D.* Ibi puto quod est corporibus excellentius; sed utrum in ipsa anima, an etiam supra animam nescio.

35. *M.* Si ergo quaeramus artem istam rhythmicam vel metricam, qua utuntur qui versus faciunt, purasne habere aliquos numeros, secundum quos fabricant versus? *D.* Nihil alliud possum existimare. *M.* Quicumque isti sunt numeri, praeterire tibi videntur cum versibus, an manere? *D.* Manere sane. *M.* Consentiendum est ergo, ab aliquibus manentibus numeris praetereuntes aliquos fabricari? *D.* Cogit me ratio consentire. *M.* Quid? hanc artem num aliud putas quam affectionem quamdam esse animi artificis? *D.* ita credo. *M.* Credisne hanc affectionem etiam esse in eo, qui hujus artis imperitus est? *D.* Nullo modo. *M.* Quid? in illo qui oblitus est eam? *D.* Nec in illo quidem, quia et ipse imperitus est, etiamsi fuit peritus aliquando. *M.* Quid? si eum quisquam interrogando commemoret? remigrare ad eum putas illos numeros ab eo ipso qui interrogat; an illum intrinsecus apud mentem suam movere se ad aliquid, unde sibi quod amiserat redhibeatur? *D.* Apud semetipsum puto id agere. *M.* Num etiam quae corripiatur syllaba, quaeve producatur si penitus excidit, commoneri eum interrogando arbitraris; cum hominum prisco placito et consuetudine, aliis minor, aliis major mora syllabis data sit? Nam profecto si natura vel disciplina id fixum esset ac stabile, non recentioris temporis docti homines nonnullas produxissent quas corripuerunt antiqui, vel corripuissent quas produxerunt. *D.* Puto et hoc posse, quoniam quantumvis quidque excidat, potest interrogatione commemorante redire in memoriam. *M.* Mirum si opinaris, quovis interrogante posse te recordari quid ante annum coenaveris. *D.* Fateor me non posse, nec illum jam existimo de syllabis posse, quarum spatia penitus oblitus est, interrogando admoneri. *M.* Cur ita, nisi quia in

simţurilor, dacă există sau nu ceva mai prelungit câtva sau mai prescurtat decât se cuvine. Acea egalitate, desigur, întreb unde socoţi că este, pe care privind-o, dorim ca anumite corpuri sau mişcări ale corpurilor să fie egale şi, cercetându-le mai cu grijă, nu îndrăznim să ne încredem loruşi. **D.:** Acolo socot că le este corpurilor mai excelentul; dar, dacă este în sufletul însuşi sau chiar şi deasupra sufletului, nu ştiu.

35. **M.:** Dacă cercetăm arta aceasta ritmică sau metrică, de care se folosesc cei care fac versuri, socoţi tu oare că are unii numeri, după care făuresc ei versurile? **D.:** Nu pot presupune nimic alta. **M.:** Oricare sunt aceşti numeri, pare-ţi-se că ei trec dimpreună cu versurile sau că rămân? **D.:** Că rămân, bineînţeles. **M.:** E de consimţit deci că unii numeri trecători sunt făuriţi de către unii permanenţi? **D.:** Raţiunea mă constrânge să consimt. **M.:** Ce, această artă socoţi oare că este, ea, altceva decât o anume afecţiune a spiritului artificelui? **D.:** Aşa cred. **M.:** Crezi oare că această afecţiune este chiar şi-n cel ce-i nepriceput întru această artă? **D.:** În nici un chip. **M.:** Ce, în cel ce a uitat-o? **D.:** Nici în el, desigur, fiindcă şi el este nepriceput, chiar dacă a fost priceput cândva. **M.:** Ce, dacă, întrebându-l pe el cineva, şi-ar aminti, socoţi că remigrează la el acei numeri de la însuşi cel ce întreabă, sau că el intrinsec, după mintea sa, se mişcă pe sine spre ceva, de unde să-şi restituie sieşi ceea ce a pierdut? **D.:** În sine însuşi cred că face asta. **M.:** Socoţi tu oare că, dacă a uitat cu totul, întrebându-l, îl faci să-şi amintească şi care silabă să se scurteze sau să se alungească, când, după străvechiul bun plac şi consuetudinea oamenilor, e dată, după unii mai mică, după alţii mai mare, durata silabelor? Căci, desigur, dacă din fire sau prin disciplină ar fi statornicită şi stabilă una ca asta, oamenii docţi ai timpurilor mai recente nu le-ar fi alungit pe unele pe care anticii le-au prescurtat, nici nu le-ar fi prescurtat pe care le-au prelungit. **D.:** Socot că şi asta se poate, fiindcă, uite el oricât vrei ceva, se poate, amintindu-şi în urma întrebării, să-i revină-n memorie. **M.:** Miru-mă, dacă opinezi că, întrebându-te oricine vrei, se poate ca tu să-ţi aduci aminte ce vei fi prânzit acum un an. **D.:** Mărturisesc că nu pot, şi nici nu mai socot că, întrebându-l, el poate să-şi amintească despre silabele ale căror spaţii le-a uitat cu totul. **M.:** De ce aşa, decât

hoc nomine quod *Italia* dicitur, prima syllaba pro voluntate quorumdam hominum corripiebatur, et nunc pro aliorum voluntate producitur? Ut autem unum et duo non sint tria, et ut duo uni non duplo respondeant, nullus mortuorum potuit, nullus vivorum potest, nullus posterorum poterit facere. *D.* Nihil manifestius. *M.* Quid si ergo isto modo quo de uno et de duobus apertissime quaesivimus, caetera omnia, quae ad illos numeros pertinent et ille interrogetur, qui non obliviscendo, sed quia nunquam didicit, imperitus est? nonne eum censes similiter hanc artem exceptis syllabis posse cognoscere? *D.* Quis dubitaverit? *M.* Quo igitur se etiam istum moturum putas, ut menti ejus imprimantur hi numeri, et illam faciant affectionem [**Col. 1183**] quae ars dicitur? an huic saltem ille interrogator eos dabit? *D.* Eo modo etiam istum arbitror apud semetipsum agere, ut ea quae interrogantur, vera esse intelligat atque respondeat.

36. *M.* Age, nunc dic mihi utrum hi numeri de quibus sic quaeritur, commutabiles esse tibi videantur. *D.* Nullo modo. *M.* Ergo aeternos esse non negas. *D.* Imo fateor. *M.* Quid? metus ille non sub erit, ne aliqua nos in eis inaequalitas fallat? *D.* Nihil me omnino est de istorum aequalitate securius. *M.* Unde ergo credendum est animae tribui quod aeternum est et incommutabile, nisi ab uno aeterno et incommutabili Deo? *D.* Non video quid aliud credi oporteat. *M.* Quid tandem? illud nonne manifestum est, eum qui alio interrogante sese intus ad Deum movet, ut verum incommutabile intelligat; nisi eumdem motum suum memoria teneat, non posse ad intuendum illud verum, nullo extrinsecus admonente revocari? *D.* Manifestum est.

XIII. - *Animus unde fit ut a veritate incommutabili avertatur.*

37. *M.* Quaero ergo quonam iste ab hujuscemodi rerum contemplatione discedat, ut illum ad eam necesse sit memoria revocari. An forte in aliud intentus animus tali

numai fiindcă în acest nume, care se zice *Italia*, prima silabă se prescurta, după voinţa câtorva oameni, şi acum, după voinţa altora, se prelungeşte? Însă, ca unu şi doi să nu fie trei, şi ca doi să nu-i răspundă dublu lui unu, nici unul dintre morţi nu a putut, nici unul dintre vii nu poate, nici unul dintre urmaşi nu va putea face. **D.:** Nimic mai învederat. **M.:** Ce, dacă, în acest mod, în care ne-am întrebat atotdeschis despre unu şi despre doi, este deci întrebat despre toate celelalte, care ţin de acei numeri, şi cel care nu uitând, ci fiindcă nu a învăţat niciodată, este nepriceput, nu gândeşti tu oare că el poate similar cunoaşte această artă, cu excepţia silabelor? **D.:** Cine se va fi îndoit? **M.:** Unde socoţi deci că are să se mişte şi acesta pe sine, ca să i se imprime minţii lui acei numeri şi să facă acea afecţiune, care se numeşte artă, sau i-i va da acestuia, măcar pe ei, întrebătorul? **D.:** În acelaşi chip chiar socot că face şi acesta întru el însuşi, ca să înţeleagă şi să răspundă că cele ce-s întrebate sunt adevărate.

36. **M.:** Haide, spune-mi tu mie, acum, dacă aceşti numeri, despre care se-ntreabă aşa, ţi se pare ţie că sunt comutabili. **D.:** În nici un chip. **M.:** Deci, nu negi că ei sunt eterni? **D.:** Ba, dimpotrivă, mărturisesc chiar. **M.:** Ce, nu ne va cuprinde oare atotcunoscuta teamă să nu ne-nşele cumva, în ei, o anume inegalitate? **D.:** Absolut nimic nu este pentru mine mai sigur decât egalitatea acestora. **M.:** De unde e deci de crezut că i se atribuie sufletului ceea ce este etern şi incomutabil, dacă nu de la unicul şi eternul şi incomutabilul Dumnezeu? **D.:** Nu văd ce alta să se cuvină a fi crezut. **M.:** Ce, în sfârşit, nu este oare învederat faptul că acela care, întrebat de către altul, se mişcă pe sine interior către Dumnezeu, ca să înţeleagă adevă(rat)ul incomutabil, nu poate fi, nefăcându-l nimeni extrinsec să-şi amintească, revocat ca să primească adevă(rat)ul acela, decât numai şi numai fiindcă deţine-n memorie aceeaşi mişcare a sa? **D.:** E-nvederat.

XIII. - *De unde se face ca spiritul să se întoarcă faţa de adevărul incomutabil.*

37. **M.:** Întreb deci de ce anume să se departă el de la contemplarea unor astfel de lucruri, ca să fie necesar să-l recheme la ea memoria? Sau trebuie, poate, gândit că spiritul, atent la alta,

reditu indigere putandus est? *D.* Sic existimo. *M.* Videamus, si placet, quid tantum illud sit quo possit intendi, ut ab incommutabilis et summae aequalitatis contemplatione avertatur. Nam tribus generibus amplius nihil video. Aut enim ad aliquid par atque ad ejusmodi aliud se intendit animus, cum hinc avertitur, aut ad superius, aut ad inferius. *D.* De caeteris duobus quaerendum est: nam quid sit superius aeterna aequalitate non video. *M.* Videsne illud, obsecro, quidnam ei par esse possit, quod tamen aliud sit? *D.* Ne id quidem video. *M.* Restat ergo ut quaeramus, quid sit inferius. Sed nonne tibi prius ipsa anima occurrit, quae certe aequalitatem illam incommutabilem esse confitetur, se autem agnoscit mutari eo ipso quod alias hanc, alias aliud intuetur; et hoc modo aliud atque aliud sequens varietatem temporis operatur, quae in aeternis et incommutabilibus nulla est? *D.* Assentior. *M.* Haec igitur affectio animae vel motus, quo intelligit aeterna, et his inferiora esse temporalia, etiam in seipsa; et haec appetenda potius quae superiora sunt, quam illa quae inferiora sunt novit: nonne tibi prudentia videtur? *D.* Nihil aliud videtur.

38. *M.* Quid illud? num minus considerandum putas quod nondum in ea simul est aeternis inhaerere, cum jam in ea sit nosse his esse inhaerendum? *D.* Imo maxime ut id consideremus peto, et unde accidat scire cupio. *M.* Facile id videbis, si animadverteris quibus rebus maxime animum soleamus intendere, et magnam curam exhibere: nam eas opinor esse quas multum amamus: an tu alias opinaris? *D.* Nullas equidem alias. *M.* Dic, oro te, num possumus amare nisi pulchra? Nam etsi quidam videntur amare deformia, quos vulgo Graeci **σαπροφίλους** vocant, interest **[Col. 1184]** tamen quanto minus pulchra sint quam illa quae pluribus placent. Nam ea neminem amare manifestum est, quorum foeditate sensus offenditur. *D.* Ita est, ut dicis. *M.* Haec igitur pulchra numero placent, in quo jam ostendimus aequalitatem appeti. Non enim hoc tantum in ea pulchritudine quae ad aures pertinet, atque in motu corporum est, invenitur, sed in ipsis etiam visibilibus formis,

duce lipsa unei astfel de întoarceri? **D.:** Aşa socot. **M.:** Să vedem, de-ţi place, ce anume poate să fie aceea spre care tinde, atâta de mare, încât să-l întoarcă de la contemplarea incomutabilei şi supremei egalităţi. Căci nu văd nimic mai amplu de trei genuri. Căci, când se întoarce de aici, spiritul se întinde pe sine[298] sau spre ceva par şi spre ceva de acelaşi mod, sau spre superior, sau spre inferior. **D.:** Despre celelalte două e de-ntrebat, căci nu văd ce să-i fie superior eternei egalităţi. **M.:** Vezi oare, din suflet rogu-te, cam ce anume poate să-i fie ei egal, ceea e să fie totuşi alta? **D.:** Nici asta n-o văd, bineînţeles. **M.:** Rămâne deci să-ntrebăm ce este inferior. Dar nu-ţi ocură ţie oare mai întâi însuşi sufletul, care mărturiseşte că există cert acea egalitate incomutabilă, pe sine însuşi însă se recunoaşte că se mută, prin însuşi faptul că uneori o priveşte pe aceea, alteori, alta şi, în acest mod, lucrează alta şi alta, urmând varietatea timpului, care, întru eterne şi incomutabile, e nulă? **D.:** Asimt. **M.:** Această afecţiune sau mişcare a sufletului, aşadar, prin care înţelege eternele şi că temporalele le sunt lor inferioare, chiar şi în sine însuşi, şi ştie că sunt mai degrabă de dorit acestea ce sunt superioare, decât cele ce sunt inferioare, nu ţi se pare ţie prudenţa? **D.:** Nu mi se pare nimic alta.

38. **M.:** Ce, socoţi tu oare mai puţin de considerat faptul că nu este încă în el totodată a li se alipi strâns[299] eternelor, cum este deja în el a şti că acestora trebuie să li se alipească strâns? **D.:** Ba, dimpotrivă, cer în cel mai înalt grad să luăm asta în considerare şi doresc să ştiu de unde se întâmplă. **M.:** Vei vedea facil asta, dacă vei fi luat seama spre care lucruri obişnuim să ne-aşternem maxim spiritul şi să le-arătăm mare grijă, căci, socot, ele sunt cele pe care le iubim mult; sau tu le socoţi pe altele? **D.:** Pe nici unele altele, bineînţeles. **M.:** Spune, rogu-te, putem noi oare iubi altele decât frumoasele? Căci, deşi unii, pe care grecii îi numesc îndeobşte **σαπροφίλους**, par a iubi diformele, are mare importanţă totuşi cu cât sunt mai puţin frumoase decât cele care le plac celor mai mulţi. Căci e-nvederat că nu le iubeşte nimeni pe cele de-a căror urâţenie se ofensează simţurile. **D.:** Aşa-i, cum zici. **M.:** Aceste frumoase plac, aşadar, prin număr, în care am arătat deja că se doreşte egalitatea. Căci s-a descoperit că el nu este numai întru acea frumseţe care ţine de urechi şi în mişcarea corpurilor, ci chiar şi

in quibus jam usitatius dicitur pulchritudo. An aliud quam aequalitatem numerosam esse arbitraris, cum paria paribus bina membra respondent: quae autem singula sunt, medium locum tenent, ut ad ea de utraque parte paria intervalla serventur? *D.* Non aliter puto. *M.* Quid in ipsa luce visibili quae omnium colorum habet principatum, nam et color nos delectat in corporum formis; quid ergo aliud in luce et coloribus, nisi quod nostris oculis congruit, appetimus? Etenim a nimio fulgore aversamur, et nimis obscura nolumus cernere, sicut etiam in sonis et a nimium sonantibus abhorremus, et quasi susurrantia non amamus. Quod non in temporum intervallis est, sed in ipso sono, qui quasi lux est talium numerorum, cui sic est contrarium silentium, ut coloribus tenebrae. In his ergo cum appetimus convenientia pro naturae nostrae modo, et inconvenientia respuimus, quae aliis tamen animalibus convenire sentimus, nonne hic etiam quodam aequalitatis jure laetamur, cum occultioribus modis paria paribus tributa esse cognoscimus? Hoc in odoribus et in saporibus, et in tangendi sensu animadvertere licet, quae longum est enucleatius persequi, sed explorare facillimum: nihil enim est horum sensibilium, quod nobis non aequalitate aut similitudine placeat. Ubi autem aequalitas aut similitudo, ibi numerositas; nihil est quippe tam aequale aut simile quam unum et unum: nisi quid habes ad haec. *D.* Omnino assentior.

39. *M.* Quid? superior illa tractatio nonne persuasit nobis agere haec animam in corporibus, non a corporibus pati? *D.* Persuasit sane. *M.* Amor igitur agendi adversus succedentes passiones corporis sui, avertit animam a contemplatione aeternorum, sensibilis voluptatis cura ejus avocans intentionem: hoc autem agit occursoribus numeris. Avertit etiam amor de corporibus operandi, et inquietam facit: hoc autem agit progressoribus numeris. Avertunt phantasiae atque phantasmata: et haec agit recordabilibus numeris. Avertit denique amor vanissimae cognitionis talium rerum: et hoc agit sensualibus numeris, quibus insunt quasi regulae quaedam artis imitatione gaudentes: et ex his

în înseşi formele vizibile, în care frumseţea este deja mai uzitat numită. Sau socoţi că este alta decât egalitatea armonioasă, când câte două membre-şi răspund, parele parelor; care însă-s singure, ţin locul mediu, ca faţă de ele să se păstreze, din ambele părţi, intervale egale? **D.:** Nu socot altfel. **M.:** Ce, în această lumină vizibilă, care deţine principatul tuturor culorilor, căci şi culoarea ne delectează în formele corpurilor, ce alta deci dorim de la lumină şi culori, dacă nu ceea ce e congruu ochilor noştri? Desigur, ne-ntoarcem de la prea marea strălucire şi nu dorim să privim atotobscurele, precum şi în sonuri ne-ngrozim de foarte sunătoarele şi nu iubim cvasisusurantele. Ceea ce nu este în intervalele timpilor, ci în sonul însuşi, care este cvasilumina numerilor de-acest fel, căruia aşa-i este contrarie tăcerea, precum culorilor întunericul. Întru acestea deci, când dorim convenientele după modul firii noastre şi respingem inconvenientele, care simţim totuşi că le convin altor animale, nu ne bucurăm oare chiar şi aici de un anume drept al egalităţii, cum recunoaştem că, în moduri mai oculte, li s-au atribuit parelor parele? Asta se poate observa în mirosuri şi-n gusturi şi în simţul pipăitului, ceea ce e lung a le urmări amănunţit şi mai facil de explorat: într-adevăr, nu există nimic dintre cele sensibile care să nu ne placă prin egalitate sau similitudine. Unde-i însă egalitatea sau similitudinea, acolo-i armonia; nimic nu este, într-adevăr, atât de egal sau similar ca unu şi unu; dacă nu ai ceva la asta. **D.:** Asimt întru totul.

39. **M.:** Ce, analiza aceea de mai sus nu ne-a convins oare că sufletul le face pe acestea în corpuri, nu că le suferă de la corpuri? **D.:** Ne-a convins, bineînţeles. **M.:** Amorul de a lucra împotriva pătimirilor succedente ale corpului său întoarce, aşadar, sufletul de la contemplarea eternelor, grija voluptăţii sensibile atrăgând atenţia lui: asta însă o face prin numerii ocursori. Îl întoarce chiar şi amorul de a lucra în privinţa corpurilor şi-l face neliniştit: asta însă o face prin numerii progresori. Îl întorc fanteziile şi fantasmele: şi astea le face prin numerii recordabili. Îl întoarce, desigur, amorul atotvanei cunoaşteri a unor astfel de lucruri: şi asta o face prin numeri sensuali, cărora le sunt în sine cvasianume reguli ale artei, bucurându-se de imitaţie: şi dintru acestea se naşte curiozitatea,

curiositas nascitur ipso curae nomine inimica securitati, et vanitate impos veritatis.

40. Generalis vero amor actionis, quae avertit a vero, a superbia proficiscitur, quo vitio Deum imitari, quam Deo servire anima maluit. Recte itaque scriptum est in sanctis Libris: *Initium superbiae hominis apostatare a Deo;* et, *Initium omnis peccati superbia.* Non potuit autem melius demonstrari quid sit superbia, quam in eo quod ibi dictum est: *Quid superbit* [**Col. 1185**] *terra et cinis, quoniam in vita sua projecit intima sua?* (**Eccli. X, 14, 15, 9, 10.**) Cum enim anima per seipsam nihil sit; non enim aliter esset commutabilis, et pateretur defectum ab essentia: cum ergo ipsa per se nihil sit, quidquid autem illi esse est, a Deo sit; in ordine suo manens, ipsius Dei praesentia vegetatur in mente atque conscientia. Itaque hoc bonum habet intimum. Quare superbia intumescere, hoc illi est in extima progredi, et ut ita dicam, inanescere, quod est minus minusque esse. Progredi autem in extima, quid est aliud quam intima projicere; id est, longe a se facere Deum, non locorum spatio, sed mentis affectu?

41. Iste autem animae appetitus est sub se habere alias animas; non pecorum, quas divino jure concessum est, sed rationales, id est, proximas suas, et sub eadem lege socias atque consortes. De his autem appetit operari anima superba, et tanto excellentior videtur haec actio quam illa de corporibus, quanto anima omnis omni corpore est melior. Sed operari de animis rationalibus, non per corpus, sed per seipsum, solus Deus potest. Peccatorum tamen conditione fit, ut permittantur animae de animis aliquid agere, significando eas moventes per alterutra corpora, vel naturalibus signis, sicut est vultus vel nutus, vel placitis, sicut sunt verba. Nam et jubentes et suadentes signis agunt, et si quid est aliud praeter jussionem et suasionem, quo animae de animis vel cum animis aliquid agunt. Jure autem secutum est, ut quae superbia caeteris

prin însuşi numele grijii, inamica securităţii, şi, prin vanitate, nestăpână a adevărului.

40. Amorul general însă al acţiunii, care-l întoarce de la adevăr, porneşte din superbie, viciu prin care sufletul a maivoit să-L imite pe Dumnezeu, decât să-I servească Lui Dumnezeu. Şi astfel, pe drept s-a scris în Cărţile Sfinte: *Începutul superbiei omului, a se întoarce apostat*[300] *de la Dumnezeu;* şi: *Începutul a tot păcatului, superbia.* N-a putut fi, într-adevăr, mai bine demonstrat ce este superbia, decât prin ceea ce s-a zis acolo: *La ce se sumeţeşte ţărâna şi cenuşa, fiindcă în viaţa sa îşi azvârle intimele sale* (*Ecl.* X, 14, 15, 9, 10)? Cum, într-adevăr, sufletul, prin sine însuşi, nimic este, căci altfel n-ar fi comutabil, nici n-ar suferi eclipsa de la esenţă, cum, aşadar, el însuşi prin sine este nimic, orice îi este însă lui a fi[301] este de la Dumnezeu: rămânând întru ordinea sa, este vegetat, în minte şi conştiinţă, de prezenţa lui Dumnezeu Însuşi. Şi, aşa, acest bine îl are intimul. Dreptaceea, a se umfla de superbie, asta înseamnă pentru el a înainta întru ultimele şi, ca să zic aşa, a se aneantiza, ceea ce-nseamnă a fi[302] din ce în ce mai puţin. A înainta însă întru ultimele, ce alta înseamnă decât a azvârli intimele, adică a-L face departe de sine pe Dumnezeu, nu prin spaţiul locurilor, ci prin afectul minţii?

41. Acesta este însă apetitul sufletului, ca el să le aibă sub sine pe alte suflete; nu ale dobitoacelor, care i s-au conces prin dreptul divin, ci raţionalele, adică proximele sale şi, sub aceeaşi lege, surate şi consoarte. Asupra acestora doreşte să lucreze sufletul superb, şi această acţiune i se pare cu atât mai excelentă decât aceea asupra corpurilor, cu cât tot sufletul este mai bun decât tot corpul. Dar a lucra asupra spiritelor raţionale, nu prin corp, ci prin sine însuşi, numai Dumnezeu poate. Prin condiţia păcătoşilor se-ntâmplă totuşi ca sufletele să fie lăsate în voie să lucreze ceva asupra sufletelor, semnificându-le pe acele mişcândele prin unul din două corpuri, fie prin semne naturale, cum sunt privirea sau gesturile, fie convenţionale, precum sunt cuvintele. Căci şi poruncindele, şi sfătuindele, şi orice alta este, pe lângă poruncă şi sfătuire, prin care sufletele lucrează ceva asupra sufletelor şi cu sufletele, lucrează prin semne. Pe drept a urmat însă ca tocmai

excellere cupierunt, nec suis partibus atque corporibus sine difficultate et doloribus imperent, partim stultae in se, partim mortalibus membris aggravatae. Et his igitur numeris et motibus quibus animae ad animas agunt, honores laudesque appetendo avertuntur a perspectione purae illius et sincerae veritatis. Solus enim honorat Deus animam beatam faciens in occulto coram se juste et pie viventem.

42. Motus igitur quos exserit anima de inhaerentibus sibi, et subditis animis, progressoribus illis sunt similes; agit enim tanquam de corpore suo. Illi autem motus quos exserit, aggregare sibi aliquas vel subdere cupiens, in occursorum numero deputantur. Agit enim tanquam in sensibus id moliens, ut unum secum flat, quod velut extrinsecus admovetur, et quod non potest repellatur. Et hos utrosque motus excipit memoria, et recordabiles facit, simili modo in phantasiis et phantasmatibus actionum talium tumultuosissime exaestuans. Nec illi tanquam examinatores numeri desunt, qui sentiant quid in his actibus commode sive incommode moveatur, quos item sensuales appellare non pigeat, quia sensibilia signa sunt quibus hoc modo animae ad animas agunt. His tot et tantis intentionibus anima implicata, quid mirum, si a contemplatione veritatis avertitur? Et quantum quidem ab his respirat videt illam; sed quia nondum eas evicit, in illa manere non sinitur. Ex quo fit ut non simul habeat anima nosse in quibus consistendum sit, et posse consistere: sed numquid tu forte adversus haec? *D.* Nihil est quod contradicere audeam.

XIV. - *Ad Dei amorem provocatur anima ex numerorum et ordinis ratione quam in rebus diligit.*

43. [**Col. 1186**] *M.* Quid ergo restat? An ut, quoniam sicut potuimus inquinationem et aggravationem animae consideravimus, videamus quaenam illi actio divinitus imperetur, qua purgata atque exonerata revolet ad quietem,

acelea, care au dorit, prin superbie, să excele asupra celorlalte, să nu împărătească nici părţilor loruşi, nici corpurilor fără dificultate şi dureri, parte proaste-ntru sine, parte îngreunate de mădularele muritoare. Şi prin aceşti numeri, aşadar, şi mişcări, prin care sufletele lucrează asupra sufletelor, dorind onoruri şi laude, se întorc de la scrutarea clar-pătrunzătoare a mirific purului şi sincer adevărului. Căci singur Dumnezeu onorează sufletul, făcându-l fericit pe în ocult în faţa sa just şi viu trăitorul.

42. Mişcările pe care le dă la iveală, aşadar, sufletul în privinţa strâns alipitelor sieşi şi-n privinţa sufletelor supuse sunt similare acelor progresori: acţionează, într-adevăr, precum în privinţa corpului său. Acele mişcări însă pe care le dă la iveală, dorind să şi le alăture sieşi pe unele sau să şi le supună, se socot în numărul ocursorilor. Acţionează, într-adevăr, precum urnind asta în simţuri, ca să devină una cu sine ceea ce se apropie extrinsec şi să fie respins ceea ce nu poate. Şi pe-amândouă aceste mişcări le preia memoria şi le face recordabili, revărsându-se atottumultuos în clocote, într-un mod similar acţiunilor de-acest fel în fantezii şi fantasme. Şi nu lipsesc nici acei numeri ca examinatori, care să simtă ce este mişcat comod sau incomod în aceste acte, pe care, iarăşi, nu fie ruşinos a-i numi sensuali, pentru că sunt semne sensibile cele prin care sufletele acţionează, în acest mod, asupra sufletelor. În acestea atâtea şi atât de mari intenţiuni implicat sufletul, ce-i de mirare dacă se-ntoarce de la contemplarea adevărului? Şi, desigur, cât respiră faţă de acestea, îl vede pe el, dar, fiindcă nu le-a învins încă de totul pe ele, nu i se îngăduie să se statornicească întru el. Dintru care se face să nu-i aibă deodată sufletul pe a şti întru care să trebuiască să consiste şi pe a putea să consiste; dar nu te opui tu oare cu ceva acestora? **D.:** Nu-i nimic ce să cutez să contrazic.

XIV. - *Sufletul este chemat la iubirea lui Dumnezeu dintru raţiunea ordinii şi a numerilor, pe care o îndrăgeşte în lucruri.*

43. **M.:** Ce rămâne, aşadar? Sau ca, întrucât am analizat, pe cât am putut, întinarea şi îngreunarea sufletului, să vedem ce acţiune anume i se porunceşte în mod divin, prin care, purgat şi despovărat, să rezboare spre odihnă şi să intre întru bucuria

et intret in gaudium Domini sui? *D.* Ita fiat. *M.* Quid me putas hinc diutius debere dicere, cum divinae Scripturae tot voluminibus et tanta auctoritate et sanctitate praeditis, nihil nobiscum aliud agant, nisi ut diligamus Deum et Dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente; et diligamus proximum nostrum tanquam nosmetipsos? Ad hunc igitur finem si omnes illos humanae actionis motus, numerosque referamus, sine dubitatione mundabimur. An aliud existimas? *D.* Nihil equidem aliud. Sed quam hoc auditu breve est, tam factu difficile atque arduum.

44. *M.* Quid ergo facile est? an amare colores, et voces, et placentas, et rosas, et corpora leniter mollia? haeccine amare facile est animae, in quibus nihil nisi aequalitatem ac similitudinem appetit, et paulo diligentius considerans, vix ejus extremam umbram vestigiumque cognoscit; et Deum amare difficile est, quem in quantum potest, adhuc saucia et sordida cogitans, nihil in eo inaequale, nihil sui dissimile, nihil disclusum locis, nihil variatum tempore suspicatur? An exstruere moles aedificiorum, et hujuscemodi operibus delectat extendi, in quibus si numeri placent (non enim aliud invenio) quid in his aequale ac simile dicitur, quod non derideat ratio disciplinae? Quod si ita est, cur ab illa verissima aequalitatis arce ad ista delabitur, et ruinis suis terrenas machinas erigit? Non hoc promissum est ab illo qui fallere ignorat. *Jugum enim meum,* inquit, *leve est* **(Matth. XI, 30)**. Laboriosior est hujus mundi amor. Quod enim in illo anima quaerit, constantiam scilicet aeternitatemque, non invenit: quoniam rerum transitu completur infima pulchritudo, et quod in illa imitatur constantiam, a summo Deo per animam trajicitur: quoniam prior est species tantummodo tempore commutabilis, quam ea quae et tempore et locis. Sicut itaque praeceptum est animis a Domino quid diligant, ita per Joannem apostolum quid non diligant. *Nolite,* inquit, *diligere mundum: quia omnia quae in mundo sunt, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio saeculi* **(I Joan. II, 15, 16)**.

Domnului său? **D.:** Aşa să fie. **M.:** Ce crezi, apoi, că trebuie să zic mai mult, cum, prevăzute cu atât de mare autoritate şi sanctitate şi în atâtea volume, Divinele Scripturi nu ne vorbesc nouă nimic alta decât numai să-L iubim pe Dumnezeul şi Domnul nostru dintru toată inima, dintru tot sufletul şi dintru toată mintea; şi să-l iubim pe aproapele nostru precum pe noi înşine? Spre acest fine, aşadar, dacă vom reîntoarce toate acele mişcări ale acţiunii umane şi numerii, ne vom curăţa fără nici un fel de dubitaţiune. Sau crezi alta? **D.:** Absolut nimic alta. Dar, pe cât e de uşor de auzit asta, pe atâta-i de greu şi de anevoios de făcut.

44. **M.:** Ce-i, prin urmare, uşor: a iubi oare culorile şi vocile şi plăcintele şi rozele şi corpurile blând-molatice; îi este oare uşor sufletului să le iubească pe-acestea, în care nu doreşte nimic alta decât numai şi numai egalitatea şi similitudinea şi, considerând un pic mai diligent, abia-i cunoaşte extrema ei umbră şi urma, şi e dificil a-L iubi pe Dumnezeu, pe Carele, cugetându-L, pe cât este el în stare, rănit încă şi sordid, nu poate bănui nimic inegal în El, nimic neasemănător Sieşi, nimic separat prin locuri, nimic variat în timp? Îl delectează oare că înalţă colosul edificiilor şi că se extinde-n lucrări de-acest fel, în care, dacă plac numerii (nu găsesc, într-adevăr, nimic alta), ce-i numit întru acestea egal şi similar, de care să nu-şi râdă raţiunea disciplinei? Ceea ce dacă aşa este, de ce alunecă, din culmea aceea atotadevărată a egalităţii, la acestea şi înalţă maşinării de ţărână ruinelor sale? Nu asta a fost promisă de către Acela Ce nu ştie înşela. *Jugul meu, într-adevăr,* zice, *uşor este* (*Mat.* XI, 30). Mai muncit este amorul lumii acesteia. Căci ceea ce caută să afle în el sufletul, constanţa adică şi eternitatea, nu le găseşte; fiindcă prin trecerea lucrurilor se-mplineşte infima frumseţe[303], şi ceea ce imită-ntru ele constanţă este transferat de la Supremul Dumnezeu prin suflet: fiindcă mai presus este frumseţea comutabilă numai prin timp, decât cea comutabilă şi prin timp, şi prin locuri[304]. Precum li s-a dat, aşadar, sufletelor de către Domnul învăţătura ce să îndrăgească, aşa, prin apostolul Ioan, ce să nu îndrăgească. *Nu voiţi,* zice, *a iubi lumea: căci toate câte-s în lume concupiscenţa cărnii şi concupiscenţa ochilor şi ambiţia secolului sunt* (*I Ioan,* II, 15, 16).

45. Sed qualis tibi homo videtur, qui omnes illos numeros qui sunt de corpore, et adversus passiones corporis, et qui ex his memoria continentur, non ad carnalem voluptatem, sed ad salutem tantum corporis refert: omnesque illos qui de adjunctis animis operantur, vel qui ad adjungendas exseruntur, et qui ex his inhaerent memoriae, non ad superbam excellentiam suam, sed ad ipsarum animarum utilitatem redigit: [**Col. 1187**] illis etiam qui in utroque genere quasi moderatores exploratoresque caeterorum transeuntium in sensu praesident, non ad superfluam vel perniciosam curiositatem, sed ad necessariam probationem vel improbationem utitur: nonne et istos omnes numeros agit, et nullis eorum laqueis implicatur? Quandoquidem et salutem corporis ut non impediatur eligit, et omnes eas actiones ad utilitatem proximi revocat, quem propter communis juris naturale vinculum tanquam seipsum diligere jussus est. *D.* Magnum quemdam virum et vere humanissimum praedicas.

46. *M.* Non igitur, numeri qui sunt infra rationem et in suo genere pulchri sunt, sed amor inferioris pulchritudinis animam polluit: quae cum in illa non modo aequalitatem, de qua pro suscepto opere satis dictum est, sed etiam ordinem diligat, amisit ipsa ordinem suum; nec tamen excessit ordinem rerum, quandoquidem ibi est, et ita est, ubi esse, et quomodo esse tales, ordinatissimum est. Aliud enim est tenere ordinem, aliud ordine teneri. Tenet ordinem, seipsa tota diligens quod supra se est, id est Deum, socias autem animas tanquam seipsam. Hac quippe dilectionis virtute inferiora ordinat, nec ab inferioribus sordidatur. Quod autem illam sordidat, non est malum, quia etiam corpus creatura Dei est, et specie sua quamvis infima decoratur, sed prae animae dignitate contemnitur; sicuti auri dignitas, etiam purgatissimi argenti commixtione sordescit. Quapropter quicumque de nostra quoque poenali mortalitate numeri facti sunt, non eos abdicemus a fabricatione divinae providentiae, cum sint in genere suo pulchri. Neque amemus eos, ut quasi

45. Dar cum ţi se pare ţie omul, care pe toţi acei numeri, care sunt dintru corp şi împotriva pătimirilor corpului şi cei care-s conţinuţi, dintru aceştia, în memorie, nu-i întoarce spre voluptatea carnală, ci numai spre sănătatea corpului; şi pe toţi aceia, care lucrează dintru întrepătrunderea sufletelor sau care sunt daţi la iveală spre a le întrepătrunde şi cei care, dintre aceştia, se alipesc strâns memoriei, nu-i redirijează spre superba sa excelare, ci spre utilitatea sufletelor însele; şi chiar şi de aceia, care, întru ambele genuri, prezidează în simţ, cvasimoderatori şi exploratori ai celorlalţi, trecătorilor, nu se foloseşte spre superflua sau pernicioasa curiozitate, ci spre aprobarea sau dezaprobarea necesară; nu-i şí face oare pe toţi aceşti numeri, şí nici nu se lasă prins în nici unele din laţurile lor? Din moment ce şi sănătatea corpului o alege ca să nu fie-mpiedicat, şi toate acele acţiuni le recheamă spre utilitatea aproapelui, pe care i s-a poruncit să-l iubească precum pe sine însuşi din cauza lanţului natural al dreptului comun. **D.:** Mare bărbat anume şi cu adevărat atotuman predici.

46. **M.:** Nu numerii, aşadar, care-i sunt inferiori raţiunii şi, în genul lor, sunt frumoşi, ci amorul frumseţii inferioare poluează sufletul, care, de vreme ce nu iubeşte întru ea numai egalitatea, despre care s-a zis de saţ pentru lucrarea luată asupra-ne, ci chiar şi ordinea, şi-a părăsit el însuşi ordinea sa; şi nici nu a depăşit totuşi ordinea lucrurilor, din moment ce acolo este şi aşa este, atotrânduit este unde să fie şi cum să fie unele ca astea. Căci una este a ţine ordinea, alta a fi ţinut de ordine. Ţine ordinea, îndrăgind dintru întreg sinele său ceea ce este deasupra sa, pe Dumnezeu adică, sufletele surate însă, precum pe sine însuşi. Prin această virtute a îndrăgirii ordonează, desigur, inferioarele şi nici nu este maculat de către inferioare. Ceea ce îl maculează însă nu este un rău, căci chiar şi corpul este creatura lui Dumnezeu şi, deşi infimă, este decorat de frumseţea sa, dar faţă cu demnitatea sufletului este disprețuit; precum demnitatea aurului este maculată prin comixtiunea fie ea şi a atotpurgatului argint. Motiv pentru care orice numeri au fost făcuţi, încaltea, dintru mortalitatea noastră penală, să nu-i abdicăm pe ei de la făurirea Divinei Providenţe, cum sunt, în genul lor, frumoşi. Şi nici să nu-i iubim pe ei, pentru

perfruendo talibus beati efficiamur. His etenim, quoniam temporales sunt, tanquam tabula in fluctibus, neque abjiciendo quasi onerosos, neque amplectendo quasi fundatos, sed bene utendo carebimus. A dilectione autem proximi tanta quanta praecipitur, certissimus gradus fit nobis, ut inhaereamus Deo, et non teneamur tantum ordinatione illius, sed nostrum etiam ordinem inconcussum certumque teneamus.

47. An fortasse ordinem non diligit anima illis etiam numeris sensualibus attestantibus? Unde ergo primus pes est pyrrhichius, secundus iambus, tertius trochaeus, et deinceps caeteri? Sed jure hoc dixeris rationem potius secutam esse, non sensum. Quid itaque, illud nonne sensualibus numeris dandum est, quod cum tantum temporis occupent, verbi gratia, octo longae syllabae, quantum sexdecim breves, in eodem tamen spatio breves longis potius misceri exspectant? De quo sensu cum ratio judicat, et ei proceleumatici pedes esse aequales spondeis pedibus renuntiantur, nihil aliud hic valere invenit, quam ordinationis potentiam, quia nec longae syllabae nisi brevium comparatione longae sunt, nec breves rursum breves sunt nisi comparatione longarum: ideoque iambicus versus [**Col. 1188**] quamlibet productius pronuntiatus, non amissa regula simpli et dupli, nec nomen amittit: at ille versus qui pyrrhichiis pedibus constat, paulatim addita pronuntiandi mora, fit repente spondiacus, si non grammaticam, sed musicam consulas. At vero si dactylicus aut anapaesticus sit, quoniam longae mixtarum brevium comparatione sentiuntur, qualibet mora pronuntietur, servat nomen suum. Quid additamenta semipedum non eadem lege in capite qua in fine servanda, nec omnia quamvis ad eumdem plausum coaptentur, adhibenda? quid duarum aliquando brevium potius, quam unius longae in fine positio? nonne ipso sensu modificantur? Nec in his aequalitatis numerus, cui nihil deperit, sive illud sive aliud sit, sed ordinis vinculum reperitur. Longum est percurrere caetera ad eamdem vim pertinentia in numeris temporum.

ca, cvasiînfruptându-ne bucuria dintru unii ca ei, să devenim fericiţi. De aceştia, bineînţeles, fiindcă sunt temporali, precum de scândura-n valuri, nici lepădându-i cvasioneroşi, nici îmbrăţişându-i cvasifundaţi, ne vom lipsi bine folosindu-i. Din iubirea aproapelui însă, atâta câtă ni se dă prin învăţătură, ni se face nouă treaptă atotcertă, ca să ne alipim strâns lui Dumnezeu şi să nu fim numai ţinuţi de ordinea Lui, ci chiar şi ordinea noastră s-o ţinem cert şi nestrămutat.

47. Sau, poate, sufletul nu iubeşte ordinea, atestând-o chiar şi acei numeri sensuali? De unde deci primul picior este pyrrhicul, al doilea, iambul, al treilea, troheul şi aşa mai departe ceilalţi? Ci vei fi zis, pe drept, că aici el a urmat mai degrabă raţiunea, nu simţul. Ce, aşadar, nu trebuie oare dat numerilor sensuali faptul că, cum opt silabe lungi, de exemplu, ocupă tot atâta spaţiu cât şaisprezece scurte, totuşi, în acelaşi spaţiu, scurtele aşteaptă mai degrabă să fie-mpreunate lungilor? Despre care simţ cum judecă raţiunea, şi picioarele proceleusmatice i se proclamă ei că sunt egale picioarelor spondaice, nu găseşte nimic alta că este aici în vigoare ca puterea ordonării, căci nici silabele lungi nu sunt lungi decât numai prin compararea cu cele scurte, nici scurtele, iarăşi, nu sunt scurte decât numai prin compararea cu cele lungi; şi de aceea versul iambic, oricât de alungit pronunţat, nepierzând regula simplului şi dublului, nu-şi pierde nici numele; dar acel vers care consistă din picioare pyrrhichii, adăugată fiind puţin câte puţin durata rostirii, devine pe nesimţite spondaic, dacă nu consulţi gramatica, ci muzica. Dar, într-adevăr, dacă este dactilic sau anapestic, fiindcă lungile se simt din comparaţia cu amestecările scurtelor, cu orice durată s-ar rosti, îşi păstrează numele său. Ce, adausurile jumătăţilor de picior, netrebuind a fi păzite prin aceeaşi lege la-nceput şi la sfârşit, şi nici de folosit toate, deşi-s cooptate aceleiaşi bătăi; ce, uneori, punerea la sfârşit mai degrabă a două scurte, decât a uneia lungi nu sunt oare ordonate după o anumită măsură de simţul însuşi? Şi nici nu se află aici numărul egalităţii, căruia nu i se pierde nimic fie că-i una, fie că-i alta, ci lanţul ordinii se află. E lung a le parcurge pe toate celelalte, ţinând, în numerii timpilor, de aceeaşi forţă. Dar, bineînţeles,

Sed nempe etiam formas visibiles sensus ipse aspernatur, aut pronas contra quam decet, aut capite deorsum, et similia, in quibus non inaequalitas, manente partium parilitate, sed perversitas improbatur. Postremo in omnibus sensibus et operibus nostris, cum insolita pleraque, et ob hoc injucunda quibusdam gradibus appetitui nostro conciliamus, et ea primo tolerabiliter, deinde libenter accipimus; nonne ordine contexímus voluptatem, et nisi priora mediis, et media postremis concorditer nexa sint, abhorremus?

48. Quamobrem neque in voluptate carnali, neque in honoribus et laudibus hominum, neque in eorum exploratione quae forinsecus corpus attingunt, nostra gaudia collocemus, habentes in intimo Deum, ubi certum est et incommutabile omne quod amamus. Ita fit, ut et cum adsunt haec temporalia, non tamen eis implicemur, et sine sensu doloris quae extra corpus sunt, absint: ipsum autem corpus, aut nullo, aut non gravi sensu doloris adimatur, et reformandum naturae suae morte reddatur. Attentio namque animae ad corporis partem inquieta negotia contrahit, et universali lege neglecta privati cujusdam operis amor, quod ipsum tamen ab universitate quam Deus regit non potest alienari. Itaque subditur legibus qui non amat leges.

XV. - *Corporales numeros post resurrectionem aget anima quiete. Virtutes quatuor quibus hic anima perficitur.*

49. Sed si de rebus incorporeis et eodem modo se semper habentibus, plerumque attentissime cogitantes, si quos forte illo tempore agimus numeros temporales in quolibet corporis motu, facili sane atque usitatissimo, sive deambulantes, sive psallentes, prorsus nobis ignorantibus transeunt, quamvis nobis non agentibus nulli essent: si denique in ipsis nostris inanibus phantasmatibus cum occupati sumus, similiter ista praetereunt agentibus nec sentientibus nobis quanto magis quantoque constantius, *cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale*

simţul însuşi respinge chiar şi formele vizibile, fie înclinate altfel de cum se cuvine, fie cu capul în jos, şi cele similare, în care, stăruind pari(li)tatea părţilor, nu inegalitatea, ci perversitatea este improbată. În sfârşit, în toate simţurile şi lucrările noastre, când, prin anumite trepte ale apetitului nostru, conciliem insolitele şi, pentru asta, neplăcute, şi mai întâi le acceptăm tolerabil, apoi cu plăcere, nu întreţesem oare în ordine voluptatea şi nu ne-ngrozim decât numai dacă n-au fost concordant urzite primaşele mediilor şi mediile codaşelor?

48. Dreptaceea, avându-L pe Dumnezeu întru adâncul intim, unde este cert şi incomutabil tot ceea ce iubim, să nu ne colocăm bucuriile noastre nici întru voluptatea carnală, nici întru onorurile şi laudele oamenilor, nici întru explorarea celor ce ating pe dinafară corpul. Aşa se face ca, şi când sunt de faţă temporalele acestea, să nu ne implicăm totuşi loruşi şi să lipsească, fără simţământul durerii, cele ce sunt în afara corpului; corpul însuşi însă să ni se răpească sau fără nici unul, sau nu cu un grav simţământ al durerii, şi să fie redat prin moarte naturii sale spre a fi reformat. Căci şi atenţia sufletului către partea corpului atrage asupra-i negoţuri turbulente, şi, neglijând legea universală, amorul unei lucrări private, pentru că nu se poate totuşi aliena pe sine de la universalitatea pe care o împărăţeşte Dumnezeu. Şi, aşa, este supus legilor cel care nu iubeşte legile.

XV. - *După resurecţie, sufletul pune-n mişcare liniştit numerii corporali. Virtuţile, patru, prin care se desăvârşeşte aici sufletul.*

49. Dar, dacă despre lucrurile necorporale şi pururi în acelaşi mod avându-se, de multe ori atotatent cugetători, dacă numerii temporali, pe care-i facem, poate, în acel timp în orice mişcare a corpului, uşoară, desigur, şi atotuzitată, fie plimbându-ne, fie psalmodiind, trec, ignorându-i noi cu totul, deşi, nefăcându-i noi, n-ar fi nici unul; dacă, desigur, cum am fost ocupaţi întru înseşi deşartele noastre fantasme, acestea, similar, trec făcându-le noi, dar nu şi simţindu-le, cu cât mai multul şi cu cât mai constant, *când coruptibilul acesta va fi îmbrăcat incoruptiunea, şi muritorul acesta va fi-mbrăcat imortalitatea* (*I Cor.* XV, 53),

hoc induerit immortalitatem (**I Cor. XV, 53**), id est, ut hoc idem planius eloquar, cum Deus vivificaverit mortalia corpora nostra, sicut Apostolus dicit, *propter spiritum manentem in nobis* (**Rom. VIII, 11**): quanto ergo tunc [**Col. 1189**] magis in unum Deum et perspicuam intenti veritatem, ut dictum est, *facie ad faciem*, numeros quibus agimus corpora, nulla inquietudine sentiemus, et gaudebimus? Nisi forte credendum est, animam cum de iis quae per ipsam bona sunt, gaudere possit, de iis ex quibus ipsa bona est, non posse gaudere.

50. Sed haec actio qua sese anima, opitulante Deo et Domino suo, ab amore inferioris pulchritudinis extrahit, debellans atque interficiens adversus se militantem consuetudinem suam, ea victoria triumphatura in semetipsa de potestatibus aeris hujus, quibus invidentibus et praepedire cupientibus, evolat ad suam stabilitatem et firmamentum Deum; nonne tibi videtur ea esse virtus quae temperantia dicitur? *D.* Agnosco et intelligo. *M.* Quid porro? cum in hoc itinere proficit, jam aeterna gaudia praesentientem ac pene prehendentem, num amissio rerum temporalium, aut mors ulla deterret jam valentem dicere inferioribus sociis: *Bonum est mihi dissolvi, et esse cum Christo: manere autem in carne, necessarium propter vos?* (**Philipp. I, 23, 24.**) *D.* Sic existimo. *M.* At ista ejus affectio qua nullas adversitates mortemve formidat, quid aliud quam fortitudo dicenda est? *D.* Et hoc agnosco. *M.* Jamvero ipsa ejus ordinatio qua nulli servit nisi uni Deo, nulli coaequari nisi purissimis animis, nulli dominari appetit nisi naturae bestiali atque corporeae, quae tandem virtus tibi esse videtur? *D.* Quis non intelligat hanc esse justitiam? *M.* Recte intelligis.

XVI. – *De quatuor virtutibus an et quomodo sint in beatis.*

51. Sed illud jam quaero, cum prudentiam superius eam esse constiterit inter nos, qua intelligit anima ubi ei consistendum sit, quo sese attollit per temperantiam, id est, conversionem amoris in Deum, quae charitas dicitur, et

adică, s-o rostesc pe asta însăşi mai de-a dreptul, când Dumnezeu va fi vivificat corpurile noastre muritoare, precum zice Apostolul, *din cauza spiritului rămăstitor întru noi* (*Rom.* VIII, 11); cu cât mai multul atunci, aşadar, concentraţi întru Unul Dumnezeu şi întru limpede învederatul adevăr, precum s-a spus, *faţă către faţă*, numerii prin care punem în mişcare corpurile îi vom simţi fără nici o nelinişte şi ne vom bucura? Excluzând faptul că e de crezut că sufletul, cum poate să se bucure de cele ce-s bune prin el însuşi, nu poate să se bucure de cele dintru care este bun el însuşi.

50. Dar această acţiune prin care, ajutându-l Dumnezeul şi Domnul său, sufletul se extrage pe sine de la amorul frumseţii inferioare, atacând cu război şi ucigând consuetudinea sa, luptătoare împotriva lui, el care va triumfa, prin acea victorie întru sine însuşi, asupra potestăţilor văzduhului aceluia, faţă de care, învidiindu-l şi dorind să-l ţină în laţ, îşi ia zborul la Dumnezeu, stabilitatea sa şi fundamentul; nu ţi se pare ţie că asta este virtutea care se numeşte temperanţă? **D.:** Recunosc şi-nţeleg. **M.:** Ce, apoi, cum păşeşte-nainte, în acest drum, presimţind deja eternele bucurii şi aproape prinzându-le, oare pierderea lucrurilor temporale sau vreo moarte îl abate pe deja-n-starele să le zică soţilor săi: *Bine-mi este mie să mă dizolv şi să fiu cu Christos, să rămân însă-n carne este necesar, din cauza voastră* (*Filip.* I, 23-24)? **D.:** Aşa socotesc. **M.:** Dar această afecţiune a lui, prin care nu-l înfrică adversităţile, nici unele, nici moartea, ce alta decât fortitudine trebuie numită? **D.:** Şi asta o recunosc. **M.:** În fine, însăşi rânduiala lui, prin care nu slujeşte nimănui decât numai Unului Dumnezeului, nu este egalul nimănui, decât numai atotpurelor spirite, nu doreşte să domine asupra nimănui, decât numai asupra firii bestiale şi corporale, care virtute ţi se pare ţie, la urma urmei, că este? **D.:** Cine să nu-nţeleagă că asta este justiţia? **M.:** Drept înţelegi.

XVI. – *Despre cele patru virtuţi, dacă sunt ele şi cum întru fericiţi.*

51. Dar te mai întreb totuşi, cum mai sus s-a convenit[305] între noi că prudenţa este aceea prin care sufletul înţelege unde trebuie să consiste, până unde se ridică pe sine prin temperanţă, adică, prin conversiunea întru Dumnezeu a iubirii, care se numeşte

aversionem ab hoc saeculo, quam etiam fortitudo et justitia comitantur; utrum existimes cum ad suae dilectionis et conatus fructum perfecta sanctificatione pervenerit, perfecta etiam vivificatione illa corporis sui, et deletis de memoria phantasmatum turbis, apud Deum ipsum solo Deo vivere coeperit, cum impletum fuerit, quod divinitus nobis hoc modo promittitur: *Dilectissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes illi erimus, quoniam videbimus eum sicuti est* (**I Joan. III, 2**): quaero ergo, utrum existimes has ibi virtutes quas commemoravimus, etiam tunc futuras. *D.* Non video, cum adversa praeterierint, quibus obluctatur, quomodo aut prudentia ibi esse possit, quae non eligit quid sequatur nisi in adversis; aut temperantia, quae amorem non avertit nisi ab adversis; aut fortitudo, quae non tolerat nisi adversa; aut justitia, quae non appetit aequari beatissimis animis, et inferiori naturae dominari, nisi in adversis, id est, nondum assecuta idipsum quod appetit.

52. *M.* Non usquequaque absurda est responsio tua; et quibusdam doctis visum hoc esse, non nego. **[Col. 1190]** Sed ego consulens Libros, quos nulla antecellit auctoritas, ita invenio dictum esse: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* (**Psal. XXXIII, 9**). Quod apostolus etiam Petrus sic interposuit: *Si tamen gustastis, quoniam suavis est Dominus* (**I Petr. II, 3**). Hoc esse arbitror quod agitur in his virtutibus quae ipsa conversione animam purgant. Non enim amor temporalium rerum expugnaretur, nisi aliqua suavitate aeternarum. Ubi autem ventum fuerit ad illud quod canitur: *Filii autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt; inebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente voluptatis tuae potabis eos; quoniam apud te est fons vitae:* non jam gustatu suavem fore Dominum dicit; sed vides quae inundatio et affluentia praedicetur fontis aeterni; quam etiam ebrietas quaedam consequitur: quo nomine mihi videtur mirabiliter significari oblivio illa saecularium vanitatum atque phantasmatum. Contexit deinde caetera, et dicit: *In lumine tuo videbimus lumen.*

caritate, şi aversiunea faţă de secolul acesta, pe care o pun în lucrare şi fortitudinea, şi justiţia, dacă socoţi tu, cum va fi ajuns, prin perfectă sanctificaţiune, la fructul iubirii sale şi al fireştii înclinaţii, desăvârşit şi, prin vivificarea aceea a corpului său, şi cu cetele fanteziilor şterse din memorie, va fi-nceput, la Dumnezeu Însuşi, să-l trăiască singur Dumnezeului, când se va fi-mplinit ceea ce ni se promite divin nouă, în acest chip: *Atotiubiţilor, acum suntem fiii lui Dumnezeu, şi nu a apărut încă ce vom fi. Ştim că atunci când va fi apărut vom fi similari Lui, fiindcă Îl vom vedea pe El precum este* (*I Ioan* III, 2); întreb deci dacă socoţi că aceste virtuţi pe care le-am amintit vor fi, chiar şi atunci, acolo? **D.:** Nu văd, cum adversele cu care să se lupte vor fi trecut, în ce chip ar putea exista acolo fie prudenţa, care nu alege ce să urmeze decât numai întru adverse, fie temperanţa, care nu întoarce iubirea decât numai de la adverse, fie fortitudinea, care nu tolerează decât numai adversele, fie justiţia, care nu doreşte să se egaleze atotfericitelor suflete şi să domine firii inferioare decât numai întru adverse, adică nedobândind încă însuşi faptul pe care-l doreşte.

52. **M.:** Nu-i întru totul absurd răspunsul tău; şi nu neg că, li s-a părut asta câtorva docţi. Dar eu, consultând Cărţile, pe care nu le întrece nici o autoritate, aşa găsesc că s-a spus: *Gustaţi şi vedeţi, fiindcă suav este Domnul* (*Psal.* XXII, 9)! Ceea ce şi apostolul Petru a întrepus: *Dacă totuşi aţi gustat, fiindcă suav este Domnul* (*I Petru* II, 3). Socot că asta este ceea ce se face întru aceste virtuţi, care, prin însăşi conversiunea, purghează sufletul. Într-adevăr, amorul lucrurilor temporale n-ar fi învins de totul decât numai printr-o anume suavitate a eternelor. Unde însă va fi ajuns la ceea ce se cântă: *Fiii însă ai oamenilor sub acoperământul aripilor Tale spera-vor: îmbăta-se-vor de la ubertatea casei Tale şi cu torentul voluptăţii Tale adăpa-i-vei pe ei; fiindcă la Tine este izvorul vieţii:* nu mai zice că prin gustat va fi suav Domnul, ci ia aminte ce revărsare şi afluenţă a izvorului etern este predicată; pe care o urmează chiar şi o anume beţie, nume prin care mie mi se pare că se semnifică mirabil acea uitare a vanităţilor seculare şi a fantasmelor. Le-ntreţese, apoi, pe celelalte şi zice: *Întru lumina Ta vedea-vom lumina. Aşterne-le misericordia Ta ştiutorilor*

Praetende misericordiam tuam scientibus te. In lumine, scilicet in Christo accipiendum, qui Sapientia Dei est, et lumen toties appellatur. Ubi ergo dicitur, *Videbimus,* et, *scientibus te,* negari non potest futuram ibi esse prudentiam. An videri verum bonum animae et sciri potest, ubi nulla prudentia est? *D.* Jam intelligo.

53. *M.* Quid? recti corde possunt esse sine justitia? *D.* Recognosco isto nomine crebrius significari justitiam. *M.* Quid ergo admonet aliud propheta idem consequenter, cum canit: *Et justitiam tuam iis qui recto sunt corde? D.* Manifestum est. *M.* Age deinceps, recordare, si placet, satis nos superius tractasse, superbia labi animam ad actiones quasdam potestatis suae, et universali lege neglecta in agenda quaedam privata cecidisse, quod dicitur apostatare a Deo. *D.* Memini vero. *M.* Cum ergo id agit ne ulterius id delectet aliquando, nonne tibi videtur amorem suum figere in Deo, et ab omni inquinamento temperatissime et castissime et securissime vivere? *D.* Videtur sane. *M.* Vide etiam quemadmodum id quoque adjungat propheta, dicens: *Non veniat mihi pes superbiae.* Pedem enim appellans discessum ipsum lapsumve significat, a quo anima temperando, inhaerens Deo vivit in aeternum. *D.* Accipio et sequor.

54. *M.* Restat igitur fortitudo. Sed ut temperantia contra lapsum qui est in libera voluntate; sic fortitudo contra vim valet, qua etiam cogi quis potest si minus fortis sit ad ea quibus evertatur, et miserrimus jaceat. Haec autem vis decenter in Scripturis manus nomine significari solet. Qui porro hanc vim, nisi peccatores conantur inferre? Quod tunc per idipsum communitur anima, et custoditur firmamento Dei, ut hoc illi nullo modo undecumque possit accidere; potentiam quamdam stabilem, et, ut ita dicam, impassibilem gerit, quae, nisi quid tibi displicet, recte fortitudo nominatur, et eam dici arbitror cum adjungitur: *Neque manus peccatorum dimoveat me* (**Psal. [Col. 1191] XXXV, 8-12**).

de Tine. Întru lumina, adică, trebuie primit: *întru Cristos*, Carele este Înţelepciunea lui Dumnezeu şi lumină de atâtea ori numit. Unde se zice deci *Vedea-vom* şi *ştiutorilor de Tine*, nu se poate nega că acolo are să fie prudenţa. Sau poate fi văzut adevăratul bine al sufletului şi ştiut unde nu-i nici o prudenţă? **D.:** Acum înţeleg.

53. **M.:** Ce, drepţii cu inima pot fi fără justiţie? **D.:** Recunosc că prin acest nume este semnificată cel mai adesea justiţia. **M.:** Ce alta ne atrage luarea aminte acelaşi profet, când consecvent cântă: *Şi justiţia Ta, celor cu inima dreaptă?* **D.:** E-nvederat. **M.:** Haide, de-acum înainte, aminteşte-ţi, de-ţi place, că noi am discutat destul mai sus că sufletul lunecă prin superbie la anume acţiuni ale potestăţii sale şi că, neglijând legea universală, a căzut spre a le face pe unele private, ceea ce se zice că s-a întors apostat de la Dumnezeu. **D.:** Îmi amintesc, într-adevăr. **M.:** Când însă o face pe aceea dincolo de care să nu se bucure nicicând mai mult, nu ţi se pare ţie că îşi înfige statornic iubirea sa întru Dumnezeu şi că trăieşte atottemperat şi atotcast şi atotsigur faţă de toată întinăciunea? **D.:** Mi se pare, bineînţeles. **M.:** Ia, numai, seama în ce chip o adaugă şi pe asta profetul, zicând: *Nu-mi vină mie piciorul superbiei.* Căci, numind piciorul, semnifică depărtarea însăşi şi lunecarea, de la care temperându-se sufletul, alipindu-l-se strâns lui Dumnezeu, trăieşte întru etern. **D.:** Primesc şi te urmez.

54. **M.:** Rămâne, aşadar, fortitudinea. Dar, precum temperanţa e-n putere împotriva lunecării, care este în libera voinţă, aşa fortitudinea e-n putere contra forţei, prin care cineva, dacă este mai puţin puternic, poate fi constrâns la cele prin care poate fi răsturnat şi să zacă atotmizer. Această forţă însă se obişnuieşte să fie decent semnificată în Scripturi cu numele mâinii. Cine apoi, dacă nu păcătoşii, se forţează să provoace această forţă? Pentru că atunci sufletul este întărit prin însuşi acest fapt şi este custodit de firmamentul lui Dumnezeu, ca asta să nu i se poată lui întâmpla, în nici un chip, de nicăieri, poartă o anume potenţă stabilă şi, ca să zic aşa, impasibilă, care, dacă nu-ţi displace ţie ceva, este pe drept numită fortitudine, şi pe ea, socot, o numeşte când adaugă: *Nici mâna păcătoşilor să nu mă clintească pe mine* (*Psal.* XXV, 12).

55. Sed sive hoc sive aliud in his verbis intelligendum sit, tu negabis in illa perfectione ac beatitate animam constitutam, et conspicere veritatem, et immaculatam manere, et nihil molestiae pati posse, et uni Deo subdi, caeteris vero supereminere naturis? *D.* Imo aliter eam perfectissimam et beatissimam esse posse non video. *M.* Haec ergo contemplatio, sanctificatio, impassibilitas, ordinatio ejus, aut illae sunt quatuor virtutes perfectae atque consummatae; aut ne de nominibus cum res conveniant, frustra laboremus, pro istis virtutibus, quibus constituta in laboribus utitur anima, tales quaedam potentiae in aeterna ei vita sperandae sunt.

XVII. - *Quod peccatrix anima numeros agat, et numeris agatur. Conclusio operis.*

56. Nos tantum meminerimus, quod ad susceptam praesentem disputationem maxime pertinet, id agi per providentiam Dei, per quam cuncta creavit et regit, ut etiam peccatrix et aerumnosa anima numeris agatur, et numeros agat usque ad infimam carnis corruptionem: qui certe numeri minus minusque pulchri esse possunt, penitus vero carere pulchritudine non possunt. Deus autem summe bonus, et summe justus, nulli invidet pulchritudini, quae sive damnatione animae, sive regressione, sive permansione fabricatur. Numerus autem et ab uno incipit, et aequalitate ac similitudine pulcher est, et ordine copulatur. Quamobrem quisquis fatetur nullam esse naturam, quae non ut sit quidquid est, appetat unitatem, suique similis in quantum potest esse conetur, atque ordinem proprium vel locis vel temporibus, vel in corpore quodam libramento salutem suam teneat: debet fateri ab uno principio per aequalem illi ac similem speciem divitiis bonitatis ejus, qua inter se unum et de uno unum charissima, ut ita dicam, charitate junguntur, omnia facta esse atque condita quaecumque sunt, in quantumcumque sunt.

57. Quare ille versus a nobis propositus, *Deus creator omnium*, non solum auribus sono numeroso, sed multo magis

55. Dar, fie că trebuie asta, fie alta înţeleasă în aceste cuvinte, vei nega tu că sufletul, constituit întru acea perfecţiune şi beatitudine, şi că poate privi clar adevărul, şi că poate rămâne imaculat, şi că nu poate pătimi nici o răutate, şi că i se supune Unului Dumnezeului, celorlalte naturi însă le superemină? **D.:** Ba, dimpotrivă, nu văd că el poate să fie altfel atotperfect şi atotfericit. **M.:** Acestea, deci, contemplaţia, sanctificaţia, impasibilitatea, rânduiala lui, sau sunt virtuţile lui patru, perfecte şi consumate[306], sau, ca să nu ne muncim zadarnic cu numele, când lucrurile convin pentru aceste virtuţi, de care, constituit întru chinuri, se foloseşte sufletul, trebuie sperate unele potenţe de-acest fel, întru eterna lui viaţă.

XVII. - *Că sufletul păcătos face numeri şi e făcut cu numeri. Concluzia operei.*

56. Să ne-amintim numai ceea ce ţine, în cel mai înalt grad, de prezenta dispută luată asupra-ne, că aşa se face prin Providenţa lui Dumnezeu, prin care le-a creat şi le-mpărăţeşte pe toate, ca până şi sufletul păcătos şi chinuit să fie făcut cu numeri şi să facă numeri, până la infima corupţiune a cărnii: care numeri, desigur, pot fi din ce în ce mai puţin şi mai puţin frumoşi, a fi lipsiţi însă cu totul de frumseţe nu pot. Dumnezeu însă, suprem Bunul şi suprem Justul, nu vede cu ochi răi nici o frumseţe care este făcută fie prin damnaţiunea sufletului, fie prin perseverare. Numărul însă şi începe de la unu, şi este frumos prin egalitate şi similitudine, se şi copulează prin ordine. Motiv pentru care oricine mărturiseşte că nu există nici o natură care, ca să fie orice este, să nu dorească unitatea şi să nu se sforţeze să-şi fie, pe cât poate, similară sieşi şi să nu ţină ordinea sa fie prin locuri, fie prin timpuri, fie, în corp, printr-un anume echilibru, sănătatea sa: trebuie să mărturisească cum că toate câte sunt, în măsura în care sunt, au fost făcute şi zidite de către un principiu prin frumseţea egală lui şi similară bogăţiilor bunătăţii sale, prin care unu şi, dintru unu, unu se unesc îndesine cu atotiubită, ca să zic aşa, iubire.[307]

57. Dreptaceea, celebrul vers propus de noi: *Deus creator omnium*, nu este plăcut numai urechilor, prin sonul armonic,

est animae sententiae sanitate et veritate gratissimus. Nisi forte movet te tarditas eorum, ut mitius loquar, qui negant de nihilo fieri posse aliquid, cum id omnipotens Deus fecisse dicatur. An vero faber potest rationabilibus numeris qui sunt in arte ejus, sensuales numeros qui sunt in consuetudine ejus operari; et sensualibus numeris progressores illos quibus membra in operando movet, ad quos jam intervalla temporum pertinent, et his rursus formas visibiles de ligno fabricari, locorum intervallis numerosas: et rerum natura Dei nutibus serviens, ipsum lignum de terra et caeteris elementis facere non potest; **[Col. 1192]** et ipsa extrema non poterat de nullo? Imo et arboris locales numeros, temporales numeri antecedant necesse est. Nullum est enim stirpium genus quod non certis pro suo semine dimensionibus temporum et coalescat, et germinet, et in auras emicet, et folia explicet, et roboretur, et sive fructum, sive ipsius ligni occultissimis numeris vim rursus seminis referat: quanto magis animalium corpora, in quibus intervalla membrorum numerosam parilitatem multo magis aspectibus offerunt? An ista de elementis fieri possunt, et ipsa elementa non potuerunt fieri de nihilo? Quasi vero quidquam sit in eis vilius et abjectius quam terra est. Quae primo generalem speciem corporis habet, in qua unitas quaedam et numeri et ordo esse convincitur. Namque ab aliqua impertili nota in longitudinem necesse est porrigatur quaelibet ejus quantumvis parva particula, tertiam latitudinem sumat, et quartam altitudinem qua corpus impletur. Unde ergo iste a primo usque ad quartum progressionis modus? Unde et aequalitas quoque partium, quae in longitudine et latitudine et altitudine reperitur? Unde corrationalitas quaedam (ita enim malui analogiam vocare), ut quam rationem habet longitudo ad impertilem notam, eamdem latitudo ad longitudinem, et ad latitudinem habeat altitudo? Unde, quaeso, ista, nisi ab illo summo atque aeterno principatu numerorum et similitudinis et aequalitatis et ordinis veniunt? Atqui haec si terrae ademeris, nihil erit. Quocirca omnipotens Deus terram fecit, et de nihilo terra facta est.

ci, cu mult mai multul sufletului, prin sănătatea şi adevărul sentinţei. Dacă nu te mişcă, poate, pe tine încetineala, ca să vorbesc mai blând, acelora care neagă că poate fi făcut ceva din nimic, când se juruieşte că asta a făcut-o Dumnezeu Atotputernicul. Oare, într-adevăr, făurarul poate, prin numerii raţiona(bi)li, care sunt în arta lui, să-i făurească pe numerii sensuali, care sunt în consuetudinea lui, şi, cu numerii sensuali, pe progresorii aceia prin care-şi mişcă, lucrând, mădularele, de care mai ţin intervalele timpilor, şi, cu aceştia, să făurească din lemn forme vizibile, armonice prin intervalele locurilor; şi firea lucrurilor, servind mişcărilor aprobatoare ale lui Dumnezeu, nu poate să facă, din pământ şi celelalte elemente, însuşi lemnul; şi extremele însele nu le putea, dintru nimic? Ba dimpotrivă, şi pe numerii locali ai arborelui e necesar să-i premeargă numerii temporali. Nu există, într-adevăr, nici un gen de arbuşti care, la certe dimensiuni ale timpilor, în virtutea seminţei sale, să nu se prindă şi să nu germineze şi să nu ţâşnească-n vânturi şi să nu-şi desfacă frunzele şi să nu se-ntărească şi să nu-şi întoarcă iarăşi fie fructul, fie, prin numerii atotoculţi ai lemnului însuşi, forţa seminţei: cu cât mai multul corpurilor animalelor, întru care intervalele oferă cu multul mai mult privirilor pari(li)tatea armonică a mădularelor? Acestea pot fi oare făcute din elemente, şi elementele însele nu puteau fi făcute din nimic? Ca şi cum, într-adevăr, poate fi în ele ceva mai vil şi mai abject decât este pământul! Care are întâi frumseţea generală a corpului, întru care se arată convingător că există o anume unitate şi numerii şi ordinea. Căci orice particulă a lui, oricât de mică vrei, este necesar să se-ntindă în longitudine de la o anume notă indivizibilă, să-şi ia a treia lăţimea, a patra, înălţimea, prin care se-mplineşte corpul. De unde, aşadar, acest mod al progresiei de la primul până la al patrulea? De unde, încaltea, şi egalitatea părţilor, care se găseşte în lungime şi-n lăţime şi-n înălţime? De unde, rogu-te, vin acestea, dacă nu de la acel suprem şi etern principat al numerelor şi similitudinii şi egalităţii şi ordinii? Ei bine, dacă i le vei fi răpit pe acestea pământului, nimic va fi. Prin urmare, Omnipotentul Dumnezeu a făcut pământul, şi dintru nimic a fost făcut pământul.

58. Quid porro? ipsa species qua item a caeteris elementis terra discernitur, nonne et unum aliquid quantum accepit ostentat, et nulla pars ejus a toto est dissimilis, et earumdem partium connexione atque concordia suo genere saluberrimam sedem infimam tenet? Cui superfunditur aquarum natura, nitens et ipsa ad unitatem, speciosior et perlucidior propter majorem similitudinem partium, et custodiens locum ordinis et salutis suae. Quid de aeris natura dicam, multo faciliore complexu ad unitatem nitente, et tanto speciosiore aquis, quam illae terris sunt, tantoque superiore ad salutem? Quid de coeli supremo ambitu, quo tota universitas visibilium corporum terminatur, et summa in hoc genere species, ac saluberrima loci excellentia? Ista certe omnia quae carnalis sensus ministerio numeramus, et quaecumque in eis sunt, locales numeros qui videntur esse in aliquo statu, nisi praecedentibus intimis et in silentio temporalibus numeris qui sunt in motu, nec accipere illos possunt, nec habere. Illos itidem temporum intervallis agiles praecedit [**Col. 1193**] et modificat vitalis motus, serviens Domino rerum omnium, non temporalia habens digesta intervalla numerorum suorum, sed tempora ministrante potentia; supra quam rationales et intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum, legem ipsam Dei, sine qua folium de arbore non cadit, et cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, usque ad terrena et inferna jura transmittunt.

58. Ce, apoi, însăşi speţa prin care, iarăşi, se discerne pământul faţă de celelalte elemente, nu îl arată oare cât l-a primit, pe acel ceva unic, şi nici o parte a lui nu este diferită faţă de tot, şi prin conexiunea şi prin concordia, în genul său, a aceloraşi părţi ţine atotsalubra aşezare infimă? Căruia îi este suprazidită natura apelor, tinzând şi ea însăşi spre unitate, mai frumoasă şi mai translucidă din cauza mai marii similitudini a părţilor, şi custodindu-şi locul ordinii şi sănătăţii sale. Ce să zic de natura aerului, tinzând spre unitate prin mult mai facila putinţă de a se strânge laolaltă, şi cu atât mai frumos decât apele, cu cât sunt ele mai frumoase decât pământurile, şi cu atât superior spre sănătate? Ce, despre ambitusul supremului cer, prin care se termină întreaga universalitate a corpurilor vizibile şi suprema frumseţe în acest gen şi atotsalubra excelenţă a locului? Acestea toate, desigur, pe care le numărăm prin ministeriul simţului carnal, şi oricare sunt în ele nu-i pot nici primi, nici avea pe numerii locali, care par că sunt într-un stadiu anume, decât numai şi numai precedându-i, intimi şi în linişte, numerii temporali, care sunt în mişcare. De asemenea, pe cei agili în intervalele timpurilor îi precedă şi-i modifică mişcarea vitală, servindu-I Domnului tuturor lucrurilor, neavând împărţite intervale temporale ale numerilor Săi, ci timpurile administrându-le prin potenţă; deasupra căreia numerii raţionali şi intelectuali ai sufletelor fericite şi sfinte, primind, neinterpunându-se nici o natură, însăşi legea lui Dumnezeu, fără de care nu cade frunză din arbore şi căreia-i sunt număraţi perii capului nostru, o transmit până la normele pământeşti şi infernale[308].

CONCLUSIO OPERIS

59. Quae potui et sicut potui de tantis tantillus tecum contuli. Sermonem autem hunc nostrum mandatum litteris si qui legunt, sciant multo infirmioribus haec esse scripta, quam sunt illi qui unius summi Dei [**Col. 1194**] consubstantialem et incommutabilem Trinitatem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia duorum Testamentorum auctoritatem secuti venerantur et colunt eam credendo, sperando et diligendo. Hi enim non scintillantibus humanis ratiocinationibus, sed validissimo et flagrantissimo charitatis igne purgantur. Nos autem dum negligendos esse non existimamus quos haeretici rationis et scientiae fallaci pollicitatione decipiunt; tardius incedimus, consideratione ipsarum viarum, quam sancti viri qui eas volando non dignantur attendere. Quod tamen facere non auderemus, nisi multos pios Ecclesiae catholicae matris optimae filios, qui puerilibus studiis loquendi ac disserendi facultatem quantum satis est consecuti essent, eadem refellendorum haereticorum necessitate fecisse videremus.

CONCLUZIA OPEREI

59. Ce-am putut şi precum am putut, dintru atâta de mari, atâticuţul conferit-am cu tine. Dar, dacă citesc vreunii acest dialog al nostru încredinţat literelor, să ştie ei că acestea au fost scrise de cu multul mai infirmii decât sunt cei care, urmând autoritatea celor două Testamente, venerează şi cultivă consubstanţiala şi incomutabila Trinitate a Unului şi Supremului Dumnezeu, dintru care, toate, prin care, toate, întru care, toate, pe ea crezând-o, sperând-o şi iubind-o. Ei, într-adevăr, nu prin scânteietoare raţionamente umane, ci prin atotvalidul şi atotarzătorul foc al carităţii se purghează. Noi însă, câtă vreme nu socotim că sunt de neglijat cei pe care ereticii îi înşală cu promisiunea mincinoasă a raţiunii şi ştiinţei, am înaintat mai încet în analiza căilor înseşi decât sfinţii bărbaţi, care, zburând, n-au considerat demn să le ia-n seamă pe acestea. Ceea ce nu-ndrăzneam totuşi să facem, dacă nu vedem că pioşii fii ai Bisericii catolice (= universale), maica optimă, care, prin studiile puerile, şi-au dobândit, cât este de saţ, facultatea de a vorbi şi de a raţiona, au făcut acelaşi lucru din necesitatea de a-i combate pe eretici[309].

NOTE ŞI COMENTARII

[1]Magistrul este Augustin însuşi.

[2] **Modus, i** m. 1 măsură, unitate de măsură; 2 întindere, dimensiune, cantitate, mulţime; 3 măsură ritmică, ritm, ton, mod muzical; 4 măsură, limită, regulă; 5 mod, fel, chip; 6 (gram.) formă, mod. Însăşi alegerea acestor cuvinte pentru a exemplifica prin ele identitatea pes-urilor mă duce cu gândul la o întrepătrundere, în gândul augustinian, a esteticii şi eticii.

[3] **Picior**, altfel, aci şi passim, acceptat în limbajul tehnic: **pes, uri** (n).

[4] La începutul operei, după *Ms. Albinens*, se află: „Începe prima carte a dialogurilor dintre Augustin şi Lycentius despre muzică". În unele Mss., interlocutorii sunt desemnaţi cu numele întreg pe parcursul întregii opere.

[5] **Bonus (3)** adj. (comp. melior, melius; superl. optimus) bun, valoros.

[6] **Pone** imp. de la pono = a pune.

[7] **Pone** adv. înapoi, în urmă, din urmă. Grămăticii insistau întru a semnala diferenţa de pronunţare dintre cuvintele omofone; nu se ştie, însă, până la ce punct să fi fost asta o regulă general acceptată.

[8] Iată că, în pofida tuturor criticaştrilor, Augustin cunoştea bine, more suo, valoarea accentelor. În ale sale *Animadversiones in libros De Musica*, (P.L., t, XLVI, col. 225 sq.), Phereponus e de părere că, fără nici un dubiu, prin **acumen**, Augustin numeşte accentul şi că e de crezut că verbul avea accentul pe prima silabă, iar adverbul, pe ultima. Conclude că de aci se putea înţelege cât de rău era vorbită, în timpul lui, limba latină şi cât de stricat erau, încă de pe atunci, citite şi rostite versurile, întrucât, zice el, nimenea dintre vorbitori nu mai făcea deosebirea prin accent între **pone**, verbul şi **pone**, adverbul. E de remarcat totuşi că nu se poate pune semnul egalităţii între acentul de intensitate, aşa cum îl concepem, noi, astăzi, şi **acumen**-ul pe care-l aminteşte aci Augustin.

[9] Sfântul Augustin menţionează aici tâmpina şi ţitera (lira) sugerând termenul uzual al grămăticilor, **crusmata**, prin care era desemnată muzica

instrumentală, urmându-l, poate, pe Cicero, care prefera să translitereze, mai degrabă decât să traducă, termenii greceşti.

[10] Altfel: **loviri, bătăi, măsuri ritmice**.

[11] Despre atitudinea Sfântului Augustin faţă de muze, cf. *Retract.*, lib. I, cap. III, n. 2 şi *De doctrina christiana*, II, 27.

[12] În nici un caz, în înţelesul pe care i-l dăm noi, astăzi, muzicii.

[13] O particularitate formală a dialogului *De musica* este felul cum debutează el, brusc, direct, abrupt, fără nici o referire la loc şi timp sau la identitatea protagoniştilor, fapt care a dat, în cursul timpului, naştere multor glosse.

[14] Această definiţie a muzicii urcă până la Varro (116-27 a. C.), universalul şi cel mai erudit dintre scriitorii latini, care, prin opera sa, *De lingua Latina*, este întemeietorul ştiinţei limbii la Roma şi a exercitat o enormă influenţă asupra posterităţii. Desigur, prin Varro însuşi, definiţia mai face un urcuş, până la filosofii greci. Prin faptul că magistru zice: **definitionem meam**, definiţia mea, unii exegeţi au fost tentaţi să-i atribuie Sfântului Augustin definiţia. Faptul nu are absolut nici o importanţă referitor la finele acestui dialog,

[15] **Modulatio, onis** f. 1 îmbinare armonioasă, regulare, ordonare; 2 măsură ritmică, cadenţă, modulare.

[16] Subauzi, etimologic, măsura, care se subaude în toate ce urmează.

[17] Apărarea unei muzici nobile şi repudierea celei vulgarizate prin histrioni este o veche temă a poeziei greceşti; cf. Pindar, *Istmice*, II, 11.

[18] **Dictio, onis** f. 1 exprimare, pronunţare; 2 vorbire (oratorică), fel de a vorbi, exerciţiu de vorbire; 3 conversaţie; 4 (rar) răspuns al oracolului, prezicere.

[19] Sfântul Augustin extinde conceptul de modulaţie (modulare) asupra celor trei arte ale mişcării, pe care grecii le numeau prin μουσική τέχνη: poezia, cântul şi dansul; cf. *De ordine*, lib. II, cap. XIV, 39, P. L. t. XXXII, col. 1013.

[20] Aici sunt subînţelese sensurile verbului **moveo** de la **modus**; cf. supra, cap. I, n. 8.

[21] Subauzi: **ritmică.**

[22] Prezenţa moralei în artă şi negarea artei pentru artă, de pură sorginte platoniciană, se îmbină aici cu conceptul tehnic al **convenientu**-lui - **decorum** - (ceea ce se cuvine, ceea ce se cade), **prépon**-ul străvechii

doctrine greceşti, pe care Cicero l-a introdus în gândirea romană despre artă, şi nu numai (Cf. *Obras completas de San Agustin*, XXXIX, *La Musica*, Versión, introducción y notas de Alfonso Ortega, Madrid, MCMLXXXVIII, p. 53, după care am redactat şi alte note.).

[23] Sintagma **tempori congruit** semnifică, deopotrivă, şi circumstanţa; jocul de cuvinte este cvasiintraductibil.

[24] Altfel: **ritmurile însele**.

[25] Din nou dovada că Augustin cunoştea, more antiquo, valoarea accentelor.

[26] Ca ştiinţă, muzica e văzută drept cunoaştere matematică, dreptaceea, prin intermediul numerelor explică cele două părţi fundamentale ale acestei ştiinţe: ritmul şi melodia. Direcţia filosofică a muzicii a fost instituită de către Aristoxenos, discipolul lui Aristotel. Sensibilitatea condusă de raţiune este unul dintre postulatele speculaţiei neoplatonice, al cărei profund reformator este Sfântul Augustin, în imensa sa mediere între cultură şi creştinism.

[27] În sensul că sunt lipsite de cuvânt; necuvântătoare.

[28] Ad litt.: **obtemperare a corpului**.

[29] E exprimată aici o idee tipic neoplatonică: necesitatea cunoaşterii artelor liberale. Nu trebuie uitată totuşi distincţia între plebe şi filosofi făcută încă de Socrate, aşa cum ne-o transmite Platon în *Criton*. Cf. exortaţia sa la studiul acestor arte în *De ordine*, lib. II, cap. V, 15, P. L., t. XXXII, col. 1001.

[30] Problema memoriei, una dintre temele centale la Platon şi la neoplatonici, l-a preocupat în mod special pe Sfântul Augustin şi o tratează mirific în multe din operele sale. Cf. *Confess* X, 17-25. Amânată aci, ea va fi tratată în continuare, în cartea a VI-a, IV, 6.

[31] Ad. litt.: **de la natură** (în sens, evident, creaţionist).

[32] Altfel: **prin firea**.

[33] Sub împăratul Constantin, **aureus solidus** sau, simplu, **solidus**, era o monedă de aur care, prin reforma din 324 p. C., avea o valoare invariabilă. Avea imprimată cifra LXXII, ca fracţiune a librei.

[34] Aici, *Ms. A.* adaugă: „Şi, fiindcă doresc arzător lauda şi comodităţile, şi nu doresc înţelegerea din partea noastră, cum judecă mai presus ceea ce este mai vil faţă de ceea ce este mai scump, rezultă că nu au ştiinţa acesteia", adaus destul de prostesc, după Migne.

[35] Distincția între o muzică vulgară și alta superioară era o temă curentă în cercurile socratice. Platon însuși definește filosofia drept suprema muzică; cf. *Fedon*, 61 a.

[36] Altfel: *Forma și proporția mișcărilor ritmice.*

[37] Altfel: **diuturnității**; sau: **alungirii**.

[38] Altfel: **al tardității velocitatea**.

[39] Ad litt.: **diuturnului**.

[40] Ad litt.: **non diuturnului.**

[41] În sensul artei oratorice de **înfățișare, prezentare**; parte a discursului în care se enunță subiectul, tema de cercetat.

[42] Terminologia mișcărilor raționa(bi)le și irationa(bi)le este cea comună întregii speculații neoplatonice. Primele se exprimau prin numere întregi, pe când irationa(bi)lele echivalau fracționarelor noastre.

[43] *Anonymus Iamblici* oferă interesante reflecții asupra numerelor pare și impare ca numere perfecte. Posidonius introduce această speculație la Roma, de care depinde Varro, izvorul comun pentru grămăticii posteriori și pentru Sfântul Augustin. Întreagă doctrina e de origine pitagoreică.

[44] Clarificarea etimologică a lui **sesque (=sesqui),** pe care Sfântul Augustin o consideră ipotetică, este unul din acele jocuri ale ingeniului, în care s-au complăcut adesea cei vechi, inclusiv Platon. Zice, însă, în ale sale *Animadversiones in libros De Musica*, (P.L., t, XLVI, col. 225 sq.), același Phereponus: Cap. 10, § 17. *Sesque appellantur, ubi duo numeri ad se ea ratione affecti sunt, ut tot partes habeat ad minorem major, quota parte sui eum praecedit.... Nominis autem hujus originem non facile dixerim, nisi forte sesque quasi se absque dictum, id est, absque se, quia quinque ad quatuor, absque quinta parte sua major hoc est quod minor.* Sed non quinque, verum sex, est numerus sesquatus, si cum quatuor conferatur. Itaque merito hanc Augustini etymologiam reprehendit Jul. Caes. Scaliger lib. II de Re poetica, cap. 26, qui putat sesqui dici pro semis aequum, quod idem sit ac ἡμιόλιον. Sed Ger. Joan. Vossius felicius conjecit *sesqui* [Col. 0226B] (aut *sesque*, ut scribitur hic apud Augustinum) idem fuisse ac *semisque* seu *et semis*, ita ut *que* respectum habeat ad totum, cui *semis* superadditur, unde Graecis ἡμιόλιον, totum et semis, **adică: Sesque** *se numește, când două numere-s potrivite față de sine prin acea rațiune ca mai-marele să aibă atâtea părțile, față de mai-mic, cu a câta parte din sine-l precedă... Originea acestui nume însă nu ușor aș putea-o spune; dacă nu s-a zis, poate,* **sesque** *ca și* **se absque**, *adică fără de sine, adică*

absque se, *căci cinci la patru, fără a cincea parte a sa mai-marele-i ceea ce-i mai-micul.* Dar nu cinci, ci șase este numărul sescvat, dacă se raportează la patru. Și, așa, această etimologie a lui Augustin o respinge pe merit Jul. Caes. Scaliger, lib II *de Re poetica*, cap. 26, carele e de părere că se zice *sesqui* pentru *semis aequum*, care este totuna cu ἡμιόλιον. Dar Ger. Joan. Vossius conjecturează mai ferice că **sesqui** (sau **sesque**, cum e scris acesta la Augustin) a fost totuna cu *semisque* sau *et semis*, astfel încât *que* să se refere la *totum*-ul, căruia *semis* i se supraadaugă, de unde grecescul ἡμιόλιον, *totum et semis.* Mulți alții și-au exercitat ingeniile să-i dea de urmă acestui **sesqui**, dar s-au poticnit binișor, așa că e preferabil să rămânem la explicația augustiniană.

[45] Altfel: **mișcările ritmice.**

[46] Altfel: **să se întoarcă iarăși la unitate (sau unime), care este principiul numerelor.**

[47] Opera lui Varro, *De principiis numerorum*, neajunsă până la noi, a fost, se pare, izvorul acestor speculații asupra perioadelor denare. Prin unu și doi, trei și patru, Sfântul Augustin stabilește mișcarea regulată pe care se bazează metrele și versurile.

[48] Subauzi, aci și passim: **început.**

[49] Subauzi, aci și passim: **sfârșit.**

[50] Subauzi, aci și passim: **mijloc.**

[51] Unii exegeți văd, aci, în evitarea de către Augustin a împrumuturilor din greceşte, o tradiție ciceroniană, ceea ce ar circumscrie un anumit purism stilistic. Posibil, mai cu seamă la un rethor de talia lui Augustin. Nu-i mai puțin adevărat că, așa cum ne-o învederează și alte opere ale Sfântului Augustin, în special *Confesiunile*, în epoca sa acel „complex grec" de care a fost marcată cultura latină, și nu spre pierdere, era încă viu, și desele „înțepături" la adresa grecoteilor nu fac decât să-l confirme.

[52] Mișcările „modulate", crevasăzică.

[53] Din aritmetică, adică.

[54] Subauzi: **numerică.**

[55] Altfel: **însuși ritmul timpilor**.

[56] Altfel: **unitatea și dublul ei.**

[57] Altfel: **ritmicitatea,** sau, și mai bine, aci și passim, pentru a evita folosirea vocabulei **ritm**, până ce o folosește Augustin însuși: **cadența.**

[58] Altfel: **ritmicitate.**

[59] Altfel: **ritmuri.**

[60] Altfel: **sanctuare.**

[61] Exegeților nu le-a scăpat, ca o notă specifică a științei compoziției, corespondența care se percepe, în privința intinderii, între cartea I și a IV-a.

[62] Altfel: **întinderea, durata.**

[63] Altfel: **întindere.**

[64] Subauzi: **rostirea.**

[65] Altfel: **tradiției**. Zice, însă, în ale sale *Animadversiones in libros De Musica*, (P.L., t, XLVI, col. 225 sq.), același Phereponus: LIBRO II. Cap. 1, § 1. *Scias velim totam illam scientiam, quae* grammatica *Graece, Latine autem* litteratura *nominatur, historiae custodiam profiteri, etc.* Historia hic dicitur cognitio rei cujuspiam, quae non pendet a ratiocinatione, sed ab hominum arbitrio. Paulo post grammaticus, docens syllabam esse longam aut brevem, dicitur esse *custos historiae*, nimirum usus linguae Latinae aut Graecae de quantitate syllabarum, **adică**: *Aș vrea să știi că-ntreagă acea știință, care grecește se numește* gramatică, *latinește însă* literatură, *e recunoscută custode al istoriei etc.* Istorie se zice aci cunoașterea unui lucru anume, care nu ține de teorie, ci de liberul arbitru al oamenilor. Puțin mai la vale, grămăticul, dând învățătura că silaba este lungă sau scurtă, se zice că este *custodele istoriei*, firește al uzului limbii latine sau grecești despre cantitatea silabelor.

[66] **Cano, ere, cecini, cantum** vi. și vt. a cânta, a suna, a răsuna; (despre oracole) a povesti, a anunța; (mil.) a da semnalul.

[67] Altfel: **respinge.**

[68] Altfel: **al tradiției.**

[69] Altfel: **ritmuri.**

[70] Altfel: **acelui ritm.**

[71] Altfel: **neplăcere.**

[72] Ad. litt.: **dimensiune a numerilor.**

[73] Altfel: **arăta.**

[74] Este primul vers din *Eneida* lui Vergiliu: „Armele cânt și bărbatul ce,-ntâiul, din țărmurii Troiei", vers ce se bucura de o mare popularitate printre grămăticii și metricienii latini. Sfântul Augustin îl citează de multe

ori în această operă, în scopuri diferite: ca exemplu de durată a silabelor; ca exemplu de cezură; ca demonstrare a unei mirifice maniere de-a interpreta tăcerea finală a versului, în a doua rostire a lui: qui primis ab oris („care de la țărmii dintâii"), emistihul este și pleonastic, dar nu sensul se are în vedere în demonstrație, ci cantitatea silabică.

[75] Altfel: **măsura ritmică.**

[76] Altfel: **elemente ritmice**

[77] Ad litt.: **diuturnității.**

[78] Ad litt.: **numerositate.**

[79] Ad litt.: **anumiți numeri.**

[80] Ad litt.: **am inchoat această rațiune.**

[81] Subauzi: **parte sau jumătate de picior.**

[82] Subauzi, aci și passim: **la-nceput.**

[83] Altfel, pentru a evita pleonasmul, deși este, el, figură de stil: **se împart.**

[84] Așa, calchiind; altfel: **nenumărate.**

[85] Este, aci, proba clară că Augustin nu inventează, în acest dialog, o nouă poetică, ci urmează tradiția, așa că vorbesc pleavă cei ce socot că el ar fi creat sau măcar încropit o nouă teorie a versificației.

[86] Pyrrhicul, la noi, mai e numit și **pyrrihic**. După teoria alor noștri, noi nu avem pyrrhici.

[87] **Fuga, ae** f. fugă; în românește-i troheu.

[88] **Parens, ntis** m. f. (pario), 1 tată sau mamă, (pl.) părinți; 2 bunic, strămoș; 3 fondator, inventator. Bunic și strămoș sunt iambi.

[89] **Meta, ae** f. 1 con, piramidă; 2 a) stâlp conic, bornă (la ambele capete ale terenului, pe care o înconjurau carele de curse); b) pivot la piatra de moară; 3 punct de răsucire, mijloc; 4 hotar, capăt. Bornă și capăt sunt trohei.

[90] **Aestas, atis** f. vară. După teoria alor noștri, noi avem spondei. Aș vrea totuși să-i aud ce spun ei despre: **Un om rău bea vin bun** sau: **Un cal sur bea din lac și o ia din loc** și altele, nenumărate, de acest fel. Din câte știu, singur Eminescu a spus răspicat, după savanții *Școlii Ardelene*, că limba română are cantitate.

[91] **Macula, ae** f. 1 pată; 2 ochi (la o rețea sau țesătură); 3 (fig.) rușine.

[92] **Maenalus, i,** Menalul, munte din Arcadia, consacrat zeului Pan.

[93] **Carina, ae** f. 1 una din cele două părţi care formează coaja de nucă; 2 pântecele corăbiei (asemănător cu o coajă de nucă); 3 corabie.

[94] **Erato, us** f. muza poeziei erotice; muză (în general).

[95] În româneşte i se mai zice şi **bacchiacul.**

[96] **Achates, ae** m. 1 râu în Sicilia; 2 amicul lui Aeneas.

[97] **Insulae**, aici, în sensul ecleziastic: 1 ginţi, neamuri; 2 templu, biserică.

[98] În româneşte, numit şi **antibacchiacul.**

[99] **Natura, ae** f. 1 (rar) naştere; 2 stare naturală, natură, conformaţie, fel; 3 (spec. despre om) fire, caracter; 4 natură, ordine stabilită de natură, lege a naturii; 5 univers; 6 element, esenţă (a naturii); 7 neam; 8 organ genital.

[100] **Aeneas, ae** m. Enea, fiul lui Anchise şi al Venerei, întemeietorul puterii romane.

[101] La Augustin fără „s".

[102] **Avicula, ae** f. păsărică.

[103] **Legitimus** (3) adj. 1 fixat prin lege, legiuit, legitim; 2 în regulă, regulat, cum trebui, potrivit.

[104] **Colonia, ae** f. 1 colonie; 2 proprietate la ţară, casă; 3 locuinţă, sediu.

[105] **Menedemus, i** m. Menedem: 1 Menedem din Eritrea, filosof, discipol al lui Platon; 2 retor atenian; 3 general al lui Alexandru cel Mare ş. a.

[106] **Celeritas, atis** f. iuţeală, agilitae, rapiditate sau, pur şi simplu: **celeritate.**

[107] Sau **ionicul mic.**

[108] **Diomedes, is** m. 1 Diomede, fiu al lui Tydeus din Kaledon, erou grec în războiul troian, venit, apoi, în Italia şi întemeind oraşul Arpi, în Apulia; 2 rege în troia; 3 grămătic latin.

[109] **Armipotens, ntis** adj. puternic prin arme, războinic, brav.

[110] Sau **ionicul mare.**

[111] **Iunonius** (3) adj. al Iunonei.

[112] **Propinquitas, atis** f. 1 apropiere, vecinătate; 2 înrudire, grad de rudenie.

[113] **Cantilena, ae** f. cantilenă, melodie cunoscută, refren.

[114] **Saloninnus** (3) adj. din Salona (oraş în Dalmaţia).

[115] **Sacerdotes**, m. şi f. sacerdoţi, slujitori ai divinităţii.Conditores, m. pl. 1 creatori, ziditori, întemeietori; 2 cei care pun la păstrare, păstrători.

[116] **Conditores**, m. pl. 1 creatori, ziditori, întemeietori; 2 cei care pun la păstare, păstrători.

[117] **Demosthenes, is** m. celebrul orator atenian.

[118] **Fescenninus** (3) adj. de la Fescennium, fescenin.

[119] **Oratores**, m. pl. 1 oratori; 2 trimişi, soli; 3 rugători.

[120] Ritmurile mai lungi de patru silabe se numesc **mesomacru** şi **hipermesomacru.**

[121] Egalitatea în varietate este însuşi principiul armoniei.

[122] Este vorba despre **αρσιδ** şi **θέσιδ**: numai că **αρσιδ** însemna, la greci, momentul când dansatorul, de pildă, ridica piciorul, în timpul dansului, iar **θέσιδ**, coborârea (bătaia) piciorului, în timpul dansului, pe când, la latini, **αρσιδ** sau *levatio* însemna momentul când conducătorul corului avea mâna ridicată, iar **θέσιδ** sau *positio* momentul când o ţinea coborâtă. În teoria versificaţiei folosirea acestor termeni greceşti a creat uneori confuzii, întrucât semipiciorul tare (forte) este numit *thésis*, la greci, *arsis*, la latini şi, aşa, invers, semipicioul slab: *arsis*, la greci, *thésis*, la latini. Noi le-nţelegem, totuşi, *more latino*. Aşa, dacă accentul este pe prima silabă, *arsis*-ul ţine două silabe, dacă accentul este însă pe silaba medie, *thesis*-ul ţine două silabe. E vorba totuşi de durată, nu de itensitate. Cel mai indicat este însă să folosim termenii latini, pe care-i foloseşte însuşi Augustin, fie cu izul arhaic: *levaţiune* şi *positiune*, fie *levaţie* şi *positie*.

[123] Din nou, proba covârşitoare că Augustin urmează tradiţia.

[124] Altfel: **ritmul, armonia**.

[125] Ad litt.: **la numeri.**

[126] Subauzi, aci şi passim: **coboară, depune.**

[127] Adică de o dată şi jumătate.

[128] Adică de un întreg şi o treime.

[129] **Amphibrachul.**

[130] Altfel: **a unităţii**.

[131] Adică: **coriiambul, diiambul, dicoreul, antispastul.**

[132] Permixtiunea, adică.

[133] Egalitatea cantității permite combinarea piciorului de ritm descendent, precum **dactilul**, cu altele de ritm ascendent, precum **anapestul**.

[134] Unele Ed. au **utcumque** = de îndată ce, precum.

[135] *Dar consoanele ce sunt, dacă nu le potriveşti vocalelor? O parte va scoate din sine jumătate efectul vocii; o parte a sonului va comprima gurile tăcute ale rostitorilor; sonul lor e mai obscur şi mai împiedicat; amândouă se pronunță totuşi cu gura semiînchisă. [Aşa, citind* utrumque; *altfel, citind* utcumque: *Sonul primelor (al lichidelor)...oricum se pronunță...].*

[136] Altfel: **măsura ritmică, tactul, bătaia, cadența.**

[137] Ad. litt.: *Voiesc, în cele cele din urmă, să-ți dai cruțare; trudă este-n cărți; şi să îngădui spiritului liber să meargă prin aure. Asta place-ntr-adevăr, cu-nțelepciune, a destinde,-ntre timp, raza minții, decent încordată asupra lucrurilor de făcut.* Literar:

Vreau să-ți dai cruțare, totuşi; este,-n cărți, o muncă;
Spiritul să-ți laşi s-adie-n adiere liber,
Că plăcut cu-nțelepciune-i s-o destinzi, aorea,
Raza minții încordată-n fapte făptuinde.

[138] Avem aci un posibil argument că au fost scrise de către Augustin aceste versuri:

Quisquis amat absentum rodere vitam
Hanc mensam indignam noverit esse sibi.

Cine doreşte să roadă viața absenților afle
Sigur că nu e de el masa întinsă aci.

despre care spune, într-adevăr, tradiția că, scrise de însuşi Sfântul Augustin, erau aşternute pe peretele din fața mesei, în refectorium-ul de la episcopia din Hippona, unde nimeni nu avea nimic propriu, ci totul era folosit în comun. Prin ele, episcopul le atrăgea confraților luarea aminte asupra sensului iubirii aproapelui şi-i mustra, totodată, pe clevetitori. Cunoscătorilor, cât de cât, ai limbii latine le este la-ndemână să observe că pentametrul nu poate fi tradus decât *ad sensum*, întrucât, *ad litteram*, dă un veritabil contrasens. De o cu totul altă factură sunt, însă versurile:

Haec Tua sunt; bona sunt quia Tu bonus ista creasti.
Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes,

Ordine neglecto, pro Te, quod conditur abs Te.

Toate-ale Tale-s; sunt bune, căci, Bunule, Tu le-ai creat doar:
Nu-i de-ale noastre, în ele, nimic, doar că, norma-ncălcând-o,
Păcătuim, iubitorii, în locu-Ți, a ce făurit-ai.

incluse în cartea a XV-a, cap. al XXII-lea din **De Civitate Dei** (**Despre Cetatea lui Dumnezeu**; cutumiar: **Cetatea lui Dumnezeu**). Le reproduc după: **P. L., t. XLI, col., 0467**. În acest capitol, S. Augustin, după ce repostulează originea răului întru liberul arbitru al voinței, circumscriind, în ordinea binelui, a binelui foarte şi a suprem binelui, sensul iubirii, conclude: **Ita se habet omnis creatura. Cum enim bona sit, et bene potest amari, et male: bene scilicet ordine custodito; male, ordine perturbato. Quod in laude quadam Cerei breviter versibus dixi:** a d i c ă: *Aşa se prezintă în sine toată creatura. Cum este, într-adevăr, bună, poate fi şi bine iubită, şi rău: bine, custodindu-se, fireşte, ordinea; rău, perturbându-se ordinea. Ceea ce am zis-o, pe scurt, într-o laudă anume a Lumânării (subauzi Pascale), în versuri.* [Aci, benedictinii maurini adaugă o notă, în care se spune: **Sic omnes ad unum libri Mss. At editi,** *in laude quidam Creatoris breviter versibus dixit,* a d i c ă: **Aşa, până la una, cărțile Mss. Dar edițiile,** *a zis-o, pe scurt, neştine, în versuri, întru lauda Creatorului.]* În această privință, lucrurile s-au lămurit, şi exegeții sunt cvasiunanim de acord că versurile îi aparțin Sfântului Augustin. Aceste trei hexametre, pe care le traduc, acum, pentru întâia oară, în metru original, în românește, formează (cu variante) introducerea unui poem de 53 de versuri, păstrat, în **Antologia latină,** sub numele Sfântului Augustin, cu titlul **De anima (Despre suflet)**, în care e vorba despre Dumnezeu şi lume, om şi suflet, dar el nu este, se pare, decât un fragment din acel poem al laudei Lumânării Pascale. Având în vedere acest indiciu, exegeții s-au întrebat dacă nu cumva Sfântul Augustin ar fi şi autorul **Exultet**-ului sau **Praeconium**-ului **paschale** din **Liturghierul** roman. S-a demonstrat, însă, că autorul **Exultet**-ului este Sfântul Ambrozie. Câtă înțelepciune, câtă filosofie, câtă doctrină augustiniană, creştină, adică, este concentrată, în doar trei versuri, se poate vedea, aci, cu supra de măsură. De altfel, că sfinții părinți şi marii doctori ai Bisericii Universale apreciau poezia şi-şi exercitau talentul în compunerea unor minunate versuri, fără să se considere neapărat poeți, în sensul pe care-l acordăm îndeobşte termenului, nu-i pentru nimeni o noutate: Sfântul Thoma d'Aquino a compus el însuşi versuri, care, întocmai ca şi ale Sfântului Augustin, au

rămas, de-a lungul secolelor, nu neîntrecute, ci nici măcar egalate, căci iată ce sunete divine a mugit **Marele Bou Mut** (cum era supranumit **Angelicul** de către profesorii săi şi de către coalumni), de-ndată ce a-nceput să vorbească:

Se nascens dedit socium,
Convescens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in praemium.

Născându-Se, soţ ni S-a dat
Şi, comesean, El, demâncat,
Murind, preţ, ne-a răscumpărat,
Şi premiu dă-ni-Se-Mpărat.

iată, deci, şi tot pentru prima oară-n româneşte, în patru versuri de câte opt silabe fiecare şi-n monorimă, şi naşterea lui Christos, cu asumpţia condiţiei umane, înveşterea-ntru noi, adică, şi Cina Cea de Taină, cu prefigurarea euharistiei, şi moartea răscumpărătoare, prin preţul sângelui Său, pe care nimenea nu este în stare să I-l refunde, şi triumful etern, cu cununa promisă, a gloriei, celor ce-nţeleg sensul adevăratei lupte creştine, împărtăşind comandamentele credinţei, speranţei şi iubirii.

139 Ad litt.: **continuu.**

140 *Virtuţile le vei percepe moderate; benignitatea şi civilitatea va voi să le conceadă pe cele juste.*

141 Aşa, cuvintele sunt simple măsuri.

142 Altfel: **arsis**-ul are trei timpi şi tot trei timpi are şi **thesis**-ul.

143 Subauzi: **ritmicitate.**

144 **Amphibrachul,** adică.

145 Ad. litt.: *Asumă-ţi optimele, ca să faci onestele.* Literar: *„Dă tot ceea ce ai mai bun, ca să faci ceea ce este onest.*

146 Subînţelege: **picioarele**, adică **iambul şi troheul.**

147 Altfel: aici şi passim: **tact, ictus.**

148 Cf. supra, n. 142..

149 În jocul numeric, care le place unor exegeţi să-l releve în privinţa compoziţiei dialogului, cartea a II-a prezintă, în privinţa întinderii, o echilibrată corespondenţă în rapoort cu cartea a V-a.

150 Subauzi: **ritm, cadenţă.**

151 Altfel: **muzicanţii.**

152 **Scabelele** erau nişte pedale cu lame vibrante, pe care se apăsa spre a bate ritmul flautistului; **cymbalele** erau două discuri de alamă, care se loveau ritmic între ele.

153 Subauzi: **ritmuri, cadenţe.**

154 Subauzi: **curs.**

155 În demonstraţia pe care o face, Sfântul Augustin foloseşte, aci, pentru întâia oară vocabula **ritm,** pe care eu am încercat, pe cât am fost în stare, să o evit, cu ajutorul notelor, însă. Zice, iarăşi, în ale sale *Animadversiones in libros De Musica,* (P.L., t, XLVI, col. 225 sq.), acelaşi Phereponus: LIBRO III. Cap. 1, § 2. *Rhythmus, id est numerus.* Scio quidem id quod Graece ῥυθμὸς dicitur, a Latinis [Col. 0226C] dictum *numerum*, sed vereor ne Augustinus miscuerit ῥυθμὸν cum ἀριθμῷ. Felicior hic est lingua Graeca quam Latina, nam ῥυθμὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ῥέειν, *fluere*, estque id quod fit ut versus facile pronuntietur, et gratius ad aures accidat. Galli vocant *la cadence*, et *fluentes* (*coulants*) etiam *versus* vocant, in quibus nihil est asperum aut durum. Ex voce quidem *rhythmus* venit vox linguarum hodiernarum *rima*, sed hac significatur finis versuum ὁμοιοτελεύτων, quae significatio a Graeca voce plane aliena est. Non fuisset hoc observandum, nisi esset eruditus Gallus, qui hac in re peccavit, quem nomine non appellabo, adică: *Ritm, adică număr.* Ştiu, desigur, că ceea ce se numeşte greceşte ῥυθμὸς, e numit de latin *număr,* dar mă tem ca nu cumva Augustin să fi amestecat aci ῥυθμὸν cu ἀριθμῷ. Mai ferice este aci limba greacă decât limba latină, întrucât ῥυθμὸς se zice ἀπὸ τοῦ ῥέειν, *fluere*, şi este ceea ce face ca versul să se pronunţe mai facil, şi să ajungă mai plăcut la urechi. Galii o numesc cadenţă, şi numesc chiar curgătoare *versurile* în care nu este nimic aspru sau dur. Din cuvântul ritm vine desigur cuvântul limbilor de astăzi *rima*, dar prin acesta se semnifică finele ὁμοιοτελεύτων al versurilor, care semnificaţie îi este cu totul străină cuvântului grecesc. Nu era de observat una ca asta, dacă n-ar fi un gal erudit, pe care nu-l voi numi pe nume, care a greşit în acest lucru.

156 Adică **număr.**

157 Adică **măsură.**

158 Subauzi, aci şi passim: **măsură.**

159 **Metrul** adică.

160 Adică **îndelung.**

161 Adică **ne-ndelung.**

[162] Ad litt.: **lucrurile.**

[163] *Haideți, așadar, Camoene,*
A' izvoarelor copile,
Ce cântați, sub boltă,-n peșteri,
Melodii mai dulci ca mierea,
Care vă scăldați cosița
Purpurie în izvorul
Hippocrene, und',-aorea,
Răspândit, gura-nspumată
Alm Pegasus își spălase,
În panașele apoase,
Stând să zboare-n pur eterul.
Așa, literar, literal, însă:
Mergeți, dară, Comoene,
Izvoraşe copile,
Care cântați, sub grote,
Ca mierea dulci melodii,
Care părul purpuriu
Vi-l spălați în izvorul
Hipocrene, und', cândva,
Revărsat, gura-n spume,
Alm Pegasus şi-a spălat,
Stând să zboare-n pur eter.

La care mai trebuie, totuşi, adăugat că „răspândit" („revărsat") se referă la izvor, iar alm înseamnă şi-n românește, ca în latinește, dătător de viață, în sensul că Pegasus cu lovitura sa de copită a făcut să țâșnească izvorul, i-a dat, adică, viață. Sfântul Augustin, întocmai ca Terentianus Maurus care adaugă că acest vers este folosit de Horațiu, scandează aceste versuri ca o combinație de coriiamb şi antibacchiu. *Tezaurul limbii latine consideră* **fonticola (izvoraş),** cuvânt unic augustinian. Nu sunt, totuşi, sigur, dacă *fonticolae puellae* este, într-adevăr, catacreză, şi nu personificare, aşa cum am tradus-o în varianta literară.

[164] Cezura penthemimeră, adică.

[165] **Numele**, adică.

[166] *Fac repede făcuta ce ți-o fac, cât sufletul o voiește.*

[167] Altfel: **un timp în arsis, doi în thesis.**

[168] Adică ele dau numele ritmului.

[169] Altfel: **ritmurile.**

[170] Prin teoria tăcerilor, Sfântul Augustin urmăreşte să restituie puritatea originară a ritmului.

[171] Altfel: **arsis**-ul şi **thesis**-ul.

[172] Altfel: **în raport de unu la doi.**

[173] Altfel: **arsis şi thesis.**

[174] Altfel, tehnic, aci şi passim: hemistih.

[175] 8 timpi x 4 = 32, totdeauna după neclintita lege a numărului quaternar.

[176] Cel mai mic metru este de două picioare; opt picioare formează deci cel mai lung metru; cel mai mic vers este de opt timpi; deci: 8 x 4 = 32.

[177] În amintitul joc numeric al compoziției, cărții a III-a i se relevă particularitatea, nu fără semnificația, mai ascunsă, de-a fi cea mai scurtă dintre toate, ea ocupând centrul dialogului.

[178] Din nou ni se învederează că Augustin nu inventează, ci urmează tradiția, dar tare mă tem că eu cam demonstrez demultişor evidențele.

[179] Altfel: **egalitatea, asemănarea.**

[180] *De eşti ceva/ Fă bine,/ Cel ce face rău/ Nu face nimic/ Şi, de aceea,/ Va fi nefericit.*

[181] La: *Male qui agit, Nihil agit.*

[182] *Omul care face rău piere.*

[183] Altfel, tehnic, aci şi passim: **semipes, -uri.**

[184] Orice vor fi zicând unii comentatori, acest exemplu, mai cu seamă, dar şi celelalte, în care e sugerată judecata morală în estetica versificației, ne învederează cumcă şi în acest dialog vorbeşte Augustin, nu doar convertitul, ci deja filosoful creştin.

[185] Altfel: **proza.**

[186] *Se chinuieşte magistrul, învățându-i pe leneşi.*

[187] *Amorul mare nu-i nici un chin* **era,** se pare, o sentință, adesea şi cu plăcere citată ca exercițiu şcolar de metrică. Sfântul Augustin tratează în multe ocazii aceste picioare de cinci şi de şapte timpi, preferate în clauzulele prozei artistice. Între ele, cel mai uzitat a fost, după Trasimacus din Calcedonia, inventatorul ritmului prozei, piciorul **cretic** (cinci timpi).

[188] Citind **censu**; unii maivoiesc să citească **sensu** (= simţ, ureche, auz), ca să evite pleonasmul.

[189] Sentinţa a patra şi a şasea sunt formate din epitriţii al treilea şi primul, separaţi de un diiamb; prima este un dispondeu, a doua, un ionic minor, a treia, un coriiamb, toate urmate de un iamb (∪ –) **cave.**

[190] Deşi Sfântul Augustin indică, cu corecţiunea corespunzătoare, 568 de metre, există totuşi alte multe posibilităţi de combinare, precum o spune în V, XIII, 27; **Cum sint metra pene innumerabilia.** Marius Victorinus, a cărui preţioasă convertire o povesteşte Sfântul Augustin, în *Confes.* VIII, 2, 3, extinde calculul acestora la 4096; cf. Keil, *Gramm. Lat.* VI, 106-107.

[191] Aceste două versuri sunt urmate de altele două, care se referă la Apollo, fratele geamăn al Dianei (= Luna, Hecate, Trivia): *Volucrique Phoebus axe / rapidum pererret orbem (= Şi-n car zburător străbate / Phoebus năvalnica lume).* Unii vorbesc despre dimetre iambice cu debut anapestic. Alţii le consideră anacreontice. Aşa Marius Victorinus; cf. Keil, *op. cit.*, p. 1053. Tăcerea finală completează până la un picior jumătatea de picior, conform teoriei augustiniene. Aşa susţin unii. Însă, aci ni se spune răspicat: partes pedum non solum in fine poni, sed etiam in capite metrorum, a d i c ă: părţi ale picioarelor pot fi puse nu numai la fine, ci chiar şi la-nceputul metrelor, prin care se defineşte clar anacruza, adică jumătatea de picior, în acest caz, se suplineşte la începutul versului următor.

[192] *Ogoare, munca mea.*

[193] Aceste trei versuri vor apărea în strofă mai jos, XVIII, 35, pentru a explica, împreună cu adonicul, o combinaţie de metre inegale. În consens cu teoria tăcerilor, Augustin măsoară aceste endecasilabe safice, versuri logaedice, cum se numesc îndeobşte, (formate prin împerecherea iraţională a dactilului cu troheul, sau cu picioare de trei timpi, dacă nu acceptăm coriambul drept nucleul liricii eolice) prin picioare de şase silabe şi unifică cu tăcerile ritmul, neadmiţând, aşadar, logaedicele. În privinţa scandării acestor versuri, departe de a fi de acord, metricienii, atât cei vechi, cât şi modernii, oferă mai multe posibilităţi.

[194] Adică: – ∪ – /– – ∪ ∪ /– ∪ – ∪.

[195] Ad. litt.: *Rătăceşte printre caii noştri de rasă*, dar trebuie citit **gentilis**, în loc de **gentiles**, şi **equus,** în loc de **equos**, şi, aşa: **Gentilis nostros inter oberrat equus:** *Un cal de rasă rătăceşte printre ai noştri.* Este un pentametru. Augustin îl măsoară, însă, prin picioare de şase şi de patru

timpi, fără a indica scandarea pentametrului, ci suplinind prin tăceri, a căror teorie tocmai o susţine, un hexametru dicatalectic (din care se elimină doi timpi la mijloc şi la fine). Unit cu un hexametru eroic, acesta a constituit, la Calinos din Efes (sec. VI, a. Chr.) un soi de primă strofă în lirica universală.

[196] Sunt versurile al treilea şi al patrulea din Hor. *Carm.* 1, 9, care vor fi reluate în strofă, mai jos.

[197] *Pădurile gârbovite de gerul dur.*

[198] *Pădurile gârbovite de ger şi de frig.*

[199] *Timpul optim e-n sfârşit de faţă.*

[200] *Primăvara blândă e-n floare pe câmpii, rândunica ni-e oaspete.*

[201] *Din arama curbată dădu groaznic sunet goarna;* versul este uşor modificat, după Verg., *Aen.*, IX, 503-504: **At tuba terribilem sonitum procul aere canoro/ Increpuit**: *Trâmbiţa însă teribilu-i sunet cu-arama-i sonoră/ Îl răsună-n depărtări*, vers imitat, de asemenea, după Ennius: **At tuba terribilem sonitum taratantara dixit** – *Trâmbiţa însă teribilul son taratántara-l zise*, fără ca Vergiliu să fi cutezat să reproducă onomatopeea.

[202] *Timpul se-mprimăvărează, aurele se-ncălzesc, există-ncântări; (ad litt.: delicii).*

[203] *Adevărul ne e la-ndemână, dacă tu spui adevărul.*

[204] *Adevărul ne e la-ndemână, tu zi adevărul.*

[205] Altfel: **arsis**-ul sau **thesis**-ul.

[206] Acestor versuri le urmează altele două: **Nam nisi sint paribus fructicibus / Umbra necat teneras Amineas**: *Că, dacă nu sunt egale în ramuri,/ Umbra usucă crudele aminee* (= viţă de Falern, din Campania). Versurile îi sunt atribuite lui Septimius Serenus, poet din epoca lui Vespasian, cultivator al poemului falisc (metru constând din trei dactili şi pyrrhic), cu teme câmpeneşti. Sfântul Augustin se singularizează în măsurarea acestui metru.

[207] Vezi infra, V, V.

[208] Sunt tetrametri dactilici cu substituiri spondaice, atribuiţi comediografului L. Pomponius (cca. 90 a. C.), cultivator al comediei atellane, din opera căruia s-au păstrat multe titluri, dar puţine versuri.

[209] Citind **suaviter**; trebuie citit **insuaviter** = neplăcut.

[210] *Lucrul nu-i de temut.*

[211] *Nu te mai teme.*

[212] *Bărbatul puternic, lucrul de temut, nu te mai teme.*

[213] Acelaşi sens, cu inversarea topicii.

[214] Ibidem.

[215] *Place prin potestate, prin potestatea celor puternici place.*

[216] *Place prin potestatea învederată.*

[217] *Ţie îţi place mult prin potestate.*

[218] *De-acum, prin potestate ţie aşa-ţi place.*

[219] *Prin potestate ţie-ţi place mult.*

[220] *Place magnitudinea potestăţii.*

[221] Felul cum se combina antispastul era una dintre dilemele metrologilor. Exemplele acestea cu potestatea ne-o demonstrează îndeajuns.

[222] Hor., *Carm.*, I, 2. Această strofă safică ne este oferită drept exemplu de metru combinat. Augustin măsoară versul safic prin picioare de 6 timpi, cu o tăcere după a tria silabă, iar din adonic face un dimetru coriiambic.

[223] Vezi infra, Appendix, n. 2.

[224] Se tratează versurile al treilea şi al patrulea din strofa asclepiadică B, ferecrateul, compus dintr-un spondeu, un coriiamb şi o silabă lungă, şi gliconicul, compus, de asemenea, din spundeu şi coriiamb, dar se termină cu pyrrhic în locul silabei lungi. Hor., *Carm.*, I, 5.

[225] Hor., *Carm.*, I, 9. Este strofa alcaică formată din două versuri alcaice, un endecasilab şi un decasilab alcaic.

[226] În privinţa speculaţiilor numerice, în arta compoziţiei, cartea a IV-a îşi arată echilibrata corespondenţă cu cartea I, în întindere.

[227] Altfel: **cadenţată, ritmică.**

[228] Altfel: **cadenţă, armonie.**

[229] **Cezura**, vasăzică.

[230] *Coarnele vergelelor cu pârize legate de catarg le întoarcem.*

[231] *Întoarcem spre.*

[232] *Cânt armele şi pe bărbatul.*

[233] *Carele primul din ţărmurii Troiei.*

[234] Aşa, strict etimologic; altfel: **incizate.**

[235] Sunt primele şapte versuri ale Eneidei:

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
Litora, multum ille et terris iactatus et alto
Vi Superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.

Armele când şi bărbatul, ce, primul, din ţărmurii Troiei,
Sorţii profug, a venit în Italia,-n ţărmii lavinici,
Mult zbuciumat pe uscat şi pe mare de forţa celòra
Dintru tării, prin nestinsa mânie a crudei Iunone,
Multe-ndurând şi-n războiu, pân' să-i pună, el, urbei temeiul
Şi să-i aducă în Laţiu pe zei, de unde latinul
Neam şi părinţii albanici şi ziduri a' Romei înalte.

[236] Zice, iarăşi, în ale sale *Animadversiones in libros De Musica*, (P.L., t, XLVI, col. 225 sq.), acelaşi Phereponus: LIBRO V. Cap. 3, § 4. *Non mihi* versus *ex eo appellatus videtur, ut nonnulli putant, quod a certo fine ad ejusdem numeri caput reditur, ut nomen ductum sit [Col. 0226D] ab iis qui se vertunt, dum via redeunt, nam hoc illi cum his etiam metris quae versus non sunt, apparet esse commune.* Ideo etiam non modo poetarum metra versus dicuntur, sed et quaevis scripturae *lineae*, quemadmodum nunc loquimur, ut recte observavit Joan. Ger. Vossius in Etymologico, ad vocem VERSUS. Idem optime ostendit dubitari non debere quin singuli scripturae sulci ex eo versuum nomen acceperint, quod ut agricola Vomere solum: sic scriptor stylo ceram vertat; ac ut ille, in terra, sulco uno absoluto, vertit aratrum, aliumque sulcum efficit: sic qui scribit, stylo sinistrorsum *verso*, prolatoque, novum in cera sulcum ducat. Cumque, ut docet, id non minus in prosa fiat quam in carmine, patet *versus* nomen [Col. 0227A] natura sua, non minus solutae quam ligatae orationi convenire. Sed quia poetae versus suos certo absolvunt pedum numero, et stylum proinde frequentius *vertunt*, hinc factum ut hi sibi *versus* nomen prope fecerint peculiare. Adde hisce versum revera in agricultura sulcum dictum, et apud Graecos vocem st...coj, qua *versum* scripturae signant, esse etiam ex agricultura desumptam; quod erudite ostendit Joan. Croius part. 1 Observationum in N. T., cap. 9., **adică:** *Dreptaceea, mie nu mi se pare că*

este numit, precum socot unii, vers pentru faptul că, de la un sfârşit cert, se revine la-nceputul ritmului, ca numele să se tragă de la cei ce se-ntorc, în timp ce refac calea, căci asta apare a o avea în comun chiar şi cu acelea care nu-s versuri] De aceea, nu numai metrele sunt numite încaltea versuri, ci oricare *linii* ale scriiturii, după felul în care vorbim acum, precum bine a observat Joan Ger. Vossius, în *Etimologic*, la cuvântul VERS. De asemenea, arată optim că nu trebuie să stăm în dubiu că fiecare trăsătură (brazdă) a scriiturii a primit numele versului, pentru că, precum ţăranul întoarce cu plugul pământul, aşa sciitorul întoarce cu condeiul ceara; şi precum acela, în pământ, încheind o brazdă, întoarce plugul şi trage altă brazdă: aşa, cel ce scrie, întorcând condeiul iarăşi la stânga şi făcându-l să lunece, trage o brazdă nouă în ceară. Şi cum, precum ne-nvaţă el, aceasta nu se face mai puţin în proză decât în poezie, se face că numele versului convine prin natura sa nu mai puţin rostirii libere decât celei legate (normate). Dar fiindcă poeţii îşi încheie versurile lor la un număr cert de picioare şi îşi întorc, prin urmare, mai frecvent condeiul, de aci se face că ei şi-au apropriat mai cu seamă loruşi numele versului. Mai adaugă la acestea că versul este numit în agricultură brazdă şi faptul că, la greci, cuvântul στίχος, prin care denumesc versul scripturii, este luat din agricultură; ceea ce arată în mod erudit Joan Croius, part. 1 a *Observaţiunilor la N.T.*, cap. 9.

[237] Altfel: **prin antifază.**

[238] **Lucror** a câştiga, a avea ca profit, a economisi, a se trece cu vederea; **conqueror** a se plânge, a deplânge.

[239] Catul., IV, 1. *Feluca ceea ce-o vedeţi voi, oaspeţi.*

[240] Joc de cuvinte faţă cu dublul înţeles, aci, al timpului, cuvântul tehnic din metrică, şi cuvântul comun.

[241] *Roma, Roma, uite câtă-i bunătatea zeilor;* octonar şi septenar trohaici.

[242] *Roma, uite câtă-ţi este bunătatea zeilor.*

[243] Acest mod de scandare a hexametrului eroic prin anapeşti în loc de dactili, şi, infra, a senarului iambic prin trohei este cât se poate de şocant, mai cu seamă că Augustin îi invocă şi pe unii atotdocţi, greci şi latini, ai acestei discipline.

[244] *Feluca, oaspeţi, cea pe care o vedeţi* (Catul., IV, 1). **Feluca** e neologismul din italiană, pe care l-am păstrat după T. Naum; **Phaselus** înseamnă corăbioară de diferite mărimi (iaht i-am zice astăzi), semănând cu o păstaie de fasole, de unde şi numele.

[245] *Mecena, din străvechii regi născutule;* este versul prim din Hor., Carm., I, 1; strict: **micul asclepiad,** trimetru coriambic format dintr-o bază spondaică, doi coriambi şi un pyrrhic.

[246] Subauzi: **marcat.**

[247] Aici şi passim, altfel: **semipicioare** sau **smipesuri.**

[248] Aici şi passim, altfel: **hemistihuri.**

[249] Subauzi, în această formă a cuvântului, cvasiidentitatea, număr – ritm, clară în latineşte, mai obscură în limbile romanice.

[250] A multiplica un număr prin 1 nu-nseamnă propriu-zis a-l multiplica, ci a afirma identitatea şi unitatea acelui număr. Zace aici un sofism, iubit, oricum, de către orice pitagoreu. Aşa i se atribuie lui 1 egalitatea cu celelalte numere.

[251] De cinci şi trei jumătăţi de picior (semipesuri), adică.

[252] De cinci şi şapte jumătăţi de picior.

[253] Exemplul este luat din Horaţiu, din a doua epodă. Modificările serveau doar ca exemple pentru învăţăcei.

[254] Subauzi: **prozei.**

[255] Acestă supremaţie a senarului ţine de o tradiţie legendară, care se referă la lupta lui Apollo cu şarpele Python.

[256] Subauzi: **ritmuri.**

[257] *Acel pios fericit, care departe de rău.*

[258] Subauzi: **ritm.**

[259] Subauzi: *ritmurilor.*

[260] E circumscrisă, aci, o anume nostalgie faţă de o presupusă „perfecţiune" a trecutului, proprie oricărui paseism.

[261] Pietricelele de la tăbliţele de socotit; un fel de pioni.

[262] Altfel: **să înceapă cu picior complet sau incomplet, dar să se termine numai şi numai în picior incomplet.**

[263] Versul este din Terenţiu.

[264] Altfel: **semipesuri.**

[265] *Noapte era, şi, pe cerul senin, strălucea luna,*

Între măruntele stele (Hor., *Epod.*, XV, 1-2). Este distih pythiiambic formată din hexametru dactilic şi quaternar (dimetru) iambic.

[266] Altfel: **distih.**

[267] Altfel: **măsura.**

[268] Adică, eroicele în acelaşi raport, iambicele şi trohaicele în raport de unu la doi.

[269] *Neaua de-acum s-a topit şi se-ntoarce iar iarba pe câmpuri;*

Arborii iar înfloresc (Hor., *Carm.*, IV, 7, 1-2); este tipul de strofă archilohică primă, compusă din hexametru dactilic şi archilohic minor (ternar dactilic catalectic), cu ultimul picior incomplet.

[270] Altfel: **cuiburile.**

[271] Cum am mai amintit, în jocul numeric, în ştiinţa compoziţiai dialogului, cartea a V-a relevă, în privinţa întinderii, o semnificativă corespondenţăcu cartea I.

[272] Neologistic: **nugacitate.**

[273] În momentul când elaborează această carte a VI-a, sfântul Augustin compusese deja dialogul *De Magistro*, o dispută cu fiul său Adeodatus, în care elaborase deja, bine articulată, doctrina sa asupra înţelegerii (teoria cunoaşterii). La ea face referire aci. Scurt: cunoaşterea adevărurilor imuabile, nu se face prin abstracţie, ci prin iluminarea de către Cuvânt a sufletului. Înfluenţa sensibilului este (cum vom vedea în această carte în cap. V, 8,) exclusă, întrucât, inferiorul (corpul) nu poate influenţa superiorul (sufletul). Pentru a afla şi a cunoaşte adevărurile imuabile e de căutat, nu sub noi, ci deasupra noastră. Spiritul se pune aşadar la şcoala Magistrului interior, a Cuvântului Lui Dumnezeu, Carele locuieşte întru noi şi ne luminează lăuntric, şi aşa el (spiritul) învaţă adevărul de la Adevărul Însuşi, ajungând la-nţelepciune, luminat de Însăşi Înţelepciunea, neinterpunându-se absolut nici o altă natură, întrucât, oricare alta s-ar interpune, ea ar fi fie egala lui, fie inferioara, şi nu ar avea cum să-l transforme în materia sa de lucru, în materia asupra căreia să-şi exercite, adică, propria lucrare.

[274] **Nu alegerea locuirii ci necesitatea călătoririi** circumscrie clarissim orientarea gândirii augustiniene, din care s-a născut marele augustinism.

[275] Trecerea de la corporale la incorporale este, nu doar în acest dialog, cardina metodei augustiniene.

[276] *Dumnezeule, creatorul tuturor;* versul este primul dintr-un celebru imn vesperal, compus de Sfântul Ambroziu, părintele spiritual al Sfântului

Augustin. Acest imn, ale cărui pime două strofe le citează în *Confesiuni*, IX, XII, l-a cântat Sfântul Augustin, trist, la *Ostia Tibetină*, după moatea maici sale:

Deus, creator omnium,
Polique rector, vestiens
Diem decoro lumine,
Noctem soporis gratia:

Artus solutos ut quies
Reddat laboris usui,
Mentesque fessas allevet,
Luctusque solvat anxios.

A toate, Doamne, ceator
Şi rector cerului, ce-nveşti
În sclipăt, ziua, de lumini
Şi noaptea-n graţie de somn:

Repaosul apt să redea
Lucrării trupul refăcut,
Să-ntreme mintea grea de griji,
Să şteargă plânsul înspăimat.

[277] În această carte a VI-a, trebuie subauzite toate sensurile pe care le-a primit în cărţile anterioare numărul, şi pe care m-am străduit, pe cât am fost în stare, şi, întrucât, în româneşte, vocabula *număr* îşi dezvăluie mai greu sensurile, mă străduiesc, în continuare, să le circumscriu: număr aritmetic, ritm, armonizare, armonie inferioară, armonie superioară, armonia tuturor armoniilor, plenitudinea unităţii, deci, care le conţine virtual pe toate.

[278] Ad. litt.: **numeros**; subauzi: **sunetul ritmic**, **sunetul armonios**.

[279] Subauzi: **ritmul.**

[280] Subauzi: **versul.**

[281] Altfel: **se pun în lucrare.**

[282] Altfel: **prin inspiraţie şi expiraţie**.

[283] Ad. litt.: **cesaţiunea.**

[284] Aci, unii exegeţi augustinieni simt nevoia să dea o notă despre corp ca închisoare a sufletului şi să ne trimită la sursa platonică şi plotiniană.

Dimpotrivă, eu văd, aci, deja platonismul creştin, augustinian, deci, bine articulat.

[285] Vezi: *Retract.*, lib. I, cap. XI, n. 2., supra, *Notă introductivă.*

[286] Aci, numărul însuşi, pitagoreicul, convertit, primeşte prin punerea mâinilor lui Augustin taina botezului. Un fapt crucial pentru devenirea filosofiei creştine.

[287] Ad. litt.: **numeros, ritmic.**

[288] E, aici, încreştinată şi ea, concepţia plotiniană despre suflet; *intentione facientis*, formulare pe care am tradus-o ad litteram, a dat naştere la tot soiul de glosse. Dar Augustin o explică în chiar rândurile subsecvente.

[289] Vezi: *Retract.*, lib. I, cap. XI, n. 3, supra, *Notă introductivă.*

[290] Cf. supra, cap. V.

[291] Ibidem.

[292] Subauzi: **fire.**

[293] Aici, unii editori încep a doua parte a cărţii a şasea, cu subtitluri de genul: *Dumnezeu, izvorul armoniilor eterne; Secţiunea primă; Armoniile eterne; Prima propoziţiune; Existenţa raţională a armoniilor eterne.*

[294] Cf. supra, cap. II.

[295] Altfel: **întru.**

[296] Subauzi: **distrugerea, anihilarea.**

[297] Căci nu-l socoţi: pe acel **undeva**, adică.

[298] Se întinde pe sine; aşa, strict etimologic; altfel, subauzi: **se aşterne; tinde**.

[299] Aşa, după sens; subauzi, neologistic, aci şi passim: **a li se inhera.**

[300] Folosesc aci pleonasmul pentru o mai clară-nţelegere; strict: **a aposta.**

[301] Altfel: **firea**, sau, mai strict: **fiirea.**

[302] Subauzi: **a fiinţa.**

[303] Aşa, citind: **infima pulchritudo**; altfel: **infirma** = infirmă, cf. *Retract.*, lib. I, cap. XI, n. 4, supra, *Notă introductivă.*

[304] Cf. *Retract.*, lib. I, cap. XI, n. 4, supra, *Notă introductivă.*

[305] Cf. supra., cap. XIII.

[306] Subauzi, etimologic: **atotperfecte.**

[307] Aşa, traducând uşor interpretativ, nemarcând, adică, **apriat acordul** lui **qua** şi nemarcându-l neutraliter pe **unum;** altfel, marcându-le **apriat** pe acestea, şi traducând, totuşi, interpretativ **aequalem illi**, interpretare, pe care ne-o sugerează **aequalem...ac similem...: trebuie să mărturisească că de către unul, principiul, prin egalul lui şi prin bogăţiilor bunătăţii sale similara spiţă, prin carea se unesc între sine una şi dintru unul una, prin atotiubita, ca să zic aşa, iubire, au fost făcute toate şi zidite oricâte sunt, în măsura în care sunt.** Cum unii exegeţi augustinieni ne atenţionează că întru acest principiu care se reproduce în imaginea de sine însuşi, perfect egală lui însuşi, şi întru această unitate ieşită dintru unitate trebuie să vedem că este vorba despre unul dintre cele mai profunde mistere, şi cum, în Ed. Migne, ni se sugerează că este mirific vorba despte Trinitate, redau, pentru a risipi, atât cât poate fi, ea, risipită, orice indoială, traducerea ad litteram a acestui pasaj. Aşadar: **trebuie să mărturisească că de către unul principiul prin egală lui şi bunătăţii bogăţiilor sale similară spiţa (subauzi: frumseţea, n. n.), prin carea între sine una (neutraliter, n. n.) şi dintru unu una (neutraliter, n. n.) prin atotiubita, ca să zic aşa, iubire se unesc, au fost făcute toate şi zidite oricâte sunt, şi în măsura în care sunt.**

[308] Vezi *Retract.*, lib. I, cap. I, n. 4, supra, *Notă introductivă.*

[309] Exegeţii augustinieni n-au pregetat să remarce că, în amintitul „joc numeric" al compoziţiei dialogului, *Cartea a şasea* se particularizează, între toate celelalte, nu numai prin extensiune - ea este de două ori mai intinsă decât cărţile a II-a, a III-a şi a V-a, luate separat, şi o întrece cu o jumătate pe prima şi cu o treime pe a IV-a -, ci şi prin tematică, întrucât în ea se trece de la tematica didactică, ritm, metru, vers, din primele cinci cărţi la cea metafizică, filosofică, la contemplarea frumseţii transcendente, constituindu-se într-o filosofie autentică a ritmului universal, în spiritul pur al gândirii creştine.

CUPRINS

Notă introductivă 5
Notă asupra ediției 29

DESPRE MUZICĂ 30
CARTEA ÎNTÂI 32
I. Observarea dimensiunilor certe ale sonurilor nu privește gramatica, ci muzica 33
II. Ce-i muzica. Ce-nseamnă a modula 35
III. Ce-i a modula bine și de ce-i pus în definiția muzicii 39
IV. Știința de ce-i pusă-n definiția muzicii 41
V. Simțul muzicii e oare înnăscut din fire 51
VI. Cântăreții teatrici nu cunosc muzica 51
VII. Timpi îndelung și ne-ndelung în măsură 55
VIII. Propoziție în mișcare îndelungată și ne-ndelungată 57
IX. Mișcările raționa(bi)le și iraționa(bi)le, conumerate și dinumerate 59
X. Numere complicate și sescvate 61
XI. Cum să se mențină la o formă certă mișcările și numerii tinzând la infinit 63
XII. De ce s-a făcut, în numărare, înaintarea de la unu la zece și iarăși întoarcerea la unu 67
XIII. Despre frumsețea mișcărilor proporționate, în măsura în care se judecă după simțuri 77

CARTEA A DOUA 80
I. Spațiile silabelor de-altunde le ia-n seamă grămăticul, de-altunde, muzicianul 81
II. Grămăticul judecă despre vers din autoritate, muzicianul, dintru rațiune și simț 83
III. Timpii silabelor 85

IV. Picioare bisilabice 87
V. Picioare trisilabice 91
VI. Picioarele tetrasilabice 95
VII. Versul consistă din numărul cert al picioarelor, precum piciorul, dintr-al silabelor 101
VIII. Diferitele nume ale picioarelor 103
IX. Despre structura picioarelor 107
X. Amphibrachul nici prin sine, nici amestecat cu altele nu face versul. Despre levaţiune şi posiţiune 109
XI. Mixtura raţiona(bi)lă a picioarelor 113
XII. Picioarele de şase timpi 115
XIII. În ce chip se schimbă artistic ordinea picioarelor 119
XIV. Care cu care picioare se pot amesteca 123

CARTEA A TREIA 126
I. Ritm şi metru 127
II. Deosebirea dintre vers şi metru 129
III. Ritmul din pyrrhici 138
IV. Ritmul continuu 137
V. Dacă există picioare de mai mult de patru silabe 143
VI. Picioarele mai lungi de patru silabe nu pot face cu numele lor ritmul 147
VII. Din care şi din minimum câte picioare se constituie metrul 151
VIII. Câte tăceri se cuvine să fie puse în metre. Ce se poate numi metru 153
IX. Din câţi timpi şi câte picioare poate să consiste, în cele din urmă, metrul 157

CARTEA A PATRA 162
I. Ultima silabă de ce-i indiferentă de metru 163
II. Din câte silabe se constituie metrul pyrrhic cel mai mic; cât şi unde se tace 165
III. Ordinea şi numărul metrelor pyrrhice 169
IV. Despre metrul iambic 175
V. Despre metrul trohaic 177
VI. Despre metrul spondaic 179
VII. Câte pot fi metrele tribrachului 183
VIII. Despre dactil 185
IX. Despre bacchiu 187

X. Ce i se adaugă piciorului plin înaintea tăcerii 189
XI. Iambul se pune greşit după dicoreu 191
XII. Suma tuturor metrelor 195
XIII. Raţiunea măsurării metrelor şi interpunerii tăcerii 199
XIV. Să continuă raţiunea propagării tăcerilor în măsurarea metrelor 203
XV. Iarăşi despre tăcerea de interpus în metre 209
XVI. Despre comixtiunea picioarelor şi despre copulaţiunea metrelor 215
XVII. Despre unirea metrelor 223

CARTEA A CINCEA 228
I. În ce chip diferă ritmul, metrul şi versul 229
II. Metrele divizibile în două părţi sunt mai prestante decât celelalte 231
III. Versul de unde-i numit 231
IV. Sfârşitul diferit al versurilor 235
V. Sfârşitul eroicului 241
VI. Iarăşi despre finele versului 243
VII. În ce chip impari(li)tatea jumătăţilor de picior este readusă la pari(li)tate în membrele versurilor. Se conciliază membrele de patru şi trei jumătăţi de picior. Membrele de cinci şi trei jumătăţi de picior 247
VIII. Membrele de cinci şi şapte jumătăţi de picior 251
IX. Membrele de şase şi şapte jumătăţi de picior. Membrele de opt şi şapte jumătăţi. Membrele de nouă şi şapte jumătăţi 253
X. Despre excelenţa versurilor senare: că ele nu-s atotdecente decât numai dacă-s fie eroice, fie iambice 257
XI. Cum trebuie măsurate mai comod senarele 261
XII. De ce-s mai prestante decât celelalte versurile senare 263
XIII. Epilog 267

CARTEA A ŞASEA 272
I. Scopul cărţilor de mai înainte 273
II. Numerii sonori: de genuri oricât de multiplicate, şi până în cât genul lor poate exista fără altul. Primul gen al numerilor, în sonul însuşi. Al doilea gen, în însuşi simţul auzitorului 275
III. Al treilea gen al numerilor, în însuşi actul pronunţătorului. Al patrulea gen al numerilor, în însăşi memoria 279

IV. Al cincilea gen de numeri, în însăşi fireasca putere de judecată prin simţ. Care anume, dintre cele cinci genuri de numeri prezentate, se ridică deasupra 281
V. Pătimeşte oare sufletul de la corp, şi în ce chip simte 289
VI. Ordinea genurilor numerilor şi numele lor 299
VII. Sunt oare numerii judiciali nemuritori? 301
VIII. Ceilalţi numeri se supun totuşi examenului judecătorilor 305
IX. Alţi numeri, în suflet, superiori celor judiciali 311
X. Forţa raţiunii întru a privi cele ce ţin de muzică, unde nu delectează nimic alta decât egalitatea 315
XI. Convine a fi delectaţi numai de numerii superiori, nu ar fi ofensaţi de cei inferiori. Diferenţa dintre fantezie şi fantasmă 321
XII. Despre numerii spirituali şi eterni 327
XIII. De unde se face ca spiritul să se întoarcă faţa de adevărul incomutabil 331
XIV. Sufletul este chemat la iubirea lui Dumnezeu dintru raţiunea ordinii şi a numerilor, pe care o îndrăgeşte în lucruri 339
XV. După resurecţie, sufletul pune-n mişcare liniştit numerii corporali. Virtuţile, patru, prin care se desăvârşeşte aici sufletul 347
XVI. Despre cele patru virtuţi, dacă sunt ele şi cum întru fericiţi 349
XVII. Că sufletul păcătos face numeri şi e făcut cu numeri 355
Concluzia operei 355

CONCLUZIA OPEREI 361

Note şi comentarii 362

CARTPRINT Baia Mare, cod 4800
cartier Săsar, str. Victoriei nr. 146
tel./fax: 0262/218923
ROMÂNIA